

**ÖRGÜTSEL İNTİKAM VE ÖRGÜTSEL NOSTALJİ
ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

(Yüksek Lisans Tezi)

Metin DEMİRKAYA

Kütahya – 2020

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İşletme Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ÖRGÜTSEL İNTİKAM VE ÖRGÜTSEL NOSTALJİ
ARASINDAKİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Danışman:
Doç. Dr. Hakan KARA

Hazırlayan:
Metin DEMİRKAYA

Kütahya – 2020

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir. 13/02/2020

Başkan, Prof. Dr. Haluk Koro (İmza)

Üye, Dr. Öğr. Üyesi R. Beha Diner (İmza)

Üye, Dr. Öğr. Üyesi Metin BAZ (İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Şahmurat ARIK

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Örgütsel İntikam ve Örgütsel Nostalji Arasındaki İlişkisi Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

.../.../2020

Metin DEMİRKAYA

Özgeçmiş

Sırayla Büyüktepe Köyü İlkokulu, Fırat Ortaokulu ve Kızıltepe Lisesi'ni bitirdi. 2011 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü'nden mezun oldu. Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra, bir süreliğine ticaretle uğraştı. 2018 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Bilim Dalı'nda tezli yüksek lisans programına başladı.

ÖZET

ÖRGÜTSEL İNTİKAM VE ÖRGÜTSEL NOSTALJİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

DEMİRKAYA, Metin

Yüksek Lisans Tezi, İşletme Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hakan KARA

Temmuz, 2020, 276 sayfa

Bu çalışma, örgüt işgörenlerinin intikam ve nostalji duygusuna eğilimini, işgörenlerin nostaljik düzeylerinin üzerinde intikam duygusunun ne derece etkili olduğu ve örgütsel çerçevede intikam ile nostalji duygusunun arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada iş yaşamında intikam ve nostalji kavramlarına odaklanılmış, işgörenler tarafından intikam ve nostalji duygusunun nasıl ortaya çıktığını, bu duyguların hangi davranışlarla kendini gösterdiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada, intikam duygusunu güdüleyen durumlar ve intikam alma biçimleri çerçevesinde tartışılmış ve nostalji olgusu kavramsal çerçevede incelenilerek, işgörenlerin nostaljik hissetmelerini tetikleyen nedenlerin ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma, yukarıda açıkladığımız amaç doğrultusunda gerçekleştirilmiş ve basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılarak Kütahya’da otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir örgütte 400 işgörene anket uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde standart sapma, aritmetik ortalama, t testi ve ANOVA testi gibi betimsel ve istatistiksel testlerden yararlanılmıştır. Çalışmanın elde edilen bulgularına göre, örgütsel intikam ölçeği alt boyutları içerisinde yalnız örgütsel intikam nedenleri boyutu ile örgütsel nostaljik düzeyi boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve yalnız örgütsel intikam nedeni boyutunun örgütsel nostaljik düzeyi etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca, işgörenlerin örgüt içerisinde olası haksızlık ve onur kırıcı davranışlar karşısında dahi intikam gütmeye gibi davranışlarda bulunmayacakları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, İşgören, İntikam, Örgütsel İntikam, Nostalji, Örgütsel Nostalji

ABSTRACT

A RESEARCH ABOUT THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL REVENGE AND ORGANIZATIONAL NOSTALGIA

DEMİRKAYA, Metin

Master Thesis, Bussiness Administration

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Hakan KARA

July, 2020, 276 pages

This study is realized to determine the tendency of organizational employees revenge and the emotion nostalgia, what an extent effect has the emotion of revenge over employee nostalgia, level and also to determine the relationship between revenge and emotion of nostalgia at organizational area. At the work it's been focused on the concepts of revenge and nostalgia, how the emotion of nostalgia comes up by the employee and it is tried to be understood by which behaviours show these emotions themselves. In the study, it was discussed within the framework of the situations that drive the feeling of revenge and the ways of taking revenge, and it was tried to understand what causes the employees to feel nostalgic by examining the phenomenon of nostalgia in a conceptual framework. The study was carried out in line with the purpose we explained above and a questionnaire was applied to 400 employees in an organization operating in the automotive sector in Kütahya using simple random sampling method. In the analysing of obtained data, it has been benefited from descriptive and statistical tests like standard deviation, arithmetic average test, ANOVA test. According to the findings of the study, it was determined that there was a positive significant relationship between the dimensions of organizational revenge reasons and organizational nostalgic level within the sub-dimensions of organizational revenge scale, and the dimension of organizational revenge only affected the organizational nostalgic level. In addition, it is concluded that the employees will not behave like revenge even in the face of possible injustice and degrading behavior within the organization.

Keywords: Organization, Employee, Revenge, Organizational Revenge, Nostalgia, Organizational Nostalgia

ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans çalışmam birçok kişinin değerli katkısı ve desteği ile gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, lisans ve yüksek lisans eğitimim süresince engin akademik bilgi ve deneyimleriyle bana büyük katkılar sağlayan ve desteğini hiçbir zaman üzerimden eksik etmeyen çok kıymetli hocam Prof. Dr. Mithat Bülent TOKAT'a, çalışmanın tamamlanmasında deneyim ve bilgisiyle bana yol gösteren ve yardımcı olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Hakan KARA'ya, katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Metin BAŞ'a ve Dr. Öğr. Üyesi Remzi Reha DURUCASU'ya, veri toplama sürecinde çok değerli yardımları ve destekleri ile yanımda olan anket çalışmalarımı gerçekleştirdiğim işletmenin Satınalma Müdürü Sayın Himmet SARIYAR'a, çalışmam boyunca fikirleri ve bilgilerini benden esirgemeyen ve her sıkıntım da yanımda olan bana tecrübelerini aktaran Sayın Osman Nihat BUHARALI'ya ve ayrıca varlığıyla kendimi her zaman şanslı hissettiğim, bana olan güven ve desteğini hiç esirgemeyen, fedakâr tutumlarından bir an geri durmayan, dualarıyla bana manevi bir kalkan olan canım anneme sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM İNTİKAM VE ÖRGÜTSEL İNTİKAM ÜZERİNE KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

1.1. İNTİKAM KAVRAMI.....	7
1.1.1. İntikam Kavramının Tanımı	10
1.1.2. İntikam Duygusunun Ortaya Çıkışı	13
1.1.3. İntikamı Tetikleyen Belli Başlı Duygular.....	15
1.1.3.1. Haset	17
1.1.3.2. Hınç.....	20
1.1.3.3. Kin.....	22
1.1.3.4. Nefret	24
1.1.3.5. Öfke.....	26
1.1.4. İntikam İle İlgili Benzer Kavramlar	29
1.1.4.1. Misilleme	29
1.1.4.2. Düşmanlık	31
1.1.4.3. Ceza ve Cezalandırma.....	33
1.1.5. Bazı Bilim Dalları Açısından İntikam Kavramı	39
1.1.5.1. Psikolojik Bir Kavram Olarak İntikam	39
1.1.5.2. Sosyolojik Bir Kavram Olarak İntikam	40
1.1.5.3. Antropolojik Bir Kavram Olarak İntikam.....	41
1.1.5.4. Sosyopsikolojik Bir Kavram Olarak İntikam	47
1.2. ÖRGÜTSEL İNTİKAM	50
1.2.1. Örgütsel İntikamın Tanımı ve Önemi	51
1.2.2. Örgütsel İntikam Türleri	53
1.2.2.1. Amaç ve Üretim Karşısı Davranışlar	53
1.2.2.2. Dedikodu.....	59
1.2.2.3. Hırsızlık.....	64
1.2.2.4. Sabotaj.....	67
1.2.2.5. İntikam Sapması.....	70
1.2.2.6. İntikam Erteleme veya İntikam Havalesi.....	71
1.2.2.7. Pasif İntikam	71

1.2.2.8. Başarı İntikamı.....	73
1.2.3. Örgütsel İntikamın Nedenleri	73
1.2.3.1. Bireyin Adaletsizlik Olgusu.....	74
1.2.3.2. Bireyin Onuru	76
1.2.3.3. Güç-Statü İlişkisi	77
1.2.3.4. İntikam-Affetme İlişkisi.....	78
1.2.4. İntikam ve Örgütsel İntikam İle İlgili Çalışmalar.....	79
1.2.4.1. Türkiye’deki Çalışmalar	79
1.2.4.2. Yurtdışındaki Çalışmalar	85

İKİNCİ BÖLÜM

NOSTALJİ VE ÖRGÜTSEL NOSTALJİ ÜZERİNE ALANYAZIN İNCELEMESİ

2.1. NOSTALJİ KAVRAMI	91
2.1.1. Nostalji Kavramının Tanımı	95
2.1.2. Nostalji Kavramının Kökeni	99
2.1.3. Nostaljinin Boyutları ve İşlevleri.....	104
2.1.3.1. Psikolojik Boyutuyla Nostalji	104
2.1.3.1.1. Kendine Bağlı Etkiler	108
2.1.3.1.2. Sosyal Etkiler.....	109
2.1.3.1.3. Varoluşsal Etkiler	110
2.1.3.2. Sosyolojik Boyutuyla Nostalji	111
2.1.3.3. Olumsuz Bir Duygu Olarak Nostalji.....	113
2.1.3.4. Acı-Tatlı Bir Bileşen İçeren Nostalji	114
2.1.3.5. Olumlu Bir Duygu Olarak Nostalji.....	115
2.1.3.6. Patolojik Bir Durum Olarak Nostalji	116
2.1.3.7. Nostaljinin Terör Yönetimi İşlevi.....	117
2.1.3.8. Nostaljinin Düzenleyici Rolü.....	118
2.1.3.8.1. Kendinden Tehditler	120
2.1.3.8.2. Sosyal Tehditler.....	121
2.1.3.8.3. Varoluşsal Tehditler	122
2.1.3.9. Değerlendirme.....	123
2.1.4. Nostalji Düzeyler	124
2.1.4.1. Bireysel (Gerçek) Nostalji (Doğrudan Bireysel Deneyim).....	126
2.1.4.2. Bireylerarası Nostalji (Dolaylı Bireysel Deneyim).....	127
2.1.4.3. Kültürel Nostalji (Toplu Nostalji, Doğrudan Toplumsal Deneyim) ..	128
2.1.4.4. Canlandırılmış Nostalji (Dolaylı Toplumsal Deneyim).....	129
2.1.4.5. Sanal Nostalji	130
2.1.4.6. Kolektif Nostalji.....	130
2.1.4.7. Ulusal Nostalji	131
2.1.5. Nostalji Tetikleyicileri	132
2.1.5.1. Bir Tetikleyici Olarak Tatların ve Kokuların Nostaljisi	133
2.1.5.2. İşitsel Nostalji Tetikleyicileri.....	135
2.1.5.3. Görsel Nostalji Tetikleyicileri.....	138
2.2. ÖRGÜTSEL NOSTALJİ.....	142

2.2.1. Örgütsel Nostaljinin Tanımı	145
2.2.2. Örgütsel Nostaljinin Önemi	146
2.2.3. Örgütsel Ortamlarda Nostalji	148
2.2.4. Nostalji ve Örgütsel Nostalji İle İlgili Çalışmalar	149
2.2.4.1. Türkiye’deki Çalışmalar	150
2.2.4.2. Yurtdışındaki Çalışmalar	155

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖRGÜTSEL İNTİKAM VE ÖRGÜTSEL NOSTALJİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE KÜTAHYA İL MERKEZİ’NDE BİR İŞLETMEDE ARAŞTIRMA

3.1. ARAŞTIRMA HAKKINDA BİLGİLER	161
3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	161
3.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	162
3.1.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları	163
3.1.4. Araştırmanın Sınırlıkları	164
3.1.5. Araştırmanın Yöntemi	164
3.1.5.1. Faktör Analizi	165
3.1.5.2. Bağımsız Örneklem t Testi ve Tek Yönlü ANOVA Testi	168
3.1.5.3. Korelasyon ve Regresyon Analizi	169
3.1.6. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri	170
3.1.7. Araştırma Verilerinin Analizi	171
3.1.7.1. Betimleyici İstatistiklere İlişkin Bulgular	172
3.1.7.2. Faktör Analizine İlişkin Bulgular	175
3.1.7.2.1. Örgütsel İntikam Ölçeği İçin Faktör Analizi Sonucunda Elde Edilen Bulgular	176
3.1.7.2.2. Örgütsel Nostalji Ölçeği İçin Faktör Analizi Sonuçları	179
3.1.7.3. Tek Yönlü ANOVA ve Bağımsız Örneklem T Testine İlişkin Bulgular	181
3.1.7.4. Korelasyon ve Regresyon Analizine İlişkin Bulgular	193
BULGULAR VE BULGULARIN YORUMLANMASI	199
SONUÇ	207
EKLER	211
KAYNAKÇA	254
DİZİN	274

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: İntikam Yerine Kullanılan Kavramların Anlamı ve Kökeni	16
Tablo 1.2: Amaç Karşıtı Davranışlar Sonucu Doğabilecek Olumsuzluklar	56
Tablo 1.3: Dedikodunun Bireysel ve Örgütsel Sonuçları	63
Tablo 2.1: Nostaljinin Belli Başlı Tanımları	103
Tablo 2.2: Nostalji Kategorileri	125
Tablo 3.1: Betimleyici İstatistiklere İlişkin Bulgular	172
Tablo 3.2: Örgütsel İntikam Ölçeği İfadelerinin Ortalama Değerleri	174
Tablo 3.3: Örgütsel Nostalji Ölçeği Ortalama Değerleri	175
Tablo 3.4: Örgütsel İntikam Ölçeği İçin KMO ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları.....	176
Tablo 3.5: Örgütsel İntikam Ölçeği Faktör Yükleri Matrisi	177
Tablo 3.6: Örgütsel İntikam Ölçeği İçin Toplam Açıklanan Varyans	178
Tablo 3.7: İntikam Ölçeği Alt Boyutları Cronbach Alpha Katsayı Sonuçları	179
Tablo 3.8: Örgütsel Nostalji Ölçeği İçin KMO ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları.....	179
Tablo 3.9: Örgütsel Nostalji Ölçeği İçin Faktör Yükleri Matrisi	180
Tablo 3.10: Örgütsel Nostalji Ölçeği İçin Toplam Açıklanan Varyans	180
Tablo 3.11: Örgütsel Nostalji Ölçeği İçin Cronbach Alpha Katsayısı	181
Tablo 3.12: Normallik Testine İlişkin Bulgular	182
Tablo 3.13: Cinsiyet Değişkeni İçin T Testi Sonuçları	183
Tablo 3.14: Yaş Değişkeni İçin ANOVA Testi Sonuçları	184
Tablo 3.15: Eğitim Değişkeni İçin ANOVA Testi Sonuçları	185
Tablo 3.16: Anne Eğitim Düzeyi İçin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları	187
Tablo 3.17: Babanın Eğitim Düzeyi Değişkeni İçin ANOVA Testi Sonuçları	188
Tablo 3.18: Babanın Mesleği Değişkeni İçin T Testi Sonuçları	189
Tablo 3.19: Disiplin Cezası Bulunması Değişkenine Göre T Testi Sonuçları.....	189
Tablo 3.20: Gelir Değişkeni İçin ANOVA Testi Sonuçları	190
Tablo 3.21: Unvan Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları	192
Tablo 3.22: Korelasyon Katsayısı Sonuçları.....	194
Tablo 3.23: Model Özeti	196

Tablo 3.24: Model ANOVA Tablosu.....	197
Tablo 3.25: Katsayı Tahmin Sonuçları	197
Tablo 3.26: Alfa Katsayısı'nın Güven Aralıkları	202

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1: Amaç Karşıtı İş Davranışları.....	54
Şekil 1.2: Dedikodu Modeli ve Unsurları.....	62
Şekil 2.1: Nostaljik Duruma Katkıda Bulunabilecek Bağlamsal ve Birey Düzeyindeki Yapıların Buluşsal Modeli.....	138
Şekil 3.1: Araştırmanın Modeli	171

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ALF	Animal Liberation Front
ayr.bkz	Ayrıca bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
KMO	Kaiser-Mayer-Olkin ölçütü
LSD	En küçük önemli fark
MÇ	Mortalite Çıkıntısı
NE	Negatif etkililik
PANAS	Olumlu ve Olumsuz Etki Programı
s.	Sayfa
S.	Sayı
TCK.	Türk Ceza Kanunu
TDK.	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türk İstatistik Kurumu
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
VIF	Varyans Şişirme Faktörü
Y.	Yıl
yy.	Yüzyıl

TEZ METNİ

GİRİŞ

Örgütler bireyin yaşantısında önemli bir yer tutmaktadır. Şöyle ki, dünyanın neresine gidersek gidelim, görmek istediğimiz toplumlar bizi giriş kapılarında örgütleriyle karşılarlar. İnsanlık tarihi boyunca örgüt ile toplum arasındaki ilişki birbirine sıkı sıkıya bağlı iki kavram olarak görülmüştür. Kanımızca örgütten yoksun bir toplum biçimi hiçbir zaman düşünülmemiştir ve düşünülemez de. Toplumdan örgüt ögesini çıkardığımız zaman, oluşacak durumu ancak “kalabalık” olarak ifade edebiliriz (Aşkun ve Tokat, 2003: 1). Mevcut alanyazındaki örgüt tanımlamalarından yola çıkarsak öncelikle bir kalabalığın örgüt olarak tanımlanması için ortak bir amaç etrafında toplanmaları gerekmektedir. Örgütler, örgüt üyelerinin çeşitli gereksinimlerini gidermekle yükümlüdür. Bu yükümlülük belki de örgütün varlığını koruyan en temel unsurdur.

Tarihsel süreç içerisinde insanların tinsel ve özdeksel gereksinimlerini gidermek üzere oluşturulan örgütlerin nasıl daha iyi ve etkin bir şekilde yönetilebileceği düşüncesi, her zaman için biliminsanlarının ilgilendiği bir sorun alanı olmuştur. Özellikle örgütlerin sorun alanlarına etkin çözüm önerileri getirmek üzere yapılan çalışmalar insanlık tarihi kadar eskidir (Kara, 2016: v). Örgütlerde insan faktörü; örgütlerin nasıl çalıştıklarını, nasıl daha verimli, başarılı ve üretken olabileceklerini anlamak açısından önemle ele alınması gereken bir unsurdur. Bu nedenle modern iş yaşamında yer alan örgütlerin çoğu rekabet üstünlüğü elde etmede önemli kaynaklar arasına işgörenlerini de dâhil etmektedir. Örgütlerin temel amacı olarak gösterilen süreklilik, çalışanların örgütle ve birbiriyle uyumlu olmaları sayesinde gerçekleştirilebilecek bir hedeftir. Örgütsel veya kişilerarası uyumu bazı nedenlerle bozması örgütlerin süreklilik hedeflerine ulaşmasını olanaksız kılmaktadır. Özellikle kişilerarası saldırgan davranışlar örgütteki uyumu derinden etkileyebilecek güce sahiptir (Yılmaz, Ö., 2014: 88).

İşgörenler yaşamlarının oldukça fazla bir zamanını ayırdıkları iş yaşamlarını; içerisinde barındırdığı işveren, yönetici, işgören, müşteriler ve iş arkadaşları gibi farklı bağlar, rol ve davranışlarla işgören yaşamındaki yeri ve önemi aileden sonra gelen belki de en etkili sosyal çevre olduğu düşünülebilmektedir. Bireylerin yaşamını, davranışlarını ve mutluluğunu etkileyecek, pek çok olumlu ve olumsuz durumlar

işgörenlerin içerisinde bulunduğu örgüt ortamında gerçekleşmektedir. İşgören, işvereni tarafından herhangi bir başarısından dolayı takdir edildiğinde ve terfi aldığı anda, bu durum işgören için kuşkusuz mutluluk ve gurur kaynağı olarak görülmektedir. Öte yandan işgörenin, adaletsiz olarak algılanan bir davranışla karşı karşıya kalması veya bir başarısının görmezlikten gelinmesi, işgörende takdir edilmediğini düşündürten bir durum ortaya çıkarabilmektedir. Bu durum ise işgörende üzüntü ve öfke gibi olumsuz duyguların oluşmasına neden olabilmektedir (Tatarlar ve Çangarlı, 2018: 591). Gerçekten de örgütlerde insanlar arası çatışmaların neden çıktığı, birbirlerine niçin zarar vermek istedikleri ya da neden haksız davranışlarda bulundukları ve neden bazı bireylerin bu davranışların hedefi ve mağduru olduklarının incelenmesi; mağduriyetin birey üzerinde yarattığı olumsuz sonuçlar nedeniyle araştırılması gereken önemli konulardandır (Yılmaz, Ö., 2014: 88).

Örgütlerde her ne kadar işgörenlerin başarımlarını arttırmak için uygun örgütsel koşullar sağlanmaya çalışılsa da, işgörenler, işin kendisinden ve çalışma ortamından kaynaklanan nedenlerden dolayı bazı istenmeyen davranışlar sergilemektedirler. Bu davranışlar, işgörenlerin psikolojik ve fiziksel anlamda zorlanmaları sonucunda ortaya çıkabileceği gibi, bireysel özelliklerinden de kaynaklanabilmektedir (Tuna, 2016: 506). Örgütler, işgörenlerin yalnızca çalıştıkları yerler değil, aynı zamanda her türlü duygularını yaşamakta oldukları ortamlardır. İşgörenler, örgüt içerisinde genel olarak pozitif ve negatif olmak üzere iki tür duygusallık sergilemektedirler (Şener, 2013:1). Bu duyguların yönelimini daha çok işgörenlerin kişilik özellikleri belirlemektedir. İşgörenlerin bireysel özellikleri, yetiştikleri çevre koşulları ve aile yapıları gibi öğeler ile biçimlenmektedir. İşgörenler, sahip oldukları bireysel özellikleri ile iş yaşamında bulunduğu ortama anlam katacaktır. Örgütün iklimi, işgörenin olumsuz veya olumlu anlamlar katmasına göre şekillenmektedir (Çetin, 2015: 1).

İş yaşamında çalışanlar arasında iyi iş ilişkilerinin kurulması ve sürdürülmesi, örgüt etkinliği, işverenler ve işgörenler açısından oldukça gereklidir. Çünkü işgörenler arasındaki uyumun değişik nedenlerle bozulması ya da zarar görmesi zaman içinde örgütü de bir bütün olarak etkileyebilecek sonuçlar doğurmaktadır. Günümüzde örgütlerde giderek daha fazla sayıda gözlenen saldırgan davranışlar, bu uyumun bozulmasına neden olan etkenlerin başında gelmektedir. Saldırgan davranışa maruz

kalan işgörenin, bu olay karşısında göstereceği tepki ve bu tepkinin sonuçları gerek işgörelere gerekse örgüte zarar verebilecek nitelikte olabilmektedir (Yılmaz, Ö., 2014: 88). Hiçbir örgüt, içerisinde böyle bir iklimin oluşmasını istemez. Çünkü öyle bir durum yaşandığında örgüt için bedeli ağır olmaktadır. İşgören başarımı ve örgütün verimliliği önemli ölçüde etkilenmektedir. Örgütler bu noktada sorumlu işgörenin işine son verebilir. Ancak, sorumlu olan işgörenin örgüt için önemli bir düzeyde olması, durumu karmaşık hale getirebilir. Çünkü, örgüt yetenekli işgörenlerinin devamlılığından yana olmaktadır.

Günümüzde örgütler için işgörenlerini elde tutması, üzerinde durulan en önemli konulardan biridir. Çünkü yetenekli işgörenler, örgütün rekabet avantajını korumak ve örgütün sürdürülebilirliğini sağlamak için en etkili unsurlardan biridir. Öyle ki, tecrübe, bilgi ve uzmanlık sahibi işgörenler örgütlerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından önemli bir sermayedir. Bu doğrultuda örgütler, tecrübeli olan bir işgörenin kaybını önlemek için gerekli önem ve dikkati göstermektedirler (Kurşuncu, İmadoğlu ve Çavuş, 2018: 952).

Değişimin ve belirsizliğin oluşturduğu dengesiz bir ortam, işgörenlerin bilgi ve becerilerinin kaybedilmesine neden olmaktadır. İşgören yaşamına pratik kazandıran ritüeller, değerler ve teknolojilerin yok olması psikolojik açıdan sarsıntılara ve kimlik kayıplarına neden olmaktadır. Bu tür kopuşlar, işgörenlerde kendileri için anlam ifade eden yerlere, mekanlara, objelere ve anılara sarılma gereksinimi duymalarını sağlamakta ve nostalji duygusunu harekete geçirmektedir (Altundağ, 2011: 275).

Nostalji, günlük yaşamın yapısı içerisinde önemli bir kısmı oluşturmaktadır. Ancak, nostalji duygusu, tarihsel süreçte kavramsal olarak bilimsel açıdan uzun yıllar göz ardı edildikten sonra, son yıllarda yapılan kuramsal gelişmelerin merkezine yerleşmiştir. Yaşanan bu gelişmeler ise nostalji anlayışında bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Nostaljinin bu yeni anlayışına bakıldığında ise daha önce tıbbi bir hastalık, psikolojik bir rahatsızlık veya psikiyatrik bir bozukluk olarak görülen nostaljinin aksine bireylerin yaşamını psikolojik açıdan canlandırma ve harekete geçirme aracı olduğu nitekim daha fazla kabul görmektedir (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 350).

Nietzsche'ye göre nostalji, intikamımızı sürdürmeye devam etmenin bir yoludur ve bunu büyük ve kızgın bir özleme dayandırmaktadır. Nostalji sayesinde, şimdiki acılarımızdan bir geçmişe atıfta bulunabileceğimiz ve bugünü geçmişle birlikte kullanacak bir geleceğe doğru ilerleyen bir geçmiş yaratırız (Bryan, 2012: 31).

Üç bölümden oluşan tez çalışmasının ilk bölümünde intikam ve örgütsel intikam ile ilgili kavramsal çerçevede araştırma yapılarak, intikam kavramının ve duygusunun ortaya çıkışı, intikamı tetikleyen olgular, intikamın nedenleri, türleri ve intikam ile ilgili benzer kavramlara ve başka bilim dallarıyla olan ilişkisine değinilmiştir. İkinci bölümde ise nostalji ve örgütsel nostalji ile ilgili alanyazın araştırması yapılarak kavramsal çerçevede incelenmiştir. Ayrıca, nostalji kavramının ve duygusunun ortaya çıkışı ve önemi, bireylerin nostaljik hissetmelerini tetikleyen nedenler, nostaljinin boyutları, işlevleri, düzeyleri ve başka bilim dallarıyla olan ilişkisine değinilmiştir. Öte yandan, alanyazın araştırması yapılarak çalışmada intikam ve nostalji ile ilgili gerek Türkiye'de, gerek yurtdışında yapılan çalışmalara ayrıca yer verilmiştir.

Son olarak, çalışmanın üçüncü bölümünde örgütsel intikam ve örgütsel nostalji ile ilgili uygulamaya yer verilmiştir. Çalışma, Kütahya'da otomotiv sektöründe faaliyet gösteren özel bir işletmede gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 400 işgören katılmıştır. Çalışmada basit rastgele örnekleme yoluna gidilmiştir. İşgörenler hakkında önsel bilgiler elde etmek için betimleyici istatistiksel yöntemler kullanılmış ve işgörenlerin demografik özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğini saptamak için ANOVA ve t testi yardımıyla incelenmiştir. İlerleyen aşamalarda ise örgütsel nostalji düzeyi ile örgütsel intikam boyutları arasında ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizine başvurulmuş ve doğrusal regresyon çözümlemesi yardımıyla da örgütsel nostalji düzeyi üzerinde örgütsel intikam ölçeği boyutlarının etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda örgütsel nostaljik düzeyi ile yalnız örgütsel intikam nedenleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Uygulanan faktör analizi ile örgütsel intikam ölçeğinin altboyutları ve örgütsel nostalji ölçeğinin güvenilirliği test edilmiştir. Örgütsel intikam ölçeğinin genel güvenilirlik düzeyini belirleyici Cronbach Alpha katsayısının 0,885, örgütsel nostalji

ölçeğinin Cronbach Alpha katsayısı ise 0,913 olduğu belirlenmiş ve ölçeklerin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Genel bir kanı olarak, örneklemelerden elde edilen yanıtların ortalama değerlerinden yola çıkılarak işgörenlerin örgütsel intikam alma düzeylerinin oldukça düşük olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, işgörenlerin örgüt içerisinde herhangi bir zarara uğradıklarında intikam almak istemedikleri sonucuna varılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
İNTİKAM VE ÖRGÜTSEL İNTİKAM ÜZERİNE KAVRAMSAL
AÇIKLAMALAR

İntikam, insanoğlunun var oluşuyla başlayan bir kavramdır. Tamamen insani bir duygu olan intikam, çocukluktan itibaren gelişen, zaman ilerledikçe de daha belirgin hale gelen ve insanoğlu var oldukça da varlığını sürdüren bir duygudur (Şahin, 2017: 27). Her ne kadar intikam duygusunun sadece insanlara özgü bir duygu olduğu varsayılsa da, bu duygunun aynı dünyayı paylaştığımız canlıların önemli bir kısmında var olduğunu görmemiz olanaklıdır. Gerek zoologların gözlemleri, gerekse bununla ilgili çekilen belgeseller intikam duygusunu başka canlıların da taşıdığını bize net bir şekilde göstermektedir.¹

İntikamda temel amaç, kendisini mağdur etmiş veya bir şekilde mağduriyet algılamış bireyin, olayı gerçekleştiren suçlu ile eşit duruma veya ondan daha üstün duruma gelmek için zarar verme girişimidir. Birey, olayın suçlusunu affetmediği sürece, ancak bu şekilde kendisini rahatlamış hissedecektir (Şahin, 2017: 27).

İntikam olarak bireyler birçok mantık dışı davranışlar sergileyebilmekte ve bu davranışlar sonucunda hem kendileri hem de başkaları için yıkıcı sonuçlara neden olabilmektedirler. Öyle ki, intikam alma uğruna kendi bütünlüklerinden, güvenliklerinden ve sosyal uyumlarından dahi vazgeçebilmektedirler (Satıcı, 2016: 70). Duygusal açıdan derinden bir yara alındığı zaman, aynısını hatta belki de daha fazlasını yaşatma isteği güdülenebilmektedir. İnsan bir kez intikam duygusuna kapıldığında ve intikam eylemi konusunda kararlı olduğunda, sonucunu düşünmeksizin en son noktaya kadar gelmeden durması neredeyse olanaksız olabilmektedir.

1.1. İNTİKAM KAVRAMI

İntikam kavramı, Osmanlıca-Türkçe Sözlük'te, kendisine, bulunduğu topluluğa ve benimsediği şeye karşı yapılan tecavüze, kötülüğe karşılık verme, misillemede bulunma şeklinde tanımlanmaktadır. İntikam kavramı, Arapça “nukum” kökünden gelmektedir. Ayrıca, öç alma ve cezalandırma anlamlarına gelmektedir. Türkçe’de ise öç, hınç, garaz ve buğz gibi karşılıkları olan bir kavramdır. Fransızca “revanche”, İngilizce “revenge” olan intikam kavramı, yıllarca dilimizde “rövanş” olarak

¹ Gombe Şempanze Savaşı: Tanzanya'daki Gombe Ulusal Parkı'ndaki iki şempanze komünitesi arasındaki vahşi çatışmalara verilen isimdir. “4 yıl savaşları” olarak da bilinen ve 1974-1978 yılları arasında gerçekleşen “Gombe Şempanze Savaşı” hayvanlar arasında da intikam duygusunun ne kadar şiddetli bir şekilde içlerinde barındırdıklarını bize gösteren en net ve acı örneklerden bir tanesidir. <https://evrimagaci.org/4-yil-savaslari-gombe-sempanze-savasi-19741978-4576> [30.01.2020].

kullanılmıştır. İntikamın etrafındaki kavramsal zenginlik (nefret, öfke, kıskançlık, hınç, çekememezlik, kin, misilleme, hesaplaşma, cezalandırma) intikamın öneminin ve değerinin göstergesidir (Şener, 2014: 5).

İntikam duygusuna kültürel ve tarihi açıdan da baktığımızda, tüm alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Yunan tragedyasından ² Shakespeare'in Hamlet'ine ³ kadar edebiyatta da yer verilmiştir intikam duygusuna. Filmlerin, hikâyelerin, şarkıların ve daha birçok şeyin temelinde yatmaktadır. Hamurabi Yasaları'nda geçen "göze göz diş diş" söyleminin günümüzde de kullanıldığı görülmektedir (Weidner, 1950: 382). Hitler de seçim kampanyasını bu temel üzerine kurmuştur dersek yanlış olmayacaktır. Çünkü tüm mitinglerinin sonunda "göze göz, diş diş" deyimini kullanmıştır.⁴

Evrensel adaletin yeniden kurulması kesinlikle intikamın merkezinde yer almaktadır. 2001'in başlarında, Michigan Eyaleti'nden bazı araştırmacılar tarafından yapılan bir çalışmada, "İnsanların hak ettiklerini hissediyorum" gibi ifadelerle ne kadar katıldıklarını görmek amacıyla, insanların adil bir dünyaya olan inançlarını araştırmışlardır. Bu çalışmada, bir birey kendisine yapılan saldırılardan önce adil bir dünyaya ne kadar çok inanırsa, intikam alma isteği de o derece şiddetli olduğu sonucuna varılmıştır (Jaffe, 2011: 2). Kanımızca, adalet duygusu yüksek olan birey, intikam duygusunu daha yoğun yaşayabilir ve birey için intikam duygusu, bir bakıma adaletle olan isyanıdır sonucuna ulaşılabilir.

Medeni olmayan toplumlar ölüm cezasına yanıt olarak, bir grup veya kabile üyeleri, başka grup üyeleri tarafından düşmanca bir davranışla karşılaştıkları zaman o topluluğa karşı şiddetli misillemeye dönüşen bir intikam anlayışı gütmektedirler. Medeni toplumlarda cezalandırmanın mantığı ise intikam içgüdüğü insanın doğasının bir parçasıdır. Yasal bir erk, toplumun yasa ile istikrarının özendirilmesinde önemli bir amaca hizmet etmektedir. İnsanlar, yasanın suçlulara "hak ettikleri" cezayı vermediğine inanmaya başladıkları anda içgüdüsel olarak kendi adaletini sağlamaya (linç yasası vb.) çalışmaktadır (Vidmar, 2000: 31). İntikam haksız bir eyleme bireysel bir yanıttır. Amacı, bir tür dengeyi sağlamak için suçluya hakettiği karşılığı vermektir. İntikam

² <http://www.sanatatak.com/view/bir-antik-tragedya-dersi-almamiz-gerekirse> [02.02.2020].

³ <https://m.ensonhaber.com/kultur-sanat/intikam-duygusunu-derinlemesine-isleyen-oyun-hamlet> [02.02.2020].

⁴ https://tr.wikiquote.org/wiki/Adolf_Hitler [02.02.2020].

isteğinde olan birey orantılılık ilkesine göre hareket etmeye çalışmaktadır. Orantılılık kilit bir özelliktir ve hatta bir intikam kuralıdır (Gollwitzer ve Denzler, 2009: 840-844).

Alanyazında, yukarıdaki açıklamaları destekleyici araştırmalar göze çarpmaktadır. Söz gelimi, yapılan bir araştırma ile örgütsel adaletsizliğe ve güvensizliğe yönelik davranışlar; intikam düşleri, hiçbir şey yap(a)mama, kimlik yenileme, yüzleşme, geri çekilme, cezalandırma, kavga ve affetme şeklinde kategorize edilmiştir. Yapılan bazı araştırmalar sonucunda sabotaj eğiliminde olan işgörenlerin, örgüte gizli bir düşmanlık güttükleri ve intikam alma, tembellik, misilleme gibi olumsuz davranışlarının örgüt içerisinde yayılmasına neden oldukları sonucuna varılmıştır. Başka bir çalışmada ise, misilleme (işgörenin kendine kötü davranıldığı hissine kapılması ve öç alma eğilimi içerisinde olması) ve kendini koruma (işgörenlerin beklentilerinin karşılanmadığı algısına sahip olması) gibi nedenlerden dolayı, işgörenlerin sabotaj eğiliminde oldukları ifade edilmiştir (Güllü ve Şahin, 2016: 864).

İntikam, birçok bireysel ve kolektif eylemi güdülemektedir. İnsan ilişkilerinde intikamın önemi Aşıl'den (Akhilleus) günümüze kadar yazınsal tema olarak yansıtılmaktadır (Şener, 2015: 2).⁵ Yapılan bazı araştırmalara göre; narsist kişiliklerde, sosyal özgüvenleri aşırı düzeyde olanlar, kendisine saygı duyulmamasından aşırı rahatsız olanlar ve henüz tam oluşturmadıkları benlik duyguları, karakterleri ve öz saygılarının tehlikeye düştüğüne inanan kişilikler intikam almaya ve intikam duygusunu bastırmamaya daha yatkın olmaktadır (Yılmaz M., 2014: 59). İntikam istğinde olan birey, intikam eylemini gerçekleştirerek bir bakıma duygusal bir denge sağladığına inanmaktadır (Jaffe, 2011: 1). İntikam haksız davranışa kişisel bir yanıttır. Hedefi bir çeşit geri ödeme elde etmektir. Suçlunun hak ettiği karşılığı alması amaçlanmaktadır. Ama tam olarak eşit olması gerekiyor mu? Birçok yazar intikamın geri alma ilkesi: İntikamın miktarı ve kalitesi yaklaşık olarak zarar miktarıyla orantılı olması gerektiğini belirtmektedir. İntikam için orantılılık önemli bir özelliktir (Gollwitzer ve Denzler, 2009: 840–844).

Söz konusu açıklamalar ile doğru orantılı olarak bazı meslek gruplarının ayrı açıklamalarda bulunduğu da görülmektedir. Söz gelimi psikologlar, intikam eyleminin

⁵ Akhilleus: Ölümlü bir anne ile bir tanrının oğlu olan Peleus ile su tanrıçası olan Thetis'in oğludur. Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük savaşçısı olarak kabul edilmektedir Yunan mitolojisinin de en önemli kahramanlarından birisidir. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Akhilleus> [19.05.2020].

beklenen iç rahatlatıcı durumu yerine getiremediğini yapılan çalışmalar sonucu gözlemlemektedirler. Benzer şekilde davranış bilimcileri, intikamın düşmanlığı sonlandırmak yerine, suçun tatsızlığını uzatabildiğini ve sadece bir suçluya zarar vermenin, bir bireyin intikamcı ruhunu tatmin etmek için yeterli olmadığının sonucuna varmaktadırlar. Ayrıca, bir bireyin ahlaki dengesinin bir başkasıyla eşitlenmeye çalışılmasından dolayı, intikamın genellikle bir misilleme döngüsü oluşturduğunu gözlemlemektedirler. Bu öngörülerin sonucu, intikam peşinde koşmanın, intikam eyleminden daha çok buruk bir tat bırakmasına karşın, neden çağlar boyunca devam ettiğini de daha iyi anlatmaktadır (Jaffe, 2011: 1). Öyle ki, intikam duygusu bireye tatlı gelebilir veya bazı çalışmalarda da ifade edildiği gibi birey intikam duygusundan vazgeçmemek için kendisini intikam isteğine iten olguları içinde canlı tutmak isteyebilir.⁶

İntikam insanın aklını başından alıp, asla yapmam dediğiniz şeyleri yaptırarak kadar tehlikeli duygudur. Bütün korkunçluğuyla töre cinayetleri, terör olayları acı dolu, mantıksız, yararsız, çaresiz bazı intikam arayışlarıdır. İntikam duygusuna kapılan birey, mantıklı düşünmemekle beraber bunun doğuracağı olumsuz sonuçlardan kendisi de etkilenmektedir.⁷

1.1.1. İntikam Kavramının Tanımı

İntikam kavramı üzerine araştırmacılar birçok tanımlama yapmışlardır. Bazı yazarlar, intikamın yararsız ve kızgınlıkla ifade edilen bir kavram olduğunu ve intikamın, bireyin saldırganca davranışlar sergileyerek vahşi duygular içine girmesi olarak tanımlamaktadırlar. Bazı yazarlar ise intikam alan bireyin, karşısındaki bireye hem duygusal hem de davranışsal olarak zarar verdiğini ve kendisini kötü hissetmesine neden olduğunu ifade etmişlerdir (Uzun, 2018: 12). Öte yandan kimi araştırmacılar da intikam kavramını daha çok ahlaki yönden ele almışlardır. Söz gelimi, bazı yazarlar intikamın, hesaplaşma, hedef olan bireye ahlaki açıdan bir ders verme ve benlik değerini onarma istemlerince güdülendiğine işaret etmektedirler. Aynı zamanda intikam almanın

⁶ Francis Bacon: "İntikamı işleyen bir adam kendi yaralarını canlı tutar, aksi takdirde iyileşir ve intikam duygusundan vazgeçer." <https://www.psychologytoday.com/us/blog/evolution-the-self/201401/five-biggest-problems-revenge-and-its-best-remedies> [03.03.2020].

⁷ Bir Japon düşünürü çok güzel açıklamış: "İntikam düz bir yol değil, bir ormandır. Kaybolmak ve nereden girdiğinizi unutmak çok kolay." Sevgi Yüksel, İki Taraf Keskin Bıçak, <http://www.radikal.com.tr/hayat/iki-tarafi-keskin-bicak-864353/> [03.02.2020].

ahlaki bir görev olduğu toplumların var olduğunu ileri sürerek bu toplumların geleneklerine göre söz konusu kurala uymamanın bireyin toplumdan dışlanmasıyla sonuçlanabileceğini belirtmektedirler (Çoklar, 2014: 21-23).

İntikam kavramı öç alma kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde öç alma kavramı “Kötü bir davranış veya sözü cezalandırmak için kötülükle karşılık verme isteği ve eylemi, intikam” olarak belirtilmektedir (TDK, 2019). Bir başka deyişle öç alma, bireyin kendisine yapılan bir kötülüğe karşılık verme isteği, dürtüsüdür. Bazı yazarlar intikamı, insanoğlunun temel dürtüsü olmakla beraber sosyal davranışı da etkileyen en güçlü motivasyon araçlarından biri olarak tanımlamaktadır. Başka yazarlar ise intikamın, yanlış bir davranışın sonucunda kurgulanan zarar verici düşünceler bütünü olduğunu ve ayrıca algılanan haksız bir davranışın karşılığında zarar verici bir cezanın uygulanması olduğunu ileri sürmektedirler (Çetin, 2015: 23). Benzer biçimde bir başka yazar, intikam davranışının suçluları sömürme, aşağılama ve engelleme isteği tarafından güdülendiğini savunmaktadır (Çoklar, 2014: 21). Buna karşılık başka yazarlar da intikamın, algılanan eşitsizliğe karşı verilen bir yanıt olduğunu ifade etmektedirler. Bazı araştırmacılar intikam ile ilgili kendisine haksızlık yapıldığını düşünen bir bireyin, ona bu haksızlığı yapan birey ile ödeme isteği içinde olacağını belirtmekte ve dolayısıyla bireyin, normalde etik dışı olarak değerlendirebileceği bazı davranışları da sergileyebileceğini ifade etmektedirler (Tatarlar ve Çangarlı, 2018: 592). Yine başka araştırmacılara göre intikam, bireye başkaları tarafından yapılan yanlış bir davranış veya bireyin tehlike algılaması durumunda ortaya çıkan karşılık verme güdüsü olarak tanımlanmaktadır. Bir başka araştırmacılara göre ise, genellikle şiddet uygulayan, bundan zarara uğrayanlar ile ikisi arasındaki bu ilişkiyi de olumsuz etkilemektedir. Bu doğrultuda intikamın, duygusal ve davranışsal olarak kendini gösterdiği ve haksızlığa karşı bilinçli bir yanıt olduğu da ifade edilebilmektedir (Çetin, 2015: 25).

İntikamı tatmin edici kılan, intikamın suçluya bir mesaj vermeyi amaçladığı ve suçlunun yaptığı şeyin ahlaki olarak anlaşılabilir olduğunu anlamasını sağlamaktır. Suçlunun önceki haksız davranışları nedeniyle intikamın kendisine karşı alındığını kabul etmesi amaçlanmaktadır (Gollwitzer ve Denzler , 2009: 840-844).

İntikam, haksızlık yapan bireye, bireyin doğrudan yapmış olduğu saldırganca duygular içermektedir. Bacon'nun intikamı vahşi bir duygu olarak tanımlaması, başka tanımlarda da intikamın riskli oluşunun yanı sıra, yararsızlığına ve ahlaki öfkeden farklı olarak kızgınlıkla harekete geçildiğine vurgu yapılmaktadır. Kızgınlıkla hareket edildiği için intikam genellikle saldırganlıkla birlikte anılmaktadır. İntikam olarak birey karşı taraftakine hem davranışsal olarak zarar vermekte, hem de duygusal olarak bir bireyin kendisini kötü hissetmesine ve öz saygısının azalmasına neden olmaktadır (Satıcı, 2016: 70-71). İnsanların saldırgan davranış göstermelerindeki en büyük nedenlerden biri de intikam duygusudur. Genellikle insanları saldırgan eylemler gerçekleştirmeye intikam duygusu yöneltmektedir. İntikam davranışına hemen hemen her zaman yoğun öfke eşlik etmektedir ve genellikle karşı tarafa zararın yansıması belirli bir süre boyunca devam etmektedir (Işkın, 2018: 93).

İntikam, genellikle öfkenin eşlik ettiği bir ödeşmedir. İntikam, toplumsal amaçlara hizmet eden sosyal onarım için, ahlaki, saygıdeğer, bir zarara zarar eylemidir. Daha önce de açıklandığı gibi Hammurabi Yasaları'nda ve İncil'de de intikam olgusundan söz edilmektedir. Her ikisinde de kısas ve diyet, zararın tanzimi için önerilen metottur. İncil'de "lex talionis, cana can, göze göz, dişe diş, çürüğe çürük" açıklaması bulunmaktadır (Şener, 2015: 6).

Görüldüğü üzere açıklanması her ne kadar basit bir kavram gibi görünse de intikamın tanımlanması ve kavramsallaştırılması noktasında bilim insanlarının birleştiği tek bir tanım yoktur. Aslında gerek meydana çıkışı, gerekse de işleyişi bakımından oldukça karmaşık bir duygusal süreçtir. İlginç bir başka nokta ise yalnızca insanlara özgü bir kavram olmayışıdır. Doğadaki türlerin önemli bir kısmında da intikam duygusunun varlığından söz edebiliriz.⁸

⁸ İntikam hikayeleri hem acı hem tatlıdır. Homeros'un Truva'da geçen İlyada Destanı'nda Paris Helen'i kaçırdığında, kocası Kral Menelaus bu adaletsizliğe dayanamaz ve Paris'e saldırmaya karar vermiş, Troya'ya koca bir ordu girmiş ve binlerce kişinin öleceği uzun bir savaş başlamıştır. Destanda intikamı alınmak istenen başka gelişmeler de olmuştur. Yeryüzünde var olduğumuz sürece intikam insan davranışının bir parçası olmuştur. Tarih boyunca Yunan tragedyasından Shakespeare'in Hamlet'ine kadar edebiyat da yer vermiştir bu duyguya. İntikam insanı harekete geçiren güçlü bir duygusal tetikleyicidir. Uzun süredir intikam ve affetme duyguları üzerine araştırma yapan Miami Üniversitesi'nden evrimsel psikoloji uzmanı Michael McCullough "Size zarar veren birine karşı öfke duyma ve acı verme isteği her toplumda anlaşılacak bir durumdur" şeklinde ifade etmektedir . t24.com.tr [10.09.2019].

1.1.2. İntikam Duygusunun Ortaya Çıkışı

İntikam duygusu, insanın var olmasıyla başlamıştır. Ancak günümüz modern bilimin ışığında daha da belirgin bir hale gelmiştir. Öte yandan, günlük yaşamda, sosyal yaşamda ve iş yaşamında da sıklıkla karşılaşılan bir duygu olduğu da görülmektedir. Aynı zamanda sosyal davranışın güçlü bir özendirici aracıdır. İntikam, bireyin kendisine karşı yapılmış bir yanlışa karşılık zarar verme amaçlı tepkisidir (Şahin, 2017: 27-28). Nitekim Evrimsel Sosyal Psikologlar genellikle intikamın gelecekte olası bir saldırgan davranışın önüne geçme güdüsünden kaynaklandığına inanmaktadırlar (Çoklar, 2004: 21). İntikam, öç alma, bize haksızlıkta bulunmuş bireylere zarar vermek, kötülüğe kötülükle karşılık vermek, kuralların ve yasaların yokluğunda üstlenilen ilkel adalet, misilleme yapmak, hesaplaşmak, yasaların dışına çıkarak yapılan yanlışı düzeltmek gibi bu tanımları çoğaltabiliriz. Francis Bacon da intikamı, yasayı çiğneyen ve yasayı çıkartan vahşi adalet diye tanımlamaktadır (<http://tuba-aydin.com/intikam-nedir/>, 2019). Bacon'un bu tanımı yasanın ve adaletin gerçek anlamda var olduğu durumlar için geçerli olabilir. Ancak yasanın işlemediği ve adaletin yerini bulamadığı ortamlarda böyle bir tanımın yapılamama gibi bir durumu da söz konusu olabilmektedir. Yapılsa da ne insan psikolojisinde, ne de toplumda bir karşılığı olamayabilir.

İntikam kavramının kökeni hakkında şunlar da ifade edilmiştir (Çetin, 2015: 23). “Alanyazında, intikam kavramının tanımlarının aşağıdaki noktalarda birleştiği söylenebilir:

- Ödeşme arzusu,
- Kayıp yaşatmak için misilleme, yaralama, aşağılama,
- Utancı gurura dönüştürmek,
- Benzer zararı vermek, kayıp yaşatmak.

İntikam duygusunu oluşturan veya tetikleyen en önemli nedenlerden biri de hiç şüphesiz otorite boşluğu veya otoritenin egemenin yanında yer almasıdır. İnsanlar kendisine yapılan bir haksızlık karşısında otoritenin çaresiz kaldığı veya taraf olduğu durumlarda kendi adaletini kendileri oluşturma arayışına girmektedirler. Otorite boşluğundan veya adaletin eksik veya yetersiz olmasından kaynaklanan intikam alma duygusuna dair dünyada ve özellikle de Amerikan sinemasında çok fazla örneğe rastlayabilmek de olasıdır.

İntikam olarak ortaya çıkan, içgüdüsel bir kızgınlığın varlığının, günümüzde bile adalete ulaşma dürtüsünü karakterize ettiği görülebilmektedir. Kimi yazarın ifade ettiği gibi, adalet arayışı, liberal tüzel kişinin mağdur, acı çeken bir kişi olarak dile getirilmesini gerektirir ve liberal adalet ancak tüzel kişiler bu kadar ifade edilebildiğinde gelmektedir (Bryan, 2012: 30).

Kimi zaman birey adalete olan inancını yitirdiğini hissedebilmektedir. Öyle bir durumda birey, sistemin kendisine karşı olduğunu düşünmektedir. Ancak ne olursa olsun, başkalarının yaşamını ilgilendiren cezalar kesmek hiç de kolay bir durum olmamaktadır. Öyle ki, bu noktaya gelindiğinde, duygulara yenik düşmediğinden emin olunması gerekmektedir (www.evrimagaci.org, 2019).

Örgütün saldırgan eylemleri tetiklemedeki rolü üzerine yapılan araştırmalar öncelikle işgörenlerin adaletsizlik algılarına odaklanmıştır. Söz gelimi, işgörenler, işten çıkarılma gibi belirli sonuçların yönetim tarafından uygun şekilde ele alınmadığını ve haksızlık yapıldığını düşündüğünde, bu durum işgörenlerin örgüte karşı kırgınlık duymasına zemin oluşturacaktır. Öyle ki, yönetim tarafından haksız bir davranış gördüklerini düşünen işgörenler, gizli misillemeye başvurabilirler. Bazı yazarlar, bunun intikam yolunda sadece “buzdağının görünen kısmı” olduğunu ifade etmektedirler (Sommers, Schell ve Vodanovich , 2002: 209).

İntikam, yoğun ve kışkırtıcı bir duygudur ve uyandığı andan itibaren en güçlü duygulardan biri olarak kendini dayatmaktadır. Bağışlamayı kabul etmemekle beraber, ödüller karşılığında boyun eğmez, kural ve ilkelere de uymamaktadır. Bilindik herhangi bir vazgeçiş nedenine "evet" diyecek kadar uysal davranmamaktadır. İntikam adaleti talep etmektedir (Adugit, 2008: 17). İntikam duygusu, haksızlığa uğradığını düşünen bireyin adaleti arayıştaki aracıdır. İntikam duygusuna kapılan birey, bu haksızlığı ortadan kaldırmak amacıyla karşı tarafı zarara uğratacak bazı eylemlerde bulunmaktadır. Ancak intikam yolunun sonuçları çoğunlukla iki tarafı da zarara uğratmaktadır.

Saldırganlık konusunda araştırma yapan Virginia Üniversitesi'nden kimi araştırmacı, şiddet içeren bir saldırıdan önce başka şeylerin devreye girdiğini gözlemlediler. Tetikleyici ile saldırı arasındaki duyguları "psikolojik araçlar" olarak adlandıran araştırmacı, söz gelimi, birinin aşağılayıcı davranışı karşısında saldırgan bir

tepki vermenin kaynağını intikam duygusuna bağlamaktadır. Ayrıca araştırmacı yaptığı bu çalışmalar ile aşağılanan veya sosyal bakımdan reddedilen bir bireyin duygusal acı çektiğini ve sosyal reddedilme karşısında saldırgan tepki gösterenlerde beynin acı ile bağlantılı bölgelerinin daha aktif olduğunu gözlemledi. Fakat reddedilme duygusu başlangıçta acı verse de intikam alma fırsatı ortaya çıktığında bu acı zevk ile maskelenebiliyordu. Saldırgan bir tutum göstermeleri için provoke edilen bireyler beyinlerindeki ödül bölgesinin harekete geçmesiyle gerçekten de tatlı bir intikam hissine kapılmaktaydılar (<https://www.bbc.com/turkce/vert-fut-39492132>, 2020).

1.1.3. İntikamı Tetikleyen Belli Başlı Duygular

Yaşamımızın her anında karşılaştığımız ve içinde bulunduğumuz pek çok duygu durumlarını (kin, nefret, hınç, öfke vb.) barındıran; bireysel, sosyal veya politik olayların ardında yatan nedenleri arama çabası pek çok bireyde görülmektedir. Bireylerin kendilerince benimsemiş oldukları değer ve ahlak yargılarının kendi içindeki çelişkileri negatif duygu durumlarına yol açmaya devam etmektedir (Yalçın, 2012: 4). Bu değer ve ahlak anlayışlarına bağlı olarak bireylerin ve oluşturdukları toplumların, yaşama ve işleyen düzene bakışı da etkilenebilmektedir.

Bu etki için birbirinden farklı gibi gözüken ve aynı sonuca gönderme yapan kavramlar dikkat çekmektedir. Söz gelimi kin, nefret, öfke, hınç ve haset de bu kavramlardan bazılarıdır. Bunlar intikam duygusunu besleyen ve bireyi intikama sürükleyen duygulardır. Bu duyguları yoğun yaşayan bireyler intikam gibi yıkıcı bir duyguya sürüklenebilmektedir. Öyle ki, bu duyguların esiri olan bireyin, büyük oranda bu duyguları beslediği bireyle aralarındaki bağın kopması kaçınılmaz olacaktır. Bundan sonraki süreç çok önemlidir. Eğer birey bu duyguların denetimini sağlayamazsa, intikam duygusuna kapılabilir ve sonuç daha da içinden çıkılmaz bir hal alabilir. Tablo 1.1’de kullanılan kavramlar ve bu kavramların anlamları gösterilmiştir.

Tablo 1.1: İntikam Yerine Kullanılan Kavramların Anlamı ve Kökeni

KAVRAM	KÖKEN	ANLAMI VE KÖKENİ
<i>Rövanş</i>	<i>Fransızca</i> <i>Latince</i> <i>Latince</i> <i>Latince</i> <i>İngilizce</i>	Revanche, intikam, sporda bir yenilgi üzerine yapılan ikinci karşılaşma revindicare intikam re+ vindicare öç almak, kan davası gütmek vindex, vindic- davacı, kan davacısı Aynı Fransızca sözcükten revenge (intikam).
<i>Kin</i>	<i>Farsça</i> <i>Yunanca</i> <i>Latince</i> <i>İngilizce</i>	kin, garez, düşmanlık, kan bedeli ödemek, kan davası gütmek poinakan bedeli, kısas, cereme) penaltı poena (ceza) punish, penal.
<i>Öç</i>	<i>Uygurca</i>	Öç/ööç, kin, intikam
<i>Hınç</i>		1930'larda zuhur eden yeni anlamının nereden çıktığı belli değildir.
<i>Misil/misilleme</i>	<i>Arapça</i>	benzer, eş, gibi, örnek, eşdeğer, benzeme, gibi olma, örnek olma, temsil etme, simgeleme
<i>Ceza</i>	<i>Arapça</i>	bir suça karşılık ödenen bedel, tazminat
<i>Kisas</i>	<i>Arapça</i> <i>Arapça</i>	kaşas ödeşme, hesaplaşma, göze göz dişe diş ilkesine göre verilen ceza kaşş kesme, kırpma = Arapça kaşas kısaca anlatma
<i>Penaltı</i>	<i>İngilizce</i> <i>Fransızca</i> <i>Latince</i> <i>Latince</i> <i>Yunanca</i>	Penalty, her çeşit ceza, futbolda ceza atışı penalite hukuk dilinde ceza poenalitas poena bir suça karşılık ödenen cereme, ceza, kan bedeli poine kan bedeli, kısas, cereme
<i>Cereme/Cerime</i>	<i>Arapça</i>	suç, Arapça sözcük <i>cürm</i> ile eş anlamlıdır. Anlam ayrışması Türkçeye özgüdür.

Kaynak: Şener, 2013: 7.

Kimi yazar bazı kavramların çok zararsız gibi durduğunu ama aslında içlerinde yıkıcı bir güç barındırdığını ifade etmektedir.⁹ Kin, hınç, intikam kavramları için, “gerçek şu ki bütün bu kavramların içerikleri her dilde fazlasıyla oynak ve kaygandır” denilmektedir. Belirtildiği gibi, bu kavramların kesintisizce birbirine kayması veya dönüşmesi olanaklı olabilmektedir. Üstelik benzer kavramların anlam içerikleri, dilden dile ve dönemden döneme hafif veya ciddi kaymalar da gösterebilmektedir. Söz gelimi, “hınç” kavramının İngilizce’deki eş köklüsü olan “resentment” sadece hoşnutsuzluk, gücenme veya kızma anlamlarına gelmektedir. Olgunun kökenine bakıldığında, bireyin başka bireylere ve onlardan da yansıyarak örgütlere, düşüncelere, pratiklere, yapıtlara hatta çoğunlukla değerlere ve değer yüklenmiş objelere karşı duyduğu kızgınlık, haset, garaz ve intikam isteği gibi olumsuz duyguları içinde barındırmaktadır (A.g.e.: 7).

9 "Sözcüklerden hiçbir zaman yeterince sakınmayız. Bu sözcükler zararsız gibi dururlar. Elbette tehlikeli bir halleri yoktur. Ama öyle sözcükler de vardır ki, ötekilerin arasına gizlenmiş taş gibidirler. O sözcüklere öyle özel bir aşinalık da yoktur, oysa bir anda sahip olunan yaşamı, hem de tümünü birden, yıkıp geçerler, zayıf ve güçlü yönlerini... İşte o zaman paniğe kapılabilirsiniz... Duyguların üzerinde sallanırsınız, idam sehpasında gibi..." (Celine, 2002: 536).

1.1.3.1. Haset

Haset kavramı, bireyde var olmayan ve bir başka bireyin ise sahip olduğu herhangi bir şeye istek duyması ve söz konusu bireyin bu şeye sahip olmasını istememesi olarak tanımlanmaktadır (Canbolat, 2014: 56). Burada söz edilen “şey”, bir eşya veya zenginlik, saygınlık ve mutluluk gibi özellikler olabilir (Tuna E., 2018: 1752). Başka bir ifadeyle birey, kendisini nitelik, başarı ve özdeksel olanaklar açısından, bir başka bireyle karşılaştırdığında ve sonucunda bu durum çekememe boyutuna vardığında haset duygusu ortaya çıkmaktadır (Demirtaş ve Dönmez, 2006: 181-191). Türk Dil Kurumu haset kavramını, “kıskançlık, çekememezlik” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2020). Aynı zamanda matematikçi ve tarihçi olan Britanyalı Filozof Bertrand Russell¹⁰ haset kavramını, derinlere yerleşmiş en evrensel insan tutkularından biri olarak tanımlamıştır. Eski Ahit’te Habil ve Kabil’in kıskançlık kavgası, babasının Habil’e düşkünlüğü, Tanrı’nın Kabil’in adağını reddedip, Habil’in adağını kabul etmesi¹¹ ve Tanrı’nın gözünde biricik kalabilmek için gösterilen çaba sonucunda giderek haset eden Kabil’in, kardeşi Habil’i öldürmesi en bilindik örneklerden biri olmaktadır (Navaro, 2011: 15). Aynı zamanda, haset duygusunun; eksiklik, noksanlık, yokluk, boşluk, acı veren keyifsizlik gibi bireyi içten içe ve sessizce öldüren bir duygu olduğunu da söylenilebiliriz. Söz gelimi “Amadeus”¹² filminde Salieri’nin hasedinin de Salieri’yi yavaş yavaş öldürdüğünü görmekteyiz (Canbolat, 2014: 59).

Bireyin sahip oldukları ve yaptıklarının kendi aleyhine olduğunu ve haksızlığa uğradığını düşündüğünde veya bu durumu kendisine bir tehdit olarak gördüğünde başka bireye haset, düşmanlık ve intikam duygusu gütmesi olası olabilmektedir. Bunun sonucunda ise haset eden birey, haset duyulan bireyin başına olumsuz bir durum geldiğinde buna sevinmekte ve başkasının talihsizliğinden keyif bile alabilmektedir (<https://kisiselbasari.com/icimizdeki-dusman-haset-duygusu.html> , 2020). Haset eden birey, kendisinden üstün gördüğü, rakip olarak algıladığı ve olası bir tehdit olarak

¹⁰ Bertrant Russell: Britanyalı filozof, tarihçi, matematikçi ve toplum eleştirmeni. https://tr.wikipedia.org/wiki/Bertrand_Russell [30.01.2020].

¹¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Habil_ve_Kabili [31.01.2020].

¹² Amadeus: Salieri tarafından Mozart’a karşı hissedilen haset duygusunu ele alan bir filmidir. Id-ego-süper ego üçlüsü arasındaki hasedin daha iyi anlaşılması açısından iyi bir örnek oluşturmaktadır. [29.01.2020].

varsaydığı bireyi; üstüne şikâyet etmek, küçük düşürücü söz ve davranışlarda bulunmak ve onun hakkında asılsız dedikodular çıkarmak, gibi eylemlerde bulunabilmektedir (Navaro, 2011: 16).

Haset eden birey aslında farkında olmadan, en büyük zararı kendisine vermiş olmaktadır. Kendini yetersiz ve değersiz görme, eksiklik duygusu, küçük görme ve özgüven kaybına yol açmaktadır. Kin, nefret, öfke, intikam vb. gibi duygular yine haset nedeniyle olmaktadır (Navaro, 2011: 16). Haset kavramının tanımından da yola çıkarsak, haset eden birey farkında olmadan kendini güçsüz, zavallı, kötü, aşağılık ve yok olarak vasıflandırırken, haset güttüğü bireyi de kendinden avantajlı, daha üst seviyede ve neredeyse kusursuz olarak değerlendirmektedir (Canbolat, 2014: 59). Aslında haset duygusunu ortaya çıkaran temel neden, büyük ölçüde bireyin aşağılık kompleksine kapılmasından gelmektedir diyebiliriz. “Duygu Sosyolojisi El Kitabı” adlı bir çalışmada, bireyin haset duyduğu bireye bunu açıkça belirtmesi ve bunun aynı zamanda başka bireyin kendisinden daha üstün bir konumda olduğunu ve bu yüzden ona düşmanlık beslediğini kabul etmesi anlamına geldiği ifadeleri kullanılmaktadır (Stets ve Turner, 2006: 425).

“Haset teorisi” adlı çalışmada ise hasetin, kendi yıkıcı manifestolarıyla sonuçlanan bilinçli ve bilinçsiz faktörlerin karmaşık ve kapsamlı bir analizi olarak ifade edildiği görülmektedir. Karşılanmayan gereksinimler ve arzular bilince baskı yaparak, kıskançlığı körüklemesiyle ortaya çıkardığı eylemler haset duygusuna dönüşüp ruhsal sağlığa ciddi şekilde zarar verebilmektedir (Ninivaggi, 2010: 1). Bir başka çalışmada ise, haset kavramına sosyal sınıf sistemi açısından değinilerek, hiç kimsenin makamının üzerinde bir değerinin olmamasını, bireyin refah seviyesinin mevcut konumuyla aynı seviyede olmasını ve özellikle kendi benliğinin dışına çıkmamasını ve sınıfının sınırlarını aşmaması istenmektedir (Nietzsche, 2013: 2).

Haset ve kıskançlık birbirleriyle sürekli karıştırılan iki farklı duygudur. Bu iki duygu ile edebiyattan gazetelerin üçüncü sayfa haberlerine ve dinden sinemaya kadar günlük yaşamımızın her anında sürekli karşılaşmak olanaklıdır. Bununla birlikte klinik ortamlarda ve ruhsal açıdan birçok sorunlarda da bu iki duyguya rastlanılmaktadır. Haset ve kıskançlık kavramları günlük kullanımda her ne kadar birbirinin yerine kullanılsa da, aslında birbirinden farklı duygulardır (Tuna E., 2018: 1751). Kıskançlık,

değer verilen bir ilişkinin tehlikeye girdiği durumlarda yaşanan bir duygu halidir. Bu açıdan kıskançlık, algılanan tehlikelere karşı verilen koruma amaçlı bir tepki olması nedeniyle hasetten ayrılmaktadır. Kıskançlıkta birey zaten sahip olduğu bir şeyi elinde tutma, kaybetmeme ve onu koruma yönünde güdülenmiştir (Demirtaş ve Dönmez, 2006: 181-191). Haset ise haset edilenin elindeki veya elinde olduğuna inanılanın alınıp kendine verilmesini isteme durumudur (www.birikimdergisi.com, 2020).

Haset, genel anlamda olumsuz bir duygu olarak görülmesiyle beraber başkaları tarafından uygun bulunmamaktadır. Bu duygu bütün semavi dinlerde de en büyük günah diye geçmektedir. Öyle ki, bazı yazarlar haset kavramının içinde hiçbir iyilik barındırmayan bir duygu olup, tüm günahların en büyüğü olduğu vurgusunu yapmaktadır (Tuna E., 2018: 1753). Haset duygusu, olumsuz bir duygu olarak değerlendirilmesi ve bireye sıkıntı verip, bireyde düşmanlık ve yetersizlik gibi duygular uyandırması nedeniyle genellikle bastırılır, gizlenir, reddedilir veya başka bir şekilde ifade edilir (Stets ve Turner, 2006: 425).

Haset, aynı örgüt içerisinde yer alıp da; yaş, cinsiyet, meslek ve benzeri olgular açısından eşdeğer olduğu durumlarda büyük oranda yaşanmaktadır. Başkalarının sahip olduğu üstün pozisyonu hak etmediği, yani mevcut olan durumun adil olmadığı, düşünülmesi durumlarında haset duygusunun daha güçlü ve yıkıcı bir şekilde açığa çıktığı görülmektedir (Tuna E., 2018: 1753). Bu adaletsizliğe iyice içlerlenen bireyin haset duygusu zamanla ötekine karşı bir intikam isteğine dönüşebilmektedir. Birey kendisini bir başka bireyle kıyaslama yoluna gittiğinde bu durum haset duygusuna zemin oluşturup, sonraki süreçte daha da içinden çıkılmaz sonuçlar doğurması olası olabilmektedir. Öyle ki, kıyas ve haset olgularının tetiklediği en içgüdüsel dürtünün intikam olduğu ifade edilmektedir (Navaro, 2011: 28).

Eşitliğin gerçekten tanındığı ve kalıcı olarak sağlandığı yerlerde, genellikle ahlaksız kabul edilen ve doğadaki haset durumunda düşünölemeyecek olan bu eğilimin yükselişini görmekteyiz. Haset duyan birey, ortak topluluğa karşı bireysel üstünlüğün her işaretine duyarlıdır ve her birini bir kez daha aynı seviyede tutmak veya kendini daha üst seviyeye yükseltmek istemektedir. İnsanların keyfî seçiminden bağımsız olan şeylerde adalet ve eşitlik istemekte veya başka bir deyişle, insanlar tarafından tanınan eşitliğin aynı şekilde doğa ve şans tarafından da tanınmasını istemektedirler. Eşit haklara

sahip bireylerin eşit servete sahip olmaması gerektiğine kızmaktalar (Nietzsche, 2013: 1-2).

1.1.3.2. Hınç

Türk Dil Kurumu hınç kavramını, “içerisinde yoğun bir şekilde öç alma duygusunu barındıran; öfke, kin, gayz” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2020). Genellikle intikam isteği ile birlikte bireyin kendisine zarar veren, sancılı kin duygusu anlamlarına gelmektedir (Yalçın, 2012: 5). Öyle ki, kimi yazar hınç duygusunu zihnin kendisini zehirlemesi olarak ifade etmiştir.¹³ Bu duygulanım kimi yazarlarca güçsüzlükle karakterize edilen bastırılmış bir nefret biçimi, bir intikam alma isteği olarak görülmektedir (Çiftçi, 2016: 100-101). Bir başka kaynağa göre ise hınç, insan doğasının gerekli bir parçasıdır. İnsanlar, kendilerine yapılan zarar verici eylemlere karşı hınç duyup bu şekilde zarar verici eylemde bulunanlara karşı durmalarını beklemekteyiz (Taylor, 2019: 13). Başka bir ifadeyle hınç, merhamet duygusuyla yönetilip, intikam duygusunu bastırdığında, kötülüğe karşı güçlü bir davranışsal tepkiyi güdüleyecek ahlaki bir duygu olarak kavramsallaştırılabilir (TenHouten, 2018: 49). Yine bir başka yazar hıncın, şefkatimiz ile bir denge sağlayan insan doğasının gerekli bir parçası olduğunu savunmaktadır. Hıncı ifade etmek haksız istismarlara dayanmayacağımızı göstermekte olup, tarih ve deneyimin bize hıncın caydırıcı etkilerini sunduğunu ileri sürmektedir (Taylor, 2019: 35).

Kimi çalışmalar hınç duygusunu, aşağılık, damgalanma veya şiddete maruz kalmanın bir sonucu olarak yüceltilmiş formda bulunabilen zararlı bir duygu hali olarak ifade etmektedir. Bazı çalışmalarda ise, hınç duygusunun haksız ve anlamsız ıstırap yaratan eylemlere karşı güçlü bir yanıt olarak ortaya çıktığının vurgusu yapılmaktadır (TenHouten, 2018: 49). Ahlaki Temellendirme adlı bir çalışmada ise hınç kavramı şöyle tanımlanmaktadır: Hınç, bireyin başka insanlara ve onlardan yansımaya örgütlere, düşüncelere, pratiklere, yapıtlara hatta genel olarak değer yargılarına karşı duyduğu hınç; garez, kin, nefret, intikam isteği ve haset gibi olumsuz duyguların toplamıdır (Işıқтаç, 2006: 37). Kimi çalışmada hınç kavramı, Türk Edebiyatı’nda özel bir niteleme olarak yer alan ‘kifayetsiz muhteris’ deyiimi ile benzer anlam için kullanılmaktadır.

¹³ Alman filozof Max Scheller hınç duygusunu, zihnin karanlık dehlizlerinde gezinen, egonun eylemlerinden bağımsız bastırılmış bir gazap duygusu ve zihnin kendini zehirlemesi olarak ifade etmektedir. <http://www.doguturk.com/hinckin-uzerine-makale,4319.html> [04.03.2020].

Muhteris, aza kanaat etmeyen, doyumsuz, açgözlü bireydir. Hınç ise düşmanlık veya kızgınlıktan doğan intikam duygusudur (A.g.e.: 37). Her ne kadar yazar “kifayetsiz muhteris” kavramını, hınç kavramıyla benzer anlamda varsaydıysa da, bu varsayımın karşılığının olmadığı, bu iki kavramın TDK’daki karşılıklarına bakarak da anlaşılmaktadır.

Hınç duygusu, bireyde saldırgan bir tutuma dönüşebildiği gibi örtük olarak da kalabilmektedir. Bunun yanında pek çok çıkar çatışmasının, etnik çatışmaların, sosyal sorunların ve kültürel sorunların yayılmasını da tetiklemektedir (Yalçın, 2012: 4). Söz gelimi, örgüt içindeki statü kavgaları, etnik çatışmalar, eşitsizlik vb.

Eğitim eşitsizliği ve gelir dağılımına ilişkin derin uçurumlar toplumsal hınç’ı ortaya çıkarmaktadır. Kıyaslamanın yapılmadığı yerde eşitlikten söz edilemeyecektir. Bu durum da hınç duygusunun artmasına neden olmaktadır. Özellikle de yasal ve özdeksel eşitlikteki önemli farklar, özdeksel güç ve siyasal güçsüzlük halleri gibi çelişkili durumlar da hınç duygusunun ortaya çıkışını artırmaktadır. Hınç, bütün boyutlarıyla ele alındığında, gerçekleşmemiş demokrasinin en belirleyici ruhsal ve kültürel gerçeği olduğunu görebiliriz. Çünkü hınç halinde hem güven reddedilmektedir, hem de ötekine bir tahammülsüzlük hali ortaya çıkmaktadır (Işıқтаç, 2006: 39-40). Birey gerek örgüt içinde, gerek sosyal yaşamında uğradığı bir haksız davranış karşısında hınç duyarak bu haksızlığın önüne geçmek için çaba göstermektedir. Sonuçsuz kalan bir çaba bireyin hınç duygusunu intikam isteğine dönüştürebilmektedir.

İntikam alma veya cezalandırma arzusu bazen bir hınç unsuru olabilmektedir. Hınç, sosyal veya politik mücadeleye katılanları karakterize eden bir tutum olabilmektedir. (Taylor, 2019: 7). Başkalarından daha az şeylere sahip olduğumuz için hınç duyuyorsak bunun nedeni, başkalarının bizden çok daha iyi olmaları değildir. Burada hınç duygusuna asıl zemini oluşturan sistemin yapısal olarak hataları olmaktadır (Işıқтаç, 2006: 44). Esasen hınç, başka bir bireyin hak edilmemiş statüsü hakkında olumsuz bir 'duygusal tutum' içerisine girmesidir. Genel olarak, iki olgunun yüksek sosyal ve düşük ahlaki durumu arasında bir uyumsuzluk olduğu algısına dayanmaktadır. Hınç duyan birey veya grup, başka bir bireyin belirlenen kurallara ve değerlere göre hak ettiğinden daha fazla güce ve / veya itibara sahip olduğunu düşünmektedir (Wolf, 2013: 4). Ayrıca “Ahlakın Soykütüğü” adlı çalışmada, hınçtan ötürü meşhur hınç tedavisinde

rahiplerin asalete karşı tutumunu, bir tür kendi kendine “dürüst ve kıskançlık” olarak tanımlanmaktadır.¹⁴

İki örgüt işgöreni üzerinde yapılan bir deneyde, işgörenlerden biri yükselmek ister, başka işçi ise söylentiler yayarak ilk işçinin ilerlemesini engellemeye çalışır. Söylentiler yayan işçi hatasını anlayıp özür diler ve bunu onarmak ister. İşçi özür dilemesine ve hatasını kabul etmesine karşın örgütün başkanı tarafından cezalandırılır. Ancak bu davranış kurbanın hınçlanmasına neden olup, kurbanın affetme duygusunu düşürerek, intikam alma isteği de yükseltmektedir (Fonseca, 2014: 615-616).

1.1.3.3. Kin

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, “kin” kavramını “birine karşı öç alma isteği” olarak tanımlarken, “kin tutmak” kavramını ise “birine karşı öç alma isteğini sürdürmek” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Türkçe karşılığı; “garaz” ve “düşmanlık” kavramları olan kin kavramı, bireyin hoşuna gitmeyen bir eylemle karşılaşması ve bunu kabullenememesi durumunda ortaya çıkan, devamlı ve gizli bir düşmanlık olarak tanımlanmaktadır. Kin kavramı, günlük yaşamda her ne kadar eş anlamlıları olan; “öç alma” veya “intikam” kavramları ile birbirlerinin yerine kullanılsa da birbirlerinden farklı anlamlar taşımaktadır (Kıral ve Nayır, 2019: 290). Bazı araştırmalar da “kin” kavramı, kabahatli olan bireyin yapmış olduğu kötülüğe karşılık gösterilen davranış (sert, düşmanca ve kalıcı olan korku ve kızgınlık) hali olarak ifade edilmektedir (Aydın F., 2017: 4).

Kimi zaman bireyler yaşadıkları olumsuzluklardan dolayı, bu olumsuzlukların nedeni olarak gördüğü bir başka bireye veya örgüte karşı olumsuz duygular hissetmekte ve bu duygular zaman içerisinde kin duygusuna dönüşebilmektedir. Kin tutma, bireyin bir başkasına veya örgüte karşı hissettiği gizli düşmanlık olarak tanımlanmaktadır. Örgütler açısından baktığımızda, bireyin bundan sonraki süreçte gizli düşmanlık duygusu ile hareket etmesi örgütler için istenmeyen sonuçlara neden olabilmektedir (Kıral ve Nayır, 2019: 291). Örgüte karşı kin tutan bireyin bu gizli düşmanlığı zaman içerisinde intikam isteğine dönüşebilmekte ve örgüte ciddi zararlar verebilmektedir.

¹⁴ Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü adlı eserinde, hınç söz konusu dildiğinde farklı tarihsel olayları ve farklı ancak birbirini tamamlayan türlü karakterleri de sayarak, bunların ortak özelliklerinin ne saf, ne samimi, ne de kendisine karşı dürüst ve açık olmayışları vurgusunu yapmaktadır (Ergün, 2017: 1743-1744).

Bireyin daha önce zarar gördüğü bireyi, hem içsel olarak hem de bireyler arası davranışlarında affetmemesi, dolayısıyla ona sürekli öfke duyması zaman geçtikçe karşı tarafa iyice kinlenmesine neden olmaktadır (Kıral ve Nayır, 2019: 290). Öyle ki, affedememe ve bireyin sürekli öfke durumu, kin duygusunu oluşturan olgular arasında olmakta ve devam etmesi durumunda da intikam isteğine dönüşebilmektedir. Navaro (2011: 28) da benzer şekilde aşağılanma, hor görülme ve benzeri küçük düşürücü eylemler nedeniyle bireyde kin ve öfke duygusunun ortaya çıktığını ve bunun kolaylıkla intikam isteğine dönüşebildiğini ifade etmektedir.

Zayıf olan ve yaşamını idame ettirirken bile mücadele etmektense kabullenmeyi tercih eden sürü insanının, bir başka deyişle buyruk altındakilerin, yani kölelerin kendilerinden farklı olanı olumsuzlaması, değersiz görmesi ‘kötü’ kavramını ortaya çıkarır. Kendilerini ezen, fikir üretebilen, kötüye tekabül ediyorsa doğallıkla iyi kavramını da kendilerine atfederler.¹⁵ İyi-kötü tanımlamaları kölenin veya sürü insanının ‘efendi’ye karşı ilk eylemleridir. Köle şimdiye kadar yapamadığını şimdi de yapamayacağını düşündüğü için halen pasif kalmayı tercih ettiğinden beslediği kin, nefret, intikam duygularını bastırır (Oktan, 2018: 11).

Kin, akıl sağlığını büyük oranda etkileyen olumsuz bir duygudur¹⁶. Kindar ise affetmeyi bilmeyen ve sürekli kin tutan bireye denilmektedir. Kindar bireyler çoğunlukla başkalarını eleştirirler, yargırlar, küçümserler ve adeta zehir saçan bir tavır takınırlar. Kindar bireyler geçmişin esiridirler. Sürekli geçmişe takılıp kalmakta ve hiçbir zaman geçmişte yaşadıkları olumsuz deneyimlerden ders çıkarmamaktadırlar (<https://sagligabiradim.com/kinci-insanlar-hic-affetmez-ve-unutmaz/>, 2020).

Kin, nefret gibi kötü niyetli bir duygudur. Kindar birey, halkın bir kesimini, bir başka kesiminden farklı kılan; sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya farklı kültürel özelliklerini hedef alarak, halkı kin ve düşmanlığa açık bir şekilde tahrik edebilmektedir. Bu eylemin, kamu barışını bozmaya elverişli olmasından dolayı Türk

¹⁵ Dostoyevski’nin Yeraltından Notlar adlı şu ifadeleri görmekteyiz: Yeraltı insanı bir gece küçük bir meyhanenin önünden geçerken bir kavgaya tanık olur ve oradaki bir subay tarafından aşağılandığını hisseder. Aslında subay onu yalnızca görmezden gelmiştir. Bu aşağılanma hissini bir türlü yenemeyen karakter, subaydan intikamını almak için uzun uzun planlar kurar. Subayın kim olduğunu, nerede yaşadığını, nerede çalıştığını, nelerden hoşlandığını ve nerelerde ne zaman yürüyüş yaptığını kadar araştırmaya başlar. Onun bu planlama ve araştırma süreci subaya karşı olan kininin sürekli olarak artmasına neden olmaktadır (Oktan, 2018: 14).

¹⁶ <https://sagligabiradim.com/olumsuz-duygu-dusuncelerin-vucudunuza-zararlari/> [01.02.220].

Ceza Kanunu'nda (TCK), altı aydan bir yıla kadar hapis cezası karşılığı bulunduğu belirtilmesi gerekmektedir. Türk Ceza Kanunu'nda kin, herhangi bir şeye veya bir bireye karşı duyulan ve öç almayı gerektiren şiddet içeren garez ve düşmanlık olarak tanımlanmaktadır (Çakar, 2013: 12-17).

1.1.3.4. Nefret

Türk Dil Kurumu nefreti, bir kimsenin mutsuzluğunu ve kötülüğünü, istemeye yönelik bir duygu durumu olarak ifade etmektedir (TDK, 2020). Nefret, bizden çok daha değersiz olduğunu düşündüğümüz birinin bizimle ilgili olan bir şeye sahip olması sonucunda ortaya çıkmaktadır (<https://kisiselbasari.com/icimizdeki-dusman-haset-duygusu.html>, 2020). Alfred Adler, nefretin çoğunlukla hasetten kaynaklandığını, nefretin kavgacı yapıdaki insanların bir karakter özelliği olduğunu ve çoğunlukla herkeste aynı derecede şiddet barındırmayan, kendisini fark ettirmeyen sinsi bir duygu olduğunu düşünmektedir (Nietzsche, 2016: 101). Kimi yazarlar, nefreti insan doğası tarihinin en yıkıcı duygusal olgusu olarak tanımlarken, kimi yazarlar da, duygusal bir tutum, bir sendrom, genel bir öfke hali olarak ifade etmektedirler (Fischer vd., 2018: 309). Bazı yazarlar, nefret duygusunun sadece aşağılama, iğrenme, küçümseme ve benzeri eylemlerle kalmayıp, bireye ve gruba yönelik düşmanca bir duygu, bir intikam isteğine de dönüşebildiği vurgusunu yapmaktadırlar (A.g.e.: 2018: 311).

Nefret eş duyumun yitimidir. Ötekini görememek, onu anlayamamak, ona nasıl karşılık vereceğini, ona göre nasıl konumlanacağını bilememek yani bir başka canlıyla aradaki bağı kopması demektir. Bu bilemeyişte kaygı ve korku vardır. Bu yüzden nefret kendinden kaçıştır ve korkak bir duygudur (<http://www.suleoncu.com/nefret/>,2020). Oysa birey ilgiyi, sevgiyi ve anlaşılmayı istemektedir. Sevgi ve anlayıştan yoksun olan bireyin duyguları nefrete yenik düşebilmektedir. Özellikle birey örgüt içinde hakettiğini düşündüğü ilgiyi, sevgiyi ve takdiri alamadığı zaman örgüte karşı bağı zayıflatabilmektedir. Örgütle bağı zayıflamış birey zamanla örgüte karşı güvenini de yitirebilmekte ve zaman ilerledikçe birey de bu duygu kin, öfke ve nefrete dönüşüp, bireyin bilinçli bir şekilde başarımına yansıyabilmekte veya farklı eylemlerle örgüte zarar verebilmektedir. Bunu bir bakıma örgütten göremediği ilgi ve takdirin intikamını almak olarak düşünebiliriz.

Her toplumun veya bireyin kendine özgü değer yargıları vardır. İnsanlar değerlerine büyük oranda sıkı sıkıya bağlıdırlar ve bu değerlere herhangi bir saldırı söz konusu olduğunda, saldırıyı yapan birey büyük bir tepki ile karşılaşmaktadır. Bu durum en yakındaki birey, çok sevilen ve sürekli yardımları dokunan bir birey dahi olsa, değerlere en ufak bir saldırı, iki birey arasındaki yakın bağın bile kopmasına neden olabilmektedir.¹⁷

Bazı yazarlar kısıtlanan özgürlüğün karşılığı olarak gördüğü öfke ve nefreti dışsal özgürlüğün kısıtlanmasına karşın içsel bir müdahale olarak görmektedirler. Ruhsal intiharın önlemek için bir kurtuluş yolu olabileceğini de vurgulamaktadırlar. Aynı şekilde bazı çalışmalardan elde edilen verilere göre; özellikle psikolojik açıdan önemli zararlar görmüş kimi hastaların nefret edebilmelerinde, nefret edemeyenlere göre bir potansiyeli bulunmaktadır. Şöyle ki, öfke ve nefret duygusuyla yüzleşmekten kaçınanların teselli bulma çabası acımaya dönüşmektedir. Kendine acıma ise nefretin dönüşüm geçirerek bir tür korunarak kendini saklama hali olarak ifade edilmektedir (Nietzsche, 2016: 109). Öyle ki, başka yazarlar da nefretin çözümünü dışarda aramamak gerektiğini, bireyin bunun çözümünü içerde, yani kendisinde araması gerektiğini vurgulamaktadırlar.¹⁸

¹⁷ “Yönetim Biliminin Düşünce İzleri” adlı kitapta A. Robert Owen ile ilgili şu ifadelere yer verilmektedir: Owen, fakirliğe ve işgören sorunlarına en iyi çözümün sosyalist reformlardan geçtiğini düşünmekteydi. Bu yüzden New Lanark’ta Komünel Sistemi yaymak için uğraşmaktaydı. Ayrıca, kooperatifçiliğin kurulması için ziraat alanında çalışmalar yapmaktaydı. Özellikle işletmecilik ile ilgili yapmış olduğu planlar ve iş alanında yapmış olduğu yenilikler büyük ilgi görmüş ve ona saygı duyan büyük bir kitle oluşturmuştur. Ancak, Londra’da gerçekleşen büyük bir mitingde her türlü dinsel formlara karşı olduğunu ve bunlara nefret duyduğunu belirtince toplumun ona bakışı değişmiş, bir kesim ondan nefret etmeye başlamıştır (Kara, 2016: 7).

¹⁸ Nefret karanlıktır ve bu karanlığa bulaşanı kör etmektedir. Nefrette ışık yoktur, ondan çıkış da yoktur (Wiesel, 2001: 59). Nefret bir kuşatmadır. Nefrete düştüğümüzde nefret duygusu bizi sararak, sürükleyip, duvarlara taşlara çarparak, yaralar, parçalar, eksiltir ve hasta eder. Nefretin bizi kuşattığını hissettiğimiz an kendimizi düşmanca dışa vurmak yerine içe dönmek ve içeriği anlamaya çalışmak gerekmektedir. Düşmanı uzakta aramamak gerek, çünkü düşman çok yakınımızda, içimizdedir. Kadim bir bilgi olarak “kendini bilmek” nefretin en kuvvetli panzehiri olabilir (<http://www.suleoncu.com/nefret/>, 2020). Homeros’un *İlyada’sı* öfkeyle açılır: “Aşıl’e Tanrıların öfkesini söyle”. Öfke evet, nefret hayır. Tüm savaşlar savaş alanlarında değil, insanların kalbinde başlar (Wiesel, 2001: 59).

Öte yandan büyük bir nefretin kurbanı olan kimi bireylerde nefrete karşı ters bir tepki oluşabilmektedir. Söz gelimi, nefret duygusundan dolayı kendisine sıkıntılar yaşatılan bireyin nefret duyguları ortaya çıkması beklenirken, birey nefret duygusuna karşı savaşmayı, nefretin iyi bir şey olmadığını ifade etmeyi tercih etmektedir.¹⁹

1.1.3.5. Öfke

Türk Dil Kurumu'nda öfke kavramı; engelleme, kızgınlık, hiddet, hışım, gazap, incinme veya herhangi bir gözdağı karşısında bireyin gösterdiği saldırganlık tepkisi olarak ifade edilmektedir (TDK, 2020). Batı felsefi geleneğinde, Aristoteles ve bazı kadim filozoflar öfkeyi yıkıcı bir güç olarak görmüşlerdir. Spinoza ise öfkenin bizi zayıf ve pasif bırakan bir duygu olduğunu düşünmektedir. 19. yüzyılda, Friedrich Nietzsche ve Max Scheler öfkeyi, bir küskünlük biçimi, küstah ve iktidarsız bir nefret biçimi olarak tanımlamaktadır (Taylor, 2019: 1). Öfke, haksız davranışlar veya acı verici tecrübelerle güçlü bir şekilde ilişkili olmaktadır. Bu yüzden öfke duygusuna kapılan bireyler, yasal olmayan güdüler atfetme eğiliminde olabilmektedirler (Wolf, 2013: 10). Dolayısıyla öfkenin bir bakıma haksızlığa gösterilen tepkisel davranış olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Genel olarak yazarlar, öfke duygusunun, algılanan bir haksızlığa veya adaletsizliğe tepki olarak ortaya çıktığı, ahlaki bir duygu olduğu ve daha çok tehdit olarak algıladığı bir başka bireye yöneltildiği konusunda fikir birliğine varmışlardır. Ayrıca öfke duygusu sadece bir başka bireye değil, kendi benliğine ve cansız nesnelere de olabilmektedir. Dolayısıyla bazı yazarlar öfkeyi, olumsuz bir durumun kaynağı olarak algılanan birey veya nesnelerce tahrik edilmenin karşılığını veya düşmanlığını içeren olumsuz bir duygu olarak tanımlamaktadırlar (Dilekler, Törenli ve Selvi, 2014,: 45). Benzer şekilde üzerinde durulan bir başka öfke tanımlaması da; bireyin istek, gereksinim ve amaçlarının engellenmesi ve haksızlığa uğraması karşısında, bireyin kendini ifade edememesi sonucunda ortaya çıkan bir duygu durumu olduğudur (Şahin H., 2005: 2).

¹⁹ 1945'te Nazi kampından kurtulan ve 1986 yılında şiddete ve ırkçılığa karşı duruşuyla Nobel Barış Ödülü alan Elie Wiesel nefret ile ilgili şu ifadelerde bulunmaktadır: *"Herhangi bir toplumda, nefret eden fanatikler yalnızca benden nefret etmiyor, sizden de nefret ediyorlar hatta herkesten nefret ediyorlar. Sonuç olarak böyle birisi kendinden de nefret eder. Çünkü bu tür bireyler üstünlük hissetmek için nefrete gereksinim duyarlar"* <https://www.storyboardthat.com/tr/biography/elie-wiesel> [01.02.2020].

Birey, intikam olarak öfkeden kurtulmak ve rahatlamak istemektedir. Bireyin intikam amacı öfkesinden kurtulmaktır. Ancak bu tip bir davranış rasyonel görülmemektedir (Çınar ve Utuğ, 2015: 42). Bu doğrultuda, bireyin hor görme, sosyal olarak dışlama ve intikam isteği acı ve caydırıcılıktaki eşitliği yeniden sağlama amacını taşımaktadır (Fischer, vd., 2018: 311). İntikam isteği, öfkenin motivasyonel bir rolünü göstermektedir. Olasılıkla, öfkenin acı verici duygularını içermektedir (Taylor, 2019: 3). Dinmeyen bir öfke hissi, intikam isteğini sürekli ve taze kılmaktadır. Bu nedenle öfke bir intikam isteğidir demek yanlış olmayacaktır. Özellikle siyasi alanda sarfedilen öfke söylemleri, tarihsel süreç içerisinde intikam duygusuna dönüşebilmektedir.

Felsefe alanında özellikle duygulara odaklanıp, keder, acıma, sevgi, tikslenme ve utanç duyguları hakkında detaylı analizleri olan kimi araştırmacı öfkenin üç rolünü şu şekilde tanımlamaktadır (Taylor, 2019: 3):

- Öfke, bir şeyin yanlış olduğunu ve öfkeli bireyin, değerlerinin savunmasız hale geldiğini gösterir.
- Öfke, bazı durumlarda motivasyonel olabilir.
- Öfkenin caydırıcı bir yararı vardır. Bir misilleme projesi haline gelebilir.

Öfke, bireyi neredeyse 'tüketen' güçlü bir duygu olsa da, aynı zamanda çok bireysel ve kısa bir deneyim de olabilmektedir. Söz gelimi, kurumsal bir ortamda (yabancı bir ofis) öfkeli bireyin öfkesini denetim altında tutması veya gizlemesi beklenebilmektedir (Wolf, 2013: 2). Birey, öfkenin bir çeşit rahatlama ve duygusal açıdan boşalmasına yardımcı olduğunu düşünmektedir. Ancak çoğu zaman bu duygu zararlı olabilmektedir. “Öfkeyle kalkan zararlar oturur” sözü de bunu açıklamaktadır (Şahin H. , 2005: 2). Bireyin, öfke denetimini sağlayamadığı durumlarda başta kendisini olmak üzere çevresini de olumsuz yönden etkileyebilmektedir. Söz gelimi, balonu sürekli şişirmeye devam ettiğimizde, patladığı an zararı kendimiz görmekteyiz. Öfke duygusu da bireyde çoğunlukla aynı sonucu vermektedir. Dolayısıyla öfke duygusunu birey, kendisine ve çevresine zarar vermeden ifade etmesi gerekmektedir.

Bazı yazarlar öfkenin her insanın zaman zaman hissettiği insani bir duygu olduğunu, insanların; önemsenmeme, haksızlığa ve saldırıya uğrama ve isteklerinin yerine gelmediği durumlarda öfkelenediklerini, dolayısıyla bireyin amaçlarına ulaşmasını engelleyen her eylemin öfke duygusunun oluşmasına neden olduğunu ifade

etmektedirler (Kıral ve Nayır, 2019: 291). Her ne kadar bazı yazarlar öfkenin insani bir duygu olduğunu ifade etseler de, öfke duygusu canlıların önemli bir çoğunluğunda bulunmaktadır. Yapılan bir çalışmada sadece insanlarda olduğu düşünülen çoğu duygunun başka canlılarda da olduğuna pek çok örnekle yer verilmiştir. Söz gelimi, arılar öfke gibi bazı duygularını ifade etmek için, değişik vızıltı tonları çıkarırlar (ayr.bkz.: <https://bilimfili.com/hayvanlarda-ofke-davranislari/>). Benzer şekilde fareler üzerinde yapılan bazı deneylerde bilim insanları, farenin kafatasında bir delik açıp “yanal septum”²⁰ da denilen beynin bu bölgesini ışıkla uyarak, farelerin saldırgan davranışlarını tetiklediğini gözlemlemektedirler.²¹

Öfke, bir bakıma zihinsel geniş getirme durumu olup (ruminasyon)²² bunun en önemli bileşenlerinden biri de intikam düşünceleridir. Öfkeli birey, öfkesini sürekli zihninde tekrarlamaktadır. Yapılan bazı çalışmalardan elde edilen sonuçlar, intikam duygularının da depresyon ve azalmış yaşam memnuniyeti ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, özellikle örgüt içerisinde zorbalık gibi öfke durumlarını yaşayan bireylerin sağlık sorunları yaşaması kaçınılmaz olabilmektedir (Jiménez, vd., 2009: 360). Öte yandan kimi bireyler saldırgan davranışların duygu durumlarını iyileştireceğine inanmaktadırlar. Bu nedenle öfke ruminasyonu gibi bilişsel stiller, bireyleri saldırgan davranışlara yönlentmektedir (Armutlu, 2019: 47). Başka bir ifade ile birey öfke durumunun kendisini rahatlattığını düşünmektedir. Bu nedenle geçmişte yaşamış olduğu olumsuzlukları düşünerek ve sürekli zihninde tekrarlayarak öfke duygusuna kapılıp saldırgan bir ruh halini sergilemektedirler.

²⁰ Yanal Septum: Beyinde duyguları ve öğrenmeyi denetleyen alan olan hipokampus ve genel itibarıyla saldırganlıkla hormon üretiminden sorumlu olan hipotalamusla sıkı ilişkiler içinde olan bir bölge. <https://evrimagaci.org/ofkenin-kokeni-ve-kontrolu-farelerin-ofkesi-4251> [02.02.2020].

²¹ Ünlü İngiliz zoolog , etolog ve aynı zamanda yazar olan Desmond Morris, hayvanların saldırgan davranışlarıyla ilgili yaptığı bazı gözlemlerini “Çıplak Maymun” kitabında şöyle anlatmaktadır: Saldırgan bir memeli hayvanın vücudunda bazı fizyolojik değişiklikler görülmektedir. Bütün sistemin, otonom sinir sistemi aracılığıyla, harekete geçmeye hazırlanması gerekecektir. Bu sistem birbirini dengede tutan sempatik ve parasempatik diye iki karşıt alt-sistemden meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi, vücudu şiddet eylemine hazırlar. İkincisi, vücudun stoklarını koruma ve yeniden stoklama ile görevlidir. Ama, öfke hissi oluştuğunda sadece sempatik sistemi dinlemektedir (Morris, 1985: 149).

²² Ruminasyon: Geçmişe takılan bireyin, sorununu çözmek adına eyleme geçmeksizin, içinde bulunduğu duygu durumunu, olası neden ve sonuçlarını tekrar tekrar gözden geçirmesidir. <https://www.psikolojidenoku.com/ruminasyon/> [02.02.220].

1.1.4. İntikam İle İlgili Benzer Kavramlar

İntikam ile ilgili alanyazın incelendiğinde; misilleme, düşmanlık, ceza ve cezalandırma kavramları ile intikamın oldukça karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak tüm bu kavramların kendilerine özgü tanımları bulunmakta ve intikamdan farklı anlamlar taşımaktadır (Satıcı, 2016: 72).

1.1.4.1. Misilleme

Misilleme kavramı, Arapça misl sözcüğünden gelmektedir (www.etimoloji.com/keleme/misil, 2020). Söz gelimi, iki misli gibi. Ancak Türkçe'ye katlamak, katı ile yanıt vermek anlamında bir sözcüğe dönüşmüştür. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ise “kısasa kısas” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Misilleme bireyin, zarar verici bir duruma, kötü bir işe, eyleme veya davranışa karşılık verme isteğidir. Zararla karşılık verme, bir tür savaşa varmayan, şiddet yoluna girmeyen zorlama eylemidir (Dost ve Korkmaz, 2015: 111). Söz gelimi, bir devletin bir başka devlet tarafından kendisine karşı yapılan yasaya aykırı bir eyleme, yine yasaya aykırı bir biçimde karşılık vermesidir. Her iki devletin davranışları da yasaya aykırı olmakla birlikte, haksız eyleme maruz kalan devletin karşılık vermesi ilk devletin yaptığı haksız eylem yüzünden yaptığı misillemeyi yasallaştırabilmektedir. Zararla karşılıkta amaç haksız eylemde bulunan ilk devleti yasa yoluna getirmektir. Yine bir devletin yaptığı yasaya uygun bir eylem, başka bir devletin yasal çıkarlarını veya hedeflerini zarara sokuyorsa; orantılılık ilkesine bağlı kalarak aynı derecede eylemi, mağdur devlet kendisini zarara uğratan devlete uygulayabilir. Misilleme bir devletin haklarına karşı değil çıkarlarına karşı olmalıdır. Söz gelimi, söz konusu devletin vatandaşlarına vize sınırlaması getirmek gibi. Biraz açacak olursak, a devleti b devletine vize koyduysa b devleti de a devletine vize koyabilir. Karşılık vermenin yasaya uygun olması gerekmektedir. Yasaya uygunluk içerisinde öteki devletin çıkarlarına zarar verme söz konusudur.

İntikam ile misilleme arasındaki ilişki ele alındığında ilk göze çarpan noktanın; intikamın daha çok bireysel bir davranış ve genellikle bireyin bir zarara uğramasından sonra alınan bir kararın sonucu olduğudur. Ayrıca intikam, haksızlığa uğrayan bireyin saldırıya ve hayal kırıklığına yönelik derin düşüncelerini değiştirmek için, yoğun bir saldırganlıkla tepki vermesi biçiminde gerçekleşmektedir (Satıcı, 2016: 72). Misilleme,

intikamın aksine özünde caydırıcılık özelliğini barındırdığı ileri sürülebilir. Duygulanım içermez ve taşıdığı niyet açısından temelde ussaldır. Misilleme genellikle hızla verilen bir tepkidir (Çoklar, 2014: 22). İntikam ise anlık bir misillemenin ötesindedir (Şener, 2013: 2). Misillemeye zorunlu bir etkinin olmasından ziyade yalnızca rasyonel bir niyetin olması da yeterli görülmektedir (Satıcı, 2016: 73).

İntikam duygusunu taşımakta olan birey misilleme arayışına girmektedir. Misilleme arayışına giren birey de kendince adaleti sağlamaya çalışmaktadır. Oysa adaletin temelinde bir denge vardır. Bu durumda birey hiçbir zaman gerçek dengeyi sağlayamamaktadır. Çünkü adından da anlaşılacağı üzere karşılığını misliyle vermek istemektedir. Bu da aslında durumun dengesini bozmaktadır. Birey karşı tarafı düşürüp üste çıkma isteği içine girmektedir. Söz gelimi bir birey, bir başka birey veya bir örgüt tarafından herhangi bir zarara uğradığında, aynı zararı vermek yerine daha fazla zarar vermek istemektedir.

Bazı yazarlar, misillemeyi algılanan örgütsel adaletsizliğe tepki olarak, adaletsizliğin kaynağını cezalandırmak amacıyla yapılan davranışlar olarak tanımlamaktadır. Misilleme davranışı tıpkı saldırganlık davranışında olduğu gibi karşı tarafı zarara uğratma niyeti taşır, ancak bunun nedeni bireyin yaşadığı haksızlığı telafi etmek istemesidir (Işkın, 2018: 102). Hakarete uğrayan ve kurban durumuna düşen bireyin misillemeye bulunma veya intikam alma isteği bireyin yapısına psikolojik açıdan derin bir şekilde yerleşir. Mağdurun tamamen tatmin olmasını sağlamak için, mağdurun suçluyla iletişime geçmesi, suçluya misillemeden haberi olduğunu ve bunda bir şekilde katkısı olduğunu iletmesi gerekmektedir. Buradaki önemli nokta ise, suçlunun, bu intikamın kim tarafından ve neden alındığını bilmesidir (Şahin, 2017: 32).

Bireylerin veya örgütlerin yapılan bir davranış sonucunda misilleme denen tepkiyi vermesi birkaç sonuç doğurmaktadır. Misilleme yapılırken bilinçsiz ve plansızca yapılıyorsa ve karşı taraf da aynı şekilde bilinçsiz ise işlerin daha da kötüye gitmesi kaçınılmaz olabilmektedir. Bu da misilleme yaptığınız bireyle aranızın bozulacağı anlamına gelmektedir. Misilleme bilinçli yapılıyorsa ve bu niyet belli ediliyorsa sonu kötü olabilmektedir. Misilleme bilinçli yapılıyorsa ve bunu belli etmemeye çalışırken karşı taraf bu niyeti anlıyorsa sonu yine kötü olabilmektedir.

1.1.4.2. Düşmanlık

Misillemenin yanı sıra düşmanlık da intikam ile karıştırılan bir kavramdır. (Satıcı, 2016: 73). Düşmanlık kavramının içerdiği hem bilişsel, hem duyuşsal, hem de davranışsal eğilimler vardır ve bunlarla birlikte başka bir güvensizliğe dayanmaktadır (Uzun, 2018: 14). İntikam olgusu ile ilgili farklı kavramları bir araya getirerek tartışan bazı yazarlar, intikamın karşılık vermekten ve genel olarak düşmanlıktan farklı bir durum olduğunu vurgulamaktadırlar. Ancak önemli düzeyde intikam duygusu güden bir bireyin öfke tepkileri sergileme olasılığının da yüksek düzeyde olduğuna işaret etmektedirler (Çoklar, 2014: 3). Ayrıca düşmanlık, başkalarına karşı negatif tutumu, aşağılamayı ve kötü niyeti içermektedir. Düşmanlıkta zarar verme arzusu bilişsel olarak belirlemekte veya verilen zararın başkaları tarafından da görülmesi beklenmektedir. İntikamı düşmanlıktan ayıran en temel özellik de bu noktada devreye girmektedir. İntikam haksızlık algısını oluşturan bireye yönelik doğrudan yapılan saldırganca davranışı içerirken, düşmanlıkta güvensizliğe dayalı ve genel olarak başkalarına yönelik olumsuz bir niyet ve saldırganlık söz konusu olmaktadır (Satıcı, 2016: 73). Düşmanlık, ister iki birey, ister iki toplum arasında olsun yıkıcıdır. Güzelliklerin ve iyiliklerin üstünü örtmekte ve masumiyet duygusunu yok etmektedir. Düşmanlık duygusu en çok da düşmanlık besleyen bireyin kendisine zarar vermektedir. Bu duygu bireyi hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan yıpratır. Yani düşmanlık güden birey aslında bir nevi namluyu kendine çevirmektedir.

Düşmanca eğilimlere dolaylı yolla uyum sağlama örneklerine çalışma yaşamında da rastlanmaktadır. Toplum içerisinde, güç sahibi olma isteği, içinde yaşadığımız kültürün doğal bir parçasıdır. Ne var ki, kimi bireylerin güç kazanma çabaları başka bireyleri güçsüz bırakma ögesini de içinde barındırmaktadır. Bu tür bireyler güç kazandıkça, çevrelerindeki bireylerin kendilerinden daha güçsüz olduklarından dolayı gizli bir zevk duymaktadırlar (www.aymavisi.org, 2019).

Nefret, alabildiğine dal budak salmış bir duygudur. Düşmanlık duygularının çok iyi gizlenmesini sağlayan bir dışavurum şekli de, toplumsallık duygusunun tüm yükümlülüğünü bir kenara iterek önemsememe sonucu bir insana veya bir nesneye zarar veren eylemlerdir (Adler, 2013: 459-460).

Bireyin kızgınlık ve düşmanlık kavramlarının sonucunda intikam duygusu ortaya çıkmaktadır (Çetin, 2015: 26). Öyle ki, bazı yazarlar intikam duygusuna eşlik eden öfke ve düşmanlık gibi duyguların, bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığına zarar verebileceğini ileri sürmektedirler (Çoklar, 2014: 25). Saldırgan bireylerde bazen kabalık ve acımasızlık özelliklerine rastlayabilmekteyiz. Kötümserliğe eğilim göstermeleri durumunda çevreyle tüm ilişkileri değişmekte, çünkü başkalarının yaşantı ve duygularını paylaşmazlar, herkese düşmanlık beslemekte ve cephe almaktadırlar (Adler, 2013: 359).

İntikam alarak bireyler öfkelerini, düşmanlıklarını ve kızgınlıklarını çevrelerine yansıtabilmektedirler. Bu şekilde yoğun tepkiler verdikleri için de çevrelerinden gördükleri destek gittikçe azalabilmektedir. Sosyal evreden yoksun olmanın sonucunda da sosyal bağlılıklarının zayıflayabileceği düşünülmektedir. Bunların yanı sıra, intikam alıp karşı tarafa zarar verdikten sonra bireyler zamanla suçluluk ve üzüntü duymaya başlayabilmektedirler. Suçluluk ve üzüntü duymak da bireylerin olumsuz duygulanımlarını artırarak öznel iyi oluşlarını düşürebilmektedir (Satıcı, 2016: 140). Bilindiği gibi bazı insanlar vardır, kapıldıkları öfkenin etkisini sindirim sistemine o kadar ustalıkla yansıtır ki, öfke nöbeti sırasında kustukları görülmektedir. Böylelikle, çevrelerine karşı besledikleri düşmanlık daha bir elle tutulur şekilde kendini açığa vurmaktadır (Adler, 2013: 546). İnsanoğlunun doğasında vardır bu duygu. Aslında çoğumuzda olan ve çoğumuzu besleyen bir dürtüdür. Düşmanlık duygusuyla insanlar, sağlıklı düşünemezler, algılayamazlar, tartışamazlar, sorgulayamazlar, değer yargılarına saygı gösteremezler, inançlarını düzgün yaşayamaz ve gönülleriindeki dünyayı gerçekleştiremezler.

Kendi çıkarlarıyla toplum esenliği arasındaki karşıtlığın büyüklüğüne bakılarak, ilgili kimselerdeki düşmanlık duygusunun boyutları konusunda bir fikre varılmaktadır. Genellikle insanların yalnızca bazı liderlerin söylediklerine kulak vermesi, bunların ise kendi düşmanca tutumları nedeniyle ve kendi çıkarlarını düşünerek başkalarındaki düşmanlık duygularını körükleyip büyütmeye çalışması, düşmanlık duygularının toplumda güçlenmesi tehlikesini yaratmaktadır (Adler, 2013: 465-470).

Düşmanlık, basit bir iş değildir elbet, her tür yaşam sanatına karşı büyük bir meydan okumadır, çünkü tehlikeye attığınız bir şeyler vardır. Düşmanlıkta mesele basit bir antipati veya sempati eksikliği değildir sadece, sportif bir rekabetten ibaret de değildir. Düşman, zarar verecek şekilde yaralamak ister karşısındakini, onu psişik veya toplumsal olarak hatta fiziken mahvetmeyi hedeflemektedir (Schmid, 2017: 10).

1.1.4.3. Ceza ve Cezalandırma

Bir başka farklılaşan kavram ise ceza veya cezalandırma kavramı olmaktadır. Ölçütlere uymayan davranışlara karşılık zorla uygulanan bir yaptırım olan ceza, yasaların gerektirdiği gibi bir toplum tarafından veya aile içinde uygulanabilmektedir (<https://www.dmy.info/ceza-nedir/>, 2019). Bir yaptırım türü olarak ceza, suç niteliği oluşturan eden fiili, haksızlığın kaynağı olan birey hakkında yargı kararı ile uygulanan bireyi yoksunluklara uğratan bir karşılık olarak da tanımlanmaktadır (www.medium.com, 2019).

Ceza vermek kendinden düşük statüde yer alan bir bireyin kendinden yüksek statüdeki bir bireyden aldığı uyarı veya niteliksel olarak yapılan bir davranış durumudur. Dolayısıyla cezalandırma da haksızlığa uğrayan bireylerin statüleri söz konusuysa, intikam kavramında herhangi bir statüye bakılmamaktadır (Uzun, 2018: 14). Öte yandan, belirli bir norm ve kuralın çiğnenmesi sonucunda herhangi bir kimsenin bir zarar görmemesine karşın ceza verilebilirken, intikamda zarar görmeye karşı verilen bir tepki yer almaktadır (Satıcı, 2016: 73). Yukardaki ifadeye göre ceza vermek yüksek statüdeki bir bireyin düşük statüdeki bir bireye uyguladığı bir davranış şekli olarak tanımlansa da; olağanüstü durumlarda ceza vermek egemen gücün verdiği yetkiyi kullanarak statüsü her ne olursa olsun bireylere veya başka canlılara uyguladığı bir davranış biçimi olarak da görülebilmektedir.

Bazı yazarlar adalete duyarlılığın dört belirleyicisi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu dört belirleyiciden bir tanesi haksızlığı yapan bireye ilişkin cezalandırma (Çoklar, 2014: 28). Kimi yazarlar, sosyolojik perspektiften intikamı, algılanan bir haksızlığa karşılık olarak cezaya uğratma veya zarar verme olarak tanımlamaktadır. Aynı şekilde başka yazarlar da intikamı “algılanan tüm zarar veya hakaret karşılığında zarar vermek amacıyla cezalandırmak” olarak tanımlamaktadırlar (Çınar ve Uztuğ, 2015: 41).

Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşıldığı üzere ceza, bilim insanları tarafından daha çok intikam duygusuyla ilişkilendirilmektedir. Ancak, intikam duygusu çoğunlukla salt ceza vermenin ötesinde, çok daha yoğun ve derin duyguları içinde barındırmaktadır. Oysaki ceza, yalnızca olumsuz bir kavram olarak düşünülmemelidir. Söz gelimi, bazen işgörene verilen ceza onu daha iyi güdülemekte ve hatta güdülemekle kalmayıp eğitici, öğretici, deneyim kazandırıcı bir davranış şekli de olabilmektedir. Dolayısıyla her zaman intikam ceza denklemi çok da doğru görülmemektedir. Hatta çoğunlukla cezadan, intikam olmaksızın gerçekleştirilen bir eylem biçimi olarak söz etmek de olasıdır.

Üretkenlik karşıtı iş davranışlarıyla ilgili olarak kimi araştırmacıların yaptığı çalışmada, örgütün karanlık yüzü olarak ifade edilen intikam gibi davranışların engellenmesi veya en aza indirilmesinde örgütlerin denetim sistemlerini kurarak intikam gibi davranışların yayılmasının önüne geçip ve hatta bir kültür haline gelmesinin engellenmesi gerektiği belirtilmektedir. Sosyal öğrenme kuramına göre, olumsuz davranışlarda bulunan işgörenlerin yeterince cezalandırılmadığını gören başka işgörenlerin de bu tür davranışa eğilim göstermeleri olanaklıdır. Bu nedenle örgütlerin tedbir amaçlı ödül ve ceza politikalarını gözden geçirmeleri ve etkinliği arttırmaları gerekmektedir (Binboğa, Eğin ve Gülova, 2017: 388-389). Ödül ve ceza uygulamasının terazisi son derece hassas olmak zorundadır. Her iki eylem biçimi için de kuyumcu terazisi titizliğinde davranıldığı takdirde ceza ve ödül yoluyla amaçlanan hedeflere ulaşılabilir. Aksi takdirde cezanın da ödülün de azı, fazlası, zamanlaması, ortamı, uygulayan ve uygulanan bireyin nitelikleri gibi değişkenler nedeniyle hiçbir işe yaramayıp, ters tepebilmektedir. Ulaşılmak istenen hedefler noktasında bir engel oluşturma durumuna gelebilmektedir.

Cezalandırma, duygusal ve davranışsal yoğunluk olarak intikamdan ayrılmaktadır. Bu doğrultuda yapılan bazı çalışmalar sonucunda yazar, intikam ile cezalandırma arasındaki ayırt ediciliği altı maddede özetlemektedir (Satıcı, 2016: 73-74);

- İntikam bireyseldir, cezalandırma bireysel değildir.
- İntikam aşırıdır, cezalandırma orta düzey ve sınırlıdır.

- İntikam herhangi bir hata veya hakarete yöneliktir, cezalandırma yalnızca ahlaki yanlışlara yöneliktir.
- İntikamda hatayı yapan bireyin acı çekmesi arzulanır, cezalandırmada ise adaletin sağlanması istenir.
- İntikam kolektif sorumluluk ilkesine dayanır, cezalandırma bireysel sorumluluk ilkesine dayanır.
- İntikam katı bir yükümlülük varsayar, cezalandırma ahlaki sorumluluk gerektirir.

İntikamın belirtilen başka kavramlardan farklı, kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. İntikam bir haksızlık sonucu bireylerin kendilerine haksızlık yapan bireye yönelik, yoğunluğu kestirilemeyen ve kimi zaman da yıkıcı sonuçlar doğuran davranışları içermektedir. Genellikle bireysel bir davranış olan intikam duygusunda, bireyler karşı tarafa genellikle öfkelerini iletirler ve bu öfke iletiminde hem karşı tarafın hem de bireyin kendisinin iyi oluşu zarar görebilmektedir. Ayrıca intikam almak için birey olayın ardından hemen harekete geçmediği ve olay üzerine bilişsel ve duygusal olarak oldukça fazla durduğu için, psikolojik sağlığı bundan olumsuz bir biçimde etkilenmektedir (A.g.e.: 74). Kimi düşünürler cezalandırma ve intikam almanın oldukça farklı etkinlikler olduğuna inanma eğilimindedirler.²³ Ceza ve intikamın farklı olduğunu savunan yazarların kapsamlı bir listesini sunmak olanaksızdır. Bu görüşü savunan yazarlardan bazıları, intikamı “kan arzulamak” ve kinci cezanın “haklı” olduğunu savunurken intikamın “öfkeli” olduğunu iddia etmektedir. Bazı yazar ve düşünürler ise, ceza ve intikamın farklı olduğunu savunmuşlardır (Şener, 2013: 8). Görüldüğü gibi ceza ve intikam çok farklı iki kavram olmakla beraber cezalandırmanın olumlu tarafları vardır. Söz gelimi, bir babanın çocuğuna veya bir öğretmenin öğrencisine uygun olmayan bir davranışı tekrar etmemesi adına cezalandırması o babanın veya öğretmenin intikam duygusu içerisinde olduğunu göstermemektedir. Ancak, bu görüşün aksini savunan ve intikamın gerekli olduğunu düşünen yazarlar da bulunmaktadır.

²³ Plato’nun Protagoras’ında, Protagoras tarafından ortaya konan eski görüş şu şekildedir: “Hiç kimse hata yapanları aklına yaptığı şeyi koyarak ve bunun uğruna cezalandırmaz. Hata yaptıkları için değil, eğer o yabani bir canavar gibi düşüncesiz bir intikam almıyorsa. Mantıklı bir şekilde cezalandıran birey bunu artık geçmişte kalmış olan yanlış yapma adına yapmaz. Ancak gelecek için yapar ki, yapılmış yanlış ne yapan birey tarafından, ne onu gören başka bireyler tarafından, ne de onun cezalandırıldığını gören başkaları tarafından tekrar edilmesin.” (Şener, 2013: 8).

İntikamı savunan bazı yazarlar, intikam için; “*bir cezalandırma biçimidir ve cezayla ilgili ahlaki haklılaştırma türlerinden herhangi birine başvurmadan intikam almaya kalkışan her hangi birinin en iyi olasılıkla kafası karışmıştır veya sosyalleşme yöntemi kusurludur*” şeklinde açıklamaları bulunmaktadır. Bu yazarların aksine başka yazarlar da, intikamın neden yanlış olduğunu açıklamayı hedefleyerek onu bir “yaralanmayı yaralama yoluyla ödetmek” ve “tipik olarak kötücül” olarak tanımlar (Şener, 2013: 9). Ünlü İngiliz yazar George Orwell ise intikam ve cezalandırma için; *İntikam ve cezalandırma fikri çocukça bir hayaldir. Dürüst olmak gerekirse, intikam diye bir şey yoktur. İntikam, güçsüz olduğunuzda ve güçsüz olduğunuz için gerçekleştirmek istediğiniz bir eylemdir: Güçsüzlük hissi ortadan kalktıktan hemen sonra o arzu da buharlaşır* diye ifade etmektedir (www.george-orwell.org, 2019). Orwell’a kısmen katılmakla birlikte, tam tersi durumlar da söz konusu olabilmektedir. Evet, belki çoğu zaman çocukça bir hayal olabilmekte ama bazen de inanılmaz derecede yoğun ve önlem alınamaz bir duyguya dönüşebilmektedir. Güçsüzlük hissi ortadan kalkıp güçlülük hissine geçildiğinde intikam alma hissi daha da çoğalabilmektedir. Çünkü daha olanaklı hale gelmiştir. Wictor Hugo’nun Monte Cristo Kontu örneğinde olduğu gibi:²⁴ *Düşmanlarının kurduğu bir tuzağa düşen ve suçsuz yere mahkum edilen Edmond Dantés’nin 14 yıllık mahkumiyetten sonra, bunlara sebep olanlardan intikam almasını konu edinmektedir.*

Kimi yazar, intikamın, *başkasının acısından zevk alınan, belirli bir duygusal taraf içerdiğini* iddia etmektedir. Bu duygusal karakter bazen mevcut olsa da, karşıt örnekler de düşünülebilir ve bunlar en ilginç durumlardan bazılarını da sağlayabilir. İntikam alan bir birey, söz gelimi, *çocuğu öldürülmüş olan bir birey*, basitçe kurbanının tolerans edilemeyecek biçimde devam eden varlığını bitirmeyi amaçlayabilmekte ve eğer sürece acı çekme dâhil edilmişse bunu yapmaktan hiçbir zevk almayabilmektedir. Bu tür bir durumda amaç onun için psikolojik olarak gerekli bir eylemi gerçekleştirmek, sevilen birinin algılanan intikamında gerçek duygularına duyarsız olduğu bir acı verene karşı rol alarak kendi acısını dindirmek olabilmektedir (Şener, 2013: 10-11).

Bir çalışmada intikam ve ceza arasındaki iddia edilen farkların genel tartışması aşağıda olduğu gibi belirtilmiştir (A.g.e.: 10-11):

²⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/Monte_Kristo_Kontu [03.02.2020].

- Ceza bir hata için yapılır, ancak intikam bir yaralanma veya zarar için yapılabilir ve hata için olmak zorunda değildir.
- Ceza yapılan hatanın ciddiyetine bağlı olarak cezalandırmanın miktarına içsel bir sınır koyar, ancak intikam kendi içinde yapılan şeye hiçbir limit koymaz.
- İntikam bireyseldir; ancak cezanın uygulayıcısının cezayı verme nedeni olan hatanın, kurbanına hiçbir özel veya bireysel bağı olması gerekmez.
- İntikamın belli bir duygusal tarafı vardır, bir başkasının acı çekmesinden duyulan zevk gibi, ama cezanın duygusal bir tarafının olması veya bir başkasını içermesi gerekmez yani sadece adaletin yerine gelmesinden zevk duyulur.
- İntikamda genelleme olmayabilir ancak cezanın uygulayıcısı bir hatanın hakettiği bir cezayı uygulayarak, cezayı başka benzer durumlarda zorunlu kılan bazı genel prensiplerin (ilk bakışta) varlığına bağlıdır.

Ceza ve intikamın yaygın bir şekilde kabul edilen bu farkına göre, intikam alan, “bir başkasının acı çekmesinden zevk duyma” veya “nefret” gibi belli bir duygu deneyimlemektedir. Öte yandan, ceza veren birey ya hiçbir duygu yaşamaz veya yaşadığı duygu (iddiaya göre) tamamen farklı bir duygu yani, adaletin yerine getirilmesinden duyulan zevktir. Aslında bu karşıtlığın iki şekli vardır ve ikisi de ceza veren bireyin veya intikam alan bireyin duygusal yaşamına bağlı olmaktadır. Ceza adaletinin, intikam almak yerine cezalandırması gerekmektedir (A.g.e.: 12). İntikamda bireyin her zaman doğrudan zarar görmesi veya incinmesi söz konusu olmayabilmektedir. Bir birey başkalarının yaşadığı acıları ve gördüğü zararı kendisine mal ederek intikam alamayacak durumdaki insanlar adına zarar verenlerden intikam alma yoluna gidebilmektedir.

Ceza veya ceza yoluyla gerçekleştirilen adalet, uygarlığın ilk düzeylerindeki biçimiyle zarardan kaynaklanan hıncın, öfkenin yatıştırılma aracıdır. Bu yönüyle ‘adalet’ adı altında yapılan şey, görülen zarar ölçüsünde, bazen de ötesinde bir tür ‘intikam’ almaktır; İlkel düzeydeki adalet anlayışının tüm içyapısı da bundan ibaret olmaktadır (Büyükdüvenci, 2006: 4).

Günümüzün gelişmiş demokrasilerinin ceza adalet sistemlerinin de temeli içinde cezaların varlığını ifade eden üç temel görüş vardır. Bu görüşlerden birincisi; suçluya hak ettiği cezayı vermek ve mağdurun öcünü almak, ikincisi; bireyi caydırarak

bir daha suç işlemesini önlemek ve son olarak da topluma suçluların hak ettikleri cezaları aldıkları mesajını vererek genel anlamda suçun engellenmesidir. Suçun nedeni olarak doğüstü güçleri değil, bireylerin almış oldukları kararları ve yapmış oldukları bireysel tercihler varsayımıyla insan doğasına ilişkin özellikler şöyle sıralanmaktadır (Şener, 2013: 13):

- Kendi çıkarlarını düşünürler, bencildirler,
- Hedonisttirler,²⁵ zevk için yaşarlar. Acılarını hafifletmek, sıkıntılarını azaltmak, zevklerini ve hazlarını artırmak isterler.
- Rasyoneldirler, kâr-zarar hesabı yaparlar. Eylemlerinin sonucunda meydana gelebilecek olumsuz sonuçlar ile elde edecekleri çıkarları değerlendirir, en fazla yarar elde etme potansiyeli olan seçeneği özgür iradeleriyle seçer ve yaşama geçirirler.

İntikam, adaletsizliğe karşı bireysel açıdan bir cezalandırma tepkisi olarak düşünülürken, toplum açısından ise adalet sistemi gibi yasal sivil bir otorite tarafından uygulandığında onay görmektedir (Şahin, 2017, s. 29). Bazı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmada deneklerle gerçek para kullanılarak ve rekabet yaratılarak bir oyun oynatılmış ve beyin özellikle grup üyelerinin birbirini cezalandırma ve intikam dönemlerinde görüntülenmiştir. Çalışma sonrasında eski “*intikamdan daha tatlı bir şey yok*” söyleminin “*intikam beklentisinden daha tatlı bir şey yok*” şeklinde değiştirilmesi gerekir. İntikamcı tekrarların, nörofizyolojik temelinde cezalandırma düşünceleri beyinde bireyin haz amlasını sağlayan bölgelerini aktive etmektedir. Öyle ki, araştırmacılar deneysel çalışmalarında ilginç bir sonuç daha elde etmiştir, bu da intikamın önemli bir bileşeni olan beklentinin yanı sıra hem ödül hem ceza zamanlarında beynin aynı bölgelerinin aktive olmasıdır. Görüldüğü gibi, taban tabana zıt olan iki sosyal davranış tek psikolojik kavram üzerinde toplanmaktadır (Şener, 2013: 16).

İş ve sosyal yaşamdaki ilişkilerin karıştığı ve iç içe yaşandığı kimi toplulukçu kültürlerde insan ilişkilerinin yeniden organize edilmesi, samimiyeti kesme, sıcaklık göstermeme ve iyi niyeti geri çekme gibi duygusal güdülerle güçlendiği bilinmektedir.

²⁵ Hedonizm; Türkçe ifadesiyle “hazcılık”, Sokrates'in öğrencisi ve Kirene okulunun kurucusu Aristippos'un bir öğretisidir. <https://www.makaleler.com/hedonizm> [03.02.2020].

Ayrıca, geri çekilme davranışlarına başka toplumlara kıyasla daha sık karşılaşılmaktadır. Hatta söz konusu davranışlar, paternalist²⁶ liderlerin sıklıkla başvurduğu intikam alma veya cezalandırma yöntemleridir (Tatarlar ve Çangarlı, 2018: 596).

Kimi çalışma, bireyde oluşan karşı konulmaz intikam arayışının aslında gerçekten de sonuçları ile ele alındığında o kadar “çözüm odaklı” bir davranış olmadığını belirtmektedir. Yazar, çalışmalarında, intikam sonucunda oluşan “pişmanlık” duygusunun, intikamdan önce var olan “cezalandırma” duygusundan daha dayanılmaz boyutlara ulaşabildiğini ifade etmektedir (Çetin, 2015: 27).

Saldırgan davranışların sosyal açıdan sonuçları her zaman küçük ve önemsiz değildir. Öyle ki, saldırıya uğrayan mağdur birey, saldırganı affetme veya cezalandırma kararını yine saldırganın davranışlarını inceleyerek vermektedir (Yılmaz, Ö., 2014: 92).

1.1.5. Bazı Bilim Dallarında Açısından İntikam Kavramı

Her insanı etkileme biçimleri farklı olan duyguların insan yaşamındaki rolü oldukça büyük ve önemlidir. Bu nedenle bireyler karşılaştıkları olaylarda farklı tepkilerde bulunabilmektedirler. Bu tepkiler, insanların psikolojik durumlarıyla ilintilidir (Şahin, 2017: 29). İntikam güden birey içindeki kini ve öfkeyi gideren bir duygusal boşalım (katarsis) olduğu yanılgısı özellikle de sinema ve dizilerde sıkça işlenmeye devam edildiği için popüler kültürde hala oldukça yaygın bir kanaattir. Ancak son yıllardaki deneysel araştırmalar bunun tam tersinin söz konusu olduğunu göstermektedir. İntikam duygusu, bu duyguyu içinde besleyen bireyde psikolojik ve sosyolojik açıdan değer anlayışında büyük tahribat oluşturmaktadır (<https://t24.com.tr/yazarlar/cemal-tuncdemir>, 2020).

1.1.5.1. Psikolojik Bir Kavram Olarak İntikam

İnsan, duygusal özellikleri inkâr edilemez bir varlıktır. İnsana özgü olan duygular, ruh halleri insandan insana değişiklik göstermektedir. Her duygu her insanda başka biçimde ortaya çıkmaktadır (Şener, 2015: 17). Duyguların gerek sosyal yaşamda, gerek iş yaşantısında önemli bir yeri vardır. Yaşamın her aşamasında korku, öfke,

²⁶ Paternalizm: Kararların, toplum veya aile yönetimlerinde rehber ve ideal kabul edilen birey veya bireylerce alınmasını öngören yönetim sistemidir. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Paternalizm> [03.02.2020].

kızgınlık, üzüntü, kin, nefret, neşe, sevgi, güven, güvensizlik ve daha birçok benzer duygular bireylerin davranışlarına yön vermektedir. İntikam ise bireyin davranışlarına yön veren olgulardan biridir (Şahin, 2017: 30).

İntikam biz insanlara çoğu zaman tatlı gelir. Çoğumuz bizi kıran üzen bireylerden zaman zaman intikam alma arzusu içine gireriz, bu birey en yakınımız olsa bile. Bilimsel olarak yapılan çalışmalara bakacak olursak, bilim adamları bunun nedenini yaptıkları çalışmalarla açıklamaktalar. Yapılan çalışmalar sonucunda, birilerini yaptıkları kötü davranış sonucunda cezalandırdığımız zaman bu durumdan zevk aldığımızı ortaya koymaktadır. Psikolojinin temel ismi Sigmund Freud saldırganlıkla zevk arasında bir bağlantı olduğundan bahsetmiş fakat intikamın zevki beslediği yeni ortaya çıkmıştır (Artıran, www.rasyonelpsikoloji.com, 2019).

1.1.5.2. Sosyolojik Bir Kavram Olarak İntikam

İntikamın sosyolojik boyutuna gelince, topluluklar da insanlar gibi var olurlar, yaşarlar ve ölürler. Toplulukların da insanlar gibi iyi yanları, kötü yanları bulunmaktadır. Nitekim bir toplumu oluşturan insanların bireysel özellikleri ve davranışları o toplum için önemlidir (Şahin, 2017: 31). Öyle ki, Emile Durkheim, her toplumun sahip olduğu kendine özgü bir yaşam tarzının ve ahlaki düzeninin olduğunu belirtmektedir (Şener, 2015: 23).

Birey topluluk içinde zaman zaman ahlakdışı bazı davranışlar da sergileyebilmektedir. Toplumsal düzeyde bireyin sergilediği akıldışı ve ahlakdışı intikam olgusuyla ilgili en dikkat çekici kavramlardan biri kan gütmedir (Şener, 2015: 23). Yine bireyin toplumdaki yerini belirleyip sosyal statüsünü anlamlandıran demografik farklılıklar, bireyin ve doğal olarak toplumun davranışlarını şekillendirebilmektedir. Bu nedenle, birbiriyle iç içe olan toplumlarda çatışma kaçınılmaz olabilmektedir. Özellikle ataerkil yapıya sahip toplumlar da cinsiyetçi bir düşünce üzerinde şekillenen davranışlar, kadın üzerinden gerçekleşen namus olaylarının yaşanması ve beraberinde getirdiği intikam duygusunun ortaya çıkmasını olağan kılabilir. Toplumun örf, adet, gelenek, görenek ve inanç farklılıkları yine intikam duygusunu ortaya çıkarmada etken olabilmektedir.

1.1.5.3. Antropolojik Bir Kavram Olarak İntikam

Antropoloji, bireyleri, toplumları ve kültürleri ele alan bir bilimdir. Antropoloji sık sık tarihi süreçlere de başvurarak insanların ve toplumların neden birbirlerine benzediğini, neden farklı olduğunu ve neden değiştiğini araştırır (Göksu, 2007: 20).

Antropoloji aşağıdaki sorulara yanıt arama eğilimindedir (Dedemen, 2011: 3).

- İnsanlar ve toplumlar neden birbirlerine benzer?
- İnsanlar ve toplumlar neden birbirlerine benzemez?
- İnsanlar ve toplumlar nasıl ve neden değişirler?

Bu üç soru antropolojinin bugün de geçerli olan temel sorunları arasında olmaktadır. “İrk”ın her şeyi belirlediği görüşüne karşı olan bir tezi savunan antropoloji, insanoğlunun tüm yaşantısını bir bütün olarak açıklamaya çalışan tek bilimsel disiplindir (Şahin M., 2016: 453). Tanımdan da anlaşılacağı üzere antropoloji, insanı; kültürel, toplumsal ve biyolojik çeşitliliği içinde anlamaya, insanoğlunun varoluşundan bu yana türlü koşullara nasıl uyum sağladığını, bu süreç boyunca kültürel ve çevresel uyumun nasıl gelişip değiştiğini, çeşitli küresel olayların nasıl dönüştüğünü görmeye ve göstermeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda antropolojiyi başka sosyal bilimlerden ayıran en belirgin özellikler; kültürel görecelik, toplumları derinlemesine inceleme ve kültürler arası karşılaştırmalara verdiği önemdir diyebiliriz. Söz gelimi, sosyoloji, dikkatini daha çok toplumumuzda gerçekleşen eylemlere veya bir toplumdan başka toplumlara değişmeyen eylem türlerine verirken, antropoloji, bizimkinden uzak ve farklı toplumlardaki insan eylemlerini anlatmaya çalışmaktadır (Bauman, 1998: 11).

Bazı yazarlar, günümüzde antropologların, ırkların kendisinden çok ırkçılığın neden ve nasıl filizlendiğiyle ilgilendiklerini ve önemle üzerinde durduklarını ifade etmektedirler. Gerçekten de antropoloji, insanın taşıdığı olağanüstü kültürel ve biyolojik çeşitliliğin, değişik ortamlara uyum gösterme açısından sonsuz kapasitesinin bir ürünü olduğunu göstermektedir (Özbek, 2007: 1). Ancak bu kültürel çeşitlilik kimi toplumlarda etnik merkezçiliği ortaya çıkarmaktadır. Etnik merkezçilik anlayış,

toplumları sınıflandırmakta ve ötekileştirmektedir. Aslında bu anlayışın, insanlık tarihi boyunca olduğunu belirtmek abartılı bir sav olmayacaktır.²⁷

Ancak, kimi topluluklar tarafından farklılıkların kavranması ve bu kültürel çeşitliliğin, zenginliğin bir ifadesi olarak görülmesi, bireyi ve toplumu, etnik merkezci bir anlayışla değerlendirmekten uzaklaştıracak ve böylelikle toplumlar arasındaki ilişkilerin de daha sağlıklı kurulabilmesini sağlayacaktır. Günümüz Antropoloji'sinin temel işlevi bu şekilde oluşabilir (Gültekin, 2015: 96).

Bireyin ve toplumun kendi toplumunu ve onun değerlerini merkeze alarak ve yücelterek dünyayı, başka insan ve toplumları anlamlandırması onlara değer biçmesi anlayışı olan etnik merkezcilik, bir başka deyişle her şeyi kendi kültür, ölçüt ve değerlerine taşıyan ve kendisinin dışında bulunanın olumsuz görülmesi (Ünsal, 2019: 162), ırkçılık denen bir sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Hasta, saplantılı ve bazen de çıkar amaçlı düşünce ile yönetilen yöneticiler tarafından pompalanan ırkçılık, o topluluklardaki insanlarda intikam duygusunu doğurabilmektedir. Bu duygu ise, kendi ırkını bütün ırkların üzerinde gören bir anlayış yaratmakta ve insanları kendinden olmayanlara karşı inanılmaz bir intikam duygusu ile kuşatabilmektedir.

İrkçilik, insanlar arasında etnik, sosyal, kültürel sınıflandırmanın, eşitsizliğin ve ayrımcılığın yapıldığı, dünya barışını ve insan onurunu zedeleyen hastalıklı bir düşüncedir (Kırık, vd., 2018: 21). Amerikalı siyasetçi ve aynı zamanda insan hakları savunucusu olan Malcolm X de ırkçılığın ideolojik bir düşünce olmadığını, aksine psikolojik bir hastalık olduğuna vurgu yapmaktadır.²⁸ İrkçılığa maruz kalan birey veya toplum ırkçılığın psikolojik şiddetiyle boğuşmaktadır. Kimlikleri tecavüze uğramış birey veya toplum için bu çok rahatsız edici bir durumdur. Bu tür durumlara maruz kalan birey veya toplumda oluşan kin, nefret, öfke gibi yıkıcı duygular, intikam duygusuna dönüşmeyi de olanaklı kılabilir. Kimi toplumlarda bunun örneğini

²⁷ Söz gelimi, Mısır uygarlığı, günümüzden yaklaşık 3500 yıl önceki insanları Kırmızılar (Mısırlılar), Sarılar (Doğulular, Asyalılar), Siyahlar (Afrikalılar) ve Beyazlar (Kuzeyliler) olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflamanın, insanların Tanrı Horus'a yakınlığına göre derecelendirildiği bilinmektedir. İnsan çeşitliliğinin bilimi olarak da tanımlanabilecek olan Antropoloji tarihine kısaca göz atmak, tarih boyunca insanların kendilerini ve diğerlerini nasıl kategorize ettiklerini de anlamak için önemlidir (Gültekin, 2015: 92).

²⁸ Malcolm X: gerçek ismi Malcolm Little olan ve Müslüman olduktan sonra Arapça El-Hacc Mâlik el-Şahbâz adını alan Amerikalı siyasetçi ve insan hakları savunucusudur. https://tr.wikipedia.org/wiki/Malcolm_X [5.16.2020].

görebilmekteyiz. İspanyadaki “Casas Viejas” da²⁹ (İspanya’nın güneyinde bir Endülüs Köyü) bunlardan biridir. Corbin (1989: 46), Antropolojik açıdan “şiddet” adlı kitapta İspanyol ayaklanmasına değinmiş ve İspanyol ayaklanmalarında kilit kavramsal yapının bireysel haysiyet ve şeref olduğunu ve bunun hakkında bol bol etnografik kanıtların olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca John Corbin onur, haysiyet ve şeref gibi değerlerin Akdeniz Antropolojisi’nin ortak noktası ve bu kavramların Akdeniz toplumlarının kilit değeri olduğunu ileri sürmektedir.

Sosyal antropoloji açısından Türk kültürünü ele aldığımızda, yurdumuzun çeşitli yerlerinde özellikle Anadolu şehirlerinde kız kaçırma eylemlerini görmekteyiz. Kız kaçırma eylemleri yöreden yöreye de değişiklik göstermektedir.³⁰ Biz kız kaçırma türlerine değinmeden daha çok genel olarak bu eylemin intikam duygusu ile olan ilişkisine değineceğiz.

Kaçırma, bir kız veya kadının zor, tehdit veya hile yolu ile şehvet duygusu veya evlenme amacı ile kaçırılması veya bir yerde alıkonulmasıdır. Bu eylem daha çok adam kaldırma suçunun bir türü olarak sayılmaktadır. Özellikle Türkiye’de ve ortadoğuda evlenme gelenekleri arasında yer almakla beraber bu toplumlarda uzun bir tarihsel geçmişe de sahiptir (Tezcan, 2003: 2). Evlenme amacıyla başvuru olan bu yöntem, kimi zaman aileler arasında kısa vadeli küçük kırgınlıklardan öteye geçmemektedir. Ama kimi zaman ise daha büyük bir sorun doğurmaktadır. Söz gelimi, kız kaçırma eylemi gerçekleştirildiğinde öteki aile intikam almak amacıyla aynı yönteme başvurabilmektedir.

Kız kaçırma eylemi iki tarafın anlaşmasının dışında da gerçekleştiği durumlar olmaktadır. Söz gelimi, önceden başka biriyle nişanlı olan bir kızın nişandan vazgeçerek veya vazgeçirtilerek bir başkasıyla evlenmesi veya evlendirilmek istenmesi durumunda, eski ve yeni nişanlı rekabeti gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kız ile eskiden nişanlı olan bireyin onuru kırıldığı için, kızdan ve ailesinden intikam almak amacıyla kız kaçırma eyleminde gerçekleştirebilmektedir. İki aile arasında eskiden beri süren kin ve intikam nedeni ile gerçekleştirilen bu tür kaçırma olaylarında sevgi değil,

²⁹ Casas Viejas, https://en.wikipedia.org/wiki/Casas_Viejas_incident [03.06.2020].

³⁰ Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi Aile ve Toplum Y.: 5 C.: 2 S.: 6, Ekim-Aralık 2003 M. Tezcan

intikam duygusu egemen rol oynamaktadır. Düşmanlık nedeniyle karşı taraftan kız kaçırma gibi olaylara Türkiye'nin bazı bölgelerinde rastlanılmaktadır (Tezcan, 2003: 9).

Antropoloji, genellikle ilkel toplumların kültürünü ele alan bir daldır. Kan gütme olayları da daha çok ilkel toplumlarda görülen bir gelenektir. Öyle ki, antropolojik açıdan intikam kavramına baktığımızda bazı kültürlerde kan davalarına sıkça rastlamaktayız.

Bir cinayeti işleyenle cinayete kurban giden aynı aileden veya aynı klandan ise, suçluyu toplumdan dışarı atan, kabilenin başkanıdır. Fakat suç işleyen ile kurban farklı ailelerden veya toplumlardan oldukları zaman, ilkel çağlarda bu işe el koyacak üstün bir otorite yoktu. Kuralların çiğnenmesi, bunu çiğneyenin bütün ailesine de bulaşan bir leke olarak görülüp, bütün aile suça ortak sayılmaktaydı. Böylece toplu öç alma olayları meydana gelmekteydi. Söz gelimi, bir klan üyesi tarafından, başka bir klan üyesine yapılan zarar veren bir eylemi, zarar gören tarafın mensubu olduğu klanın bütün üyelerince dargınlık göstermek suretiyle yanıtlandırılmaktaydı. Zarar görmüş kimsenin klanı da ya tazminat istemekte veya suçluyu intihar cezasına çarptırmaktaydı. Buna "klan intikamı" denilmektedir. Bazı toplumlarda ise bu usul kan davası biçiminde görülmektedir. Aralarındaki bu anlaşmazlık, ancak klan tarafından öç alınmasından sonra sona ermekteydi (Tezcan, 2003: 8).

Balkanlardaki kan davalarıyla ilgili yapılan bazı antropolojik çalışmalar sonucunda bazı yazarlar, Karadağ'da söz edilen bir kan davası olayını "Balkan gaddarlığı" olarak yansıtmış ve burada yaşamın çok "ucuz" olduğuna vurgu yapmıştır. O dönemde Balkanlara baktığımızda ölme ve öldürülmenin sıradan hadiseler olduğunu görmekteyiz. Bu öldürmelerde hiç şüphesiz kan davalarının önemli bir yer tuttuğunu söylemek gerekir (Özcan, 2010: 4).

Öte yandan Balkanları, orada yaşayan yerlileri, yeterince anlayamayacağımızı belirten Durham (1905: 108); orada yaşayan insanları anlamak için balkanları ziyaret etmek ve orada yaşayanları gözlemlemek gerektiğini vurgulamaktadır. Edit Durham Balkanlarla, özellikle de Karadağ ve Arnavutluk ile ilgili antropolojik çalışmalar yaparak, oradaki kabile yaşamını araştırmış ve bazı benzerlikler kurmuştur. Söz konusu bu toplumda kabile yaşamına benzerlik kadar adetlerde de bir kısım benzerliklerin

olduğunu belirtmiştir. Kan davaları da bu benzerliklerden birisi olmaktadır (Özcan, 2010: 3).

Bazı yazarlar da dağlı Arnavutları 16. yy İskoçyalılar'ın yaşantısına benzeterek ortak noktalarına değinmiştir. Kan gütme, vatan sevgisi gibi konulara dikkat çeken bazı yazarlar, aslında Karadağlılar ile Arnavutlar'ın yaşam biçimlerindeki benzerlikleri de dolaylı olarak anlatmıştır.³¹ Karadağ halkı ile Arnavut halkının yaşam biçimi olarak benzeştikleri, şüphe götürmez bir gerçektir. Ancak, kan davası gütme olayı da bu benzer yönlerden birisidir. Ünlü İngiliz yazar Alexander Devine, o dönemde Karadağ'da hala kabile yaşamının sürdüğü ataerkil bir aile yaşamı yaşandığını belirterek Karadağlılar'ın, intikam duygusu taşıyan bireyler olduğunu söylemiştir.³² Aile onuru bir Karadağlı için çok önemlidir ve bu konuda Karadağlılar çok hassas olmaktadır. Şöyle ki, bu hassasiyet “vendetta” yani kan davalarının uzun süre devam etmesine neden olmuştur (A.g.e.: 5).

Kan davası bugün sadece Türkiye'nin bazı bölgelerinde yaşanan bir sorun değil aynı zamanda dünyanın çeşitli toplumlarında görülen bir gelenektir. Bu toplumların ortak özelliklerine bakıldığında kabile veya aşiret, klan tipi örgütlenmelere sahip, coğrafi koşulları itibariyle zorlu koşullara sahip arazilerde yaşayan insanların uyguladığı bir gelenektir (A.g.e.: 9). Antropolojik alanyazında, “aşiret” siyasi olarak organize olmuş veya hareket eden bir birim olarak görülmektedir (Dedemen, 2011: 4). Bu tür coğrafi koşullarda yaşam süren uygarlıkların sosyal ve kültürel yapılarında akrabalık ve soya bağlı güçlü bir grup dayanışması vardır. Hatta o toplumun insanları için bu dayanışma büyük ölçüde onların varlık nedeni gibidir diyebiliriz. Grup çıkarları, grubun düşünce şekli ve kararları kendi düşüncelerinin, inançlarının ve hatta vicdanlarının bile üzerindedir denilebilir. Grubun kararları sorgulanamaz ve yargılanamaz, yalnızca yerine getirilmek zorundadır. Bu durumda gruba bağlılık ve grup hissiyatının oluşmasını sağlamaktadır. Grup üyelerinden herhangi biri olumlu bir davranış sergilediğinde bu gruba yarar niteliğinde görülmekte, olumsuz bir durumda ise bu davranış gruba leke sayılmaktadır. Böyle bir anlayışı Türkiye'deki aşiret anlayışı

³¹ Ctures From The Balkans ,John Foster Fraser 1906, s. 246.

³² Alexander Devine (1922-1924: 40), Montenegro The Warrior People of The Black Mountain, Peoples of All Nations, Their Life Today and the Story of Their Past Vol V: Japan to Oman, Ed: J.A.Hammerton, Educational Book Co. Early Edition, London

dışında Afganistan'daki Peştunlar'da³³ da görmekteyiz. Peştunlar'ın antropolojik yapıları incelenirken, birtakım baskın özellikleri görülmektedir. Bunlardan biri de Peştunların “Bedel” yani intikam (kana kan) geleneğidir.³⁴

Gerek Peştun, gerekse Türk kültürünün antropolojik yapısında intikam, namus ve gurur gibi kavramlar önemli bir yer tutmaktadır. Aşiret içi ve arası çatışma ve kan davaları da hem Afgan hem de Türk kültüründe sık sık rastlanılan ortak kültürel niteliklerdendir (Dedemen, 2011: 5).

Coğrafi ve toplumsal yapısına bakıldığında kabile tipi örgütlenmelerin Balkanlar'da da var olduğu görülmektedir. Özellikle Kosova Arnavut, Sırp ve Karadağlılar arasında kabile anlayışının 19 yy.'da da hala var olduğu ve kendi içlerinde sahip oldukları belli toplumsal kurallara göre hareket ettikleri anlaşılmaktadır. (Özcan, 2010: 9).

Avusturalya'nın yerli kabileleri, Amerika'da Kızılderililer, Arabistan'da bedeviler arasında kan davaları sıklıkla görülmektedir. Antropolojik açıdan bakıldığında kabile tipi yaşam sürmekte olan toplumlar için kan davalarının ortak bir gelenek olduğunu ifade edebiliriz (A.g.e.: 3).

Günümüzde boyutları çeşitli disiplinlerin ürettiği bilgiler ışığında tartışılır olmakla birlikte her toplumda kadın ve erkek ayrımına dayalı bir işbölümünün üretildiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda cinsiyet, kimi örgütlerde statü ayrışımına zemin oluşturmaktadır. Kadın ve erkek statüleri ayrışımını biyolojik temele indirgemek, antropolojik verilerin erkeğin üstün gücü ve yapısına dayanan meşrulaştırma çabalarını da epeyce zorlamaya başlamıştır. Yalnızca erkeklerin fizyolojik özellikleri, gücü vs. gibi nedenlerle görebileceği işlerin, dolayısıyla da sahip olacağı statülerin farklı kültürler arasında değişkenlik arz ettiği görülmektedir. Kimi kültürlerde erkek baskın güç iken kimi kültürlerde ise kadın erkeklerden daha üstün statülere sahip olduğu

³³ Peştun, 18. yüzyılın ortalarından beri modern Afganistan'da baskın bir etnik grup olup, halen mevcut nüfusun % 42'sini oluşturan kişilere verilen addır. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pe%C5%9Ftunlar> [16.05.2020].

³⁴ Eğer bir birey bir başka bireyi öldürürse, ölen bireyin akrabaları kanın intikamını almaktan sorumludur. Benzer şekilde, öldüren bireyin akrabaları da bu eylemden, doğrudan rolleri olmasa bile sorumludurlar. Eğer intikam tehdidini bitirmek için tazminat konusunda anlaşılırsa ödemekten de tüm grup sorumlu olacaktır. Sadece saldırı, cinayet ve hırsızlık gibi açık eylemler değil; grubun şerefine ve namına yönelik tehditler de toplu tepki gerektirmektedir (Dedemen, 2011: 5).

görülmektedir (Bulut, 2014: 8). Söz gelimi batı toplumlarında kadınlar pek çok alanda erkek egemen gücün karşısında başarıyı yakalamış olsalar da doğu toplumunda kadınlar için aynı şeyi söylemek olanaklı görülmemektedir.

Bir insanın kendini bir başkasına göre tanımladığı başkasından ayrılma ve başkasının karşısında belli bir insan topluluğuyla bütünleşerek güç oluşturma gereksinimi duyduğu her yerde kimlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Bakıldığında erkek egemen anlayışı üzerine inşa edilmiş geleneksel yapı kadını baskılayıp annelik ve ev kadınlığı rolüyle sınırlarken kadına yönelik yaşamsal fırsatları da dar sınırlar içerisine hapsetmektedir (Aktaş G., 2013: 57). Bu ve bunun gibi olgular kadında feminist duyguyu açığa çıkarmaktadır. Feminizm, her ne kadar erkek egemen yapılanmaların önüne geçerek kadınların meşru haklarına ulaşmasını amaçlayan bir yaklaşım (Taş, 2016: 163) olsa da, kadınların bu tür olgularla karşılaşması feminist duyguyu erkek düşmanlığına kadar götürebilmektedir. Kimi toplumların kültürel yapılarında, özellikle Ortadoğu ülkelerinde ve bazı dini inançların baskın olduğu yerlerdeki kadına bakış açısı ve onu konumlandırması, erkek egemen kültür yapısının altında kendilerini eksik ve ezilmiş, hakları gasp edilmiş olarak gören kadınlarda erkek egemen anlayışa tepki olarak feminist duyguyu güçlü bir şekilde açığa çıkardığını söyleyebiliriz.

1.1.5.4. Sosyopsikolojik Bir Kavram Olarak İntikam

Sosyal psikoloji, psikoloji disiplini içinde, sosyal davranışların açıklanması, toplumsal düzeyde bireylerin aldığı roller ve toplumsal süreçlerin bireyler üzerindeki etkilerini incelemektedir (Narter, 2007: 24). Sosyal psikolojiye 1930'lardan sonra psikoloji, sosyoloji ve antropoloji alanındaki önemli gelişmeler; konu, kavram ve yöntem bakımından önemli destekler sağlamaktadır. Sosyal psikolojinin temel kaynağını oluşturan bu bilimlerin, insan-toplum boyutlu olaylara tek başlarına bir açıklama getirme konusunda yetersiz kaldıkları durumlarda sosyo-psikolojik bir bakış açısı getirilmekteydi. Tam da bu nedenlerle sosyal psikoloji bilimine gereksinim duyulmaktadır. Günümüzde sosyal psikoloji, bu disiplinlerin (psikoloji, sosyoloji ve antropoloji) konuları olan öğrenme psikolojisi, kişilik psikolojisi, tutum ve değerler, sosyal davranış, grup yapıları ve grup-birey etkileşim süreçleri, kültür ve kişilik etkileşimi konularının bir sentezi olarak gerçekleştirilmektedir (Silah, 2000: 129-138).

İnsanlar gruplar halinde yaşadığı ve rekabet ettiği sürece, bireyin düşmanlarından gelen tehditleri caydırma sorunu merkezi öneme sahip olmaktadır. İnsanlığın milyonlarca insanla herkesin birbirini tanıdığı küçük avcı-toplayıcı kabilelerde yaşamaya devam etmesi, birçok durumda, temel dinamiklerini değiştirmek yerine mücadelenin riskini artırmaktadır (McDermott, Lopez ve Hatemi, 2017: 69). İnsanoğlunun birlikte yaşamaya başlamasıyla beraber onların nasıl yönetileceği sorunu da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum da sosyal psikoloji ile yönetim biliminin pek çok ortak konusunu oluşturmaktadır. Söz gelimi, liderlik, organizasyon, örgütler ve iletişim gibi (Göksu, 2007: 9). Toplamların bir arada yaşamaya başlamasıyla bireylerde; değer, tutum ve davranış farklılıkları çatışmaları kaçınılmaz kılmaktadır. Çatışma evrensel bir kavramdır, bu bağlamda sosyal bir varlık olan insanın bireysel ve toplumsal açıdan çatışma yaşamaması da olanaksız olabilmektedir.

Toplamları oluşturan bireyler açısından çatışma kavramına baktığımızda, gerek fizyolojik gerekse sosyo-psikolojik gereksinimlerin tatminine engel olan sıkıntıların meydana getirdiği gerginlik durumlarıdır (Sökmen ve Yazıcıoğlu, 2005: 2). Sosyo-psikolojik yapıya sahip çatışmalar, kültürün önemli unsurlarıdır. Örgüt yöneticileri, örgütü başkalarından farklı, ancak başka örgütlerle de etkileşen kültürel bir ortam oluşturma ve örgüt içerisinde işleri sistemli bir şekilde organize etme çabası içerisindeyler. Öyle ki, yöneticinin örgüt içerisinde meydana gelebilecek çatışmaları zamanında algılamak, kurulu düzeni zarara uğratacak olay veya olguları başarılı biçimde yönetmek gibi görevleri de vardır. Bir yandan kurulu düzenin işlerliğini sağlamak, öteki taraftan çatışmaların varlığını tanımamak, örgütün sağlığı açısından çok önemli bir tutumdur. Aksi takdirde örgüt içerisinde oluşacak bu çatışmalar gerek bireyler arasında, gerek birey ile örgüt arasında intikam duygusunu ortaya çıkarmayı kaçınılmaz kılabilir (Örnek, 2013: 25-26).

Şiddet davranışı ve şiddetin psikososyal dinamikleri konusunda çalışmaları olan ve bu konuda bilimsel makaleler yazan Hulki Cevizoğlu (www.yeni caggazetesi.com.tr, 2020); şiddetin temelinde yatan nedenlerden birinin intikam alma isteği olduğunu ifade etmektedir. Bir başka yazar alt-kültür kuramına³⁵ göre şiddetin

³⁵ Altkültür, nüfusun belli kısımları aracılığıyla kolektif bir bilinçle oluşturulmuş kültürel değişimleri anlatmaktadır. Bu bağlamda karşılaşılan terimler; kimlik, farklılık ve benliktir. Ayrıca Kitap Tahlili ve Eleştiri dergisi Nisan 2013/42 Altkültür: Toplumsalın Parçalanışı Chris Jenks

bir cesaret, güç gösterimi ve statüyü koruma aracı olduğunu ve temelde bir intikam aracı olduğunu ifade etmektedir. Söz gelimi, bireyi küçük düşürücü eylemlere karşı sergilenen davranış biçimlerinden de gözlemlendiği gibi şiddet eylemlerini haklılaştıran veya rasyonalize eden bir işlevi yerine getirmektedir (Kızmaz, 2006: 255-257).

Sosyal psikolojinin intikam duygusuna bakışı, bireyi içinde bulunduğu toplumun intikam anlayışı ve dolayısıyla intikam örnekleri çerçevesinde yönlendirme şeklindedir. Toplumların intikam anlayışı ve intikam alma gelenekleri büyük ölçüde birbirlerinden farklılık gösterebilmektedir. Söz gelimi, batı toplumlarında ihanetle sonuçlanan bir ilişkinin intikam karşılığı ya hukuk yolu olmakta veya karşı tarafın ihanet misillemesiyle gerçekleşebilmektedir. Doğu toplumlarında ise bu durum ölüme kadar gidebilmektedir. Yine batı toplumlarında aile bireylerinden biri herhangi bir zarara uğradığında, aile bireyleri karşı tarafa kan gütme yolunu tercih etmeyebilir, ancak doğu toplumlarında büyük oranda bu durum kan davalarıyla sonuçlanabilmektedir.

Toplumların, inançları, gelenekleri, değer ve tutumları, yasal düzenlemeleri, yaşam standartları, sosyal adalet ölçüsünde o toplumdaki bireyin intikam duygusunu şekillendirebilmektedir. Dünyanın en mutlu ülkeleri listesine baktığımız zaman ilk sıralardaki ülkelerin, refah seviyelerinin ve yaşam standartlarının yüksek olması ve ekonomik gelişmişlik huzur ortamının oluşmasına, intikam hissinin azalmasına ve sonuç olarak suç oranlarının düşük olmasına neden olabilmektedir. Söz gelimi, İsveç'te suç oranlarının düşmesinin ardından bazı cezaevlerinin kapanması kararı alınmıştır.³⁶ Bunun, ekonomik kalkınma ve refah seviyesinin yüksek olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Ekonomik kalkınma, bilindiği gibi üretim ve kişi başına düşen milli gelirin artırılması yanında ekonomik ve sosyo-kültürel yapının geliştirilmesi ve yenileştirilmesi olarak ifade edilmektedir. Zengin, yüksek insani gelişme düzeyine ve yüksek yaşam standardına sahip ülkelerin ortalama mutluluk düzeyleri de yüksektir. (Aktaş M., 2015: 47). Kanımızca, refah seviyesinin yüksek olması suç oranlarını

³⁶ <http://www.milliyet.com.tr/dunya/isvect-cezaevleri-kapaniyor-1793566> [16.05.2020].

düşürmesiyle³⁷ birlikte suçtan kaynaklanan ve zarara uğrayanların intikam alma duygusunun da önüne geçebilmektedir.

Sosyo-ekonomik nedenler, yaşanan siyasi çekişmeler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, toplumun bir kesimini ötekileştirme ve sömürü düzeni ile hareket eden ırkçılık ideolojisi kendisinden farklı olan ve kendisini üstün gördüğü, güçsüz gruplar üzerinde baskı kurarak ilerlemesini sürdürmektedir (Kırık, vd., 2018: 4). Bu tür durumlar bireysel ve toplumsal tepkileri doğurabilmektedir. Oluşan bu tepki de bireysel ve toplumsal açıdan güçlü bir intikam duygusuna dönüşebilmektedir.

1.2. ÖRGÜTSEL İNTİKAM

Örgütlerde genelde var olan ancak pek üzerinde durulmamış, çoğunlukla önemsenmemiş, hatta konuşulmaktan çekinilmiş işgörenler arasındaki ilişkilerinden kaynaklanan pek çok sorun gözlenmektedir. Örgütlerde sıklıkla algılanmasına ve hissedilmesine rağmen örgüt içinde gizli olarak varlığını sürdüren çatışmaların yaşanması kaçınılmazdır. Öyle ki, açığa çıkan çatışmalar işgörenler üzerinde stres yaratmaktadır. Gelişmekte olan ve gelişmenin gerektirdiği rekabet koşullarında uyum sağlama çabası içerisinde bulunan örgütlerdeki işgörenlerde çatışmalar yaygınlaşmaktadır (Şener, 2015: 50). Bu tür çatışmalar, örgüt içerisinde sorunların yaşanmasına ve beraberinde intikam duygusunun ortaya çıkmasına zemin oluşturmaktadır.

İntikam olgusu, adaletsizliği gidermek ve eşitsizlik ortamını düzeltmek amacıyla başvurulmuş bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. İşgörenlerin, örgütlerde intikam alma davranışına yönelmelerinin nedeni, kendilerince adaletin yerini bulduğunu ve çalışma ortamında eşitliğin tekrar sağlandığını düşünmeleridir (Şantaş, Akbolat ve Sağlam, 2019: 133). İntikam, “bir bireye kasıtlı olarak zarar ve rahatsızlık verdiğine yönelik algılanan bir kötülüğe veya haksızlığa yanıt olarak gösterilen tepki” olarak da tanımlanabilmektedir. İntikam davranışı genel olarak bir üretkenlik karşıtı iş davranışdır. Ancak, örgütlerde yaşanan her üretkenlik karşıtı davranışlar, intikam

³⁷ Dünya Ekonomik Forumu, yıllık "Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu"nu dikkate alarak, organize suç, terörizm, cinayet oranları ve polis gücünü baz alarak ülkeleri, güvenilirliklerine göre sıralamaktadır. Öyle ki, uzmanlar suç oranının düşük olmasının doğrudan ekonomi ile doğru orantılı olduğunu da açıklamaktadırlar. <https://www.webtekno.com/dunyanin-suc-orani-en-dusuk-20-ulkesi-h56255.html> [02.03.2020].

özelliği taşımayabilir. Üretkenlik karşıtı iş davranışı, örgüt içinde algılanan bir haksızlık, adaletsizlik ve genel olarak mağduriyet sonucu oluşması durumunda, intikam davranışı özelliği kazanmaktadır. Dolayısıyla intikam davranışından söz edilebilmesi için herhangi bir mağduriyet, haksızlık veya adaletsizlik algısının oluşması gerekmektedir (Sert ve Yıldırım, 2017: 1587).

İntikam kavramına örgütsel alinyasında, özellikle de son yıllarda dikkat edilmiş ve önemle üzerinde durulmuştur. İşgörenlerin ve örgütün olumsuz yönde etkilenebilmesinin en önemli nedenlerinden birinin intikam davranışları olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla intikam davranışının ne tür durumlarda ortaya çıktığı ve böyle durumlarda işgörenlerin nasıl davrandıkları, tepkileri önem taşımaktadır (Nayır, 2016: 4). Örgütlerde intikam niyeti, çoğunlukla işgörenlerin algıladıkları eşitsizlik ve adaletsizlik sonucunda ortaya çıkan davranışlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bir işgörenin örgüt içinde haksız ve olumsuz bir eylemle karşılaştığı için, bu eylemden sorumlu olan başka bir işgörenin cezalandırılmasını istemesiyle intikam niyeti ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, adaletsizlik algılandıktan ve paylaşıldıktan sonra, intikam için motivasyon gelişmektedir. Bu motivasyon daha sonra sabotaj, şiddet veya kötü söylentiler gibi intikam eylemlerine dönüşebilmektedir. Dolayısıyla beklentiler, hesap verme sorumluluğu ve öfke gibi nedenler intikam duygusuna yol açabilmektedir (Şantaş, Akbolat ve Sağlam, 2019: 133).

Örgütlerde işgörenlerin birbirlerine karşı intikam duygusu içerisinde olmaları, örgüt içinde ciddi bir tehdit ortamı oluşturmaktadır. Bu durum ise işgörenin işine yoğunlaşamamasına ve dolayısıyla örgütün etkililiğine ve başarımına zarar vermektedir (Nayır, 2016: 5).

1.2.1. Örgütsel İntikamın Tanımı ve Önemi

İşgörenlerin eylemsel ve davranışsal tutumları sonucu örgütlerde intikam niyeti, bireylerarası şiddet veya intikamcı dürtüler gibi olumsuz davranışlar ortaya çıkabilmektedir. Örgüt içerisinde adaletsiz bir durumla karşılaşan işgören bu durum sonucunda intikamcı düşünceye sahip olabilmekte, affetme eğilimi gösterebilmekte veya zararının giderilmesini isteyebilmektedir. Tüm bu sonuçlar için işgörenin göstereceği davranış şekli meydan okuma, intikamcı düşünce ile yoğunlaşma veya kendisini dünyaya kapatma olacaktır. Ek olarak, suçlu birey pişmanlık duyabilir veya

örgüt suçluya ceza verme yoluna gidebilir. Suçlunun bir yaptırım ile cezalandırılması, mağdurun onu affetmesi veya uzlaşısı olasılığı için daha uygun koşullar hazırlar. Öte yandan, mağdurun intikamını alması da barış ve huzur ortamını sağlayabilir fakat bu istenen bir davranış olmayacaktır (Şener, 2013: 38).

Bazı yazarlar, örgütsel intikam niyetinin nedenlerini dört temel olgu ile açıklamıştır. Bunlar, bir üstü veya iş arkadaşı tarafından aşağılanma, işgörenin onur ve gururuna yönelik saldırı algısı, güç dengesini eşit bir şekilde dağıtma isteği ve başkasına zarar verme isteğidir. Aynı yazarlar, örgütün intikamı görmezden gelmesinin zarar verici sonuçlar doğuracağını dile getirmektedirler. Bunun yerine yöneticiler, örgütsel intikam niyetini kabullenip bu duyguyu örgüt yararına çevirmeye çalışmalıdırlar. Caydırıcı önlemler alıp, hakemlik yaparak kaybı veya zararı onararak bir anlaşma sağlamak gibi yöntemlere başvurabilir (Çetin, 2015: 31-32).

Örgütlerde günlük yaşamın olağan akışında gelişen olumlu ve olumsuz olaylar, işgörenlerin çalışma ve sosyal yaşamlarını büyük oranda etkileyebilmektedir. Özellikle, örgütlerde yaşanan olumsuz durumların etkisi işgören yaşamında uzun sürecek yıkıcı sonuçlara yol açmaktadır (Tatarlar ve Çangarlı, 2018: 592). Örgüt içerisinde görülen bu olumsuz davranışlar örgütte araç, gereç, malzeme gibi her türlü donanıma zarar verici eylemler ile onların çalınması, örgüt içerisindeki başka işgörelere söylenen kötü sözler, dedikodu, onur kırıcı söz ve davranışlar, politik davranışlar, taciz, kaba davranış, tahrip ve tahrik edici davranışlar (Işkın, 2018: 95), örgütsel sapma, örgütsel sabotaj, üretkenlik karşıtı iş davranışları, mobbing, misilleme, örgüt terörü, örgüt içerisinde şiddet, anti-sosyal davranışlar, umursamazlık, örgütsel muhalefet gibi farklı başlıklar altında incelendiği görülmektedir. Bu olumsuz davranışlara, örgütte algılanan adaletsizlik algısı, hayal kırıklığı, işgörenin kendisine nankörlük yapıldığını düşünmesi ve intikam duygusu neden olabilmektedir (Güllü ve Şahin, 2016: 864).

Örgütlerin intikam davranışlarından kaynaklanan zararlardan korunması isteniyorsa, özellikle intikam niyetinin kaynağını oluşturan adalet konusunda dikkatli olunması gerekmektedir. İnsanlar çalıştıkları örgütlerin adil olmasını, bir adaletsizlik algıladıklarında ise bu adaletsizliğin düzeltilmesini beklemektedirler. Eğer yapılan bir yanlışlık sonucu zarar gören bireyin mağduriyeti suçlu veya örgüt tarafından giderilirse, kurbanın intikam almasına gerek kalmaz. Eğer adaletsizlik düzeltilmezse insanlar

adaleti kendi elleriyle sağlamanın yollarını aramaya başlayabilirler. Dolayısıyla bir örgütte barış isteniyorsa adaletin sağlanmasına özen gösterilmelidir (Işkın, 2018: 94).

1.2.2. Örgütsel İntikam Türleri

Örgütsel davranış alanında yapılan son yıllardaki araştırmalar, önceki çalışmalarda olağan dışı veya sapkın davranış olarak tanımlanan örgüt şiddeti ve saldırganlık gibi konuları içeren karanlık tarafa yoğunlaşmaya başlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren bu konulara daha fazla ağırlık verildiği görülmektedir. Davranışın karanlık tarafı ise etik olmayan, kınanabilir, illegal olarak görülen servet, güç elde etmek veya intikam niyeti ile sistemli olarak yapılan başkalarına zarar veren haksız davranışları ifade etmektedir (Binboğa, Eğin ve Gülova, 2017: 383). Yapılan bir araştırmada da intikam duygusu hisseden işgörenlerin, mobbing, dedikodu, akademik yükselme ve gelişmeye engel, sabotaj, değersizleştirme, sosyal tecrit, mekânsal şiddet, üretime karşı davranışlar, anti-sosyal davranış, yasal süreç başlatma, uzlaşma, affetme, hesaplaşma, basına taşıma, tepkisiz kalma, dua-beddua-ilahi adalet, istifa-örgütten ayrılma gibi davranışları sergilediği ortaya çıkmıştır (Nayır, 2016: 5).

Örgüt içerisinde olumsuz davranışların doğması ve işgörenin kendisine haksızlık yapıldığını düşünmesiyle birlikte işgörende intikam duygusu ortaya çıkabilir. İşgören, amaç ve üretim karşıtı davranışlar, dedikodu, hırsızlık ve sabotaj gibi eylemler gerçekleştirerek örgüte karşı intikam yoluna gidebilir. Ayrıca alanyazına katkı sağlayacağını düşündüğümüz; İntikam Sapması, İntikam Erteleme veya İntikam Havalesi, Pasif İntikam ve Başarı İntikamı da işgörenin örgüte karşı başvuracağı intikam yollarından biri olabilir. Aşağıda bu intikam türlerine değinilmektedir.

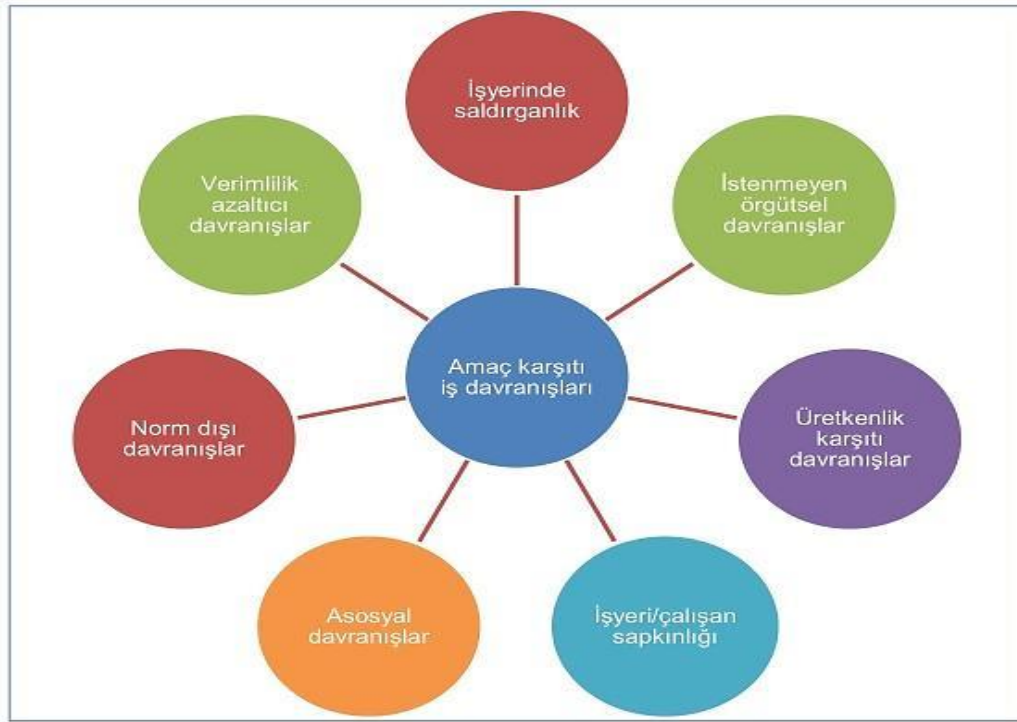
1.2.2.1. Amaç ve Üretim Karşıtı Davranışlar

Amaç karşıtı davranışlar, işgörende oluşan adaletsizlik algısı sonucunda gelişen sistematik bir intikam olgusudur. En genel anlamda, örgüt mensubunun, örgütün meşru çıkarlarına aykırı olan kasıtlı davranışları olarak tanımlanabilmektedir (Çetin, 2015: 40).

Amaç karşıtı iş davranışları, son yıllarda araştırmacıların dikkatini çeken bir konudur. İşe geç gelme, örgütü sabote eden davranışlarda bulunma, çalışma

arkadaşlarına fiziksel ve psikolojik şiddet uygulama gibi örgütler için büyük sorun olan amaç karşıtı iş davranışları örgütün hedefleriyle ters düşmektedir. Özellikle iş ortamlarında bu tür davranışların arttığını ortaya çıkaran istatistiklerden dolayı araştırmacılar, işgörenlerin neden bu davranışları sergilediklerini öğrenmek istemektedirler (Töngel, 2015: 21).

Şekil 1.1: Amaç Karşıtı İş Davranışları

Kaynak: Çetin, 2015: 40.

Amaç karşıtı davranışlar örgüte ve örgüt üyelerine zarar verecek negatif etkili bir isteklendirme aracıdır. Bazı araştırmacılar benzer sonuçlar bularak isteklendirmenin, amaç karşıtı davranışlar için düzenleyici etkisinden söz etmektedirler. Örgütsel adaletsizlik ve üretkenlik karşıtı iş davranışları arasında ise anlamlı bir ilişki bularak işgörenlerin haksızlığa uğradıklarını düşündüklerinde olumsuz duyguların içerisine girdiklerini ispatlamışlardır (A.g.e.: 40) .

Amaç karşıtı örgüt içi davranışlar, genel olarak örgüt mensubunun, örgütün yasal çıkarlarına aykırı olarak sergilenen bilinçli davranışlarıdır. Amaç karşıtı davranışları, geniş bir dizi alanı kapsamaktadır. Alanyazında 87 farklı amaç karşıtı

davranış tanımlanmıştır. Aşağıda amaç karşıtı davranışlara dâhil olan bir dizi davranış yer almaktadır (Şener, 2013: 43-44):

- Hırsızlık ve benzeri davranışlar (para ve mal çalmak, mal ve hizmetlerin hediye edilmesi, işgörenlere tanınan indirimın kötüye kullanılması)
- Mülkiyete zarar verme (tahrip etme, zarar verme, malları imha etme, üretimi baltalama),
- Zaman ve kaynakların kötüye kullanılması (zaman israfı, çalışma vakitlerinde özel işlerle uğraşma),
- Güvenliğe riayet etmeden davranma (güvenlik önlemlerine riayet etmeme, güvenlik önlemlerini öğrenmeme),
- İşe devam konusunda yetersizlik (özürsüz işe devamsızlık ve geç kalma, hastalık izninin kötüye kullanılması),
- Düşük çalışma kalitesi (kasıtlı olarak yavaş ve baştan savma çalışma),
- Alkol kullanımı (işte alkol kullanılması, işe alkollü gelme),
- Uygunsuz sözler sarf etme (iş arkadaşlarına sözle taciz),
- Uygunsuz fiziki davranışlar (iş arkadaşlarına fiziksel saldırı, cinsel taciz).
- Bilginin kötüye kullanılması (gizli bilgileri açığa çıkarma, kayıta sahtecilik)

Örgütsel intikam niyetine sahip bir işgören, amaç karşıtı davranışlarda bulunabilmektedir. Bu işgörenler, örgütsel kaynakları gereğinden fazla tüketerek veya örgüt içerisinde geçirilmesi gereken zamanı kötüye kullanarak işgören hırsızlığına neden olabilmektedirler. Ayrıca, bu işgörenler örgütsel üretimin gecikmesi, işlerin yavaşlatılması gibi örgüt içerisinde sabotaj davranışlarında bulunabilmektedirler. İşgörenler, intikam besledikleri durumlar ve bireyler hakkında örgüt içi söylenti ve dedikodular üreterek olumsuz örgütsel sonuçlara neden olabilmektedir (Şantaş, Akbolat ve Sağlam, 2019: 133). Öyle ki, bazı yazarlar yönetimin işgörene duyduğu güvenin işe adanmışlık ve amaç karşıtı davranışlar ile anlamlı ilişkisi olduğunu belirtmektedirler. İşgören kendisine güven duyulduğunu anladığında örgütün amaçlarına ulaşması için çaba sarf etmektedir. Bunun tam tersi olarak, işgören, yönetimin kendisine güvenmediği görüşüne kapılırsa üretim karşıtı davranışlar göstermektedir (Çetin, 2015: 40).

Olumsuz davranışlar yazınında yer alan amaç karşıtı iş davranışları örgütler için maliyet, verimlilik, itibar, müşteri ve zaman kaybına neden olan önemli bir sorun

alanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla işverenler artık düşük performans gösteren işgörenlerin yanı sıra, işgörenlerin olumsuz davranışlarıyla da başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar (Alan, 2011: 43).

Amaç karşıtı davranışlar, örgüte sadece özdeksel anlamda pahalıya mal olmaz ayrıca tüm işgörenler için de olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Tablo 1.2. Amaç karşıtı davranışlar sonucunda doğabilecek olumsuzlukları göstermektedir (Çetin, 2015: 41).

Tablo 1.2: Amaç Karşıtı Davranışlar Sonucu Doğabilecek Olumsuzluklar

Verimlilik kaybı	- Amaç karşıtı davranışlar işgörende, örgütün amaçlarına olan inanmışlığı düşürecektir. - Böylece, işgören etkili çalışmadığı için verimlilik kaybı ortaya çıkacaktır.
Yüksek sigorta ve istihdam masrafı	- Amaç karşıtı davranışlar sonucunda, örgüt amaçlarının sağlanabilmesi için yeni işgören alımı gündeme gelebilir. - Ek işgören, sigorta ve istihdam masraflarını artıracaktır.
Yüksek işgören değişim hızı	- İş ortamında yaşanan olumsuzluklar, birçok işgörenin işten ayrılmasına neden olabilir. - Yeni işgörenler alındıkça, işgören değişim hızı artacaktır.
Yüksek iş baskısı	Örgütün amaçlarına ulaşabilmesi için, işveren, zorlayıcı unsurlar düşünebilir.

Kaynak: Çetin, 2015: 41.

Çalışma yaşamının karmaşık ilişki, iş yapısı ve iletişim işgörenlerin duygusal ve fiziksel varlığına karşı tehdit oluşturmaktadır. Bu tehditlerden biri de üretkenlik karşıtı iş davranışlarıdır. Bu davranışlar işgörenler kadar örgütün varlığı için de tehlikeli bir durum oluşturmaktadır (Demirel ve Seçkin, 2009: 145). Üretime karşı davranışlar işgörenin bir kuruluşa veya onun üyelerine zarar verme amacı güden davranışlarını ifade eder (söz gelimi, hırsızlık, sabotaj, saldırganlık ve mazeretsiz olarak görevde bulunmama). Bu nedenle, üretime karşı davranış başarımın olumsuz bir tarafı olarak görülmektedir (Şener, 2013: 44). Örgütsel davranış alanyazını incelendiğinde ise, üretkenlik karşıtı davranışların bilinçli olarak örgüte veya işgörene zarar verici davranışları içerdiği belirtilmektedir. Bu davranışlar hırsızlık ve saldırganlık gibi açıkça gözlemlenebilen davranışlar olduğu gibi, hastalık izninin kötüye kullanılması ve işi

baştan savma yapma gibi kapalı davranışlar da olabilmektedir (Polatçı, Özçalık ve Cindiloğlu, 2014: 2).

Üretkenlik karşıtı davranış, örgütlerde verimliliği önemli derecede etkileyen ve örgütün adına ciddi biçimde zarar verebilecek bir davranış türüdür. Tanımdan yola çıkarak dört önemli husus ön plana çıkarılmaktadır (Şahin, 2017: 58):

- Davranışın öznesi işgörendir;
- Davranışın alıcısı yani tepkinin muhatabı örgüttür;
- Davranışın doğası zarar vermektir;
- Davranışın alanı örgüttür.

Üretkenlik karşıtı davranışlar, örgüte veya örgüt üyelerine kasıtlı zarar verme davranışdır. Üretkenlik karşıtı davranışlar, örgüt işgörenleri tarafından örgütsel çıkarların göz ardı edilmesi veya örgütsel çıkarların korunmasına yönelik işgörenlerin kötü niyetli olmalarıdır.³⁸ Örgüt üyeleri veya örgüt içi gruplar arasındaki anlaşmazlıklar sonucu işgörenlerin örgüte karşı olumsuz davranış ve tutumlarıdır (Demirel, 2009: 122).

İşgörenler görev başarımından zaman zaman eksi yönde sapmakta ve örgüt işleyişini aksatmaktadır. Ayrıca, bu durum örgütün amaç ve hedeflerine uygun olmayan tutum ve davranışların ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir. Örgütün norm ve değerlerine ters düşen, işgörenler tarafından kasıtlı ve planlı bir şekilde gerçekleştirilen bu davranışlara üretkenlik karşıtı iş davranışları denilmektedir. Günümüzde üretkenlik karşıtı iş davranışları, bireysel ve örgütsel yaşamı tehdit eden önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Işkın, 2018: 101).

Bazı yazarlar, üretkenlik karşıtı iş davranışlarını kötü davranma, üretimden sapma, sabotaj, hırsızlık ve geri çekilme olmak üzere beş farklı kategoriye ayırmaktadırlar. Buna göre kötü davranma, örgüt içerisinde başkalarına yöneltilen fiziksel veya psikolojik zararlı davranışlarla birlikte; bireyi görmezden gelme, bireye vurma veya onu itme davranışlarını içermektedir. Üretimden sapma, zaman sınırı olan

³⁸ 2000 ile 2002 yılları arasında Almanya'da 1 milyar euro'dan fazla satış yapan örgütlerin üçte ikisinin üretkenlik karşıtı iş davranışına maruz kaldığı ve bu davranışların %75'inin bu örgütlerin işgörenleri tarafından gerçekleştirildiği ortaya çıkarılmıştır. Buradaki önemli husus ise bu tür davranış sergileyen bireyin bu davranışın sonuçlarından haberdar olması ve örgüt içindeki en azından güçlü bir grubun bu tür davranışları benimsemediğini bilmesidir (Şahin, 2017: 58).

işleri yavaştan alma gibi iş görevlerini kasıtlı olarak başarısızlığa uğratmadır (Tuna ve Boylu, 2016: 507).

Örgüte yönelik üretim karşıtı çalışma davranışları işgörenlerin doğrudan istihdam edildikleri örgütten intikam alma amaçlı davranışlarıdır. Örgütlerde genel olarak rastlanan amaç\üretim karşıtı davranışlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Işkın, 2018: 102) :

- Bilgiyi kötüye kullanma,
- Kaynakları kötüye kullanma,
- Zamanı boşa harcama,
- İşe devamsızlık,
- İş i kasten yavaşlatma, meşgul görünme,
- Ayrımcılık,
- Yabancılaşma,
- İş kalitesinin düşüklüğü,
- Madde bağımlılığı,
- Sözlü ve fiziksel saldırılar,
- Güvensizlik,
- Sosyal baskı,
- Mobbing,
- Yönetime karşı gelme, kuralları bilerek uygulamama,
- Örgüt itibarını olumsuz etkileyecek tavır ve konuşmalar.

Üretime karşı davranış, araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Çünkü bu tür davranışlar genellikle her örgütte bulunmakta ve verimlilik kaybı, yüksek sigorta ve istihdam masrafı, yükselen işgören değişim hızı ve iş baskısında artış şeklinde kayda değer ölçüde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bazı yazarların ileri sürdüğü gibi, “bu davranışlardan bazılarının olası bireysel, toplumsal ve ekonomik bedellerinin ne kadar önemli olduğu göz önünde bulundurulursa, iş başarımının bu alanındaki araştırmalar kesinlikle geç bile kalmıştır (Şener, 2013: 44).

1.2.2.2. Dedikodu

Dedikodu ingilizce sözlüklerde “gossip “ ve “rumour” kavramlarının karşılığı olarak geçmektedir (Çaylı, 2008: 10). Türk Dil Kurumu ise “Başkalarını çekiştirmek ve kınamak üzere yapılan konuşma, kov, gıybet, kılûkal” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2020). Sosyal bir olgu olarak dedikodu gündelik yaşamın olağan bir parçasıdır. Sözcük yapısı temel alınarak incelendiğinde, haberi olmadan birisinin arkasından konuşmak manasında farklı bir yönü ortaya çıkan bir kavramdır.³⁹ Aynı zamanda eş anlamlısı olan kavram ise “gıybet”tir.

Örgütlerde iletişim, sınırları belirlenmiş ve belirli kurallar doğrultusunda yapılandırılmış biçimsel iletişim kanalları ve bireylerarası ilişkilerden doğan ve herhangi bir yapılandırmaya dâhil olmayan, biçimsel olmayan iletişim kanalları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dünyanın en eski medyası olarak bilinen söylenti ve dedikodu ise iletişim sürecinin biçimsel olmayan boyutudur. Dedikodu ve söylentiler günlük yaşamda uzakta kalınamayan, bazen yakınılan, bazen kızılan ama bir şekilde dâhil olunan sosyal ortamlardır. Aslında söylenti ve dedikodu bir iletişim tarzıdır. Dedikodu örgütlerdeki en yaygın faaliyetlerden birisi olmasına karşın Türk yönetim yazınında fazlaca çalışılmamış bir konudur (Erol ve Akyüz, 2015: 149).

İnsanların etraflarındaki bireylere karşı besledikleri bir takım duygu ve düşünceleri vardır. İnsanlar bu duygu ve düşünceleri birbirleriyle paylaşım içinde bulunmaktadır. Yani dedikodu, topluluk içinde yapılan bir nevi fikir alışverişidir. Dedikodunun toplumdaki algısı ise birinin hakkında konuşmaktan çok biri hakkında/arkasında yalan yanlış konuşmak şeklindedir. Dedikodu mekanizması daha çok kulaktan kulağa işlemektedir. Bunu alışkanlık haline getirmiş bireyler, bundan garip bir zevk bile duymaktadırlar.

Dedikodu, genellikle kendine yetemeyen, uğraşları ve hobileri olmayan, gerçek anlamda kültürel yoksunluk içerisindeki insanların daha çok başvurdukları bir eylemdir denilebilir. Oysa, kendine güvenen ve kendi yaşadığı hayattan keyif alan bir

³⁹ Soğuk savaş dönemi Amerikası’ndan dedikodu ve söylentiye bir örnek : "Amerika'da üretilen tereyağının çoğunu Ruslar alıyor, üstelik sadece silahlarını yağlamak için". Bir görmeden inanma edimi olarak dedikodu sinirlendirici ve aynı zamanda monotonluğu ortadan kaldıracı bir malzeme olarak medyada da sıkça kullanılmaktadır. <https://eksisozluk.com/dedikodu--32619> [02.03.2020].

birey, başkasının hayatıyla uğraşmaz ve dedikodu yapma gereksinimini de duymamaktadır.

Örgütler, bilgi ve iletişim çağında yaşamlarını sürdürme çabası vermektedirler. Bu anlamda örgütler, biçimsel ve biçimsel olmayan bilginin yönetimi konusunda önemli sorunlar yaşamaktadırlar. Özellikle bir örgütte türlü nedenlerle işgörenler arasındaki biçimsel olmayan bilginin yürütülmesiyle idealleştirilmiş biçiminden uzaklaşmaktadır. Genellikle örgütlerde sözlü iletişim öğeleri olan dedikodu ve söylenti ile hissettirilen, aynı zamanda da sözsüz iletişim öğeleri ve davranışlarla ortaya konulan zehirli iletişim, hem işgörenleri hem de yöneticileri olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Eğinli ve Bitirim, 2008: 124). İnsanlar başkaları hakkında konuşmayı severler. Boş konuşmaların çoğunluğu, o anda konuşmanın geçtiği ortamda bulunmayan bireyler hakkındadır. O anda ortamda bulunmayan üçüncü bireyler hakkındaki konuşmalar dedikodudur. Dedikodu, bir birey tarafından, başka bir bireye, o anda yanlarında bulunmayan bir birey hakkında bilgi aktarımıdır (Şahin, 2017: 57). Bir ortamda bulunmayan kimi bireylerin olumsuzlukları hakkında konuşulması genellikle dedikodu olarak algılanmaktadır. Ancak, dedikodu bireyleri sadece yeren konuşmalardan oluşmamakta, kimi zaman bireyleri öven, onların olumlu özelliklerinden söz edildiği konuşmaları da içerebilmektedir (Leblebici, Yıldız ve Karasoy, 2009: 563).

Dedikodu, özellikle örgütlerde çok sık rastlanan ve örgüt üyeleri üzerinde gerçekten etkili olan, işleyişe, düzene etki eden bir olgudur. Öyle ki, dedikodu için yapılan bir tanımda “bir bireyin başka bir bireye neden göstermeye ve ispatlamaya gereksinim duymaksızın özel bir ortamda aktardığı konulardır” denmektedir. Başka bir tanımda ise, “bir örgüt üyesi hakkında, onun olmadığı zamanlarda biçimsel olmayan şekilde gelişen ve değer verilen konuşmalar” olarak belirtilmiştir. Kısaca dedikodu, üçüncü bireyler hakkında yapılan konuşmalardır (Çetin, 2015: 40).

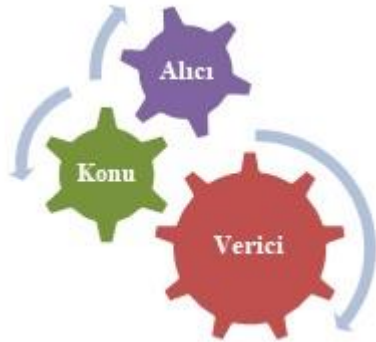
Sosyal yaşamda genellikle olumsuz bir anlam yüklenen dedikodu örgütsel yaşamda varlığı inkar edilemez bir gerçektir. Dedikodu, “konusu çekiştirme veya kınama olan konuşma” şeklinde tanımlanmaktadır. Oysa örgütsel yaşamda, dedikodu, biçimsel olmayan iletişim biçimi de dâhil olmak üzere farklı biçimlerde algılanabilmektedir (Leblebici, Yıldız ve Karasoy, 2009: 561).

Örgütsel düzeyde intikam davranışının ortaya çıkış biçimlerinden biri de örgüt içinde dedikodu ve söylenti yayarak intikam alınmasıdır (Çetin, 2015: 40). Dedikodu, bireyi incitmeye, alçaltmaya ve zarar vermeye yönelik konuların başkasına aktarılmasıdır. İşgörenler aralarında sağlıklı iletişim kuramadıkları zaman karşılıklı söyleyemediklerini intikam almak için birbirlerinin arkasından söyleyebilmektedirler (Işkın, 2018: 101). Bu doğrultuda dedikodu, örgüt içerisinde intikam duygusunun ortaya çıkması açısından etkili bir olgudur. Beklenti kuramına göre, bir işgörenin intikam davranışında bulunabilmesi için söz konusu davranışın kendisine getirisini değerli bulmalıdır. Söz gelimi, kayırmacılık (nepotizm) uygulanan bir örgütte, terfi konusunda haksızlığa uğradığını düşünen işgören, kayırılan iş arkadaşına iftira atabilir, dedikodu yapabilir veya yaptığı ve sorumluluğunda olduğu işleri sabote edebilir (Sert ve Yıldırım, 2017: 1588). Örgütsel dedikodu, iş ile ilgili dedikodu ve iş ile ilgili olmayan dedikodu olmak üzere iki temel boyuttan oluşmaktadır. İş ile ilgili dedikodu daha çok çalışma arkadaşının iş başarımı, çalışkanlık ve özverisi, iş rolü ve deneyiminde güvenilirlik, iş arkadaşlarının bireylerarası becerileri, iş ahlakı ve iş bilgisi gibi konularda yapılmaktadır. İş ile ilgili olmayan dedikodu ise daha çok işgörenin iş arkadaşlarına yönelik özel ve ailevi konular (yeni bir ev veya araba alması, hastalık veya trafik kazası, çocuğu, eşi, anne veya babası, evlilik veya boşanma durumu) hakkında dedikodu yapmasıdır (Şantaş, Akbolat ve Sağlam, 2019: 133).

Banka işgörenlerinde yapılan bir araştırmada, dedikodunun ekip çalışmasını zorlaştırmasından söz edilmektedir. Dedikodu insan doğasının bir parçası olarak kabul edilmeli ve denetim altında tutulduğu sürece olumlu özelliklerinden yararlanılmalıdır (Çetin, 2015: 42).

Yapılan bir çalışmada, dedikodu modelinin üç unsuru barındırması gerektiği belirtilmektedir. Şekil 1.2'deki modelde dedikodunun işleyişi gösterilmiştir (A.g.e.: 40).

Şekil 1.2: Dedikodu Modeli ve Unsurları

Kaynak: Çetin, 2015: 40

Modele göre verici, yani dedikoduyu başlatan-üreten birey, bilgiye sahip olan ve onu paylaşıdır. Bazı yazarlar verici hakkında şunları söylemiştir: üç türlü verici vardır. Bunlar; kaliteli bilgiye sahip verici, uzman verici ve sokak vericisidir. Kaliteli bilgiye sahip verici, en çok tercih edilen dedikodu üreticisidir. Çünkü konu hakkında en iyi ve temiz bilgiye o sahiptir. Uzman dedikodu üreticisi, çok özgül konular hakkında az ama öz bilgiye sahip olan bireydir. Sokak dedikodu üreticisi ise herkesle aynı bilgiye sahip olduğu için dedikodusu önemsenmeyen bireydir (A.g.e.: 41).

Dedikodu yaklaşık olarak insanların konuşma sürelerinin %65'ini oluşturan bir olgudur. Bazı araştırmacılar, örgüt içerisindeki dedikoduyu “o an ortamda mevcut olmayan bir iş arkadaşı hakkındaki gayri resmi bir değerlendirme konuşması” şeklinde tanımlamıştır. Kimi yazarlar, dedikodunun olumlu veya olumsuz olabileceği vurgusunu yapsa da yaşamın her alanında olduğu gibi iş yaşantısında büyük sorunlara yol açabileceği de göz ardı edilmemiştir. Öyle ki, insanların ve toplumların güvenini sarsma potansiyeline sahip olan bu davranış, olumsuz dedikodu şeklinde yapıldığı takdirde iş yaşamında ve sosyal yaşamda oldukça yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir (Işık ve Çiçek, 2018: 521).

Dedikodu genellikle boş konuşma, gammazlık, iftira atmak, kara çalmak için yapılan bir söylenti çeşididir. Sosyal yaşamda genellikle olumsuz bir anlam yüklenen dedikodu örgütsel yaşamda varlığı inkâr edilemez bir gerçektir (Şahin, 2017: 58). Dedikodu, genellikle örgütsel yaşamda biçimsel olmayan iletişim olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifade ile dedikodu, biçimsel olmayan bir iletişim biçimidir. Ancak dedikodu kavramı, onu biçimsel olmayan diğer iletişim türlerinden

ayırır ve ayrıca değerlendirilmesini gerektiren bir olgu olmasını sağlayan özelliklere sahiptir. Öyle ki, biçimsel olmayan iletişimin kapsamına girmesi bile onu kendisine yüklenen kötü tanımlamalardan kurtaramamaktadır (Leblebici, Yıldız ve Karasoy, 2009: 563). Kimi yazara göre dedikodu örgütlerin normlarının, geleneklerinin, değerlerinin yayılmasını sağlayan olumlu bir davranış şeklidir ve güçlü grupların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ancak güçlü bir intikam aracı olarak kullanılan dedikodu, örgütlerde bireylerarası ilişkilere onarımı güç zararlar vermektedir (Şahin, 2017: 59). Gerek bireyler arasında gerekse örgüt ve birey arasında önemli sorunlara yol açan dedikodu mekanizması zamanla etkisi daha da artarak hem sosyal ilişkilere büyük zararlar vermekte hem de örgüt verimliliğini önemli ölçüde düşürmektedir.

Örgütlerde kaçınılmaz şekilde kendisine yer bulan dedikodunun bir araç olarak kullanıldığında örgütlerin başarımlarına katkıda bulunabilmektedir. Dedikodu, örgütün normlarının, kurallarının, değerlerinin farkındalığını sağlamada ve bunları, işgörenler arasında yaymada, örgüt üyelerine bilgi sağlamada kullanılan bir araç olabilmektedir. Bundan dolayı, yöneticiler örgütte dedikoduyu yönetme işini iyi yapabilmelidirler (Şahin, 2017: 59).

Örgütsel düzeyde intikam davranışının ortaya çıkış biçimlerinden biri de örgüt içinde dedikodu ve söylenti yayarak intikam alınmasıdır. Tablo 1.3'te dedikodu ve söylentilerin yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler birlikte açıklanmaktadır (Şener, 2013: 50).

Tablo 1.3: Dedikodunun Bireysel ve Örgütsel Sonuçları

KİŞİSEL SONUÇLAR	ÖRGÜTSEL SONUÇLAR
Duyguların ifade edilmesi ve paylaşılması	Organizasyon veya bireyler hakkında ilgi ve endişelerin açıklanması
Başkalarının desteği	Bilgilerin paylaşılması
Belirsizlik ve endişeyi azaltma	Örgütsel iletişim ağlarının gelişmesi
Sorun çözmek ve anlam vermek	İşte ve takımda ilişkilerin kurulması
Başkaları tarafından kabul edilmek	Örgüt kültürünün yayılması
Kendine güvene ve itibara zarar vermek	Değişime direnç oluşması
Kurban edilmek ve dışlanmak	Yanlış anlama sonucunda örgüte karşı direncin oluşması
	Örgüt içindeki sorunların gizlenmesi

Kaynak: Şener, 2013: 50

Tablo 1.3'ü incelediğimizde yapılan dedikodunun gerek bireysel gerek örgütsel anlamda olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurduğu anlaşılmaktadır. Bireyi dedikodu yapmaya iten çeşitli nedenler vardır. Söz gelimi, birey bir grubun desteğini kazanmak

veya bir gruba kabul edilmek amacıyla dedikodu yolunu seçmektedir. Birey, dedikoduyu intikam aracı olarak da kullanmaktadır. Daha önce bir başkası tarafından haksızlığa uğradığını düşünen birey intikam alma niyeti ile o birey hakkında söylentiler yayarak onu küçük düşürme, itibarsızlaştırma amacını gütmektedir. Ancak, bu durum hem örgüte hem bireyin kendisine zarar verebilmektedir. Örgüt içinde dedikodu yapmak bazen olumlu sonuçlar da doğurabilmektedir. Söz gelimi, art niyetli eylemlerde bulunan ve örgüt çıkarlarına zarar veren bir bireyin, bir başka birey tarafından üst yönetime veya işgören arkadaşlarına bildirilmesi olası olumsuz sonuçların önüne geçilmesini sağlayabilmektedir.

1.2.2.3. Hırsızlık

Hırsızlık, Britannica Ansiklopedisi'nde şöyle ifade edilmekte; yasalar uyarınca, soygun ve hırsızlık suçları da dâhil olmak üzere çeşitli çok özel çalma türlerini kapsayan genel bir kavramdır. Hırsızlık, sahibinin izni olmadan ve sahibini kalıcı olarak mahrum etme niyeti ile çalınabilecek bir nesnenin fiziksel olarak çıkarılması olarak tanımlanmaktadır. Hırsızın mülkiyeti elinde tutma niyetinde olması gerekmez; onu yok etme, satma veya bulunmayacağı durumlarda terk etme niyeti yeterlidir. Söz gelimi, otomobil hırsızlığı, çalınan arabanın veya parçalarının satılmasını içerir (Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/theft>, 2019). Amerikalılar tarafından “employee theft”, Ruslar tarafından “rabotat nalyevo”, Fransızlarca “le travail noir” olarak adlandırılan örgütte işgörenler tarafından yapılan hırsızlığın, insanoğlunun yaratılışına kadar gittiği düşünülmektedir (Şahin, 2017: 57). Bazı yazarlarca 1983 yılında yapılan tanımlamaya göre ise örgütlerde hırsızlık, resmi olarak bir örgütte çalışan bireyin, istihdam edildiği bir işi, görevi yerine getirdiği sırada bunu kötüye kullanarak örgütün parasını veya herhangi bir varlığını yetkisiz bir şekilde zimmetine geçirmesi, denetimine almasıdır (A.g.e.: 58). Hırsızlık, özellikle iş yaşamında da yaygınlaşmış; toplumun ahlaki yapısının bozulmasındaki nedenlerden biri olmaktadır. Hırsızlık; almak, çalmak, çarpmak anlamlarının yanı sıra bireyin mahremiyetine tecavüz etmek anlamlarını da içeren bir kavramdır.

İşgören hırsızlığı, örgüte ait herhangi bir şeyi çalma olarak ifade edilmektedir. İşgörenin, işverenin izni olmadan örgüte ait kaynakları alması veya işgörenin çalışmak için harcadığı zaman hakkında yalan söylemesi hırsızlığa örnek olarak verilebilir (Işkın,

2018: 101). İşgören hırsızlığı,⁴⁰ aynı zamanda örgütteki kaynakların tüketilmesi ve örgüt içerisinde geçirilmesi gereken zamanın kötüye kullanılması olarak tanımlanabilir. Başka bir tanıma göre ise, haksız ve yetkisiz olarak örgüte ait olan para ve para eşdeğeri büyüklüklerin örgüt dışına aktarılmasıdır (Çetin, 2015: 40). İşgören hırsızlığı birçok farklı nedene sahip olmasına karşın, etkili nedenlerden biri olarak, algılanan adaletsizlik, genel kabul görmektedir. Araştırmalara göre, özellikle işgören düşük maaş aldığını hissettiğinde, örgüt varlıklarını çalma eğilimi artmaktadır. İşgörenler, örgütte uygulanan adaletsizlik olarak algıladıkları sapkın davranışlara karşılık vermeye meyillidirler (Şener, 2013: 46).

Hırsızlık, bireysel eşyaların, bir başkasının mülkiyetinden çalmaya niyeti ile alınması ve el koyulmasıdır. Hırsızlığın gerçekleşmesi için bazı koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir (<https://www.britannica.com/topic/theft>, 2019):

- Mal sahibinin izni olmadan malların bir başkasının mülkiyetinden çıkarılması;
- Malların sadece alınması değil, aynı zamanda “taşınması”, yüksek derecede formalistik olan ve tüm nesnenin herhangi bir hareketiyle karşılanan bir gereksinim olmasına karşın, hafif olması; ve
- Normalde mal sahibini mülkünden kalıcı olarak mahrum etme niyeti olarak tanımlanan çalma niyeti olmalıdır.

Eski bir medeniyet olan İnkalar’ın sosyal yaşamında komünal düzen hâkim olmuştur (Düvenci, 2018: 66-93). Mülkiyetin ortaklığı ve her bireyin gereksinimi olduğu miktarda kullanması nedeniyle hırsızlık gibi suçlar gelişmemiştir bu nedenle de İnkalar’da hırsızlık suç sayılmıyordu fakat çalanı da çaldıranı da ayıplamaktalardı. Onların temel kuralı; "Ama sua, ama qhella, ama llullakuychu" yani; “çalma, yalan söyleme, tembel olma” imiş.⁴¹

Çalma davranışı örgütlerde çeşitli nedenlerden yapılmaktadır. İşten duyulan tatminsizlik, özdeksel yönden zor durumda olunması, adaletsizlik algılanması veya mağdur duruma düşmek, çalma davranışına yol açmaktadır. Kimi yazara göre işgörenin örgüt içerisinde hırsızlık yapması, eşitsizlik algılamasıyla ilgili olmaktadır. Bir başka

⁴⁰ İşgören hırsızlığı Amerika Birleşik Devletleri’nde her yıl 400 milyar dolarlık bir zarara yol açmaktadır. Bu rakamın yaklaşık 15 milyar doları perakendecilik sektöründen kaynaklanmaktadır. Başka “kötü davranış” türlerinin de hem örgütlere hem de üyelerine ekonomik ve psikolojik bedellere yol açması olasıdır (Çetin, 2015: 42).

⁴¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nka_medeniyeti [03.02.2020].

yazar ise bireyin ücretlendirme politikaları sonucunda mağdur edildiğini algılaması sonucunda sergileyebileceği davranışlardan birisi olduğunu ve hırsızlığın, algılanan adaletsizliğe karşı gösterilen bir tepki olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde bir başka yazar da, örgütlerde hırsızlığın birçok nedeninin bulunduğunu ancak en önemli nedenin işgörenin adaletsizlik algılaması olduğunu belirtmiştir (Şahin, 2017: 58-59).

Eşitlik Kuramı'na göre, işgören örgütten başka işgörenlerle eşit bir davranış görmediği zaman bu durumu ifade edip, istekte bulunacaktır. Ancak bu eşit davranış isteği, karşılık bulmadığında söz konusu eşitliği kendisi sağlamak isteyecektir. Bu şekilde davranan işgören bu durumu intikam olarak tanımlamasa da haksızlık olarak algıladığı duruma zarar vererek tepki vermiş olmaktadır. Söz gelimi, bir otel işgöreni kendisiyle aynı konumda olan başka işgörenle aynı maaşı alabilmek için zam talep eder. Ancak zammı alamazsa, örgüt içerisinde hırsızlık, bahşiş kurallarına uymamak gibi davranışlarda bulunabilecektir. Bu şekilde eylemlerle eşitliği sağlayabileceği gibi öteki taraftan bir eylemde bulunmayarak yani başarımını düşürerek de dengeyi kurmaya çalışabilir (Sert ve Yıldırım, 2017: 1588). Düşük maaş alan, bir şekilde mağdur edildiğini düşünen işgörende örgütün varlıklarını çalma eğilimi artmaktadır. İşgörenler bu şekilde örgütten intikam aldıklarını düşünmektedirler. Eşitlik kuramında belirtildiği gibi, işgörenin orantısız bir biçimde düşük kalan kazançlarından doğan eksikliği gidermek için çalıştıkları örgütten hırsızlık yapmaları olarak ortaya çıkmaktadır (Şahin, 2017: 59). Örgütte hırsızlık davranışında bulunanlar genellikle kendilerini haklı görerek, yaptıklarını kendilerince yasallaştırır ve karşılarındakinin bunu hak ettiğini düşünürler. Onlar için bu yasal, uygun ve haklı bir davranıştır. Kimi yazarlara göre örgütte hırsızlığın önemli nedenleri: Örgüte karşı sadakatsizlik, sorumsuzluk, işe karşı memnuniyetsizlik ve ilgisizliktir (Şener, 2013: 47).

Yöneticiler, intikam alırken yasal erkin kendilerine verdiği güç ile hareket etme eğilimindedirler. İşgörenlerin ise daha çok ikili ilişkiler yönünden intikam alma çabasında oldukları bilinmektedir. Yöneticiler bu güdü sayesinde gücü ellerinde bulundurarak işgörene karşı gerçekleştirdikleri en önemli eylemlerin işgöreni hırsızlıkla suçlayarak işgörenin tinsel bağlamda gelecekte yeni bir iş bulmasını engellemeye çalışmaktır. Bu durum işgörende özdeksel açıdan büyük yıkıma neden olmaktadır. Bir katılımcının söz ettiği üzere, elindeki gücü kullanan yönetici işgörene iftira atarak, işgörenin işten çıkarılmasının gerekçesini kayıtlara hırsızlık olarak

geçirmiştir. Daha sonra üçüncü bir bireyi daha duruma katarak, o bireye dâhil olmaktan başka şans bırakmamıştır. Bu tür bir yaptırım, intikamın örgütlerde hangi boyutlara ulaştığını göstermesi açısından dikkat çekici olmaktadır (Tatarlar ve Çangarlı, 2017: 596-599).

Birçok araştırmaya konu olan işgören hırsızlığı, farklı açılardan yaklaşılsa da temelde suç kapsamına giren bir davranıştır. Genel olarak, alanyazında örgüt içinde suç ve sabote edici tutumlar çalışma alanında, saldırgan davranışlar (anti sosyal tavırlar, dedikodu, ürüne zarar veren, mala zarar veren, vs.) niteliğinde olduğu kabul edildiğinden hırsızlığın ucu da örgüt içinde saldırgan davranışlara dayanmaktadır (Şener, 2013: 47).

1.2.2.4. Sabotaj

Türk Dil Kurumu'nda baltalama olarak karşılık bulan sabotaj (TDK, 2019), bir işi kısıtlı olarak bozmak, tahrip etmek anlamlarına gelmektedir. Örgütlerde intikam kavramı işgörenin eşitsizlik ve adaletsizlik algısı sonucunda ortaya çıkan davranışlar açısından incelenmektedir (Tatarlar ve Çangarlı, 2014: 3). Sabotaj kavramının köküne indiğimizde, bu kavram Fransızca sabot "tahtadan oyma köylü çarığı" kavramından türetilmiştir. Endüstri devrimi sırasında Fransa'da kimi işçiler hızlı makineleşmenin getirdiği işsizliğe engel olmak amacıyla makinelerin içine bir şekilde ayaklarına giydikleri "sabo"ları atar, bu şekilde aletleri bozmaya çalışırlarmış (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Sabotaj>, 2020).

Bir işgörenin örgütte haksız ve olumsuz deneyimle karşılaştığı için, bu deneyimden sorumlu olan başka işgörenin cezalandırılmasını istemesiyle intikam niyeti ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, adaletsizlik algılandıktan ve paylaştıktan sonra, intikam için motivasyon gelişmektedir. Bu motivasyon daha sonra sabotaj, şiddet veya kötü söylentiler gibi intikam eylemlerine dönüşebilmektedir. Dolayısıyla beklentiler, hesap verme sorumluluğu ve öfke gibi nedenler intikam duygusuna yol açabilmektedir (Şantaş, Akbolat ve Sağlam, 2019: 133). Örgütlerde, saldırgan davranış türü olarak sabotaj, bireylere, örgüte veya donanıma (alet edevat) zarar vermeye yönelik davranışlardır. Örgüt üyelerini, özdeksel kaynakları veya örgütün bütününe hedef alan sabotaj davranışlarında temel amaç zarar vermek veya verdirmektir (Şahin, 2017: 57). Sabotajın etkili olduğuna yönelik bulgular vardır. Örnek vermek gerekirse,

sadece Animal Liberation Front (ALF: Hayvanların özgürlüğüne dönük bir düşünceyi eyleme dönüştüren çok önemli bir sivil toplum örgütü) çeşitli yıllarda İngiltere ve ABD'nin ekonomik yönden büyük zarara uğramasına neden olmuştur.⁴²

Sabotaj, örgüt varlıklarının zarar görmesi veya bozulması ile ilgilidir. Geri çekilme, çalışma için harcanan zamanı kısıtlama davranışlarını kapsamaktadır (Tuna ve Boylu, 2016: 507). Örgüt mallarına zarar verme amacıyla yapılan birçok davranış gibi, sabotajın özünde de bir misilleme yapmak veya intikam alma isteğinin olduğu düşünülmektedir. Bazı yazarlar, misillemeyi algılanan örgütsel adaletsizliğe tepki olarak adaletsizliğin kaynağını cezalandırmak amacıyla yapılan davranışlar olarak tanımlamaktadır (Işkın, 2018: 101). Bireyin ücret, çalışma koşulları, verilen ceza, kendisiyle iletişim şekli gibi durumları göz önünde tutarak bir yargı geliştirir. Bu yargı sonucunda eğer adaletsizlik algılıyorsa, intikam almak isteyecek ve sabotaj yapma eğilimi doğacaktır. Sapkın davranışların alt kategorisi olan saldırgan davranışların bir kolu durumunda bulunan sabotaj, örgüt üyesinin algıladığı adaletsizliğe karşı bir intikam davranışı olarak ortaya çıkmakta ve adaletsizlik algılayan bireyin tepkisini yansıtmaktadır. Bazı yazarlar tarafından yapılan bir araştırmada adaletsizlik algısının, sabotajın başlıca nedeni olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Şahin, 2017: 59).

Örgütsel sabotaj, hedef olarak görülen bir örgütün kadrolu bir işgöreni tarafından üretim ve kar açısından zarara uğratma niyetiyle ortaya konulmuş herhangi bir davranış olarak tanımlanabilmektedir (A.g.e.: 57). Örgütsel sabotaj, sabotajı yapan işgörenin amaçları doğrultusunda örgütün eylemlerini aksatarak elverişsiz hale getirmeye yönelik davranışları, üretimde gecikmeye neden olacak davranışlarda bulunması, örgütün özdeksel varlıklarına zarar vermesi, örgüt içerisinde iş ilişkilerini tahrip edici davranışlar göstermesi ve başka işgörenlerin veya müşterilerin zarar görmesine neden olacak davranışlarda bulunması olarak ifade edilebilir. Yapılan araştırmalarda, örgütsel sabotajın bireyin örgüt ortamında yaşadığı olumsuzluklara karşı geliştirdiği tepki olduğu vurgulanmaktadır (Işkın, 2018: 101-102).

Örgüt içerisinde sabotaj davranışı, bireyin kendi çıkarları için örgütün üretimine zarar verme, geciktirme, yavaşlatma, çalışma ilişkilerini bozma ve hasar vermeyi amaçlamaktadır. Yapılan bir çalışma ile işgörenlerin %33 ile %75 kadarı

⁴² https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_Animal_Liberation_Front_actions [29.01.2020].

örgütü sabote etme davranışı göstermekte olduğu sonucuna varılmıştır. Bazı yazarlar yaptıkları araştırmalarda işverenin, tüm dürüst davranışlarına karşın işgören tarafından işlerin sabote edilmesinin kendisini aşağılamak olarak algıladığını belirtmiştir. Kimi yazar da farklı bir bakış açısı ile bakmış, kadın ve erkek bireyleri sabotaj kavramı ile farklılaştırarak kadın ve erkeklerin intikam için farklı sosyal sabotaj yöntemlerinin olduğunu ve kadınların sabotaja erkeklere oranla daha yatkın olduğunu belirtmektedir (Çetin, 2015: 40).

Sabotaj eğilimi içerisinde olan işgörenler, örgütün gizli bir düşmanı olmakla birlikte; intikam alma, tembellik, misilleme gibi olumsuz davranışların örgüt içerisinde yayılmasına da neden olmaktadır. Kimi yazar, misilleme (işgörenin kendisine kötü davranıldığı hissine kapılarak öç alma eğilimi içerisinde olması) ve kendini koruma (işgörenlerin beklentilerinin karşılanmadığı algısına sahip olması) gibi nedenlerden dolayı işgörenlerin sabotaj eğilimi içerisinde bulunduklarını ifade etmektedir. Bunların dışında bir kısım sabotaj eylemlerinin de finansal kazanç elde etme amacı güttüğü görülmektedir. Ancak yapılan çalışmalarda da genel anlamda sabotaj davranışları içerisinde bulunan işgörenlerin büyük çoğunluğunun temel amacının yönetsel politika veya bireysel faaliyetlere yönelik bir intikam alma eğiliminde olduğu ifade edilmektedir (Altıntaş, 2009: 96). Yapılan araştırmalar sabotajı bireyin çevresine gösterdiği ussal bir tepki olarak kavramsallaştırmaktadır. Sabotajla ilgili alanyazın incelendiğinde genel olarak sabotajın beş temel nedene dayandırıldığı görülmektedir. Bunlar; sıkıntı veya eğlence düşüncesi, işlerin kolaylaştırılması düşüncesi, hayal kırıklığı, örgüt içi adaletsizlik ve güçsüzlüktür (Şener, 2013: 47). Bir işgörenin örgütte haksız ve olumsuz deneyimle karşılaştığı için, bu deneyimden sorumlu olan başka işgörenin cezalandırılmasını istemesiyle intikam niyeti ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, adaletsizlik algılandıktan ve paylaşıldıktan sonra, intikam için motivasyon gelişmektedir. Bu motivasyon daha sonra sabotaj, şiddet veya kötü söylentiler gibi intikam eylemlerine dönüşebilmektedir (Şantaş, Akbolat ve Sağlam, 2019: 133).

Sabotaj davranışı, çok çeşitli nedenlerden ötürü gözlenebilmesi son derece güç olan bir davranış biçimidir. Bununla birlikte alanyazında başlıca sabotaj türleri üç alt kategoride incelenmektedir (Şener, 2013: 57):

- **Tahrip:** Bu tür sabotajda makineleri, araç ve gereçleri, eşyaları tahrip etmeye veya insanlara fiziki veya psikolojik olarak zarar vermeye yönelik sabotajlar söz konusudur.
- **Faaliyetsizlik:** Çalışmamak, başkalarını da çalıştırmamak, verilen görevleri yapmamak, eksik yapmak, sorumluluk almaya karşı isteksizliktir.
- **Gereksiz Sarfiyat:** Hammaddeyi, enerjiyi, suyu, malzemeyi, zamanı veya yarı mamulü gereksiz yere sarf etmektir.

Sabotaj genellikle şiddet ve yıkıcılık gibi anti-sosyal araçlarla gerçekleştirildiği için, kriminal suçlarla alakalı olarak, altında yatan nedenlerin iyi araştırılması gerekmektedir. Ayrıca sabotaj yasal süreçlerle ilgili ve sonunda yasal boyutları olan bir süreç olduğu için işgörenler sabotajla ilgili örgüt içindeki ve dışındaki bireylere bilgi vermek, bildikleri şeyleri onlarla paylaşmak istemezler. Sabotaj, herhangi bir zaman diliminde, herhangi bir birey veya grup tarafından gerçekleştirilebileceği için kimin veya kimlerin hangi ölçüde sorumlu olduğunu bulmak çok zordur (Şahin, 2017: 57).

1.2.2.5. İntikam Sapması

Bireyler ve hatta örgütler haksızlığa, adaletsizliğe, ihanete uğradıklarında veya zarar gördüklerinde o birey ve örgütler intikamını kendisine zarar verenden değil, ona en yakın örgüt veya bireyden ve hatta devletten intikam alma konumuna geçebilmektedir. Söz gelimi, kendisine zarar veren biri ulaşabildiği en yakınındakine zarar vererek, intikamını almaya çalışması. En sık rastlanabilecek örneklerden biri, patronuna kızan işçinin makinelerde arıza çıkarması ve üretimi engelleyerek, örgütü zarara uğratacak faaliyetlerde bulunması veya pazarda pay kaybına neden olan aynı sektördeki rakip bir örgütün ürünlerini veya hizmetlerini iyi göstermeye çalışmasıdır. Bir başka ifade ile bir topluluğun, grubun, oluşumun fraksiyonları içinde olan birey, içinde bulunduğu topluluğun kuralları gereği herhangi bir zarara uğradığında, o grubun tamamından veya bir kesiminden intikam almayı isteyebilmektedir.

Birey, örgüt içerisinde kendine yönelik psikolojik veya fiziksel bir saldırıyı hissettiğinde, içgüdüsel olarak, kendini korumaya çalışmaktadır. İş yaşamında psikolojik saldırılar sıklıkla gözlenen davranışlar arasındadır. Saldırgan bir davranışın mağduru olduğunu düşünen bir işgörenden de benzer saldırıları başkalarına yapmaya

çalışması, kendini korumak için başkalarını mağdur etmesi veya intikam alma niyetine girmesi beklenebilir (Yılmaz Ö., 2014: 94).

1.2.2.6. İntikam Erteleme veya İntikam Havalesi

Zarar gördüğü birey veya örgüte gücü yetmeyen bir bireyin, Tanrı gibi bir ilahi güç tarafından gelecekte intikamının alınması isteğidir. Adaletin olmadığı yerde, özellikle inançlı insanlar intikamlarının ilahi bir güç tarafından alınacağına inanarak, huzur içinde yaşamlarını sürdürebilmektedirler. Çünkü ilahi gücün onun adına günü geldiğinde intikamını alacağı inancı bulunmaktadır. Benzer bir durum vicdan olgusu için de geçerli olmaktadır. Birey zarar gördüğü birey veya örgütü vicdanlarına bırakmayı isteyebilmektedir.

En sakın insanları bile çileden çıkartacak olayların yaşandığı bu stres çağında, birey öfkesinde mazur görülecek kadar haklı olsa da, durumun hassasiyetini dikkate alarak daha olumsuz sonuçlar doğurması olası durumlarda, intikam duygusundan vazgeçerek sorumluları ilahi bir güce havale edip bu hesaplaşmayı ilahi adalete bırakmaktadır (Ünal, 2009: 32).

Kimi yazar, vicdanı insanın öz benliği olarak görmektedir. Kendim dediğinde insanın kendisinde gömülü olan ve özgür ben olarak hissettiği duygudur. Vicdanı, iç ses olarak hesapçı ve yararcı bir motivasyondan uzak olarak insanın öz benliğinde var olan devrimci bir güç olduğunu ileri sürmektedir. Kimi yazarlar vicdanı insanın içindeki mahkeme, içsel bir ahlaki yaptırım olarak ifade etmektedir (Ceylan, 2017: 187-188). Başkasına zarar veren bir birey zaman geçtikçe kendisini içsel bir hesaba çekerek yaptığı eylemi sorgulamaya başlamaktadır. Buna vicdan azabı ve vicdanen rahatsızlık duymanın göstergesidir diyebiliriz. Bu konuda şu güzel söz yerinde olacaktır; “Keşke insanlar vicdanları kadar yaşayabilse.”⁴³

1.2.2.7. Pasif İntikam

İnsanlar zaman zaman çaresizlik içine düşerler. Bu öylesine bir çaresizliktir ki birey, kendisini ihanete uğramış, aldatılmış ve tamamen yalnız bırakılmış hisseder. Özdeksel ve tinsel yönden büyük kayıplar yaşayıp çaresiz kalan birey için artık çıkış

⁴³ Antoine de Saint-Exupéry, Küçük Prenses, <https://1000kitap.com/keske-herkesin-omru-vicdani-kadar-olsa--131412/alintilar> [27.03.2020].

yolu yoktur. Bu durumdaki bir birey kendisine zarar vererek kendisine zarar veren bütün birey ve örgütlerden intikamını bu yolla almayı amaç edinmektedir. Çünkü artık yapabileceği en son şeyi yapmış ve kendisine zarar veren birey veya örgütleri çok büyük bir vicdani sorumluluk altında bırakmıştır. Bireyin acziyeti pasif intikam yolunu seçmesine neden olmuştur.

Yine pasif intikam içine dâhil edebileceğimiz bireyin tercih edeceği bir başka seçenek de bireyin kendisine zarar veren birey veya örgütü yok sayarak, unutarak veya affederek kendisine zarar veren birey veya örgüte vicdani bir yük yüklemesidir. Alman dram yazarı Frederich Schiller'in de dediği gibi "Affetmek ve unutmak iyi insanların intikamıdır."⁴⁴ Unutulmak ve yok sayılmak çok acı verir insana, belki de bir insana yapılabilecek en büyük kötülüktür.⁴⁵ Karşıdaki bireyi mahcup etmeyi hedeflemek ve bu şekilde yaptığı yanlışın farkına varmasını sağlamaya çalışmak, yani aşırı iyi davranarak da intikam almak olanaklı olabilmektedir (<http://tuba-aydin.com/intikam-nedir/>, 2019).

İntikam, öfkenin ateşiyle "asmak, kesmek, vurmak, işkence etmek, aldatmak ayak kaydırmak" gibi birçok saldırganca veya sinsice eyleme dönüşmektedir. Ancak, bazı durumlarda ölüme öldürmeyle, tokata tokatla, kana kanla karşılık veril(e)mediğinde, dilin kendisi bir intikam aracına dönüşebilmektedir. Ne kadar pasif bir intikam aracı gibi görünse de kelimeler yeri gelir bir hançer gibi iş görür ve bıçak yarasının geçtiği durumlarda dahi gönlü kanatmaya devam eder (Bostancı, 2011: 256). Bu yüzdendir ki beddualar, küfürler, dedikodu, iftira ve yalanlar, tehditler, hakaretler, iğnelemeler, alaylar, homurdanma ve söylenmeler, masallar ve şiirler; çeşitli nedenlerle haksızlığa ve adaletsizliğe uğrayanın biricik ve en etkili silahı olmaktadır. Çünkü biliriz ki laf, bıçak gibi sokulabilir; taş gibi atılabilir. "Dile gelen ele de gelir." Kelimeler; oktur, kılıçtır, kalkandır, kurşunu silahın ağzına süren şarjördür, kudrettir, Mevlâna'nın dediği gibi "Bir söz, bir dünyayı yıkar; ölü tilkileri aslan hâline getirir." (Şener, 2013: 50).

⁴⁴ https://tr.wikiquote.org/wiki/Friedrich_Schiller [12.01.2020].

⁴⁵ Schiller bir cümle ile intikam duygusunu, "bir insandan intikam almak istiyorsanız şiddet yoluyla çözmeye çalışıp kendinize de zarar vereceğinize, onu unutup yok saymanızın en iyi ve ideal yöntem" olabileceğini vurgulamaktadır. Tülay Bilin, <https://www.kendinigelistir.com/intikam-duygusu/#ixzz5w92HhuUD> [02.03.2020].

1.2.2.8. Başarı İntikamı

İntikamın ayrıca güdüleyici bir yönü bulunmaktadır. Bireylerin intikam istekleri, algıladıkları adaletsizliğe karşı merkezi bir güdüymüş gibi görünür ve ani bir tepkinin de ötesine geçerek, belli bir zaman diliminden sonra ortaya çıkabilir (Şahin, 2017: 29). Birey haksızlığa uğradığında öfkelenmesiyle beraber hırslanır ve bu da birey için başarı yolunda güdüleyici bir kaynak oluşturmaktadır.

İntikam kendi içinde olumsuzluğu ve iticiliği barındıran bir kavramdır. Ama başarı intikamı, belki de intikamın en pozitif yönüdür. Bir insan intikam almak için mutlaka kötülük yapması gerekmiyor, pekâlâ bir insan kendisini bulunduğu durumdan çok daha iyi durumlara getirerek de dolaylı olarak insanlardan intikamını almış olur.⁴⁶ Öyle ki, insanların çoğu sevmediği insanların başarısından mutsuz olmaktadır. Ancak “intikam” gibi bir dinamiği motivasyon olarak alırsak, sonunda mutsuz etmek istediğimiz insanlardan daha mutsuz da olabiliriz. Çünkü birey, başarıya giden yolda her şeyi mübah görmekte ve bu yolda çok şeyi göze alıp en başta kendisi olmak üzere çevresindekilerin de zarar görmesine neden olabilmektedir. Ancak, intikam duygusunu iyi yönettiğimiz takdirde olumlu sonuçlar da getirmesi olanaklı olabilmektedir. Şöyle ifade etmek gerekirse, bu duygu sayesinde kendi hedeflerimize, istediklerimize ve kendimizi geliştirmeye odaklanıp başarıya ulaşmamız olanaklı olabilmektedir. Hedeflerimize ulaştığımızda ve bunun bizi ne kadar iyi hissettirdiğini düşündüğümüzde bize kendimizi kötü hissettiren insanlara en iyi yanıt belki de onları yok saymak olacaktır. Sonuçta mutluluk, bağımsız bir çabanın ürünüdür.

1.2.3. Örgütsel İntikamın Nedenleri

İntikam büyüleyici ve genellikle baştan çıkarıcı kişilerarası bir olaydır. Bu, popüler eğlencenin ortak bir temasıdır. Şüphesiz haksızlığa uğrayanların birçoğu, muhtemelen daha fazla misillemenin takip etmeyeceğini varsayarak onlara zarar veren insanlardan intikam alma fırsatını memnuniyetle karşılayacaktır. Çok sayıda intikam örneğinde, mağdurun ilk zarar görmesi sonucu acı çekmesi, intikam peşinde koştuğu

⁴⁶ Tıpkı ünlü müzisyen ve sinema oyuncusu Frank Sinatra’nın dediği gibi; “Alabileceğiniz en iyi intikam, çok başarılı olmanızdır.” Veya ünlü psikiyatrist Jacques-Marie Emile Lacan’ın dediği gibi; “Başarı en güzel intikamdır çünkü seni sevmeyen herkesi üzer”. <https://www.e-motivasyon.net/alabileceginiz-en-iyi-intikam-cok-basarili-olmanizdir-frank-sinatra.html> [02.03.2020]. J. Lacan, <https://tr.pinterest.com/pin/827817975227404020/> [02.03.2020].

acıyla karşılaştırılır. Bu ilgi çekici bir meydan okuma, eşitliğin yenilenmesi olarak intikamın basit bir analizidir. Farklı insanların aynı olayı nasıl algıladıkları arasındaki tutarsızlıklar, görünüşte dengesiz sonuçlara katkıda bulunabilir (Stillwell , Baumeister ve Del Priore, 2008: 253-263).

Bireyleri intikam almaya götüren nedenler arasında öz-kimliğin ve öz-değerin zarar görmesi, eşitliğin bozulması, eşitsizliğin yeniden dengelenmesi isteği, kaybedilen gücün elde edilmesi ve yeniden bir haksızlık davranışına mazur kalmayı istememe vb. çeşitli faktörler üzerinde durulmaktadır (Satıcı, 2016: 74).

Örgüt içerisindeki bireyler haksızlığa uğradıklarında, adaletsiz uygulamalara maruz kaldıklarında, rencide edildiklerinde ve güç-statü bakımından kayırmacı (nepotist) bir sonuçla karşılaştıklarında gururları incinmektedir. Gururu incinen bireylerin örgüte karşı intikam duygusu gütmeleri kaçınılmaz olabilmektedir.

Gururdan bahsedeceksek eğer, burada gururu geri kazanmak uğruna zarar vermenin veya ilişkileri çok büyük acılar yaratarak bitirmenin önemi yoktur. İntikam ateşini başkalarına saldırmak güçlendirmek, yalnızca nefreti artırmaktadır. Ateş çıkarmak, küllerden yeni bir şey doğmasına izin vermenin ilk adımıdır. Acıya çok daha fazla acıyla yanıt vermek durumu değiştirmeyeceği gibi, sizi daha iyi de hissettirmez. Cesur olmak karşınızdaki insandan daha güçlü olmak anlamına gelmez; kendinizi o insanın yerine koyup bu acıyı birisinin daha çekmesini istememek anlamına gelmektedir.⁴⁷ Aşağıda bu konuya başlıklar altında daha ayrıntılı değinilmektedir.

1.2.3.1. Bireyin Adaletsizlik Olgusu

Günümüzde örgütler, bireyleri, örgütleri ve toplumları ilgilendiren birçok davranışın sergilendiği alanlardır. Bu davranışların bazıları arzulanan, beklenen ve istenen davranışlar olurken, bazıları da istenmeyen davranışlardır. Bu davranışlara neden olan etmen ise bireyin adaletsizlik algılamasıdır (Şahin, 2017: 61).

Algılanan bir haksızlık olayından sonra eşitlik dengesinin bozulduğunun düşünülmesi, olası intikamın nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bireyler eşitlik ve adalet arayışını sosyal ilişkilerinde de güçlü bir şekilde aramaktadırlar. Bir haksızlık karşısında haksızlığa maruz kalan bireyin hem fiziksel, hem psikolojik, hem

⁴⁷ www.aklinizikesfedin.com [03.02.2020].

de duygusal açıdan zarar görme potansiyeli mevcut olmakla birlikte, özdeksel kayıplar da yaşayabilmektedir (Satıcı, 2016: 75).

İntikam davranışı algılanan adaletsizliği gidermeye ve oluşan eşitsizliği düzeltmeye yönelik bir yaklaşımdır. Birey, kendisine zarar veren birey veya örgütten intikam alınca adaletin yerini bulduğunu ve eşitliğin tekrar sağlandığını düşünmektedir. Bazı yazarlar, örgütsel adaletsizliğe karşı yaygınca gösterilen geniş bir davranış çeşitliliğini yedi kategoride gruplandırmıştır (Işkın, 2018: 105):

- İntikam fantezileri,
- Hiçbir şey yapmamak,
- Özel yüzleşme,
- Kimlik onarımı,
- Sosyal geri çekilme,
- Düşmanlık beslemek,
- Affetme.

Araştırmacılar, araştırma bulgularından yola çıkarak, bireylerin kendilerine adil olmayan biçimde davranıldığını, ne zaman ve niçin hissettiklerini anlamada bireysel farklılıklarının en az durumsal ve toplumsal etkenler kadar etkili olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Kavramı ortaya atan yazarlar, adalet duyarlılığın dört belirleyicisi olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar (Çoklar, 2014: 28);

- Deneyimlenen adaletsizliğin sıklığı,
- Zihinsel zorlama,
- Adaletsizlik sonrası hissedilen öfkenin yoğunluğu,
- Adaletsizliğin zihinsel zorlaması ve haksızlığı yapan bireye ilişkin cezalandırmadır.

Örgütlerin intikam davranışlarından kaynaklanan zararlardan korunması isteniyorsa, özellikle intikam niyetinin kaynağını oluşturan adalet konusunda dikkatli olunması gerekmektedir. İnsanlar çalıştıkları örgütlerin adil olmasını, bir adaletsizlik algıladıklarında ise bu adaletsizliğin düzeltilmesini beklemektedir. Eğer yapılan bir yanlışlık sonucu zarar gören bireyin mağduriyeti suçlu veya örgüt tarafından giderilirse, kurbanın intikam almasına gerek kalmaz. Eğer adaletsizlik düzeltilmezse insanlar

adaleti kendi elleriyle sağlamanın yollarını aramaya başlayacaklardır. Dolayısıyla bir örgütte barış isteniyorsa adaletin sağlanmasına özen gösterilmelidir (Işkın, 2018: 105).

1.2.3.2. Bireyin Onuru

İntikamı tetikleyen en önemli etkenlerden birisi, bireyin onurudur. Birey sosyal ve fiziksel varlığını devam ettirmek için çalışırken, aynı zamanda öz benliğini, onurunu da korur ve herhangi bir şekilde onurunun incinmesini istemez. Bireyin onuruna yönelik bireylerden gelebilecek herhangi bir olumsuz davranış onu zedelemekte ve intikam alma çabası içine girmesine neden olmaktadır. Birey intikam alarak, incinen onurunu bir nebze de olsa onardığını, kendisine yapılan haksızlığın karşılığını alarak rahatladığını düşünmektedir. Nitekim bireyi olumsuz olarak en çok etkileyecek olan davranışların başında, bireyin onuruna yapılan eylemler gelmektedir (Şahin, 2017: 61).

Öz-kimliğin zarar görmesinin intikam almada en önemli neden olduğu belirtilmektedir. Öz-kimlik, bireyin sosyal çevre ve kültürü içerisinde kendi kişiliğinden ve rollerinden meydana gelmektedir. Dolayısıyla, sosyal çevrede meydana gelecek olası olumsuz hareketler bireylerin öz-kimliklerine zarar verebilmektedir. Birey bir haksızlık ile karşı karşıya kaldığında, bunu kendi öz-kimliğine yapılan bir hareket olarak görebilmekte ve tüm çabasını öz-kimliğini yeniden inşa etmeye ayırabilmektedir.⁴⁸ Ayrıca, öz-kimliğin zarar görmesi bireyi psikolojik olarak da rahatsız etmektedir. Tüm bunların sonucunda bireyler hem psikolojik olarak yaşadıkları rahatsızlığı gidermek hem de öz-kimliklerini yeniden olumlu bir biçimde düzeltebilmek için intikam arayışı içerine girebilmektedirler (Satıcı, 2016: 75).

İntikam algılanan haksızlığı düzeltmek, kinci bireyin özdeğerini geri kazandırmak ve gelecekteki olası haksızlıklardan caydırmak gibi çok çeşitli hedefleri yerine getirir. İntikam kavramında bireysel zarar, adaletsizlik ve haksızlık algıları ve algılanan haksızlıkla bağlantılı olarak “öfke, gücenmişlik ve nefret” merkezidir (Işkın, 2018: 105).

⁴⁸ İntikam ve onur, Jon Elster’in “İntikam Normları” adlı yazısının iki ana temasıdır. Bu temalar “onur olgusunun, intikamı anlamının anahtarı” olduğunu ve çeşitli indirgemeci savların hepsinin, intikam normları için tatmin edici bir tanım sağlamakta başarısız olduğunu savunmada hemfikirdir. Yazar, özellikle intikamın rasyonelliğini “Ben daha genel anlamda rasyonel seçim savlarının, intikamın tüm tanımlarında belirgin bir şekilde yer alan onur olgusunu yakalayabildiğine inanmıyorum” diyerek reddeder (Şener, 2015: 71).

Bazı yazarlar, intikam isteğini tetikleyen birkaç temel maddeyi ortaya koymuşlardır. Bunların en önemlisi olarak bireyin özkimliğine yönelik zararı ileri sürmektedirler. Psikoloji, sosyoloji ve felsefe alanındaki araştırmacılar özkimliğe yönelik zararın intikam amaçlı davranışların temel nedeni olduğu konusunda birleşmektedirler. Bireyin kendi kişiliğine duyduğu saygıya karşı yapılan olumsuz tavırlar örgütsel intikama neden olabilmektedir (A.g.e.: 105).

1.2.3.3. Güç-Statü İlişkisi

İşyerlerinde her bir üye, çalışan bu mekanizmada belli bir statüde, ast-üst ilişkisinde bulunmaktadır. Bu ilişkiler zaman içinde bozulabilmekte, bireyler arasında anlaşmazlıklar çıkabilmektedir. Bunun sonucu olarak, saldırgan davranışlar ve intikam alma niyetleri ortaya çıkmaktadır (Şahin, 2017: 62). Bir güç ilişkisinde tarafların birbirleri üzerindeki güç unsuru onlar için avantaj veya dezavantajı ifade etmektedir. Güç örtülü olarak diğerinin bağımlılığında yatmaktadır. Bu bağımlılık iki taraftan birinin başkasının değerleri üzerinde denetim sahibi olması ile ilişkilidir. Bunu şu şekilde anlatabiliriz: A'nın B üzerindeki gücü, A'nın B üzerindeki direncin üstesinden gelebilme derecesidir (Işkın, 2018: 106).

Bazı yazarlara göre; kurban eğer suçluya göre alt statüdeyse intikam alması zorlaşır çünkü suçlu kendisinden tekrar intikam almak için daha iyi olanaklara sahiptir. Bir birey, alt kademedeki başka bir birey tarafından zarara uğratıldıysa, zarara uğrayan, sahip olduğu mevki gücünden dolayı, intikam alma konusunda korku duymaz. Bu süreçte, insanların kendilerini korumak için, intikam davranışlarında bulunmadan, karşı tarafın alınan intikama nasıl bir karşılık verebileceği konusunda düşündükleri ve buna göre hareket ettikleri görülmektedir (A.g.e.: 77).

Birçok çalışma, bireyin konumunu veya gücünü eksiltme çabalarının intikama güdülediğini ileri sürmektedir. Söz gelimi, aşırı eleştirci, beklentileri normalin üzerinde olan ve astlarıyla ilişkilerinde çok sert hatta zalim olan patronlar, intikam fikirlerini ve duygularını tetikleyebilirler. İntikamı tetikleyen başka olaylar; yıkıcı eleştiri, bir astı veya çalışma arkadaşını mahcup etmeyi amaçlayan toplum içi olay veya işgörenin patron veya işgören arkadaşı tarafından haksız yere suçlanmayı içermektedir (Şener, 2015: 77-78).

1.2.3.4. İntikam-Affetme İlişkisi

Örgütlerde şiddet ve saldırganlık içeren davranışlar hem işverenler hem de işgörenler üzerinde etkili olan önemli konular asında yer almaktadır. Saldırgan davranışlar oldukça çeşitlidir ve birçok araştırmacı saldırılara karşı bireylerin geliştirdikleri tepkiler üzerinde çalışmaktadır. Bu tepkilerin başlıcaları; intikam peşinde koşma, hiçbir tepki vermeme, kişisel meydan okuma, kin ve düşmanlık besleme, uzlaşma sağlama ve affetme olarak sıralanmaktadır (Yılmaz, Ö., 2014: 91).

Affetme davranışının felsefi kaynağı araştırıldığında karşımıza dini inançlar çıkmaktadır. Affetme davranışının kökleri dini inançların içerisinde yer almaktadır. Affetme davranışı ile ilgili yaklaşımlar özellikle semavi dinlerde olmak üzere dünyadaki bütün inanç sistemleri içerisinde yer almaktadır. Dünyadaki bütün dinlerde affetme, erdemli bir davranış olarak kabul edilmektedir. Yapılan bazı araştırmalarda dindarlık düzeyi yüksek olan insanların intikam niyetinin daha düşük, affetme eğiliminin ise daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır (Işkın, 2018: 108).

Affediciliğin, bağışlayıcılığın, intikam içerisinde büyük bir yere sahip olduğu söylenebilir. Öyle ki, kimi yazar bunu şöyle belirtmektedir: İntikam gibi, affetme fantezisi de sıklıkla acımasız bir işkenceye dönüşebilmektedir. Çünkü bu çoğu sıradan insana erişilmezliği anımsatmaktadır. Çoğu dini sistemde, ilahi affedicilik bile koşulsuz değildir. Gerçek affedicilik, fail itiraf, pişmanlık ve telafi yollarıyla öğrenmeden ve kazanmadan verilemez. Bu doğrultuda affetmek de, suçlunun affi kazanma süreci nedeniyle, kendiliğinden ve geleneksel olarak acı verici bir süreçtir (Günay, Boyacıoğlu ve Perçin, 2011: 3). Bir başka yazar ise, intikamın bir hastalık ve affetmenin de tedavi için ilaç olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca, bireylerde affetme eğiliminin, birey ile yakın hissetme veya ilişki içerisinde olma durumları ile ilgisi olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak, bireyde intikamcı duyguların oluşmasına neden olan bir başka bireyin, bir daha aynı davranışı göstermeyeceğinin anlaşılması ile bireyin intikam yerine affetme davranışı gösterdiği belirlenmiştir (Çetin, 2015: 28). Öte yandan, bireyi sadece bilişsel düzeyde affetmek ama hala duygusal yönden bağışlayamamak, dolayısıyla rahatlayamamak ve olumsuz duyguları hissetmeye devam etmekte olanaklıdır (Dilber, 2013: 40).

İntikam arayışı bireyi amacından uzaklaştırıp geçmişte yaşadığı acı ile baş başa bırakan bir duygu haline gelmektedir. Bu duygu ile yaşamaktansa “affetme” eylemi ile bireyde oluşacak değişiklikleri kimi araştırmacı şöyle analiz etmiştir (Çetin, 2015: 27):

- Affetme sonucunda bireyin zihninde intikam duygusu, yerini yaratıcı ve inşa edici, enerjik yeni olumlu duygulara bırakacaktır.
- Geçmiş acıları silmek, bireye eski zamanları hatırladıkça içini kemiren düşüncelerden kurtulma fırsatı sunacaktır.
- İntikamcı duygudan uzaklaşmak bireye, “zor bir görevi başarmış” hissi kazandıracak ve belki de kendisini daha güçlü hissettirecektir.

1.2.4. İntikam ve Örgütsel İntikam İle İlgili Çalışmalar

İntikam ile ilgili Türkiye’de yürütülen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda intikam ile ilgili gerek Türkiye’de, gerekse yurtdışında yapılan bazı çalışmalar aşağıda verilmektedir.

1.2.4.1. Türkiye’deki Çalışmalar

Türk toplumunda intikam algısı ile ilgili bir saha araştırması yapılmıştır. Bu araştırmada toplumumuzdaki intikamla ilgili durum, kavramlardan yola çıkarak belirlemeye çalışılmıştır. Araştırma sonucuna göre, toplumumuzda intikam alma duygusu yok denecek kadar azdır. Hiçbir durumda intikamı doğru bulmayan Türk toplumu, intikam alan bireyi de olumlu biçimde değerlendirmez. Birey, intikam alma anında kısa süreliğine olumlu düşünce içerisinde olsa da, daha sonra bunun yerine pişmanlık duygusu hâkim olduğu gözlemlenmiştir (Günay, Boyacıoğlu ve Perçin, 2011: 35-38).

Üniversitelerdeki örgütsel yapı içerisinde intikam kavramını incelemek amacıyla yapılan bir çalışmada yöneticilerin özellikleri, akademik ünvanlar, ideolojik özellikler, örgüt kültürü ve sosyal ağlar gibi faktörlerin intikam duygusu üzerinde belirleyici rol oynadıkları sonucuna varılmıştır (Şener, 2013: 182).

Siber zorbalık, suçluluk ve utanç ile intikamın ilişkisini incelemek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma sonuçlarına göre, intikam ile siber zorbalık arasında pozitif yönde, siber mağdurluk ve suçluluk ile de negatif yönde anlamlı ilişkisi olduğu

görülmüştür. İntikam ile utanç arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir (Dilber, 2013: 75).

Konaklama işletmesi işgörenlerinin mağduriyet algılarının affetme eğilimleri ve intikam niyetleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmada araştırmanın amaçlarını içeren bir model geliştirilmiş ve bu modelin temel varsayımı; algılanan mağduriyet duygusunun artmasıyla işgörenlerin affetme eğiliminin azalacağı ve intikam almaya yönelecekleri yönünde sonuca varılmıştır (Yılmaz Ö., 2014: 87).

Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışma, bireysel özellikler ile affetme eğilimi arasındaki ilişkinin intikam duygusu ve adalete duyarlılık ölçüsünde incelemiştir. Bu çalışma ile adalete duyarlılık olgusunun duygusal tutarsızlık ile intikam kavramları arasındaki ilişkide tam aracılık rolünün bulunduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca intikamın, öz disiplin, uyumluluk ve affetme eğilimi negatif yönde anlamlı, duygusal tutarsızlık ve narsisizm ile de pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır (Çoklar, 2014: 91).

İntikam ölçeğini Türkçe'ye uyarlamak için yapılan bir çalışmada, bireyin kendisine karşı yapılan bir haksızlığın veya kötülüğün acısını, kendisine zarar verenden öç almak olarak tanımlanabilecek olan intikam duygusu; birtakım kişilik bozukluklarına aratmayan; yıkıcı, ilkel ve hiçbir mantığa uymayan bir kişilik özelliğidir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen bu çalışma, bu veya benzeri durumlar karşısında kendini aşağılanmış olarak algılayarak intikam alma isteği ve davranışlarına yönelen bireylerin bu tür özelliklerini ölçmek amacıyla daha önce geliştirilmiş olan İntikam Ölçeği'ni Türkçe'ye uyarlamaktır (Satıcı, Can ve Akin, 2015: 36).

Tüketicilerin yaşadıkları olumsuz satın alma deneyimlerine tepkilerinin, intikam mı, misilleme mi konusunda yapılan bir çalışmada, intikam duygusundan yola çıkılarak tüketicilerin misilleme davranışları üzerine odaklanılmış ve tüketicilerin başvurdukları misilleme davranışları, misilleme davranışına neden olan motivasyonlar ve misilleme davranışının sonuçları araştırılmıştır. Araştırmada, maliyet/kayıp; saldırma ve güç; tüketimi engelleme; ses çıkarmak, ayrılmak ve ihanet; boykot etmek olmak üzere beş kategoriye ayırdıkları misilleme davranışlarının tümünün sergilendiği gözlemlenmiştir. Sonuçlar en yaygın misilleme davranışı biçiminin “tüketimi engelleme” olduğunu göstermiştir (Çınar ve Uztuğ, 2015: 53).

Tekstil ve hazır giyim üretim örgütlerinde çalışan işgörenlerde bireysel özelliklerin örgütsel intikam niyetine etkisinde örgütsel iklimin aracı ve bağlamsal başarımının düzenleyici rolünü saptamak amacıyla gerçekleştirilen bir çalışma ile örgüt ikliminin, deneyime açıklık ve duygusal dengesizlik bireysel özellikleri ile örgütsel intikam niyeti ilişkisinde tam aracılık etkisine sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca, dışa dönüklük, sorumluluk ve uyumluluk bireysel özellikler ile örgütsel intikam niyeti ilişkisinde kısmi aracılık etkisine sahip olduğu sonucuna varılmıştır (Çetin, 2015: 142).

Eğitim kuruluşlarında, tüm paydaşlarla sürekli iletişim nedeniyle, zaman zaman çalışanlarda intikam duygusu uyandırabilir. Eğitim kurumlarında kullanılacak örgütsel bir intikam ölçeği geliştirmek ve öğretmenlerin intikam alma davranışı hakkındaki görüşlerini incelemek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Cinsiyet ve eğitim düzeyine göre yapılan analizler arasında anlamlı bir fark bulunmazken, kıdem düzeyi ve okul türü için değişkenlerin analizi öğretmenlerin görüşleri açısından bakıldığında öğretmenlerin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunun sonucuna varılmıştır (Nayır, 2016: 1).

Üniversite öğrencilerinin affetme, intikam, sosyal bağlılık ve öznel iyi oluşlarını incelemek için farklı yapısal modeller üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarını daha iyi açıklayabilmek için affetme, intikam ve sosyal bağlılık değişkenlerini içeren, teorik olarak desteklenen hipotetik ve alternatif model önerisinde bulunulmuştur. Bu model çalışmaları sonucunda, affetmenin yükselmesi öznel iyi oluştaki ve sosyal bağlılıktaki artışa, intikam duygusundaki düşüş ise sosyal bağlılıktaki artışa yordandırmıştır. Ayrıca affetme arttıkça sosyal bağlılıkta artmakta, sosyal bağlılık arttıkça da üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşları güçlenmektedir. İntikam duygusunun artmasıyla da sosyal bağlılık zayıflamakta, sosyal bağlılığın azalmasıyla da üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşları zayıflamaktadır. Teorik olarak affetme ve intikamın sosyal bağlılık ile ilişkilerinde karşılıklı belirleyici olduğu görülmüştür (Saticı, 2016: 12).

Örgütlerde intikamcı tutumlar ve medea sendromu ile ilgili Türk kamu yönetimi alanına ilişkin bir olay çözümlemesi yapılmıştır. Örgütlerde intikamcı tutumları, psikoloji bilimi ile ilgili kavramlarından 'Medea Sendromu' açısından araştırmaya yönelik olarak çalışma yapılmıştır. Bu doğrultudaki çalışmada; kadının,

türlü nedenlerle eşine hissettiği nefreti çocuklarına yöneltmesi, daha doğrusu eşinden intikam almak amacıyla çocuklarına zarar vermesi olarak nitelendirilebilecek Medea Sendromu'nun⁴⁹, örgüt içerisinde intikamcı davranışları açıklamada da bir model olarak kullanılabileceği öngörüsü üzerine durulmuştur. Bu doğrultuda, fakülte yöneticilerinin aralarındaki çekişmelerden kaynaklı intikamcı davranışlarda alt kadroların neden, niçin ve nasıl bir araç olarak kullanıldıklarının tespit edilmesi açısından bu çalışma yapılmıştır. Öyle ki, yöneticilerin kendi aralarında yaşanan bu çekişmeler nedeniyle kendisinden daha üst statüde bulunan bir yöneticisinden intikam alma düşüncesiyle bazı üst yöneticilerin, alt çalışanlarını kullanma eğiliminde oldukları sonucuna varılmıştır (Koç, 2016: 587).

İşletmelerde ve özellikle otel işletmeleri gibi emek yoğun hizmet işletmelerinde insan davranışları hem bireysel (iş-yaşam tatmini) hem de örgütsel (hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti) açıdan önem arz etmektedir. İntikam davranışının otel işletmelerinde çalışan işgörenler tarafından nasıl kavramsallaştırıldığı, neden ve nasıl uygulandığını belirlenmek için bir çalışma yapmışlardır. Otel işletmelerinde çalışmakta olan beş işgörenden görüşme yöntemiyle veriler toplanmış ve betimsel olarak analiz edilmiştir. Eşitlik, beklenti, sosyal mübadele, karşılıklı norm, atfetme ve duygusal olaylar kuramı ile medea sendromunun intikam davranışlarını açıklayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca adaletsizlik ve aşırı iş yükü algısının intikam davranışlarının etkileyen öncül değişkenler olduğu anlaşılmıştır (Sert ve Yıldırım, 2017: 1585).

Türk kültürüne ait bir nezaketsizlik ölçeği geliştirmek amacıyla yönetici ve iş arkadaşı nezaketsizliğinin bilgi paylaşma isteği ve tatmine etkisinde intikam alma isteği ve vicdanlılığın rolü ile ilgili bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarında, hem iş arkadaşı nezaketsizliğinin hem de yönetici nezaketsizliğinin iş, iş arkadaşı, yönetici, yaşam tatmini ve bilgi paylaşma isteği ile anlamlı ve negatif ilişkisi olduğu anlaşılmıştır. Ancak intikam alma isteğinin ara değişken, vicdanlılığın ise koşullu değişken rolü gözlemlenememiştir. Nezaketsiz davranışlarla karşılaşan bir bireyin iş, iş arkadaşı, yönetici ve yaşam tatmini düşecektir. Buna ek olarak, hem resmi hem de gayri resmi bilgi paylaşma isteği de azalacaktır. Nedensiz yere karşılaştığı kaba davranışların

⁴⁹ Medea Sendromu, kadının kıskançlık ve adanmışlıkla intikam arzusundan köken alan bir hastalıktır. Fatma Bodur Gönülal, Ebeveyne Yabancılaş(tır)ma Sendromu, Hukuk Gündemi, 2018/1

intikamını bilgilerini kendine saklayarak almayı ve böylece adaleti yeniden sağlamayı amaç edinecektir. Ancak bu birey çok vicdanlı ise, işlerin tamamlanabilmesi için karşılaştığı tüm olumsuzluklara karşın, gereksinim duyulduğunda bilgi paylaşımında bulunarak çevresine yardımcı olmak isteyecektir (Keçeci, 2017: 110).

Örgütlerde mağduriyet algılamasının intikam niyeti ve affetme üzerindeki etkisini, mağduriyet algılaması, intikam niyeti ve affetme kavramlarına açıklık getirmek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, elde edilen bulgulara göre, işgörenlerin dolaylı mağduriyet algılama düzeyinin, affetme algısının boyutlarından başkalarını ve durumu affetme üzerinde etkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca işgörenlerin dolaylı mağduriyet algılama düzeyinin, intikam niyeti üzerinde de etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte cinsiyet ile değişkenler arasındaki ilişkiye bakıldığında ise kadınların erkeklere göre daha fazla intikam niyetinde oldukları, erkeklerin kadınlara göre daha fazla mağduriyet algıladıkları sonucuna varılmıştır (Şahin, 2017: 12-26).

Lise son sınıf öğrencilerinin intikam, affetme ve suçluluk düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılan bir çalışma ile öncelikle ergenlerin özelliklerinden, yaşayış ve algılayış şekllinden bahsedilmiş; intikam, affetme ve suçluluk kavramlarının tanımlanması yapılmıştır. Lise son sınıf öğrencileri arasında daha önce disiplin cezası alan öğrencilerin suçluluk duygularının düzeylerinin düşük, intikam ve öç alma isteklerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte daha önce intikam almış olan öğrencilerin, başkalarını affetme düzeylerinin yüksek olduğu ve intikam almamış olanlara göre suçluluk duygularının daha az olduğu sonucuna varılmıştır. Affetme duyguları güçlü olan lise son sınıf öğrencilerinin intikam alma düzeyleri daha düşük ve suçluluk duygusu daha yüksek olarak bulunmuştur. Son olarak, lise son sınıf öğrencilerinin suçluluk duygularının yüksek oluşu halinde, kendilerini ve bulundukları durumu affedicilikte yüksek düzeyde sonuçlar bulunmuştur (Uzun, 2018: 99).

İntikam ile ilgili yapılan bir araştırmada, örgütsel yaşamda bireylerin intikam ve affetme kavramları merkeze alınarak, bireylerin intikam olgusunu nasıl kavramsallaştırdıkları ve bireylerde intikam olgusunun hangi davranışlarla kendini gösterdiği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda bireylerin intikam olgusu üzerindeki algıları ve bu algının sonucunda bireylerin gösterdikleri tepkiler araştırılmıştır. Ayrıca, bireyler tarafından intikam olgusunun nasıl

kavramsallaştırıldığından daha çok intikam güdüsüyle hareket etmeleri sonucunda oluşan davranışların anlaşılmasına dikkat edilmiştir. Öyle ki bu çalışmada, bireylerin haksızlığa uğradıklarını veya adil olmayan bir durum ile karşılaştıklarını düşünmeleri ve bu durumu dile getirmeleri, bireylerin bir başkasını aynı duruma düşürdüğünü kabullenmesinden çok daha kolay olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, intikam duygusunun insanların doğasında var olan bir duygu olduğu ve sosyal yaşamın yanı sıra iş yaşamında da ortaya çıkmasının olanaklı olduğu görülmüştür (Tatarlar ve Çangarlı, 2018: 598).

İnsanların bireysel çıkarları, egoları, başarıma gereksinimleri ve rekabet ortamı insanları istenmeyen davranışlara itebilmektedir. Bu duyguların en çok yaşandığı ortamlar ise genellikle iş ortamlarıdır. Bu amaçla yapılan bir çalışmada akademik organizasyonlardaki intikam ve dedikodu olgusunu anlamayı hedeflenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda ülkenin doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine; eski kurulan üniversitelerden yeni kurulan üniversitelere; idari görevi olan akademisyenlerden herhangi bir idari görev icra etmeyen akademisyenlere; kadın akademisyenlerden, erkek akademisyenlere; akademiye yıllarını veren bireylerden camiada yeni olanına kadar hemen hemen her katılımcının dedikodu ve intikam davranışlarına karşı benzer bir tutum sergiledikleri görülmüştür. Büyük bir çoğunluğu bu iki davranışın olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ve doğru bir şekilde ele alınıp yönetilmesi gerektiğini savunmuştur. Aksi takdirde örgütlere, insanlara zararlar verebileceğini vurgulamışlardır (Çiçek ve Işık, 2018: 534).

İşgörenlerin örgütsel adalet algı düzeylerinin örgütsel vatandaşlık davranışları, örgütsel sinizm davranışları ile örgütsel intikam niyetleri ve davranışları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise işgörenlerin örgütsel adalet algılarının örgütsel sinizm tutum ve davranışları ile örgütsel intikam niyet ve davranışları boyutları üzerinde negatif yönde etkili olduğu görülmüştür (Işkın, 2018: 93).

Rekabetin çığ gibi büyüdüğü günümüzde örgütlerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için en çok önem verdikleri unsur tüketicilerdir. Pazarlamanın geçmiş dönemlerinin aksine artık güçlü olan taraf örgütler değil tüketicilerdir. Tüketicinin sergileyeceği intikam davranışı ne olursa olsun en çok zarar gören taraf örgütler

olmaktadır. Günümüzde ciddi manada zaman ve parasal maliyetlere katlanılarak yürütülen pazarlama faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyecek her türlü intikam davranışının önüne geçilmesi örgütler açısından yaşamsal açıdan önem taşımaktadır. Bu doğrultuda tüketicilerin intikam davranışlarının öncülleri ve sonuçları ile ilgili yapılan bir çalışma ile intikam davranışının, müşteri sadakati, müşteri yaşam boyu değeri, marka imajı, marka değeri, algılanan hizmet kalitesi gibi pek çok önemli unsur üzerinde etkili olabileceği sonucuna varmışlardır (Kurnuç, Deligöz ve Ünal, 2019: 1068).

Sağlık işgörenlerinin örgütsel affetme, örgütsel dedikodu ve intikam niyetine ilişkin algılarını incelemek ve örgütsel affetme ile örgütsel dedikodunun intikam niyetine etkisini ortaya koymak amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada örgütsel affetme, örgütsel dedikodu ve intikam niyetinin sağlık işgörenlerinin sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi de hedeflenmiştir. Bu çalışmada sağlık işgörenlerinin örgütsel affetme algılarının orta düzeyde ve intikam niyeti algılarının ise düşük düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır (Şantaş, Akbolat ve Sağlam, 2019: 132).

1.2.4.2. Yurtdışındaki Çalışmalar

Örgütlerde saldırgan davranışları kategorize etmek için çeşitli tipolojiler ve modeller mevcut olmakla birlikte, şu anda örgütsel intikam yapısını değerlendiren bir ölçüm bulunmamaktadır. Örgütsel intikam ve saldırganlık eylemlerine katkıda bulunan bireysel farklılıkların bir ölçümünü geliştirmek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda, kişilik değişkenlerinin algılanan adalet ve misilleme davranışları arasındaki ilişkiyi de hafifletebileceğini düşündürmektedir. Yazarlar, davranışsal bir misilleme modelinin bireysel farklılıklar ile adalet ihlalinin doğası arasında bir etkileşim içermesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Örgütsel güven ihlallerinden kaynaklanan belirli intikam eylemlerinin onaylanmasında bireysel farklılıkları değerlendirmek için kullanımı tartışılmaktadır. Sonuçlar tatmin edici düzeyde bir iç tutarlılık göstermiştir (Sommers, Vodanovich ve Schell, 2002: 207-222).

İnsanlar başka bir birey tarafından yaralandıklarında veya öfkelenindiklerinde, bu ilişkiye eşitlik sağlama çabasına girişebilirler. Ancak her bir tarafın neyin adil olduğunu algılaması değişebilmektedir. Bu bağlamda yapılan bir araştırmada iki tür

çalışma yapılmıştır. Çalışma 1, intikam olaylarını intikam arayanların bakış açısıyla intikam alıcılarının bakış açısı karşılaştırılmıştır. Çalışma 2’de ise intikamını alan mağdurlar ile intikamını alamayan mağdurlar karşılaştırılmıştır. İntikam arayışında olan bireyler intikamı adil olarak yorumlarken, alıcılar ise intikamı aşırı bir davranış olarak belirtmişlerdir. Sonuç olarak, hem intikamcılar hem de alıcılar kendilerini kurban olarak görüp, her biri adil ve eşitlikçi bir çözüm arayışına girmektedir. Eşitliği yeniden sağlamak için süregelen ve giderek artan çabalardan kaynaklanan artan bir intikam döngüsü oluşabilmektedir (Stillwell , Baumeister ve Del Priore, 2008: 253-263).

İntikam için intikam dolu olayların tatmin edici olduğu koşulları saptamak üzere suçlunun acısının kaynağının (intikam ve kader) ve suçlunun acısının nedeni hakkındaki anlayışının değiştiği bir laboratuvar deneyi yapılmıştır. Katılımcılar intikam almaya karar verdiklerinde ve suçlu bu tepkiye yönelik anlayış gösterdiğinde, bu eylemin amacını yerine getirdiğini göstermektedir. Araştırma bulguları insanların, intikam aldıklarında neyi başarmayı umdukları sorusunu tartışmaktadır (Gollwitzer ve Denzler, 2009: 840-844).

İşyerinde zorbalık sürecinde psikolojik kopukluğun ve intikam düşüncelerinin ılımlı rolünü inceleyen bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma ile psikolojik kopukluğun, rol çatışması ve işyerinde zorbalık ile zorbalık ve psikolojik zorlanma arasındaki ilişkiyi ılımlı kıldığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, intikam düşünceleri rol çatışması ve zorbalık arasındaki ilişkiyi ılımlı kıldığı sonucuna varılmıştır (Jiménez, vd., 2009: 359-364).

Az çok şiddet içeren yollar kullanarak mülkiyet suçu işleyen tutuklu insanlar arasında yürütülen bir çalışma ile Bilgi Entegrasyonu Teorisinden türetilmiş bir simülasyon tekniği kullanarak, kalıcı kızgınlık, affetmeye isteklilik ve öte yandan intikam alma isteği ile şiddet seviyesi (yapılan zararın şiddeti) arasındaki ilişki incelemiştir. Bu çalışma sonucunda daha şiddetli suçlular, zarar gördükten hemen sonra yaşadıkları acil kızgınlık düzeyi konusunda başka suçlulardan çok farklı olmadıkları, ancak bu duyguların yönetiminde onlardan farklı oldukları görülmüştür. Bunlar arasında, oluşan riskten bağımsız olarak kızgınlık durumunun daha doğrudan intikam alma isteğine dönüştüğü sonucuna varılmıştır (Fonseca, 2014: 613-620).

Örgütsel intikamda bireysel farklılık ölçeğini geliştirmek amacıyla yapılan bir çalışmadan elde edilen sonuçlar, kişilik değişkenlerinin algılanan adalet ile algılanan adalet arasındaki ilişkiyi de ılımlaştırdığını göstermektedir. Söz gelimi, negatif etkililik (NE) yüksek olduğunda, dağılımın etkileşimi ve etkileşimsel adalet daha fazla intikam ile ilişkilendirilmektedir. Yazarlar, intikam davranışının bir davranış modelini önermişlerdir. Bireysel farklılıklar arasındaki etkileşimi içermeli ve örgüt içerisinde şiddet ile örgütsel davranışta adaletsizlik algısı arasında bir bağlantı olduğunu ileri süren bu araştırma organı göz önüne alındığında, örgüt içerisinde şiddetin öngörülmesi bir ölçüsü, belirli örgütsel davranışların algılanmasına ve tepkisine odaklanmalıdır. Bu önlemler öfke, düşmanlık ve saldırganlığın küresel özelliklerine odaklanarak ve kuruluşun benzersiz rolünü hesaba katarak örgüt şiddetini düşürmeye çalışmaktır (Sommers, Schell ve Vodanovich, 2017: 213).

Yurtdışında bazı yazarların yaptıkları çalışmalarda ise intikam davranışına başvuran mağdurların hangi durumlarda tatmin olduklarını öğrenmek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Gerçekleştirdikleri bu çalışmada, mağdur bireyler suçlunun neden kendisinden intikam alındığını ve dolayısıyla hatasını anlaması durumunda tatmin olduğunun sonucuna varılmıştır (Sert ve Yıldırım, 2017: 1590).

İKİNCİ BÖLÜM
NOSTALJİ VE ÖRGÜTSEL NOSTALJİ ÜZERİNE ALANYAZIN
İNCELEMESİ

İnsan hafızası gizemli ve ilgi çekicidir. Genellikle hafızanın kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi ve gelecekte nereye gidebileceğimizi tanımlayan en önemli faktörlerden biri olduğuna inanılmaktadır. Belleğe genel ilgi hızla arttıkça, bellek araştırmaları ve ilgili dergilerin disiplinlerarası araştırma alanı son yıllarda kurulmuştur. Sinirbilimciler, psikologlar, sosyologlar, arkeologlar ve kültürel araştırmacılar, kendi alanları ve hafıza kavramı arasındaki bağlantıları araştırdılar. Bugüne kadar, tasarım uygulamaları ve bellek arasındaki kesişimler iyi kurulmuş olsa da, bellek çalışmaları önemli bir tasarım araştırması yapmamıştır. Söz gelimi, bir tasarım kültürü bakış açısıyla bakıldığında, tasarlanan eserler ile ilişkili bireysel ve kolektif anılar, özdeksel kültürün ayrılmaz bir parçasını oluşturarak, insanlar ve nesneler arasında ne tür ilişkiler kurulabileceğini belirlemektedir (Xue, 2017: 16). Bu bağlamda insanlar ve nesneler ile geçmişte kurulan bağ bireyin geçmişe dönük nostaljik hissetmesini tetiklemektedir.

Kavramların nereden geldiğini öğrenmek, onlarla kurduğunuz ilişkiyi şüphesiz derinleştirmektedir (Özhan, 2015: 72). Nostalji kavramı, yüzlerce yıl sonrasına kadar 1688'de İsviçreli Doktor Johannes Hofer'in bu durumu açıklayan bir tıbbi tez yayınlamasına kadar resmi bir akademik bağlamda hiç kullanılmadı. Hofer, nostaljiyi bir bireyin anavatanında olmadığı veya bir daha evini görememekten korktuğu için sıla özlemi anlamına da gelen Almanca bir kavram "heimweh" e benzetmiştir. Hofer, ayrıca Fransız hükümdarları için savaşan İsviçreli paralı askerlerin sıla özlemini, Fransızların "ülke hastalığı" dedikleri "maladie du pays" olarak adlandırılan koşula atıfta bulunarak ev hastalığı için Latince bir isim olmadığından, Hofer bunu iki Yunanca kavrama dayalı nostalji olarak adlandırmaya karar verdi (Andersson, 2011: 6). Bu doğrultuda nostalji kavramına baktığımızda Yunanca "geçmişe dönmek" anlamını taşıyan "nostos" ve "özlem, istek veya hüznün" anlamlarına gelen "algos" kavramlarından türetilmiştir. Geçmişte kalan anılara duygusal özlemi çağrıştırmaktadır. Nostalji duygusu, günlük yaşamın önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Özhan, 2015: 72). Nostalji kavramı, tarihsel gelişim süreci içerisinde uzun yıllar bilimsel olarak hiç üzerinde durulmadı. Ancak, son yıllarda yapılan kuramsal ve görgül gelişmelerin dikkatini çekmiştir (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 351). Nostalji günlük yaşamın dokusunun bir parçasıdır. Öyle ki, bazı yazarlar nostaljinin neredeyse herkes tarafından yaşanmakta olduğunu vurgulamaktadır (Hepper, vd., 2012: 103).

Tarih boyunca, nostalji sayısız fizyolojik ve psikolojik semptomla ilişkilendirilmiştir. Hofer'in tezine göre, muzdaripler "üzüntü içinde dolaşıyorlar, uykusuzluk yaşıyorlar, ateş, açlık, susuzluk, azalmış duyular ve güç kaybı yaşıyorlar." O sırada popüler olan tıbbi paradigma göz önüne alındığında, Hofer nostaljinin beynin en iç kısımlarındaki hayvan ruhları nedeniyle bu durumun sıla özleminden kaynaklandığını iddia etmiştir. Bu ruhlar kanın kalınlaşmasına ve kalbin yavaşlamasına neden olmaktaydı. Hasta bir şekilde evine geri götürülmedikçe ölümün meydana gelebileceği düşünülüyordu, solunum ve dolaşım sistemlerini ve başka vücut fonksiyonlarını etkileyen fizyolojik belirtiler gözlemlenmişti (Havlena ve Holak, 1991: 324). Öte yandan yapılan bazı araştırmalarla özellikle nostaljinin işlevleri üzerinde durulmuş ve nostaljinin olumsuz duyguların önünde tempon görevi gördüğü belirtilmiştir (Hepper, vd., 2012: 104). Bu gelişmeler ışığında araştırmacılar nostaljinin psikiyatrik bir bozukluk veya tıbbi bir hastalık olmadığını, aksine nostaljinin bireylerin yaşamında psikolojik yönlerini canlandırmaya ve harekete geçirmeye yardımcı bir araç konumunda olduğunu daha fazla kabul görmüşlerdir (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 350).

Savaşmak için uzak yerlere giden askerler de, yabancı şehirlere okumaya gidenler de, ülkelerini bir şekilde geride bırakmak zorunda kalmışlardır. 17. yy göçmenlerinde kendini gösteren bu hastalık yalnızca yuvayla ilgili saplantılı düşüncelere, sanrılara ve apatik⁵⁰ bir melankoliye yol açmamaktadır. Mide bulantısı ve iştahsızlığın yanı sıra, akciğerlerin yapısında patolojik değişimler, beyinde oluşan iltihaplar da hep nostaljinin bu ilk kurbanlarının gösteren semptomlardır (www.yenilerkendinihayat.blogspot.com, 2020). Mad Men'in⁵¹ efsanevi karakteri Don Draper nostaljiyi şu şekilde tanımlamaktadır: *"Eski bir yaranın acısı, hatıradan bile çok daha güçlü bir kalp sızısı"* Biz de kendimizi zamanda geriye gitmek isterken bulduğumuz o duygu durumuna nostalji demektediriz. Konuşma dilimize de yerleşen bu kavram sözlükte; "Geçmişe duyulan tanımlanmaz ve iç sızlatan özlem" olarak tanımlanmıştır.⁵² Bir de "nostomania"⁵³ diye bir kavram vardır. Türkçede pek

⁵⁰ Apati, çevre ile anormal derecede ilgisizlik, duygusuzluk, kayıtsızlık halidir. <https://www.saglik.aktuel.com/saglik-ansiklopedisi-apati-nedir--58.htm> [03.02.2020].

⁵¹ *Mad Men*, Matthew Weiner tarafından yaratılan Amerikan televizyon drama dizisi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Mad_Men [08.02.2020].

⁵² Orhan Apaydın, Sanal Nostalji, <http://malatyahaber.com/haber/161059/> [08.02.2020].

⁵³ <https://saglik.sozlugu.org/nostomania/> [03.02.2020].

rastlanılmayan bu kavrama, “nostomanyaklık” denilmektedir. Daha da açmak gerekirse nostaljinin dibine vurma ve oradan hiç çıkamamaya bağlı bir tür ruhsal bozukluktur. Tıp dilinde kullanılan Nostomania, Latince bir kavramdır. Psikik bozukluğa kadar uzanan ağır nostaljik bir duygu durumudur (www.tipterimlerisozlugu.com, 2020).

Nostalji, insanlar için tecrübe açısından çok önemlidir ve oldukça normal bir duygudur. Kimi yazara göre, “Keder ve mutluluk gibi, nostalji de evrensel bir duygudur.” Bu hissi tüm ırklardan, tüm kültürlerden ve tüm yaştan insanlar benimsemektedir. Her ne kadar aynı geçmişi sahip olmasak da, hepimiz geçmişe karşı nostalji hissederiz (www.businessht.bloomberght.com, 2020).

2.1. NOSTALJİ KAVRAMI

“Nostalji” kavramı 22 Haziran 1688’de Johannes Hofer adlı bir tıp öğrencisi tarafından bulunmuştur. Hoffer, dağlarından uzak kalan İsviçreli askerlerin hastalığını tanımlamak için “dissertatio medica de nostalgia” başlıklı tıp tezinde “nostos” sözcüğünü “algos” sözcüğü ile birleştirmiştir (Manguel, 2004: 123). Nostalji kavramının çekirdeği olan ‘nostos’, eski Yunanca ‘dönüş’ anlamına gelir ‘Algos’ ise ‘hüzün’ demektir. Tamda bu noktada kimi yazar nostaljiyi, geriye dönme arzusundan kaynaklanan ve karşılık bulamayan bir hüznün, hatta acı çekme hali diye tanımlamaktadır (https://1000kitap.com/nostalji--1180/alintilar, 2020). Şöyle bir söz vardır: “Eskiler, eskiden güzeldi, özlemek değil bu, hasret kaldık” işte nostalji de tam da bu bir şeylerin özlemine çekmek duygusundan doğmaktadır. Anılara herkesin gereksinimi vardır; anılar, kendinizi önemsiz ve değersiz hissetmenizi önler der Saul Bellow.⁵⁴ İnsanların geçmişte yaşamış olduğu iyi veya kötü bazı durumlar birer anı haline gelmektedir. İnsanlar doğası gereği kötü anılardan çok iyi anılarını beyinde depolamaktadır. Bu bağlamda nostalji açısından düşündüğümüzde Jean Paul Sartre⁵⁵ anılar ile ilgili kimsenin bizden alamayacağı tek mülkümüz olduğunu ve bu nedenle nostaljiye özlem duyduğumuzu ifade etmektedir.

Nostalji, insanlığın asli yönü olarak, bazı disiplinlerin de dikkatini çekmektedir. Söz gelimi, tarih, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, çevresel psikoloji ve

⁵⁴ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/unlu-isimlerden-en-ozlu-sozler,D9qnqu533Uyi1IAv05TxEA> [03.02.2020].

⁵⁵ <https://www.e-motivasyon.net/anilar-kimsenin-bizden-alamayacagi-tek-mulkumuzdur-jean-paul-sartre.html> [03.02.2020].

sosyal bilimlerdeki başka eklektik yaklaşımlar bunlardan bazılarıdır. Ayrıca, tıp ve psikanalitik alanyazında incelenmiş ve psikolojik sıkıntılar ile melankolinin bir belirtisi olarak görülmüştür (Özhan, 2015: 72). Nostalji zaman açısından, bireyin geçmişindeki bir zaman dilimini geri getirir ve geçmiş deneyimlerini önyargılı veya seçici hatırlamaya neden olabilmektedir (Kurşuncu, İmadoğlu ve Çavuş, 2018: 953).

Nostaljiyi hepimiz geçmişten gelen bir şey için özlem olarak deneyimledik ve hoş anıları paylaşmaktan veya yeniden yaşamaktan zevk aldık. Günlük yaşamda, nostaljinin ortaya çıkabileceği tipik anlar vardır. Söz gelimi, eski aile fotoğraflarını (muhtemelen kardeşler ve ebeveynlerle) yeniden düzenlerken, çocukluk oyuncaklarını tekrar görüp (muhtemelen çocukluk arkadaşlarıyla) oynarken, en sevdiğiniz müzikleri dinlerken veya arkadaşlarla yeniden bir araya gelme partisi verirken vb. gibi aktiviteler genellikle unutulmuş ama anlamlı anılar hatırlatabilmektedir. Geçmiş hakkında konuşup gülüyoruz ve genellikle aynı anda neşe, sıcaklık, heyecan karışık duygular yaşıyoruz. Geçmişte değer verdiğimiz bir şeyin artık mevcut olmadığını da hissedebiliriz (Xue, 2017: 28).

Nostalji, insanların yaşamın bir şekilde 'daha iyi' olduğu bir geçmiş bırakmanın zorluğu fikriyle yakından ilişkilidir. Böyle bir bakış açısı örgütsel alanyazında, söz gelimi, kimi araştırmacıların nostaljinin örgütsel bir ortamda nasıl mevcut olabileceğini gösteren çalışmalarıyla yansıtılmaktadır. Bu çalışmalar, aynı zamanda nostalji olgusunun paylaşılan ve birlikte tasarlanan sosyal bir duygu olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, nostaljinin yalnız bireysel olarak değil, başkalarıyla ve dolayısıyla çeşitli ortamlarla da yaşanması gerektiği sonucuna da varılmaktadır (Bardon, Jossierand ve Villesèche, 2014: 105).

İnsan, sürekli değişen bir “Şimdi”nin anlamını çıkarmak için her zaman geçmişteki anılarını kullanmaktadır. Öyle ki, insanın her zaman “burada ve şimdi” yaşamaya yazgılı bir varlık olduğunu; aynı zamanda şimdide yaşamasına, yaşamak zorunda olmasına karşın, “Şimdi”yi geçmiş ve gelecek bağıntısı içinde yaşayabilen bir varlık olma özelliği bakımından başka varlıklardan ayrılmaktadır (Taşkaya, 2013: 8).

Bir duygu olarak nostalji hem hoş hem de hoş olmayan bileşenler içermektedir. Duygunun bu "acı-tatlı" kalitesi, nostaljinin ayırt edici bir özelliğidir. Bireyin yaşamında daha erken bir döneme işaret etmekte ve geçmiş

deneyimlerin önyargılı veya seçici olarak hatırlanmasından yararlanmaktadır (Havlena ve Holak, 1991: 323). Duygulara dokunan, onları harekete geçiren ve insanlara mutluluk anları yaratan nostalji duygusuna en önemli etkiyi, bireysel yaşamları anlamlandıran değerlerin kaybolması yapmıştır. Bu kayıp duygusu ve geleceğin yarattığı bilinmezlikler; insanları, kendilerini geçmişin anılarına götürecektir ve o anıları bugüne aktaracak nostaljiye sarılmaya itmektedir (Altundağ, 2011: 271). İşte duyguları harekete geçiren bu duygunun bireye yaşattığı kayıp hissini, kimi psikologlar, bunun duygusallıktan öte bir işlev olduğunu ve nostaljinin korkudan arınmak ve bir amaç doğrultusunda ilerlemek için başka insanlarla ve olaylarla bağlantı kurmada kullanabileceğimiz bir kaynak olabileceğini belirtmektedirler (www.bbc.com, 2020).

Bazı yazarlarca yapılan çalışmalar ile nostaljinin insanların yaşamlarında çok önemli bir role sahip olduğu kanısına varılmıştır. Dahası, nostaljinin çok önemli dört psikolojik işleve hizmet ettiğini ileri sürmektedirler. Nostaljinin ilk işlevi olumlu etkilerdir. Nostaljik bir olayı hatırlayan bireylerin olumlu ruh halleri yükselmektedir. Aynı zamanda olumsuz ruh halini de azaltmaya yardımcı olmaktadır (Barrett, vd., 2010: 392). İkinci işlev öz saygıdır. Nostalji, benlik saygısını arttırmaktadır. Ayrıca, pozitif benlik özelliklerinin erişilebilirliğini artırıp, benlik saygısı tehdidine karşı savunma tepkilerini de azaltmaktadır (Vess, vd., 2012: 281). Üçüncü işlev sosyal bağlılıktır. Buna işleve göre nostalji, sosyal bağların, bağlanma güvenliğinin, bireylerarası olgunluğun ve sosyal desteğin algılarını artırmaktadır. Ayrıca yalnızlık duygusu nostaljiyi tetikler. Nostalji önceden var olan yalnızlık ile algılanan sosyal destek arasındaki negatif bağlantıyı zayıflatmaktadır (Hepper, vd., 2012: 104). Dördüncü işlev varoluşsal anlamdır. Nostalji, yaşamın anlamlı olduğu algısını artırarak, ölüm kaygısına karşı koruyucu bir görevi görmektedir (Juhl, vd., 2010: 310).

Kimi yazara göre çoğu zaman eski yıkık bir ev, varoş bir mahalle, fakir bir ülke veya eski sefil bir yaşam nostalji kurbanları için bir peri masalı gibi büyülü gelebilmektedir. Yazar bu durumu şöyle açıklamaktadır: Eski sefil yaşamın arkasında çocukluğumuzun özleminin gizlenmiş olması ve nostalji kurbanının zihinsel olarak gerici bir kompulsif nevrotik olmasıdır. Bu görüş, nostaljik saplantıların bir çok özelliğini de açıklayıcı olmaktadır. Ancak yeterince etki edici olmayabilmektedir (Fodor, 1950: 26). Kimi yazar ise insanların eskiye bu kadar özlem duymasının altında güvensizlik hissini yatabileceğini savunmaktadır. Birey, hastalık veya ters giden bir

durum karşısında geçmişin güvenli sularına dönmeyi istemektedir. İnsanların bugünlerini bırakıp geçmişe bakmaları günümüzdeki sorunlarını çözmelerine ve şimdiki kendilerini anlamalarına yardımcı olmaktadır. Hatıralar, insanları yaşamlarının merkezi haline getirmektedir (<http://www.cosmopolitanturkiye.com/kultur-sanat/2017/06/26/nostaljiye-neden-tutkunuz>, 2019).

Bireyin kendisini anlamlandırması ve başkalarıyla ortak değerler oluşturması açısından yaşanmışlıkların kilit bir rolü vardır. Bu kilit rol ise nostalji olgusunun hemen hemen her alanda gündeme gelmesini sağlamaktadır. Bireyler, gereksinimlerini karşılama özelliğine göre, objelere çeşitli anlamlar yüklemektedirler. Objelere atfedilen bu anlamlardan bir tanesi de hazcı (hedonistik) anlamdır. İnsanları bugünden alarak, geçmiş bir zaman dilimine götüren eşyalar ve mekânlar haz değeri içermektedir. Kimi yazara göre, nostalji sadece gereksinimlerini karşılayan bireyler için değil, örgütler için de besleyici olmaktadır. Nostalji, onlara gereksinim duydukları efsaneler, hikayeler, öyküler ve köklü bir miras sunmaktadır (Altundağ, 2011: 267).

Nostalji genellikle karışık bir duygu olarak sınıflandırılmaktadır, bunun nedeni nostaljinin hem olumlu hem de olumsuz duygulardan oluşmasıdır. Başka duygulara benzer şekilde, nostalji de olasılıkla bireyden bireye değişmektedir. Birey bazı durumlarda nostaljik hissedebilmekte ancak aynı durumda başka bir birey nostaljik hissetmemektedir. Çünkü nostaljik duyguların yoğunluğu, zamansal ve bireysel anlamda önemli ölçüde farklılıklar gösterebilmektedir (Newman, vd., 2020: 325).

Nostaljinin gelecekteki ilgili bir başka anlamı da iyimserliktir. Yapılan araştırmalar Nostaljinin iyimserliği artırdığını göstermektedir. İyimserlik yararlanıcıları psikolojik iyi olma sonuçları (söz gelimi, proaktif baş etme, eğitimsel kazanım, bireylerarası ilişkileri yerine getirme) ve fiziksel sağlık sonuçları (söz gelimi, bağışıklık sistemi, ağrı, kanser) bütün kültürler arasında aynı sonuca ulaşıldığını ifade etmektedirler (Cheung, Sedikides ve Wildschut, 2016: 283).

Nostaljik bir düşünce biçimi, bir şeylerin artık geçmişte kaldığı bilinmesine karşın bireyi geçmişe odaklar, geçmişin alanından kopmasını engeller ve hatta geçmişte tekrar üretir. Bu açıdan nostalji, belli bir gerçekliğin çürütümünden ötürü ortaya çıkıyorsa ve herhangi bir kuşkunun üstünün kapanmasıyla temellenmişse, genel olarak fantaziyle de ilişkilendirilir. Öyle ki, kimi çalışmada geçmişin kendi varlığını hayal

gücünde sürdürmeye devam ettiği, hafızanın ve hayal gücünün neredeyse bir fantaziymişçesine mutlu geçmişin alanıyla ilişkili durumda olduğu ve oraya sabitlendiği belirtilmiştir (Özdüzen, 2016: 199-211).

2.1.1. Nostalji Kavramının Tanımı

Nostalji kavramını öncelikle nostaljinin dünyada genel kabul görmüş sözlüklerden öne çıkan tanımlamalarıyla tanımaya çalışalım (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 351). Söz gelimi, Longman Dictionary of Contemporary English sözlüğü; “geçmişteki bir zamanın iyi olduğu hissi veya geçmişte iyi bir zamanı hatırlama ve bir şeylerin değişmemesini isteme etkinliği”⁵⁶, Oxford Advanced Learners’ Dictionary; “geçmişte mutlu zamanlar düşündüğünüzde zevkle karışan üzücü bir his”⁵⁷, MacMillan Dictionary; “geçmişte yaşanan bir zaman dilimine duyulan düşkünlük”⁵⁸, Cambridge Advanced Learner’s Dictionary; “geçmişte olanları düşündüğünüzde bir zevk hissi ve hafif bir üzüntü”⁵⁹ olarak tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu ise nostalji kavramını; “geçmişte kalan güzelliklere olan özlem duygusu ve bu duygunun baskın bir duruma gelmesi, geçmişseverlik, gündedün” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2020).

Kimi yazar, nostaljiyi bireylerin zihinlerinde eski güzel anıların uyanışı olarak ifade etmiştir (Kızıldemir, 2016: 15). Bir başka yazar ise bireylerin geçmişinde bıraktığı ve artık bir anı olarak kaldığı durumlara karşı içlerinde oluşturdukları ve sergiledikleri duygusal bir tavır olarak tanımlamıştır.⁶⁰ Öte yandan başka yazarlar da nostaljinin, birey gençken popüler olan veya moda olan bireylerle, objelerle, yer veya mekanlarla ilişkili olan deneyimleriyle pozitif yönde oluşan bir tercih olduğunu ifade etmişlerdir (Eser, 2007: 116).

Bazı yazarlar ise nostaljiyi, yakın geçmişin dışında uzak geçmişe duyulan özlem olarak da değerlendirilmektedir (Keskin ve Memiş, 2011: 192). Nostalji, bireyin zaman açısından, geçmişindeki bir zaman dilimini geri getirip geçmiş deneyimlerini önyargılı veya seçici olarak hatırlamasına neden olmaktadır. Nostalji örgüt açısından, işgörenlerin tecrübelerinden etkilenmesi ve bugünkü ürün/hizmet seçimlerini etkileyen

⁵⁶ <https://www.ldoceonline.com/dictionary/nostalgia> [09.02.2020].

⁵⁷ <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/nostalgia?q=nostalgia> [09.02.2020].

⁵⁸ <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/nostalgia> [09.02.2020].

⁵⁹ <https://dictionary.cambridge.org/tr/s/%C3%B6zl%C3%BCK/ingilizce/nostalgia> [09.02.2020].

⁶⁰ <https://www.bbc.com/future/article/20140603-why-nostalgia-is-good-for-you> [09.02.2020].

bireysel duygu olarak tanımlanmaktadır. Nostalji, mutlu ve rahat zamanları veya gergin ve sıkıntılı dönemlerdeki anıları canlandırabilmektedir (Kurşuncu, İmadoğlu ve Çavuş, 2018: 953). Kimi yazar, nostaljinin bir bireyin bilindik bir geçmişten duygusal bir rahatlık arama eğilimi olduğunu ifade ederken bir başka yazar daha kısa bir tanımlama yaparak nostaljinin geçmişe duyulan özlem olduğunu ifade etmektedir (Aytekin ve Ayaz, 2018: 871). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere nostalji, kısaca geçmişe özlem olarak nitelendirilen bir duygu durumudur. Yaşlandıkça, hepimiz eski ve mutlu zamanlara dair daha fazla anı biriktiriyoruz. Çünkü geçmişte yaşadığımız deneyimler bugünkü kişiliğimizin oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Nostalji; bireylerin geçmişlerinde yaşadıkları yerler, eşyalar ve ilişkide bulundukları bireyler ile biriktirdikleri duygusal tepkilerdir (Altundağ, 2011: 266). Bir başka ifadeyle nostalji geçmişten gelen bir deneyim, ürün veya hizmet için duyulan acı-tatlı bir özlem duygusudur. Bu aynı zamanda kimi yazarlarca Nostaljinin “bir nesne, bir sahne, bir koku veya bir müzik türü tarafından yönlendirilebilecek hüzünlü bir ruh hali” olarak tanımlanmasıyla da oldukça tutarlıdır. Nostaljinin tanımları her ne kadar yazardan yazara biraz farklılık gösterse de temel olarak aynı tema üzerinde durulmaktadır. Birey nostaljik hissettiğinde, geçmişten gelen bir anı ile ilişkili olarak acı-tatlı bir his duygusuna kapılmaktadır. Yani, hissedilen duyguda belirli bir hüznün vardır, ancak aynı zamanda o duyguda mutluluk da vardır. (Baker ve Kennedy, 1994: 170).

Acı da olsa tatlı da olsa, hatıralarına düşkün olduğunuz geçmişinizin bir simgesi olan evde, çocukluğunuzun kaygısız günlerini sevgiyle hatırladığınız zamanlar olur. Onun hatırlanması, bir bireyin çocukluğunun geçtiği yaşam alanının genellikle kutsal olduğu bilinen bir öneriye dayanmaktadır. Öyle ki, Dostoyevski yaşamımızda en yüce, en güçlü ve yararlı dayanağımız; ana, baba evinden kalma anılarımız olduğunu vurgulamaktadır. Nostaljinin adı konmadan önce de insanlar acı ile tatlı, mutluluk ile mutsuzluk arasında pek hassas bir yerlerde gezinen bu ruh halini deneyimlemekteydiler.

Bazı yazarlar, nostaljiyi geçmişe yönelik biliş ve karma bir duygusal imza içeren karmaşık bir duygu olarak tanımlamaktadır. Duygu genellikle tanıdık bir koku, ses veya hatıra ile karşılaşmak, konuşmalar yapmak veya yalnız kalmakla tetiklenir. Bir insan genellikle hafızayı gül renkli gözlüklerden görür zamanı veya bireyi özler ve hatta

geçmişe dönmek ister (Hepper, vd., 2012: 114). Kimi yazar nostaljiyi, günümüz dünyasının yetersizliklerine karşılık geçmişin olumlu değerlendirmelerinin yapıldığı bir duygu yapısı olarak tanımlamaktadır (Taşkaya, 2013: 7). Başka bir yazar ise daha basit bir ifade ile nostaljiyi, şimdiki zamanın bir biçimde aşılması olarak ifade etmektedir. Sonuç olarak birey genellikle tipik olarak duygusal ve mutludur. Ancak bu aynı zamanda kayıp ve özlem hissi de vermektedir. Daha da yaygın olan bir başka durum, başka duygular arasında, pişmanlık, üzüntü, rahatlık, sakinlik ve genel olarak acı bir tatlılık hissi de verebilmektedir (Cioran, 2017: 41). Southampton Üniversitesi'nden bazı araştırmacılar, nostaljinin sosyal bağlarımızı güçlendirerek yalnızlık ve dışlanmışlık hissinden korunmamıza yardımcı olduğunu ve duygusal dengenin sağlanmasında önemli rol oynadığını belirtmektedir. Söz gelimi, her bayram sabahı maruz kaldığınız o sohbetlerin, "Nerede o eski bayramlar..." diye başlayan cümleleri, herkesin kendi anılarını anlattığı ve ortak hatıraların dile getirildiği sohbe dönüşmektedir. Bu sohbet, aslında hepimizin 'bütünün birer parçası' olduğumuzu düşünmemizi sağlamaktadır (<http://www.cosmopolitanturkiye.com/>, 2019).

Nostalji zihinsel bir hastalık değildir, ancak yoğun mutsuzluğa neden olan ve yerleşik bir varoluşun tamamen kökünden sökülmesine neden olan monomaniacal,⁶¹ takıntılı bir zihinsel duruma dönüşebilir. Genellikle geldiğimiz yerden ülkeye veya şehre dönme veya geride bıraktığımız eve dönme isteği daha net bir şekilde kendini göstermektedir (Fodor, 1950: 25).

Kimi yazar, nostaljiyi geçmiş yaşama duyulan özlem ve aşırı sevgi olarak ifade etmektedir. Geçmişe bakıldığında, aile gelenekleri, ilişkiler, kutlamalar (tatiller, düğün, doğum günü, mezuniyet) veya kültürel ritüeller gibi bireyin yaşamında ve benliğinde önemli bir yer tutan geçmişteki her bir zaman dilimi birey için nostaljik duyguları ifade etmektedir. Bireyler, geçmişinde bireye veya her hangi bir olaya sürekli özlem duyabilmekte ve bu durum da bireyi duygusal ve hassas yapabilmektedir. İnsanlar, nostaljiyi, kararsız bir durum içinde olma, sosyal hareket etme ve geçmişe yönelik duygu olarak tanımlamaktadırlar (Kurşuncu, İmadoğlu ve Çavuş, 2018: 956).

Kanımızca, nostalji yitirildiğini varsaydığımız değerlerin örgütlerde somutlaştırılmış halidir. Söz gelimi yitirildiği düşünülen değerlerin arayışı genel kabul

⁶¹ Monomania, yalnız bir mesele hakkında sabit fikir ile kendisini gösteren akıl hastalığıdır. <https://www.tipterimlerisozlugu.com/monomania.html> [04.02.2020].

görmüş geçmiş kültürleri simgeleyen objelere duvarlarda yer verilmiştir. Yine kanımızca bu yargımızı destekleyen objeler arasında yaygın şekilde yer verilen sinema fotoğrafları, beyaz yakalıların masalara kendisinin de yer aldığı geçmiş fotoğrafların konulması, şark köşeleri olarak adlandırılan konumlarda eski kap kaçak ve benzeri eşyalara yer verilmesi, eski evlerin restore edilmesi de örnekler arasındadır.

Mücevher, antika, oyuncak, kitap ve araba gibi nesnelerin de insanları nostaljik hissettirdiği bilinmektedir. Bazı objelerin bireyde derin bir anlamı vardır. Bu objeler bireyin anılarını taze tutmasına yardımcı olabilir. Söz gelimi, gezilerden gelen hediyelik eşyalar genellikle toplanır, böylece deneyim yeniden yaşanabilir ve başkalarına yeniden aktarılabilir. Fotoğraflar "bir bellek bankası oluşturma yatırımı" olarak kullanılabilir. Aile yadigârı, sevdiklerinin anılarını ve ailenin yaptığı her şeyin mirasını da koruyabilir (Baker ve Kennedy, 1994: 170).

Nostalji, birinin anavatanını içerebilen ancak bunlarla sınırlı olmayan bir özlemin geçmişiyle ilgili özlemleri ifade etmektedir. Bu özlem, söz gelimi, olaylara, kişilere veya manzaralara ait olabilir. Ayrıca kimi araştırmacılar, nostaljinin bu duyguyu yoğun yaşayan özellikle yaşlılara, dahası belli bir yaş grubuyla sınırlı olmadığını, aksine yaşı aştığını belirtmektedir. Nostalji yaşam boyunca mevcut ve yaygın olan evrensel bir deneyimdir (Sedikides, Wildschut ve Baden, 2004: 202).

Nostaljik deneyimin kendisi olumlu ve olumsuz duyguların bir karışımından oluşabilir. Bu nedenle, nostalji bir zamanlar sevilen nostaljik bir nesnenin yokluğunu veya kaybını yansıtan acı-tatlı bir duygusal alt ton anlamına gelmektedir. Öyle ki, nostalji duygusunu, uzun zamandır özellikle 19. yüzyılın romanlarında ve şiirlerinde bu duyguyu öne çıkaran ev hastalığı ve melankoli ile ilişkilendirilmiştir (Verplanken, 2012: 285). Genel anlamda nostalji, bireyin geçmişindeki deneyimlere, acılara, eşyalara ve nesnelere yükledikleri anlamı işaret etmektedir. Bu tanım kapsamında nostalji, geçmişe duyulan özlem ve geçmişe dönüp o dönemi tekrar yaşama isteğini ifade etmekte kullanılmaktadır (Menge, 2017: 8). Nostalji, romantik hareketin mirasının bir parçası ve değişimin bir etkisidir. Şehirlerde meydana gelen büyük değişiklikler, bu duyguyu yoğun bir dereceye kadar uyandırmaktadır. Kentsel yenilenme veya gerçekte sahip olduğumuzdan farklı bir tür kent çağrısı da elbette çelişkili (paradoksal) bir değişim çağrısıdır; bazen istenen değişiklik geçmişe dönüştürmektir (Plaridel , 2011: 191-192).

2.1.2. Nostalji Kavramının Kökeni

Nostalji, kavram olarak dilimize her ne kadar 17. yy'da geçmiş olsa da kavramın “duygusu” açısından kökenine baktığımızda bu kavramın kökenini bulmak için, yaklaşık 2800 yıl öncesi Antik Yunan dönemine giderek ünlü şair Homeros’un *Odyseia* öyküsündeki Odysseus’un destansı hikâyesine bakmamız gerekmektedir. Odysseus, Truva Savaşı’nda halkına zafer ve özgürlük sağlamak için savaşıyan soylu adam olarak tasvir edilmektedir. Odysseus, Truva’nın düşüşünden sonra vatani İthaka’ya ve evine dönmek için yola çıkar. Fakat bu yolculuk umduğu gibi olmayacaktır. On yıl süren savaştan sonra Odysseus’un İthaca’ya dönmesi de uzun yıllar alacaktır. Hikâye ilerledikçe, yirmi yıl boyunca, üç yıl denizde korkunç canavarlarla ve tanrıların gazabıyla savaşmak için harcanan zorluklara katlandı. Yedi yıl, Calypso olarak bilinen baştan çıkarıcı ve iyilik perisinin Odysseus ölümsüzlüğü sunduğu Ogyia adasında geçirdi. Ancak böylesine görkemli bir teklif bile Odysseus’un geri dönme isteğinden caydıramadı, çünkü zihninde sadece memleketi İthaca’ya dönüş ve sadık karısı Penelope ve oğulları Telemachus ile tekrar bir araya gelme isteği vardı. Yunanca geri dönüş isteği belirten kavram *nostos*, onu Yunanca *algos* denilen psikolojik bir acıya çekti. Bu nedenle, nostalji kavramında bulunacak en erken tanım, inatçı özlemin “vatanına” geri dönmelerinin neden olduğu psikolojik acı olarak yorumlanabilir (Andersson, 2011: 6).

20. yüzyılın ikinci bölümünde, nostalji hem iş adamları hem de araştırmacılar arasında belirgin bir kavramsal statü kazanmıştır. Üniversite öğrencilerinin çoğu nostaljiyi ev hastalıklarından farklı olarak görmektedir. Söz gelimi, “sıcak, eski zamanlar, çocukluk ve özlem” kelimelerini “nostalji” kavramıyla “ev hastalığı” kavramından daha sık ilişkilendirmektedirler. Benzer şekilde, araştırmacılar bu iki kavram arasında açık bir ayrım yapmaktadır. Ev hastalığı çoğunlukla yurt içinde veya yurt dışında yatılı okula veya üniversiteye geçişe eşlik eden psikolojik zorluklara odaklanmıştır. Bu ıraksama, Odysseus’u hayal kırıklığına uğratar, çünkü onun için nostalji ve ev hastalığı aynı olmakla beraber arasında hiçbir fark bulunmamaktadır (Sedikides, Wildschut ve Baden, 2004: 202).

Nostalji kavramının kökeni on yedinci yüzyılın ortalarına kadar dayanmasına karşın, kavramın örgütsel alanda kullanımı daha yenidir. Nostalji, sözcük anlamı olarak

eve, yurda ve memlekete dönüş ve acı çekme kavramlarının birleşmesinden meydana gelmekte olup Yunanca kökene sahiptir (Menge, 2017: 8). Kısaca nostalji, özlenen bir geçmişe dönememekten kaynaklı bir duruma işaret etmektedir.

Nostalji ile ilgili araştırmaların çoğalıp, çeşitlenmesiyle nostalji kavramı günlük yaşamda da kullanılmaya başlandı. Nostalji kavramını bazı yazarlar, insanlık ile başlayan ve öz benliğimizdeki temel insani koşul olarak açıklamaktadırlar (Özdemir, 2018: 33). Psikiyatrik açıdan, nostalji bir geçmişin özleminden daha çok, idealleştirilmiş bir geçmişin ayıklanmış izine duyulan özlem olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda nostalji; birçok farklı anın bileşimi olup bu süreç içerisinde tüm olumsuz duyguları arındırmaktır (Özhan ve Altuğ, 2017: 338). Öyle ki, Sheffield Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olan Tom Stafford'ın BBC Türkçe'de yayımlanan haberi şöyledir: *“Geçmiş yalnızca yabancı bir ülke değildir, hepimiz sürülmüştür o ülkeden. Bütün sürgünler gibi oraya geri dönmeyi arzu ederiz. İşte bu özleme nostalji denir. İster bir fotoğraf, ister ilk öpücük veya değer verdiğimiz bir eşya ile tetiklensin, nostalji belli bir yeri veya zamanı hatırlatır. Hepimiz biliriz o duyguyu, yaşanıp bitmiş olana karşı duyulan o tatlı hüznü, sararmış fotoğraflar gibi, akşam güneşi vurmuş gibi gözümüzde canlanan geçmişi.”*⁶²

Nostalji bir anlamda geçmişle barışmanın yoludur (Sayar, 2016: 89). Geçmiş reddetmek bir bakıma daha iyi bir gelecekte vazgeçmektir. İnsan geçmişinin bir ürünüdür. Birey geçmişini kabul etmeli ve geleceğini onun üzerinde yükseldiğinin bilincinde olmalıdır. Geçmişle barışmak, bir bütün olan yaşamın içinde süreçle bağımızı koparmadan yaşamaktır. Geçmişimizi kabullenip, geçmişte yaşamış olduğumuz her şey ile bir bağ kurmaktır (Yücel, 2017: 16). Öyle ki, kimi yazar da geçmişimizden kopamamızın, geleceğe güvenmiyor oluşumuzla ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Az önce çöpe yolladığımız şeyler için nostalji duymamız, değişimden korkmamızdan kaynaklanmaktadır. Değişmeyen tek şeyin değişimin kendisi olduğu gerçeğinden hareketle yazar acaba bireyler, yaşamda gerçekten tamamlayabilecekleri tek şey o olduğu için mi ölümü arzuluyorlar, diye düşünmektedir (Palahniuk, 2016: 162). Geçmişe takılıp kalmak, değişimin önündeki en büyük engellerden biridir. Öyle ki, New South Wales Üniversitesi'nden bazı araştırmacılar, nostalji tutkusunun yeniyi üretmeye engel olabileceğini ve bu nedenle toplumlara zarar verebileceğini belirtmektedir. Yani

⁶² https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2014/11/141105_vert_fut_nostalji [10.02.2020].

huzuru ve mutluluğu geçmişte bulmak, bireylerin yeni fikirler üretmesine ve gelişime engel olabilmektedir (<http://www.cosmopolitanturkiye.com/>, 2019).

Geçmişimiz bizi kuyu gibi içine çekmektedir. Aslında geçmişimizde bulmaya çalıştığımız, özlem duyduğumuz şey ne insanların kendileri ne de yaşadıkları devredir. Bu eski şeyleri kendileri için sevmiyoruz. Bizi onlara doğru çekmekte olan şey bıraktıkları boşluğun kendisidir. Ortada izi bulunsun veya bulunmasın, içimizdeki didişmede kayıp olduğunu sandığımız bir tarafımızı onlarda aramaktayız. Çünkü bu nostaljinin kendisi başlı başına bir alemdir. Onunla geçmiş yaşamın en iyi izahını yapabilmekteyiz.⁶³ Yapılan araştırmalarda biz yaşlandıkça nostaljinin yaşamlarımıza süreklilik ve anlam hissi verdiği sonucuna varılmıştır.⁶⁴

Nostalji ile ilgili yapılan bazı analizler, bu kavramı büyük ölçüde patolojik olan tıbbi bazından uzaklaştırarak, klinik bir durum olmaktan çıkarmış ve daha sosyolojik bir olgu olarak ortaya koymuştur. Günümüzde insanlar, artan hareketlilikleri göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin geçmişten kalan bir ülkeye, bir şehre veya bir eve daha az bağlılık gösterebilmektedir. Buna bağlı olarak da “sıla özlemi”, nostaljik duyguyu ifade etmekte eskiden olduğu kadar etkili değildir. Nostaljiyi sosyolojik bir bakış açısıyla incelediğimizde nostalji, insanoğlunun yaşam döngüsünde devamsızlıklar şeklinde hizmet eden temel değişim ve geçişlerde, bireylerin kimliklerini tutabilmelerini sağlamaktadır. Söz gelimi, çocukluktan ergenliğe geçiş, ergenlikten yetişkinliğe geçiş, bekarlıktan evlilik yaşamına, eşlikten ebeveynliğe geçiş vb. tüm geçmiş deneyimler veya dönemler eşit bir şekilde nostaljik duygular uyandırmamaktadır (Eser, 2007: 117). Değişimden kaynaklı oluşan kargaşa ortamı, bireylerin bilgi ve becerilerini erozyona uğratarak, kimlik kaybı yaşamalarına neden olmaktadır.

Kanımızca nostalji bireyin kimliğini oluşturmada, ekonomik, kültürel ve toplumsal ilişkilerinin belirlenmesinde etkili olabilmektedir. Kimi yazara göre bireyler, dış dünyadaki değişimleri iki farklı şekilde hissetmektedirler. İlkinde bir şeyler değişmektedir ancak bu değişim bireyleri tedirgin etmemektedir. Çünkü bu değişim geçmişle bir süreklilik göstermektedir. İkincisinde ise bireyin yaşantısı geri dönülemez bir biçimde değişime uğradığı için, yabancılaşmaya yol açmaktadır. Yabancılaşma ise

⁶³ <http://yenilerkendinihayat.blogspot.com/2014/03/gecmis-zaman-olur-ki-hayali-cihana-deger.html> [10.02.2020].

⁶⁴ Erhan Duman, <https://www.brandingturkiye.com/nostalji-pazarlama-nedir-niye-onemlidir-nasil-yapilir/> [10.02.2020].

bireylerin çok iyi bildikleri yerlere, eşyalara ve anılara sarılma gereksinimini ortaya çıkartarak, nostalji duygusunu harekete geçirmektedir. (Altundağ, 2011: 267). Günümüzde nostalji duygusunun büyümesine kaynak oluşturan birçok gelişmeden söz etmek olanaklıdır. Öncelik kimlik oluşumunu sağlayan değişkenlerde kopuşlar yaşayan bireylerde öz eleştiri gereksinimi başlamakta ve giderek örgüt boyutuna taşınmaktadır (A.g.e.: 270).

Çocuklar, yaşamlarını biçimlendirecek objeleri yedi yaşına kadar içselleştirmektedir. Bu da, yedi yaşın altında olan çocukların duygularının çok güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Bu gerçeklik, çocuk henüz başka kültürlerin etkisinde kalmadığı için, kimliğinin büyük ölçüde kendi kültürel değerleriyle oluşmasını sağlamaktadır. Bu oluşum ise bireylerin benliğine etki eden Freud ve Jung'un bireysel ve kolektif bilinçdışından farklı bir kültürel bilinçdışının varlığını ortaya koymaktadır. Kültürel bilinçdışı ise bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel seçimlerini etkilemektedir (A.g.e.: 268). Nostalji, sadece kusuratlara sahip insanlara ait bir kavram değildir, tamamen yaştan bağımsızdır; zamanı geriye döndüremeyeceğinin bilincine varmış bir çocuk bile nostaljiyi kolaylıkla fark edebilmektedir. Zaman bakımından düşündüğümüzde, nostalji sonsuzdur. Şöyle ifade etmek gerekirse, bugün dünün yarınıdır, dün ise bugünün nostaljisi. Dünde kalan herşey bugün için nostaljik anlam ifade etmektedir. Şöyle ki, Mevlana'nın "Dün dünde kaldı cancağızım. Bugün yeni şeyler söylemek lazım" sözü, dünün artık geçmişte kaldığının ve nostaljiye karıştığının en net ifadesidir. Bu doğrultuda geçmişte kalan her anın nostaljik bir anlam kazandığı düşünülürse, nostalji duygusunun sonsuz olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Kimi yazar, duyguların nostaljik yapılarını betimlerken nostaljinin bir periyot hissi olarak çalıştığını belirtmektedir: "O eskidendi ve bu şimdi". Bu noktada yazar, üç anahtar fikir tanımlamaktadır: *Prelapsarian dünya* (Altın Çağ, çocukluk evi veya ülke), *Lapse dünya* (ayrılış veya düşüş) ve *Postlapsarian dünya* (var olan ve hissedilen mevcut bir şeyin yokluğunun veya eksikliğinin yarattığı baskı hissi) (Taşkaya, 2013: 7).

Genel anlamda nostalji, geçmişe duyulan özlem, dün için yas tutma ve eski günlerle ilişkilendirilmiş, geçmiş dönemlere ait ürün, hizmet ve faaliyetlere duyulan özlem olarak ifade edilmektedir. Yaşamın geçmişte şu an olduğundan daha iyi olduğu düşüncesi nostaljinin temelini oluşturmaktadır. Nostalji kavramı bu varsayım ve temel

üzerine inşa edilirken, bazı yazarlar, nostaljiyi geçmişte ve bireyin gençliğinde daha yaygın ve genel olarak objelere, insanlara, yaklaşımlara yönelik bir tercih olarak ifade etmektedir (Menge, 2017: 10-11). İnsanların geçmiş zamanı şu andan daha iyi olarak düşünmeleri, genelde olumlu anılarını hatırlamaya daha eğilimli oldukları anlamına gelmektedir. İnsanlar, kötü anılarını hatırlamak istemezler ve bunun için çaba gösterirler. Karamsar insanlar istisna olmak üzere, genel olarak insanlar doğası gereği kötü anılarını çabuk unuturlar.

Bireyler ergenlikten itibaren nostaljik özlemlerini orta yaş ve yaşlılık dönemlerine kadar taşımaktadırlar. Söz gelimi, bazı yazarlar yaptıkları çalışmalarda bireylerin özellikle 23-24 yaş döneminde tercih ettikleri müziklere ileriki yaşlarda daha fazla özlem duydukları tespit edilmiştir. Öyle ki, bireyin müzik zevk ve tercihlerinin belirlenmesinde en önemli faktörün yaş olduğu ileri sürülmektedir. Aynı zamanda müzikal ürünlerde nostalji faktörünün de rolüne vurgu yapılmaktadır. Bireylerin yaşamları boyunca en çok hatıralarında tutabildikleri anıların ergenlik ve erken 20'li yaşlar olduğu belirlenmiştir. Özetle, hatıraların yaş ile şekillendiği sonucuna varılmıştır. Kimi yazara göre nostaljiye eğilimli olmak, bireysel bir özellik ve karakterin bir ögesinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Menge, 2017: 11).

Tablo 2.1: Nostaljinin Belli Başlı Tanımları

Yazar	Tanım
Belk (1990)	Bir nesne, bir sahne, bir koku veya bir müzik eseri tarafından harekete geçirilebilen hüzünlü bir ruh halidir.
Baker ve Kennedy (1994)	Geçmişten bir deneyim, ürün veya hizmete duygusal veya acı-tatlı bir özlem.
Bellelli (1991)	İki yüzü olan bir duygudur. Bir yandan, sevilen bir nesneye (duygular, yerler...) ulaşamama hissinin başlangıcı olan bir istek ve eksiklik duygusudur. Öte yandan, kaybolanın hafıza, anı yoluyla bulunabileceği bir hafıza duygusudur.
Davis (1979)	Yaşanmış bir geçmişi olumlu yönde akla getirmektir.
Divard ve Robert Demontond (1997)	Nostalji büyük olasılıkla bir bilişsel aktivite ile ilgili acı-tatlı bir duygusal tepkidir.
Holbrook ve Schindler (1991)	Bir bireyin gençken (erken erişkinlik döneminde, ergenlik döneminde, çocukluk çağında hatta doğumundan önce) daha yaygın (popüler veya moda) olan nesnelere (insanlar, yerler vb. şeyler) karşı bir tercih (genel beğeni, olumlu tutum veya olumlu etki).
Stern (1992)	Bireyin eski bir zaman periyodunun idealleştirilmiş veya ayıklanmış biçimini özlediği duygusal bir durumdur.
Sierra ve Shaun (2007)	Geçmişe bir özlem veya geçmişle bağlantılı özdeksel veya özdeksel olmayan mal ve faaliyetlere bir düşkünlük ve bireylerin bağlandıkları bir dönemden ayrıldıklarını hissettiklerinde yaşanan duygudur.

Kaynak: Özhan ve Altuğ, 2017: 340.

“Nostalji” çok güçlü bir kavramdır. Eşi benzeri olmayan, hızla gelişip ve değişmekte olan bu dünyada, insanlar kendilerini nostalji ile avutmaktadırlar. Bireyler geçmiş güzel zamanlarından kalan fotoğraflarını sosyal medya hesaplarında paylaşarak, “nostalji” üzerinden etkileşim sağlamaktadırlar. “Throwback Thursday” yani daha bilinen ismiyle “#tbt” etiketinin bu kadar popüler olması başka şekilde açıklanamaz (<https://www.brandingturkiye.com/nostalji-pazarlama-nedir-niye-onemlidir-nasil-yapilir/>, 2020).

2.1.3. Nostaljinin Boyutları ve İşlevleri

Nostalji, olumsuz, kararsız veya olumlu bir duygu olarak çeşitli şekillerde kavramsallaştırılmıştır. Mutluluk ve üzüntünün eşzamanlı ifadesinin, nostaljik olayların anlatılarında, sıradan olayların anlatılarından daha yaygın olduğu gösterilmiş olsa da, nostaljik olaylar, üzüntüden daha sık mutluluk ifadelerine sahiptir ve aynı zamanda üzüntüden daha yüksek mutluluk düzeylerine neden olmaktadır. Birçok anlatı hayal kırıklığı ve kayıpların tanımlarını içerir ve bazıları ayrılık ve hatta sevdiklerinin ölümü gibi konulara değinmektedir. Bununla birlikte, olumlu veya olumsuz unsurlar, olumsuz veya istenmeyen bir durumdan (söz gelimi, çile, acı, dışlama) olumlu veya istenilen bir duruma ilerleyen bir anlatım modeli yaratmak için yan yana getirilmektedir (Kikuchi ve Noriuchi, 2017: 2). Bu doğrultuda, nostaljiyi bir duygu olarak tanımlarken, nostaljinin boyutları ve işlevlerine de bu yaklaşımla değinilmektedir.

2.1.3.1. Psikolojik Boyutuyla Nostalji

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında, nostaljinin tanımı beyinden psikiyatrik veya psikosomatik bozukluğa kaymıştır. Semptomlar artık kaygı ve üzüntü, halsizlik ve iştahsızlık, uykusuzluk ve ateşi içermekteydi. Öyle ki, nostalji bir melankoli formu olarak kabul edildi. Bu doğrultuda kimi araştırmacı, nostaljinin bir “göçmen psikozu”, “yoğun mutsuzluğa neden olan monomaniacal obsesif zihinsel bir durum” ve “zihinsel olarak baskıcı bir kompulsif bozukluk”dan oluşan bir bilinçli özleminden ibaret olduğunu belirtmektedir. Bu algılar yüzyılın sonlarına doğru sürüklendi. Başka bir araştırmacı ise nostaljiyi bir depresyon varyantı olarak kabul etti ve “kayıp, keder, eksik yas ve nihayetinde depresyon meselesiyle yakından ilişkili olan gerileyici bir tezahürü” olarak nitelendirdi. Bu bakış açısının nostaljiyi ev hastalığı ile eşitlediğini ve dört ana

kitle ile sınırladığını belirtmek gerekir: askerler, denizciler, göçmenler ve ilk yıl yatılı veya üniversite öğrencileri (Sedikides, Wiildschut ve Baden, 2004: 201).

Psikolojik olarak nostalji, kendi mevcut ortamı veya geleceğin kederli algısı ile bireyin uyumsuzluğu ile bağlantılıdır (Özhan ve Altuğ, 2017: 339). Psikolojik boyutuyla nostalji, geçmiş bir zaman diliminin yeniden canlandırılması veya yeniden yaşanması olanaklı olmadığı durumlarda dolaylı olarak deneyimlenmiş, geçmişin acı-tatlı bir özlemini ifade eden anılar, objeler veya sevilen, saygı duyulan bir bireyin öyküleri ile anımsanması olarak açıklanabilmektedir. Söz gelimi, moda tasarımcılarının koleksiyon parçaları, antikalar, sanat eserleri ve nostalji duygusu hissettiren objeler olarak da ifade edilebilir (Alpat, 2011: 16). Nostaljinin yaşamı ve sıklıkla kullanılan bir psikolojik kaynak olduğunu ortaya çıkaran çalışmaların artmasıyla nostaljinin doğasıyla ilgili sorunları çözmek artık daha önemli görülmektedir. Öyle ki, araştırmacılar psikolojik olarak uygun bir olguyu tanımlayan araştırmalar ışığında ilerlemenin daha önemli olduğunu ve bu olguyla ilgili titiz hipotez testlerinden önce ideal olması gerektiği konusunda fikir birliğine varmışlardır (Hepper, vd., 2012: 104).

Bazı araştırmacılara göre, nostalji sadece geçmişte ontolojik güvenlik arayışı değil, aynı zamanda şimdiki belirsizliklerin önündeki yol için de bir yön bulmanın aracıdır. Nostaljinin bu iki boyutu birbirine bağımlıdır ve birbirlerini bilgilendirir. Nostalji, sürekli değişen toplumumuzdaki geçici olayların tümünün sürekliliğini tanımamıza yardımcı olmak için geçmişle diyalog kurma işlevini yerine getirir. Yani nostaljinin günümüz toplumlarında, sanayi öncesi dönemlere kıyasla sürekli değişimler nedeniyle zamanımızda daha belirgin bir rol oynadığını düşündürmektedir (Andersson, 2011: 26).

Nostaljiye yatkın veya nostaljik anılarını düşünme şansı verilenlerin çeşitli psikolojik tehditlere karşı korunduğunu gösteren bir çalışmada, insanların doğal olarak psikolojik tehditlerle başa çıkmak için nostaljik olup olmadıkları dikkate alınmamıştır. Aksi ifade edilirse, insanlar psikolojik sıkıntı hissettiğinde veya psikolojik eksiklikler yaşadıklarında, bu endişe verici durumlarla başa çıkmak için nostaljiye mi dönüyorlar? Kimi araştırmacı, başlangıçta nostaljinin “mevcut korkular, hoşnutsuzluklar, kaygılar ve belirsizlikler bağlamında meydana geldiğini” ve ayrıca insanların bu olumsuz durumlara karşı gelecek şekilde nostaljik anıları alabileceğini ileri sürmektedir. Başka bir deyişle,

insanlar bu durumun zararlı sonuçlarını hafifletmek için aşırı bir durum karşısında nostaljik hale gelebilmektedir (Biskas, 2019: 28).

Psikolojik tanılarda yalnızlık, iştahsızlık, karmaşık duygular, kararsızlık, düşüncelerinizi yönlendirme yetersizliği ve son olarak ciddi şekilde etkilenenler için melankoli ve sanrısız gibi durumlar görülmektedir. Kimi yazara göre, nostaljinin evrensel bir olgu olduğu düşünceleri 20. yüzyılın başlarında yazarlar tarafından tartışıldı, ancak nevrotik ve duygusal olarak dengesiz olan bireylerin nostaljiye daha büyük bir eğilim gösterdiği belirtildi (Andersson, 2011: 12).

Nostaljiye karşı olan bu sevgimiz psikolojik deneylerle birçok kez ispatlanmıştır. 1996 yılında Morris Holbrook ve Robert Schindler örgütlerin ürünlerinin pazar tanıtımını ve reklamını yaparken izleyicilerin yaşını dikkate alması gerektiğini çünkü her neslin kendi büyüdüğü dönemin koşullarına göre zevkler edindiğini ortaya attı. Bu iki akademisyenin yaptığı araştırmalara göre insanların müzik, film, tüketim ürünü, tv programı gibi konulardaki zevkleriyle büyüdüğü dönemde popüler olan popüler kültür arasında çok güçlü bir korelasyon vardı. Buna göre 1990'larda büyüyen biri o dönemki müziği, 1980'lerde büyüyen biri de o dönemki müziği "gelmiş geçmiş en iyi müzik" olarak görmekteydi (Eser, 2007: 119-123). Öyle ki, çoğu insan kendi yetiştiği ve çocukluğunu geçirdiği dönemi en güzel dönem olarak görmektedir. Söz gelimi, 2000'li yılların başındayken 80'li yılların övülmesi veya çocukluğu 90'lı yıllarda geçen bir yetişkinin bu döneme özlem duyması moda olmuştur.

Bireysel açıdan nostalji, modern insanın deneyimlediği veya özlemini çektiği geçmiş zamanda yaşanmış ve bireyde iz bırakmış bir olayın hayal edilmesi olarak açıklanabilmektedir. Bu dönem, çocukluk, anne-babanın gençliği olabildiği gibi, hayran olunan bir film yıldızı, şarkıcılar ve sporcular gibi 21. Yüzyılın sanatsal ve kültürel ikonlarının yaşadığı dönemler de olabilir (Alpat, 2011: 16).

İnsan beyni psikolojik sağlığını koruyabilmek için kötü anıları unutmaya yönelimlidir. Zaman geçtikçe eski zamanlara ait sadece iyi anılar hatırlanır ve kötü anılar unutulup gittiği için eski günler olduğundan daha güzel bir şekilde hatırlanmaktadır. Öyle ki, Freud bu durumu şöyle açıklamaktadır: “içinden çıkılması zor bir durumla karşılaşan ve ne yapacağını bilemeyen bir insan psikolojik olarak bir önceki gelişim dönemine döner ve o zamanki gibi davranmaya başlar” yani psikolojinin

daha ilk günlerinde bile geçmişe özlem duyma veya geçmişe dönmeye çalışma konusu konuşulmaktaydı.⁶⁵

Yapılan bazı çalışmalarla nostaljinin yalnızlığın neden olduğu algılanan sosyal destekteki azalmaları engelleyip engelleyemeyeceği test edildi. Bu çalışmaların sonuçlarına göre; yalnızlık sosyal destek algısını azalttı, ancak nostaljiyi arttırdı. Nostalji, sırayla, sosyal destek algılarını arttırdı. Böylece yalnızlık algılanan sosyal desteği iki farklı şekilde etkiledi. Yalnızlığın doğrudan etkisi algılanan sosyal desteği azaltmak iken, yalnızlığın dolaylı etkisi nostalji yoluyla algılanan sosyal desteği arttırmaktı. Nostaljinin bu onarıcı işlevi, esnek kişiler arasında özellikle belirgindi. Bu bağlamda nostaljinin, zihinsel sağlığı koruyan ve destekleyen psikolojik bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz (Zhou, vd., 2008: 1023).

Nostaljinin psikolojik etkilerini incelemek için, araştırmacılar yazılı anlatımlar, prototip özellikler, müzik veya kokular yoluyla nostaljiyi araştırmak için bir deneysel çalışma başlattılar. Anlatı temelli tümevarımlar için katılımcılar genellikle nostaljik bir olay veya denetim konusu hakkında düşünmek ve yazmak için birkaç dakika harcarlar. Denetim konusu tipik olarak sıradan bir otobiyografik olaydır. Bu deneysel güdümler sıklıkla olay yansıtma görevi olarak adlandırılmaktadır. Model (prototip) tabanlı indüksiyonlar için, katılımcılara nostaljinin merkezi prototip özelliklerini kullanarak veya nostaljinin çevresel (periferik) model özelliklerini kullanarak geçmiş bir olay hakkında yazmaları için katılımcılar rastgele seçilir. Ayrıca, müzik tabanlı tümevarımlar için katılımcıların daha önce kişisel ve nostaljik olarak tanımladıkları bir şarkının sözlerini okumak veya dinlemek ve koku bazlı indüksiyonlar için de nostaljik anıları uyandıran kokuları veya başka otobiyografik anıları uyandıran kokuları düşünmek için rastgele katılımcılar seçilir. Bu nostalji indüksiyonlarından hemen sonra, araştırmacılar nostaljinin potansiyel psikolojik sonuçlarını ölçer. Yapılan araştırmalar, nostaljinin etkilerinin psikolojik olarak yararlı olduğunu ortaya koymuştur. Birincisi, nostaljinin benlik saygısını arttırdığı, geleceğe ilişkin olumlu algıları ortaya çıkardığı ve kendi kendine sürekliliğini artırdığı kendine bağlı yararları vardır. İkincisi, nostaljinin sosyal yakınlık algısını teşvik ettiği ve başkalarıyla bağlantı kurma niyeti ve davranışını teşvik ettiği sosyal yararları vardır. Üçüncüsü, nostaljinin, varoluşsal anlam algılarıyla yaşamı

⁶⁵ <https://seyler.eksisozluk.com/nostaljiyi-neden-gunumuzden-daha-cok-sevdigimize-dair-yapilan-psikolojik-deneyler> [13.02.2020].

aşladığı varoluşsal yararları vardır. Birlikte ele alındığında, bu kanıtlar nostaljinin psikolojik yararlar sağladığını göstermiştir. (Biskas, 2019: 10).

2.1.3.1.1. Kendine Bağlı Etkiler

Bazı kuramsal görüşler ve araştırma kanıtları, insanların benliğe olumlu bir bakış açısı uygulamak için güdülendiklerini kanıtlamıştır. Söz gelimi, insanlar kendi değerlerini artırmak için kendileri ile ilgili veya pozitif anılarını kullanabilmektedirler. Belirtildiği gibi, nostalji esas olarak geçmişin kişisel olarak anlamlı ve olumlu veya en azından kurtarıcı olaylarını ifade eder. Bu göz önüne alındığında, araştırmacılar nostaljik hayallerin benlik saygısını arttırmaya hizmet edebileceğini düşünmektedirler (A.g.e.: 11).

Geleceğe yönelik bir görünümün nostalji üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığını ileri süren kimi araştırmacılar, nostaljinin bugüne veya geleceğe yönelik olumsuz bir tavırla mutlaka ilintili olmadığını, bunun mevcut nostaljinin kavramsallaştırılması ile tutarlı olduğunu ifade etmektedirler. Aslında, sadece esas olarak olumlu değil, aynı zamanda bir bireyin psikolojik ve hatta fizyolojik refahına katkıda bulunan ve gerçek bir varoluş oluşturan bir duygu olarak görülmektedir (Hallegatte & Marticotte, 2014, s. 86). Bu anlamda nostalji, telafi edici bir narsisizm biçimi olarak hizmet eden kayıp hissini yatıştırır. Çünkü nostalji, benlik saygısını arttırarak depresyonu azaltmaktadır. Böylece, esas olarak nostaljik bireyde olumlu bir his yaratmaya hizmet eder. Nostaljinin nesnelere, olaylara veya insanlara artan değerinin rolü, onu açıkça depresyon ve melankoli gibi kavramlardan ayırmaktadır (Andersson, 2011: 17).

Bazı araştırmacılar nostaljiyi deneysel olarak incelemişlerdir. Bu çalışmada katılımcıların yarısından nostaljik bir olay (nostalji durumu) ve geri kalanını da sıradan bir olay (sıradan durum) hakkında düşünmelerini istediler. Daha sonra, Benlik Saygısı Ölçeği'ni kullanarak benlik saygısını değerlendirdiler. Bu ölçek, katılımcıların mevcut özgüven duygularını, “En azından başkalarıyla eşit bir düzlemde, değerli bir insan olduğumu hissediyorum” gibi ifadelerle değerlendiriyor. Sonuçlar nostalji durumundaki katılımcıların normal durumdakinden daha fazla benlik saygısı bildirdiklerini ortaya koymuştur. Sonraki bir çalışmada bu bulguyu benlik saygısı düzeylerini ölçmek için farklı bir ölçek kullanarak tekrarlamıştır. Bu ölçek “Kendime değer veriyorum” ve

“Kendim hakkında iyi hissediyorum” gibi ifadeler içeriyordu. Yapılan bu çalışmalar ile nostaljinin benlik saygısını artırdığı sonucuna varılmıştır (Biskas, 2019: 11).

Nostaljinin günümüzde bireylerin kendilerini daha olumlu görmesine yardımcı olduğu düşünüldüğünde, geleceklerini nasıl gördüğünü de etkileyip etkilemeyeceğini düşünmek ilginçtir. Yani, insanlar nostaljinin ortaya çıkardığı mevcut öz-değer duygularını geleceğe daha parlak bir bakış açısı kazandırmak için kullanabilirler. Bu kurguya paralel olarak, yapılan çalışmalar benlik saygısının olumlu bir gelecek algısını teşvik ettiğini göstermiştir (A.g.e.: 12).

2.1.3.1.2. Sosyal Etkiler

Yunanlı filozof Herakleitos, aynı nehirde iki kere yıkanılmayacağını ifade etmektedir. Aslında bu çıkarım son derece gerçekçidir. Nehir akıp gitmektedir, dolayısıyla tekrar girdiğimiz nehir asla aynı nehir olamaz. Belki aynısı gibi görünebilir ancak yıkandığımız su değişmiştir artık. Öyle ki, insan da değişmektedir; aynı nehre tekrar girmiş insanda farklı bir insandır artık. Herakleitos'un bu söylemi "Yaşanan yaşanmıştır, mazide kalmıştır" gerçeğinin mecazi bir ifadesidir. Yani, "Dün"ü yeniden yaşanması olanaksızdır. Can Yücel'in dizelerinde geçen "Dün geldi geçti, yarın ise meçhuldür" ifadesi de aynı değerle bir anlam taşımaktadır. Geçmiş, insana huzur ve güven vermektedir, çünkü yaşanmış ve bilinmezlikleri artık yoktur. Öte yandan, yarın ise kapının arkasındaki avluya benzetmektedir. Avluda bizi bekleyen de, kapının ne zaman aralanacağı da belli değildir. Günümüzde insanların nostaljiyi bu denli derin yaşamalarının nedeni ise güvensizlik hissini ortaya çıkaran bu bilinmezliklerdir. İnsanlar geçmişin güzelliklerini anımsadıklarında, aynı nehirde iki kere yıkanılmayacağı gerçeğiyle yüzleştiklerinde, o insanlarda bu nostalji hissini ortaya çıkartan yaşadıkları burukluk ve endişedir. Bireylerin eski yaşanmışlıklarını özlemeleri gibi toplumlar da bazen geçmişlerini özleyebilmektedirler. Bu da, bireysel nostaljilerin olduğu gibi sosyal nostaljilerin de var olduğunu göstermektedir (<http://www.uguroral.com.tr/yazi/sosyal-nostalji>, 2020).

Nostalji oldukça sosyal bir duygudur. İnsanlar nostalji hissettiklerinde, önemli görülen başkalarının varlığıyla işaretlenen sosyal olayları yansıtmaya eğilimindedirler. Bu nedenle, nostalji sosyal ilişkilerin güçlü bir hatırlatıcısıdır. Bu gözönüne alındığında, insanlar nostaljiyi başkalarıyla bağlantılı olduklarından emin olmak için kullanabilirler.

Bu kurguya dayanarak, araştırmacılar nostaljinin insanların başkalarını nasıl algıladığı (yani sosyal yakınlık), başkalarının duygularını (empati) ve başkalarına karşı nasıl davrandığı üzerinde etkileri (sosyal yaklaşım) olup olmadığını araştırdılar (Biskas, 2019: 15).

Sosyal nostalji, geçmişin sosyal düzenini idealize edilmekte, rasyonel ve duygusal olarak yönelmiş belirli sosyal toplulukların (grupların) doğasında bulunan genel bir sosyal koşulun biçimi olarak karakterize edilmektedir. Sosyal nostalji aynı zamanda sosyal düzen, sosyal ilişkiler, idealler ve hedefler, atmosfer ve geçmiş toplumsal koşullara özgü duygular ile ilgili bir gerçek, sonrası mit olarak da anlaşılmaktadır. Bazı yazarların ifade ettiği gibi, sosyal nostalji tartışmasız büyük sosyal gruplar için, özellikle de belirli siyasi güçler sonunda bu olguya ilgi bulabilirse, kalıcı ve sürekli bir davranış faktörü haline gelecektir (Zborovski ve Shirokova, 2001: 31).

Sosyal desteği teşvik etmenin ötesinde, nostalji de bağlılığı etkileyebilir (yani, sevmeye layık olduğu duygusu). Nitekim yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular, nostaljinin bağlanma kaygısını azalttığını göstermiştir. Bu nedenle, nostalji bağlılığı güçlendirmektedir. Özetle, nostalji algılanan sosyal yakınlığı doğurur, yani nostalji başkalarıyla yakınlık algılarını teşvik eder. Nostaljinin sosyal yakınlığı arttırdığı göz önüne alındığında, nostaljinin insanların başkalarının duygularını nasıl anladığı, paylaştığı ve etkilediği oldukça ilginçtir. Bağlanma teorisine göre, başkalarıyla yakınlık ve güvenlik algılarını teşvik eden psikolojik süreçler başkaları için empatik endişeleri de artırabilmektedir. Ayrıca yapılan başka çalışmalar ile nostaljinin sosyal yakınlaşma ve yardımseverlik duygularını da artırdığı sonucuna varıldı (Biskas, 2019: 16-17).

2.1.3.1.3. Varoluşsal Etkiler

Nostalji kendiliğinden bir duygudur. İnsanlar nostaljik olduğunda, başkalarını içeren kişisel olarak anlamlı ve önemli olayları yansıtmaya eğilimindedirler. Bu tür anıların yaşamı anlamlı göstermesi olasıdır. Buna dayanarak, araştırmacılar nostaljinin yaşamdaki varoluşsal anlam algılarını etkileyip etkilemediğini incelediler. Araştırmacılar bunu incelemek için farklı yöntemler kullandılar. Bir çalışmada prototip tabanlı bir yaklaşımla nostaljiyi tetiklemiş ve daha sonra anlam düzeylerini “yaşam, yaşamaya değer” ve “yaşamın daha büyük bir amacı var” gibi ifadelerle değerlendirmiştir. Nostaljinin merkezi (periferik) özelliklerine göre geçmiş bir olay

hakkında yazan katılımcıların daha büyük bir anlam yaşadıklarını gösterdiler. Başka bir çalışmada, nostaljiye neden olmuş ve anlam düzeylerini değerlendiren bir ölçek uygulanarak nostalji (sıradan) durumuna katılan katılımcıların yaşamlarını daha anlamlı gördüklerini buldular. Benzer bir çalışmada ise nostaljik kokular yoluyla nostaljiye neden olmuş ve daha sonra durum anlam düzeyleri değerlendirilmiştir. Nostaljik (nostaljik olmayanlara karşı) kokuları düşünen katılımcıların daha fazla anlam bildirdiklerini gösterdiler. Yine başka bir çalışmada, bir şarkının nostaljik sözleri nostaljiye neden olmuş ve daha sonra “Yaşamdaki Anlam Anketinin Yaşamdaki Anlam Varlığı Alt Ölçeği” uygulanmıştır. Bu alt ölçek, katılımcıların “Yaşamı anlamlı kılan şey hakkında iyi bir fikrim var” gibi öğelerle yaşamlarını ne kadar anlamlı algıladıklarını değerlendirmektedir. Bir şarkının nostaljik (nostaljik olmayan) sözlerini okuyan katılımcıların daha yüksek anlam seviyeleri gösterdiğini buldular. Özetle, nostalji yaşamı anlamla doldurmaktadır (A.g.e.: 20-21).

Başka bir çalışmada, bu etkiyi başka bir sıkı denetim grubu kullanarak test etmiştir. Özellikle, katılımcılardan nostaljik bir olay veya yakın zamandaki olumlu bir olay hakkında düşüncelerini istediler. Olumlu bir etki yaratan olaylar, yaşamda algılanan anlamı artırabilir, bu onu sıkı bir denetim koşulu haline getirmektedir. Araştırmacılar daha sonra, “Yaşamdaki Anlam Anketinin Yaşamda Anlam Arayışı Alt Ölçeği’ni” uyguladılar. Bu alt ölçek, katılımcıların yaşamlarında anlam arama eğilimlerini, “Yaşamımı anlamlı hissettiren bir şey arıyorum” gibi öğelerle değerlendiriyor. Önceki çalışmalar insanların eksikliklerinde anlam aradıklarını göstermiştir. Nostalji bir anlam ifade ediyorsa, anlam arama gereksinimini azaltmalıdır. Gerçekten de sonuçlar, nostaljik bir olaya yansıyan katılımcıların, yakın zamanda olumlu bir olaya yansıyanlara kıyasla anlam arama eğiliminde olduklarını göstermiştir. Sonuç olarak, nostalji yaşamı anlamla doldurmaktadır (A.g.e.: 21-22).

2.1.3.2. Sosyolojik Boyutuyla Nostalji

Sosyolojik olarak nostalji, yaşamın her aşamasında bireyin kimliğini koruyan bir mekanizmadır (Özhan ve Altuğ, 2017: 339). Sosyolojik açıdan nostalji, insanların yaşam döngüsünde süreksizlikler olarak hizmet eden büyük geçişler karşısında kimliğini korumalarına izin vermektedir. Söz gelimi, kimlik, çocukluktan ergenliğe, ergenlikten yetişkinliğe, bekardan evliliğe, eşten ebeveyne vb. geçmiş deneyimlerin

veya çağların tümü, nostaljik duyguları aynı şekilde uyandırmaz (Havlena ve Holak, 1991: 323-329).

Sosyolojik boyutuyla nostalji, daha çok modernleşme ile ilgilidir. Sanayileşme ile başlayan modernleşme, batı toplumlarını doğadan kopararak, yapay mekânların içine hapsetmiştir. Bu mekânların zaman ilerledikçe hep aynı kalıp hiç değişmemesi, bireylerde, kendi kişiliklerini, farklılıklarını ifade edecek mekân veya nesnelerin arayışlarına neden olmaktadır. Bunun sonucunda özellikle moda sektöründe, kadın modasında nostalji anlayışı moda olgusu içinde şu biçimlerde ifade edilmektedir (Alpat, 2011: 16);

- Geçmişe duyulan özlemin modadaki yeri,
- Geçmiş modalara özlem duyma,
- Eski zamanlara özlem duyma,
- Geçmiş anma duygusu.

Şöyle ki, günümüz kadın modasında nostalji “geçmiş modalara özlem duygusu” çağrıştıran tasarımlarla, kadınlara yeni kendini ifade etme araçları sunmaktadır (Yetmen 2011: 63).

Nostaljinin bir duygu durumu ifadesi olarak ele alınıp değerlendirilmesinin ötesinde nostaljik unsurların özellikle reklamlarda kullanılmasına ilişkin sosyolojik bir değerlendirmeye yönelme, duygu boyutunda bireysel ve toplumsal düzlem arasındaki karşılıklılığı ortaya koyacaktır. Öyle ki, karşılıklılığın ustaca kullanıma sunulmasının, sistemin yeniden üretimindeki rolünü anlamamıza yardımcı olacaktır (Taşkaya, 2013: 4).

Günümüz toplumunda bireylerin artan hareketliliği göz önüne alındığında, bir ülkeden, kasabadan veya belirli bir evden ayrılırken daha az yaygın bir olay olduğu zaman, geçmişte olduğu gibi aynı yer değiştirme hissine maruz kalma olasılıkları daha az olabilmektedir. Öyle ki, nostalji ile ilgili son sosyolojik yazılar, orijinal tıbbi temelinden daha çok nostaljinin uyarlayıcı (adaptif) ve toplumsal yönlerine odaklanmaktadır. Bazı çalışmalar, nostaljinin, insanların yaşam döngüsünde süreksizlikler olarak hizmet eden büyük geçişler karşısında kimliğini korumalarına izin veren bir mekanizma olarak sunmaktadır (söz gelimi, çocukluktan ergenliğe, ergenlikten yetişkinliğe kadar kimlik değişimi, bekardan evliliğe, eşten ebeveyne

vb.) Böylece, nostaljik duygularla meşgul olma eğilimi bireyin yaşam süresi boyunca değişmektedir. "Nostalji eğilimi", bireyler orta yaşlara ve "emeklilik" yıllarına taşındıkça daha da arttığı varsayılmaktadır. Buna ek olarak, bazı geçmiş deneyimler ve çağların nostaljik duyguları uyandırması daha olasıdır. Nostalji, ergenlik ve erken yetişkinlik için öteki dönemlerden daha güçlüdür (Holak ve Havlena, 1992: 380-387).

2.1.3.3. Olumsuz Bir Duygu Olarak Nostalji

Kimi yazar, nostaljinin sadece geçmişe yönelik bir çekim ile değil, aynı zamanda olumsuz duygular veya şimdiki ve geleceğe yönelik endişe ile de bağlantılı olduğu fikrini savunmaktadır. Dolayısıyla, Holbrook'un Nostalji Endeksi,⁶⁶ nostaljinin geçmişin şimdiki zamandan daha iyi ve şimdinin de gelecekte daha iyi olduğunu düşünmekle aynı olduğu düşüncesine göre geliştirilmiştir (Hallegatte ve Marticotte, 2014: 85). Kimi yazar ise nostaljinin geçici bir üzüntü hali olduğunu ve bireylerin mevcut koşullarıyla başa çıkma girişimine devam etmekte olan ve derinden müdahale eden ezici bir özlemin özlemi olduğunu belirtmektedir. Bireyin yapmakta olduğu nostalji gezisi bir bakıma hüznün gezisidir. Geçmişin telafi edilemez bir şekilde kaybolduğunun farkına varmak ve hüznü kapılmak nostaljinin olumsuz taraflarından birini oluşturmaktadır (Andersson, 2011: 15).

Nostaljinin ağırlıklı olarak olumsuz veya kararsız bir duygu olduğunu vurgulayan kimi yazarlar (Hepper, vd., 2012: 104), nostalji ideal bir geçmişin erişilmeyen karakteri olan kimi hatıraların aynı zamanda kayıp bilincini de içerdiğini ve nostaljinin bu kayıp hissi bireyde hüznün ve üzüntü gibi olumsuz duygular yarattığını ileri sürmektedirler (Hallegatte ve Marticotte, 2014: 85). Özellikle, nostalji duygusu ilk bakışta sadece olumlu bir duygu olarak görülse de, yapılan bazı çalışmalar nostaljinin olumsuz bir tarafı olabileceğini ortaya koymuştur. Bu çalışmalardan bazılarının üzerinde durduğu durum, nostaljiye yatkın olan bireylerin daha yüksek nevrotik seviyelere sahip olduğudur. Sonuç olarak kimi araştırmacılar oldukça nostaljik bir insan olmanın bireyin daha nevrotik olmasına yol açabileceğini vurgulamaktadırlar (Biskas, 2019: 37-38).

⁶⁶ Hallegatte & Marticotte, (2014), *Holbrook's Nostalgia Index* , AMA Winter Educators' Proceedings

2.1.3.4. Acı-Tatlı Bir Bileşen İçeren Nostalji

Birçok ünlü teorisyen, geçmiş bir zamanı anımsarken hissedilen acı-tatlı bileşenleri nostaljinin bir işareti olarak görmektedir. Bunun hüzünlü bir zevk, hüznle dolu bir sevinç olduğunu ifade etmektedirler. Olumlu ve acı hatıraların geçmişte kaybolması bireyde acı-tatlı bir his yaratmaktadır. Söz gelimi, aile ile ilgili durumlar, romantik bir olay ve arkadaşlarla ilgili ortak geçmiş paylaşımlar nostaljik canlanmada içerik olarak yüksek öneme sahiptir. Yine benzer şekilde mücevher, antika, oyuncak ve otomobil gibi nesnelerin insanları nostaljik hale getirdikleri de bilinmektedir. Her ne kadar bu tür bireysel anıların çoğunlukla olumlu olduğuna dair açık kanıtlar olsa da, bir nesnenin, bir sahnenin, bir kokunun veya bir müzik türünün yol açtığı nostaljinin hala hüzünlü bir ruh haline neden olduğu ve damakta acı-tatlı bir tat bıraktığı ifade edilmektedir (Andersson, 2011: 16).

Kimi yazar yaptığı bir araştırmada nostaljinin, psikoanalistlerin “perde anı” olarak adlandırdığına benzer olarak, geçmişin arındırılmış ve idealleştirilmiş bir versiyonuna olan özlem olduğunu ortaya çıkardı (www.businessht.bloomberght.com, 2020). Bu acı-tatlı duyguya katlanmanın zor olmasının nedeni ise yazara göre, bireyin aslında hiç varolmamış bir geçmişe özlem duyuyor olmasıdır (Hirsch, 1992: 390-395). Nostaljiye ilişkin yaklaşımlar, büyük ölçüde olumlu olmasına karşın, nostaljinin üzüntü ve kayıp duygusu ile ilişkili olarak, geçmişe yönelik bir buruk özlem olduğu fikrini de içermektedir. Ayrıca, çoğu araştırmacı tozpembe gözlüklerle görülen bu nostaljik geçmişin genellikle idealize edilmiş olduğunu kabul etmektedir (Taşkaya, 2013: 6).

Birey, yeni zamanlar onu yakalasa da, her zaman eski güzel zamanları yansıtabilir. Kimse geçmişinizi alamaz. Bu şekilde nostalji psikolojik bir uçuş, memnun olmayan insanların kaçış hayalidir. Öyle ki, kimi yazar, nostaljinin psikolojik yönlerini ve etkisini vurgulayarak, onu her şeyden önce sessiz bir özlem olarak görür, bu özlemde tatmin bulur. Yine yazara göre, nostaljikler anıları yeterli olan şeylerle ilgili acı tatlı düşüncelere girerler, çünkü sadece bundan zevk, rahatlık almaktadırlar (Ybema, 2004: 829).

2.1.3.5. Olumlu Bir Duygu Olarak Nostalji

Nostalji, kimi zaman geçmişin erişilmeyen hoş hatıralarını içermektedir. Bu doğrultuda, nostaljinin geçmiş güzel hatıraları, bireyde sevinç, sevgi ve şükran gibi olumlu duygular yaratmaktadır. Ayrıca, müzikle oluşturulan nostalji üzerine yapılan bir çalışmada bazı araştırmacılar nostaljinin hem sevinç, hem de üzüntü ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Ancak daha çok nostaljinin duygusunun pozitif olduğunu belirtmektedir (Hallegatte ve Marticotte, 2014: 85). Nostalji bir belirsizlik durumunu yansıtırsa da, ağırlıklı olarak olumlu bir duygudur. Bir yandan, mutluluk ve üzüntünün eşzamanlı ifadesi, nostaljik olayların hatırlanmasında, sıradan olaylara kıyasla daha yaygın olmaktadır. Öte yandan, nostaljik olayların hatırlanması üzüntüden daha sık mutluluk ifadelerini içermektedir (Zhou, vd., 2008: 1023).

Kimi yazar, nostaljiyi canlı geçmişin olumlu tonlu bir çağrışımı olarak adlandırarak, nostaljinin ilk gözlemcilerin aksine, nostaljik bir hissin bireye mutsuzluk, hayal kırıklığı, umutsuzluk ve nefret gibi olumsuz duyguları neredeyse hiç aşılamadığını ileri sürmektedir. Bu görüşe paralel olarak bir başka yazar, nostaljik hayallerin duygusallığa neden olduğu idealizme karşı orijinal deneyimin bireye yeniden mutlu bir yolculuk yaşattığını belirtmektedir. Benzer bir şekilde araştırmacılar nostaljinin yabancılaşmaya karşı koyarak psikolojik refahı desteklediğini, bireyi ve dolayısıyla toplumu güçlendirdiğini vurgulamaktadırlar (Andersson, 2011: 16).

Kimi çalışmalar sonucunda nostaljinin belirli olumsuz duyguları etkilediği ve onardığını göstermektedir. Öyle ki, kimi araştırmacı nostaljik deneyimleri hatırlamanın, bireyin sosyal bağlılık duygusunu arttırdığını, bunun da olumsuz bir deneyimden sonra refahını geri kazandığını varsaymaktadır (Newman, vd., 2020: 326). Geçmiş için duygusal bir özlem olan nostaljinin birkaç psikolojik etkisi vardır. Söz gelimi, öz-sürekliliği, yaşamadaki anlamı ve iyimserliği arttırmaktadır. Nostalji ayrıca ölüm düşünceleri veya yaşamın potansiyel anlamsızlığı gibi psikolojik tehditlerin olumsuz etkisini de ortadan kaldırmaktadır (Biskas, 2019: 1).

Şimdiye kadar incelenen araştırma, nostaljinin tutarlı bir resmini ortaya koymaktadır. Farklı ülkelerdeki toplumlar nostaljiyi geçmişe yönelik, kendi kendine ilgili, sosyal ve büyük ölçüde olumlu bir duygu olarak algılamaktadırlar. Nostaljik anlatılar tipik olarak sosyal bir bağlam içinde benliğe odaklanan bireysel olarak anlamlı

yaşam olaylarını içermektedir. Nostalji büyük oranda olumlu deneyimler gerektirir, ancak olumsuz deneyimler de içerebilmektedir. Bununla birlikte, nostaljik canlanmada, olumlu deneyimler, olumsuz deneyimlere baskın gelmektedir (A.g.e.: 9).

Geçmişe karşı duygusal bir özlem olan nostalji, sadece geçmişe yönelik bir duygu değildir, aynı zamanda geleceği de etkilemektedir. Deneysel olarak indüklenen nostalji, sosyal bağlılığı (kabul ve aidiyet duygusu) ve benlik saygısını artırarak iyimserliği teşvik etmektedir. Daha önce bu konuyla alakalı yapılmış bazı araştırmalarla tutarlı olarak, uyarılmış nostalji iyimserliği teşvik etti ve bu etkiye sosyal bağlılık ve benlik saygısı aracılık etti. Uyarılmış nostalji (denetime karşı), nostaljiye yatkın bireyler için sosyal bağlantılılık ve benlik saygısı yoluyla dolaylı olarak artan iyimserlikle bağlantılıdır. Nostaljik etkileşime yatkınlık, anlık nostaljiyle birleştiğinde, sadece daha fazla sosyal bağlantılılık ve benlik saygısı açısından değil, aynı zamanda daha yüksek iyimserlik açısından da yarar sağlamaktadır (Cheung, Sedikides ve Wildschut, 2016: 283).

Nostalji ile ilgili yapılan bir çalışmada, nostaljinin merkezi özelliklerinin çocukluk veya yakınlarıyla olan ilişkilerine düşkün, idealize edilmiş ve kişisel olarak anlamlı anılara odaklandığını ortaya koydu. Ayrıca, merkezi özellikler geçmiş düşünme, hatırlama ve yeniden yaşamaya işaret etmektedir. Son olarak, hem merkezi hem de çevresel özellikler daha çok mutluluk, sıcaklık, rahatlık ve sakinlik gibi olumlu duygulara odaklanıp, üzüntü, endişe ve yalnızlık gibi olumsuz duygulara daha az odaklanmaktadır. Özetle, bu sonuçlar insanların ağırlıklı olarak nostaljiyi kişisel olarak anlamlı, sosyal, yansıtıcı ve olumlu bir duygusal durum olarak düşündüklerini göstermiştir (Biskas, 2019: 3).

2.1.3.6. Patolojik Bir Durum Olarak Nostalji

Kimi yazar, nostaljiyi kökünden sökülmiş, sosyal ilişkileri büyük oranda parçalanmış, zayıflamış, soyutlanmış, tamamen hayal kırıklığına uğramış ve yabancılaşmış hisseden bireyleri etkileyen bir psikopatolojik durum olarak tanımlamaktadır (Andersson, 2011: 15). Daha önceki akademik araştırmaların gönderdiği fikirleri dışlasak bile; nostaljinin hala hem patolojik hem de normal durumlarda var olduğuna inanılmaktadır. Patolojik nostaljiden sıkıntı çekenler için, kayıp bir geçmişin kabulünün, deneklerin bilişinde eksik olduğu söylenir, bu da birkaç

yazara göre normalde nostaljik deneyimde yükselen acı-tatlı bir bileşenin çıkarıldığını göstermektedir. Ancak sorun, geçmişin çok fazla idealize olabilmesidir. Birey bunun yerine inkâr mekanizmasını yaratır, bu da gelecekte gelişmeyi önler. Kimi yazar, sorunlara ihanet eden, aynı görüşü paylaşan, nostaljinin biliş ve şefkatler arasında kararsız bir etkileşim tarafından oluşturulduğu ve geri döndürülemez geçmiş kabulün acı-tatlı duyguyu ortaya çıkardığını, ancak patolojik formunda nostaljinin yas tutulacak bir yer olabileceğini belirtmektedir (A.g.e.: 17).

Ev hastalığından farklı olarak nostalji, kimi sosyologlar tarafından 1979'da yapılan bir araştırmanın ardından, nostaljinin artık ev hastalıklarına duygusal bir yanıttan ziyade geçmişte herhangi bir nesnenin, olayın veya yerin duygusal özleminin bir biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu zamana kadar genel görüş, hepimizin zaman zaman deneyimlediği normal bir psikolojik işlev için tıbbi bir hastalık veya psikiyatrik bir rahatsızlıktı. Ancak bazı yazarlar hala nostaljinin patolojik bir durum olduğunu iddia etmektedirler (A.g.e.: 13).

2.1.3.7. Nostaljinin Terör Yönetimi İşlevi

Nostaljinin bu işlevinin, ölüm riski (mortalite) farkındalığı gibi varolan tehditlere anlam verme rolü oynadığına inanılmaktadır. Zamanı anlama yeteneği, insanların yaklaşan ölümümüzün kaçınılmazlığını fark etmesini sağlar. Bu, bizi başka memelilerden ayıran ve belirli bir psikolojik stres yaratması gereken bir yetenektir. Öyle ki, kimi araştırmacılar tarafından geliştirilen terör yönetimi teorisi, insanların kendi ölümleri ile başa çıkmak için gösterdikleri çok çeşitli davranışlara odaklanmaktadır. Söz gelimi, kişinin içinde yaşadığı kültüre anlam kazandırmak, öz değer fikirlerini pekiştirmek ve kişiler arası ilişkiye yatırım yapmak (A.g.e.: 28).

Terör Yönetimi Kuramı'na göre insanlar ölümlülüğün neden olduğu dehşet duygusunu hafifletmek için kültürel dünya görüşlerini (yani, belirli bir grup içindeki insanların düzenli, kalıcı ve istikrarlı olarak varsaydıkları bir gerçekliği tanımlama biçimlerini) icat etmişlerdir. Ayrıca kurama göre benlik saygısı ve sosyal bağların da yaşama anlam ve düzenlilik katması ölüm kaygısını hafifletmektedir. Öte yandan, nostaljik duyguların, sosyal bağlılığı artırdığını ve sosyal bağ duyguları aracılığıyla yaşama verilen anlamı artırdığını gösteren bulgular, nostaljinin kültürel dünya

görüşlerine hizmet eden bir işlevi olabileceğini akla getirmektedir (Yalçın ve Elmas, 2017: 79).

Kimi araştırmacılar nostaljiyi bir terör yönetimi işlevi olarak üç deneyle test etmek istemişlerdir. İlk çalışmada, katılımcıların nostalji eğilimi için bir temsilci olarak geçmiş hakkında olumlu düşünme eğilimlerini ölçtüler ve daha sonra düşük nostaljik bir sonuç elde etmek için katılımcıların yarısına ölüm farkındalığı (mortalite çıkıntısı; MÇ) başlattılar. MÇ verilen katılımcılar varoluşsal tehditlere daha az olumlu yanıt verdiler. İkinci deney, nostalji eğilimi düşük olanların MÇ verildiğinde daha fazla ölüm kaygısı gösterdiğini göstermiştir. Son çalışmada, bu koruyucu işlev daha da belirgindi, çünkü nostaljiye ne kadar eğilimli olursanız, MÇ'ı indükledikten sonra ölümle ilgili düşüncelere daha az erişilebilirdi. Sonuçlar, geçmiş deneyimleri çağırma yeteneğimize yönelik olarak, bugünkü MÇ'nın savunma gereksinimini karşılamaktır. Bu, yaşam süresi boyunca bazı yansımaların tehdit edici olmayacağı anlamına gelmez, ancak mortalite farkındalığı yaratan aynı mekanizmanın, nostaljik bir revizyon ile yaşamı anlamlandırarak bizi bu tür düşüncelerin kaygısından koruduğunu göstermektedir. Başka bir çalışma ise kişisel farklılıkların MÇ'nı indükledikten sonra nostaljinin nasıl değerlendirildiği konusunda bir fark yarattığını iddia ederek önceki çalışmada elde edilen sonucu genişletmiştir (Andersson, 2011: 29).

Kimi araştırmacılar, nostaljik duyguların, yaşama anlam katarak yaşamın anlamlı olduğuna ilişkin duyguları artırdığı, kişiyi anlamsızlıktan koruduğu ve nostalji eğilimi yüksek bireylerin, ölüm kaygısına karşı daha dirençli oldukları sonucuna varmışlardır. Ayrıca, nostaljinin benlik saygısı ve sosyal bağlar aracılığıyla uyanan anlam duygusuyla değil, bunlardan bağımsız olarak bir anlam duygusu uyandırarak doğrudan bir terör yönetimi işlevi sağlayabildiğini belirtmişlerdir (Yalçın ve Elmas, 2017: 79).

2.1.3.8. Nostaljinin Düzenleyici Rolü

Nostaljinin yararlı psikolojik etkileri olduğu göz önüne alındığında, araştırmacılar nostaljinin psikolojik tehditlere karşı tampon yapıp yapamayacağını da araştırdılar. Bir başka deyişle, nostalji insanları tehdit edici bilgilerle karşılaştıklarında, karşılaştıkları olumsuz sonuçlardan koruyabilmektedir (Biskas, 2019: 23). Bazı çalışmalar nostaljiyi, bireyin çocukluğunu veya başkalarını (söz gelimi, aile üyeleri,

ortaklar, arkadaşlar) ilgilendiren olayların düşkün anılarını ifade eden bir duygu olarak kavramsallaştırdığını buldular. Bu anlamlı hatırlamalar, üzüntü veya özlemin tonları olsa da, nostaljik olayların hatırlanması ağırlıklı olarak olumlu görülmektedir. Bu tür hatırlamaların nadiren birey üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.. Nostalji sadece geçmişe dönük bir duygu değil, aynı zamanda geleceğe de etkileri vardır. Özellikle, nostalji psikolojik büyümeyi gerektirmektedir. Söz gelimi, yapılan çalışmalarda nostaljik anlatılarında, katılımcılar büyümeyi gösteren kavramları (söz gelimi, değişim, arzu, gelecek) listelemektedirler. Ayrıca nostalji, motivasyonel bir yönelim ile ilişkilidir (Cheung, Sedikides ve Wildschut, 2016: 283).

Daha önce incelenen araştırmalar, nostaljiye yatkın veya nostaljik anılarını düşünme şansı verilenlerin çeşitli psikolojik tehditlere karşı korunduğunu göstermiştir. Öyle ki, nostalji ile ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacılar, insanların doğal olarak psikolojik tehditlerle başa çıkmak için nostaljik olup olmadıklarını veya başka bir ifade ile insanlar psikolojik sıkıntı hissettiklerinde bununla başa çıkmak için nostaljiye yönelip yönelmediklerini araştırmışlardır. Sonuç olarak katılımcılar başlangıçta nostaljinin “mevcut korkular, hoşnutsuzluklar, endişeler ve belirsizlikler bağlamında meydana geldiğini” ve ayrıca insanların bu olumsuz durumlara karşı gelecek şekilde nostaljik anıları alabileceğini ileri sürmektedirler. Başka bir deyişle, insanlar bu durumun zararlı sonuçlarını hafifletmenin veya bunlara karşı koymanın bir yolu olarak aşırı bir durum karşısında nostaljik hale gelebilmektedir. Bu temelde araştırmacılar düzenleyici bir nostalji modeli önermişlerdir. Bu modeli şöyle tarif ettiler: Olumsuz psikolojik koşulların psikolojik sonuç üzerinde olumsuz bir etkisi olacaktır. Bununla birlikte, bu olumsuz durumlar da nostaljiyi tetikleyecektir. Nostalji, sırayla, bu olumsuz koşulların olumsuz sonuçlarını hafifletecek veya azaltacaktır (Biskas, 2019: 28).

Nostaljinin tetikleyicileri üzerine yürütülen çalışmalarda, bazı içsel (olumsuz duygular, sosyal dışlama, yalnızlık, anlamsızlık, varoluşsal dehşet, bireyin geçmişi ve geleceği arasındaki süreksizlik ve can sıkıntısı) ve dışsal (şarkı veya müzik, şarkı sözleri, kokular, tatlar, çocukluk döneminden nesneler ve olaylar, çevreleyen havanın soğuk olması) etmenlerin bir bakıma zaman makinesi işlevi göstererek bireylerin nostaljik duygularını tetikleyebileceği belirtilmektedir (Yalçın ve Elmas, 2017: 77). Son psikolojik çalışmalar nostaljiyi günlük yaşamımızda; pozitif ruh halini yükseltmek, benlik saygısını arttırmak, sosyal bağlılığı güçlendirmek ve yaşamdaki anlam

duygusunu arttırmak gibi dört önemli psikolojik fonksiyona hizmet eden bir refah duygusu olarak tanımlamıştır (Xue, 2017: 18).

2.1.3.8.1. Kendinden Tehditler

Nostalji, içsel öz tehdidin zararlı sonuçlarını tamponlar. Bu göz önüne alındığında, insanlar doğal olarak kendi kendine tehditleri düzenlemek için nostaljiye dönebilmektedirler. Bu doğrultuda, insanlar içsel kendi kendine tehditleri düzenlemek için nostaljiye dönerse, içsel bir kendi kendine tehdiye maruz kalmak, bu tehdiye karşı koymak için nostaljiyi artıracaktır. Bunu test etmek için bazı araştırmacılar katılımcılara gerçek benlikleri gibi hissetmedikleri bir durum veya yaşamlarında tipik olarak ortaya çıkan bir durum hakkında düşüncelerini ve yazmaları talimatını verdi. Daha sonra, katılımcılardan “nostaljik”, “dalgın”, “özlem” ve “duygusal” hissettiklerini belirtmelerini isteyerek nostaljisi düzeylerini ölçtüler. Bulgular, içsel öz tehdit durumundaki katılımcıların, tehdit durumu olmayanlara kıyasla nostaljiyi daha yüksek yaşadıklarını gösterdi. Böylece, içsel öz tehdit nostaljiye yol açar, bu da doğal olarak içsel öz tehdidi düzenlemek için insanların nostaljiye yöneldiğini göstermektedir (Biskas, 2019: 29).

Olumsuz olaylar yaşandığında, refahı azaltarak bireyi olumsuz yönde etkileyebilirler. Bu olumsuz olaylar nostaljik duyguları tetikleyebilir ve canlanan bu nostaljik deneyimler olumsuz olayların duygusal etkilerini zayıflatabilir. Söz gelimi, deneysel olarak indüklenen öz tehdidin ve algılanan anlamsızlığın olumsuz etkileri, nostaljik deneyimler hatırlatılarak azaltılmaktadır (Newman, vd., 2020: 326).

Araştırmacılar, nostaljinin kendi kendine sürekliliğe veya başka bir deyişle kendi kendine devamsızlığa yönelik tehditlere karşılık gelen düzenleyici rolünü araştırmışlardır. Kendinden devamsızlık, zaman içinde kimin olduğuna dair bir ayrıklık duygusunu ifade etmektedir. Daha büyük olumsuz etki, endişe ve psikopatoloji olasılığı ile ilişkilidir. Belirtildiği gibi, nostalji öz sürekliliği artırır. Sonuç olarak, nostalji, hatırlandığında, kendine yarar sağlayan bireysel olarak önemli anıları ifade eder. Bu nedenle, nostalji, içsel benliğe yönelik tehditleri düzenleyebilir (Biskas, 2019: 29).

Düzenleyici model, olumsuz psikolojik koşulların, psikolojik durumlar üzerinde olumsuz sonuçları olacağını, ancak nostaljiyi de tetikleyeceklerini ileri

sürmektedir. Nostalji, sırayla, tezlerin önleyici koşullarının olumsuz sonuçlarını hafifletecek veya azaltacaktır. Kendi kendine tehdit, sosyal tehdit (yalnızlık) ve varoluşsal tehdit (anlamlılık) gerektiren koşullar nostaljiyi tetiklemektedir. Buna karşılık, nostalji, öz tehditlerin zararlı sonuçlarını, yalnızlığın zararlı yankılarını ve varoluşsal endişeler nedeniyle anlamdaki azalmaları hafifletir veya bunlara karşı koyar (A.g.e.: 35).

2.1.3.8.2. Sosyal Tehditler

Nostaljinin düzenleyici rolü ile ilgili bir başka araştırma ise bir başka tehdit unsuru olan nostaljinin sosyal bağlılığa, özellikle de yalnızlığa yönelik tehditleri düzenleyip düzenlemediğidir. Yalnızlık, sosyal desteğin azalması ve daha az tatmin edici ilişkiler ile karakterize edilen olumsuz bir duygusal durumdur. İnsanın en temel psikolojik gereksinimlerinden olan bağlanma, bağlılık, aidiyet, birliktelik ve yakınlık gibi hisleri kimseye karşı hissedememesidir. İnsanlar kendilerini yalnız hissettiklerinde bireylerarası gereksinimlerini karşılamak için bireylerarası ilişkilerinin zihinsel temsillerine güvenebilirler. Nostalji sosyal bağlılık algısını güçlendirdiğinden, nostalji yalnızlığı da düzenleyebilmektedir (A.g.e.: 30).

Günümüzün modern yaşamında her şey çok hızlı akmakta, hızlı tüketilmektedir. Modern yaşamın bu karmaşası içinde birey de yorulmakta ve tükenmektedir. Bu durum bireyi yabancılaşmaya sürüklemektedir. Yabancılaşmanın sonucunda birey sosyal yaşamdan ve daha da ötesi kendisinden bağıni koparabilmektedir. Yorulmanın ve tükenmenin de etkisiyle oluşan nostalji, yalnızlık duygusu ve eskiye dönüş isteği gibi, modern yaşamın tetiklediği eğilimlerdir.

İnsanlar yalnızlığı düzenlemek için nostaljiye dönerse, yalnızlığa maruz kalmak bu tehde karşı koymanın bir yolu olarak nostaljiye yol açacaktır. Bununla ilgili yapılan bazı araştırmalarda katılımcılara yalnızlıkla ilgili bazı sorular sorulmuş ve katılımcıların yanıtlarından yola çıkılarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Bulgular, yüksek yalnızlık durumundaki katılımcıların, düşük yalnızlık durumundaki katılımcılara kıyasla daha fazla nostalji hissettiğini göstermiştir. Kısacası, yalnızlık nostaljiye yol açmaktadır (Biskas, 2019: 32). Yapılan bir benzer çalışmada, kendisini en yalnız hisseden bireylerin, en az sosyal desteği aldıkları belirtilmektedir. Bununla birlikte ilginç olan, bu katılımcıların çok nostaljik oldukları ortaya çıktı. Bu bulgular nostaljinin sosyal destek

algısını güçlendirdiğini ve bu şekilde yalnızlık duygularına karşı geldiğini göstermektedir. Ek olarak, bulgular en dirençli bireylerin yalnızlık duygularının üstesinden gelmek için nostalji kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu da ortaya koymaktadır (<https://www.psychologicalscience.org>, 2020).

2.1.3.8.3. Varoluşsal Tehditler

Zamanı algılayabilme yetisinin birey açısından belki de en acı verici yanı, bireyin öteki bilişsel kapasiteleriyle bir araya geldiğinde ölümün kaçınılmaz son olduğunu fark edebilmesini sağlamasıdır. Ölümün kaçınılmaz, nerede veya ne zaman olacağının belirsiz olduğu ve denetiminin olanaksız olduğu düşüncesi, insanın anlamsızlık hissetmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte, zihinsel zaman yolculuğuyla ilgili ilginç bir ayrıntı, yaşamın anlamına yönelik bir tehdide yol açabiliyorken, geçmişe doğru olduğu bazı durumlarda nostaljik duygular uyandırarak yaşamın anlamlı olduğu inancını artırabilmektedir (Yalçın ve Elmas, 2017: 79).

Araştırmacılar ayrıca, varoluşsal tehditleri gerektiren koşullara karşılık gelen nostaljinin düzenleyici rolünü de araştırmışlardır. Bu araştırmaya göre, nostalji yaşamdaki anlamı arttırmakta ve algılanan anlama yönelik tehditleri tamponlamaktadır. Sonuç olarak nostalji, anlama yönelik tehditleri düzenleyebilir. İnsanlar anlam tehditlerini düzenlemek için nostaljiye dönerse, bir anlam tehdidine maruz kalındığında bu tehdide karşı koymak için nostaljiyi artırmalıdır. Bazı araştırmacılar anlam tehdidi için bir çalışma yapmışlardır. Anlam tehdidi durumunda, katılımcılar yaşamın anlamsız olduğunu belirten bir makale okurlar. Bu makale “Bu istatistikler dünyaya katkımızın önemsiz, acıklı ve anlamsız olduğunu vurgulamak” gibi ifadeler içermektedir. Tehditsiz durumda katılımcılar bilgisayarlarla ilgili bir makale okurlar. Bu makale, “Bir bilgisayar, kütüphanesinde bir kitabın ne içerdiğini anladığından daha fazla 'hafızasında' neyin saklandığını anlamıyor” gibi ifadeleri içermektedir. Bu okuma görevinden sonra, nostalji düzeylerini, “Kendimi oldukça nostaljik hissediyorum.” Bulgular, tehdit durumundaki katılımcıların tehedsiz durumdakilere kıyasla daha nostaljik hissettiklerini gösterdi. Varılan sonuç ise anlamsızlığın nostaljiye yol açtığını ve insanların doğal olarak anlam tehditlerini düzenlemek için nostaljiye yöneldiklerini göstermektedir (Biskas, 2019: 34).

Yapılan bazı çalışmalarla elde edilen bulgular, bireysel nostalji duyguları etkinleştirilen katılımcıların ölüm kaygısı bildirimlerinin, denetim grubundakilerle karşılaştırıldığında anlamlı derecede daha düşük olduğunu göstermektedir. Bireysel nostalji duygularının etkinleştirilmesinin ölüm kaygısını azalttığına işaret eden bu bulgu, alanyazında nostaljik düşüncelerin ve nostalji eğiliminin varoluşsal kaygıdaki azalmayı yordadığına ilişkin kanıtlarla tutarlı olmaktadır (Yalçın ve Elmas, 2017: 81).

Nostaljinin, yaşamı varoluşsal tehditle başa çıkmayı kolaylaştıran bir anlamla olanaksız olması bile olasıdır. İnsanoğlunun temel zorluklarından biri anlamlı bir varoluştur. Yine de kaçınılmaz ölümlerin farkındalığı, psikolojik eşitliğe giden yolda büyük bir engel oluşturmaktadır. Terör yönetimi teorisine göre, yaşamı anlam ile dolduran gerçekliğin doğası hakkındaki ortak inançlarla varoluşsal kaygıyı azaltabiliriz. Nostalji böylece kişinin yaşamına kalıcı bir anlam katabilir (Kikuchi ve Noriuchi, 2017: 3).

Nostaljinin yaşamda anlam sağladığı göz önüne alındığında, araştırmacılar ayrıca nostaljinin insanları varoluşsal tehditleri içeren koşullardan koruyup korumadığını araştırdılar. Daha spesifik olarak araştırmacılar, ölüm farkındalığı ve anlamsızlık gibi iki farklı varoluşsal tehdidi incelediler. Ölüm farkındalığı, kaçınılmaz olarak ölüm bilgisini ifade etmektedir. Çalışmalar, ölüm hatırlatıcılarının kaygıyı artırdığını ve refahı tehlikeye attığını ifade etmektedir. Kimi araştırmacılara göre, yaşamın anlamlı olarak algılanması, ölüm farkındalığının psikolojik refahı baltalamasını önlemektedir. Öyle ki, nostalji yaşamı anlamla doldurur. Sonuç olarak nostalji, ölüm farkındalığının etkilerini tamponlayabilir (Biskas, 2019: 25).

2.1.3.9. Değerlendirme

Farklı ülkelerdeki insanlar nostaljiyi geçmişe yönelik, kendi kendine ilgili, sosyal ve büyük ölçüde olumlu bir duygu olarak algılıyorlar. Nostaljik anlatılar tipik olarak sosyal bir bağlam içinde benliğe odaklanan kişisel olarak anlamlı yaşam olaylarını içermektedir. Nostalji esas olarak olumlu deneyimler gerektirir, ancak olumsuz deneyimler de içerebilir. Bununla birlikte, nostaljik canlanmada, olumsuz deneyimler, olumlu deneyimler tarafından gölgede bırakılır veya kullanılır. Nostalji, başka duygulara benzeyen ancak aynı zamanda farklı olan ayrı bir duygudur (A.g.e.: 9).

Yapılan bazı araştırmalar, nostaljinin etkilerinin psikolojik olarak yararlı olduğunu ortaya koymuştur. Birincisi, nostaljinin kendine özgü yararları vardır ve benlik saygısını artırır. Ayrıca, geleceğe dair olumlu algılamalar yaratır ve sürekliliği artırır. İkincisi, nostaljinin sosyal yakınlık algısını teşvik ettiği ve başkalarıyla bağlantı kurma niyeti ve davranışını teşvik ettiği sosyal yararları vardır. Üçüncüsü, nostaljinin, varoluşsal anlam algılarıyla yaşamı aşıladığı varoluşsal yararları vardır. Birlikte ele alındığında, bu kanıtlar nostaljinin psikolojik yararlar sağladığını göstermiştir. Başka araştırmalar da nostaljinin kendi kendine tehditlerin olumsuz sonuçlarını tamponladığını, varolan tehditlere karşı koruduğunu ve refahı stresin zararlı sonuçlarından koruduğunu göstermiştir. Böylece, bu kanıtlar nostaljinin tamponlama kapasitesini göstermektedir. (A.g.e.: 22).

2.1.4. Nostalji Düzeyler

Bazı yazarlar, üç nostaljik düzeyden söz etmektedirler. Bunlar; **bireysel veya birinci derece nostalji**: her şeyin geçmişte daha iyi olduğuna inanan birey geçmişe dönmek istemektedir. Ancak bunun olanaksız olduğunun da farkındadır. İkinci düzey olarak **yansımali veya ikinci derece nostalji**: Birey geçmişin çok harika olduğunu düşünmektedir. Ayrıca geçmişin ayrıntılı bir analizini de gerektirmektedir. Son olarak **üçüncü derece veya yorumlanmış nostalji**: Bireylerin yaşam koşullarını geliştirmek için mevcut koşullar ile nostaljik duyguların doğası ve anlamını karşılaştırma ve nostalji kaynağını, eğilimini ve psikolojik amacını bulma anlamına gelmektedir (Özhan, 201: 79). Başka yazarlar ise kapsamına göre; “bireysel nostalji” ve “toplumsal nostalji” olarak iki grupta sınıflandırmaktadır. **Bireysel nostalji**, bireyin geçmişte tecrübe ettiği ve bu tecrübeye dayalı duyguları ile ilişkilendirilirken **toplumsal nostalji**, başta tüketim ve pazarlama alanında geçerli olmak üzere bireyin bizzat tecrübe etmediği geçmiş dönemlere dair duygularla ilişkilendirilmektedir (Menge, 2017: 9).

Kimi yazar ise, nostalji kavramını “**bireysel deneyim**” (doğrudan deneyim) ve “**dolaylı deneyim**” olmak üzere iki ayrı boyutta ele almaktadır. Toplumsal deneyimler, daha çok kültürel etkinliklere veya bir grubun üyelerinin paylaştığı olaylara dayanmaktadır. Bireysel deneyimler ise bireye özgü olan ve insanlar arasında önemli ölçüde farklı olan anılara dayanmaktadır (Özhan, 2015: 79). Bireysel deneyim; bireyin daha çok kendisine özgü farklı anılara dayalı kültürel etkinlikleri veya olayların

sonucunda oluşan deneyimdir. Dolaylı deneyim ise; dolaylı tecrübeler sonucunda arkadaş veya aile bireyleri tarafından anlatılan kitaplar, filmler veya başka kitle iletişim araçlarından elde edilen deneyimlerdir (Keskin ve Memiş, 2011: 194). Nostalji deneyiminin dört yönlü sınıflandırmasına yol açan bu iki boyun tablo 2.2’de gösterilmektedir (Özhan, 2015: 79):

Tablo 2.2: Nostalji Kategorileri

Sosyal Deneyim			
Deneyimin Doğası	Doğrudan	Bireysel	Toplumsal
	Dolaylı	Bireysel Nostalji	Kültürel Nostalji
		Bireylerarası Nostalji	Canlandırılmış Nostalji

Kaynak: Özhan, 2015: 79

Kökenlerindeki farklılıklar nedeniyle, nostaljinin dört düzeyi önemli ölçüde farklı tepkiler içerebilir. Bireysel ve kültürel nostaljinin, bireylerarası veya canlandırılmış nostaljiden daha zengin, karmaşık deneyimler olması olasıdır. Öte yandan, kültürel ve canlandırılmış nostalji, toplumsal vurgularından dolayı, bireyler arasında büyük olasılıkla bireysel veya bireylerarası nostaljiden daha tutarlı olacaktır. Nostalji sınıflarının tutarlılığı ve öngörülebilirliği pazarlamacıların ürün ve mesajlarına tüketici yanıtlarını daha büyük doğrulukla tahmin etmelerine izin verebilir. Özellikle, bireyin yaşadığı herhangi bir deneyimden kaynaklanmayan canlandırılmış nostaljinin son derece romantik doğası, bireyin yaşanmış geçmişinin olumsuz anılarından muaf, daha fazla "ayıklanmış" bir deneyime neden olabilir. (A.g.e.: 80). Başka yazarlar tarafından üç tip nostalji daha önerilmiştir; gerçek (bireysel), simüle edilmiş (canlandırılmış) ve kolektif nostalji (Andersson, 2011: 18). Kimi çalışmada, dini geleneklerin de kurumsallaşmış bir nostalji biçimi olarak görülebileceği belirtilmektedir. Duygusal olarak yüklü ritüeller, geçmişle bağlantılar kurarken, ritüelin fiziksel aktivitesi yoluyla nostaljik enerjileri deşarj eder. Ayrıca, Odysseus ve Hofer'ın sevincine göre, ev hastalığı, farklı bir zaman için özlemden ziyade farklı bir alan için özlem veren coğrafi nostalji olarak düşünülebilir (A.g.e.: 19). Bu nostalji düzeylerine ek olarak Sanal Nostalji, Kolektif Nostalji ve Ulusal Nostalji türlerine de değineceğiz.

2.1.4.1. Bireysel (Gerçek) Nostalji (Doğrudan Bireysel Deneyim)

Bireysel nostalji, bireyin kendi deneyimlediklerini yansıtmakta ve onun beğeni ve tercihleriyle örtüşmektedir (Altundağ, 2011: 266). Tecrübe edilmiş geçmişe dair duygusal veya acı-tatlı bir özlem anlamına gelmektedir (Baker ve Kennedy, 1994: 171). Ayrıca doğrudan deneyim anlamına gelmekle birlikte daha çok psikolojik ve sosyolojik araştırmaların konusudur (Keskin ve Memiş, 2011: 194). Bireye özgü olan bu nostaljik düzey, nesne ile doğrudan deneyimi yansıtmaktadır. Geçmiş olumlu anlamda akla getirme olarak adlandırılan gerçek nostalji; “geçmişteki şeylerin şimdi olanlardan daha iyi, daha güzel, daha sağlıklı, daha mutlu, daha uygar ve daha heyecan verici olduğuna dair büyük ölçüde incelenmemiş inançları barındıran öznel bir durumdur (Özhan, 2015: 81). Söz gelimi, ürünlerin eski paketlerinin, çocukluk arkadaşlarının buluşabildiği sosyal paylaşım sitelerinin ve eski reklamlarda kullanılan şarkılar veya karakterler gibi öğelerle yeniden karşılaşılmasının bireysel nostalji duygularını uyandırdığı söylenebilir (Yalçın ve Elmas, 2017: 77). Bu duygu ve gerçek tecrübe arasındaki ilişkiyi inceleyen kimi yazar tarafından “hakiki nostalji” olarak tanımlanan nostaljidir. Yazar, bireyin olayı yaşamış olduğu takdirde tecrübe edilebileceğini ifade etmektedir (Eser, 2007: 117).

Bireysel nostalji, dar bir nostalji bakış açısı olup bireyin kendi bireysel geçmişinden yararlanması gerektiğini göstermektedir. Bireysel nostalji, bireyin çocukluk veya geçmiş yaşamının başka zamanlarındaki süslenmiş belleğinden oluşturulan, geçmişin oldukça duygusallaştırılmış bir görünümünü yansıtmaktadır. Gerçek mutlu bir çocukluk veya yaşama bağlı olmaktan çok idealleştirilmiş bir yeniden oluşun geçmişine bağlı olmaktadır (Özhan, 2015: 81). Bireysel nostalji oluşturabilecek uyaranlar daha çok canlı anıları uyandırabilmektedir. Düzensiz bir hafızayla, canlı bir parça veya daha sönük bir parça karşısında hangisine dikkat edileceği önemlidir. Söz gelimi, birey gençlik yıllarında popüler olan bir şarkıyı yıllar sonra tekrar duyduğunda bu şarkı bireyi gençlik yıllarına götürebilmekte ve o dönemlerde yaşamış olduğu acı-tatlı anıları hatırlamasını sağlayabilmektedir (Keskin ve Memiş, 2011: 194).

Nostalji belirgin bir seviyede doğrudan bireysel deneyime başvurmaktadır. Bu deneyim ise ruh hali, belirli bir olay, yer, mekan, birey, görünüm ve koku gibi belirli bir olay, birey, yer, ruh hali, görünüm ve koku gibi öğeleri içermektedir. Bireyin kendisi

nostaljik deneyimin odağını ve tanımlayıcı özelliğini oluşturmaktadır (Eser, 2007: 125). Dolayısıyla gerçek nostalji örnekleri dayalıdır. Yani, deneyime gerçek nostaljiyi uyandırması için gereksinim duyulabilmektedir. Söz gelimi bireyin üniversite yıllarında popüler olan bir şarkı veya kolej mezuniyet fotoğrafı gerçek nostalji olarak adlandırılan buruk duyguları ortaya çıkaran uyarıcı olup söz konusu bireye dünyayı fethedebileceğini düşündürten bir zamana dilimine geri götürebilmektedir (Özhan, 2015: 81).

2.1.4.2. Bireylerarası Nostalji (Dolaylı Bireysel Deneyim)

İnsanın benlik farkındalığı, üst-temsili, zihinsel yükleme, algı-bilgi ilişkisini anlama ve kişinin hayal ettiği ruh halini mevcut ruh halinden ayırabilmesi gibi bazı bilişsel kapasitelerinin doğrudan bir sonucu olduğu savunulan zihinsel zaman yolculuğu epizodik belleğe⁶⁷ dayanan, etkileri beyin görüntüleme yöntemleriyle kanıtlanmış insani bir özelliktir. Bu yolculuklar, gidilen zaman diliminin öznel değerine bağlı olarak insanda nostaljik duygular uyandırabilmektedir (Yalçın ve Elmas, 2017: 77).

Bireylerarası nostalji, müşterek olmaktan daha çok bireyseldir ve doğrudan bireylerarası temasla elde edilen dolaylı deneyimlerden kaynaklanmaktadır. Bireylerin bir araya gelmesiyle toplumlar oluşmaktadır. Dolayısıyla toplum ile iletişim halinde olan bireylerin yaşadıklarından dolayı olarak toplum da etkileyebilmektedir (Özhan, 2015: 82). Bireylerarası nostalji, bireylerarası iletişim ile bireylerin etkileşimi ve başka bireylerin deneyimlerinin birleşimini içermektedir. Özellikle aile, arkadaş çevresi ve referans grupları bireylerin deneyim kazanmasında önemli rol oynayabilmektedir. Birey, aile, arkadaş ve referans grupları vb. gruplarla etkileşime geçerek o bireylerin deneyimlerinden yola çıkarak nostalji yaşamaktadırlar (Keskin ve Memiş, 2011: 194). Bu doğrultuda, bireylerarası nostalji bireysel nostaljiye göre daha az duygular uyandırıp özgün uyaran açısından daha az karmaşık bir duygusal profile neden olabilmektedir (Özhan, 2015: 82). Ayrıca kimi yazar yaptığı bir çalışmada bireyin kendi içinde yaşamadığı bir dönem veya olay için gerçek anlamda nostaljik hissedemediğini belirtmektedir. Ancak, geçmişte yaşanıp sona ermiş, bireylerin doğrudan deneyimlemedikleri ama anlatılardan işittikleri olayları neden bu kadar özlemle yâd

⁶⁷ Epizodik Bellek, anlamlar, anlayışlar ve başka kavram tabanlı bilginin işlendiği uzun süreli bellek bölümüdür. <http://www.bilimist.com/blog-53/epizodik-bellek-semantic-bellek-ya-da-anlamsal-bellek-nedir-hafiza-guclendirmek-icin-ne-yapmali.html> [03.04.2020].

ettikleri, neden o dönemlere ilişkin bilgilere özellikle dikkat ettikleri soruları da araştırmacıların ilgisini çekmiş ve bazı çalışmalarda, nostaljinin yalnızca bireysel değil aynı zamanda tarihsel ve simüle olarak da deneyimlenebildiği görüşü ağır basmıştır (Yalçın ve Elmas, 2017: 78).

2.1.4.3. Kültürel Nostalji (Toplu Nostalji, Doğrudan Toplumsal Deneyim)

Kültürel nostalji bir kültürü temsil eden geçmişe duyulan özlem duygusuyla açıklanabilir (Demir, 2008, s. 31). Ortak sembollere dayalıdır, böylece nostaljiyi ortaya çıkaran duygu, kültürün başka üyeleri ile bireyin bağlantısını yansıtır (Özhan, 2015: 83). Kültürel nostalji, benzer bir etki grubunun üyeleri ile birlikte kültürel kimlik oluşturarak doğrudan deneyim sağlamaktadır. Toplu nostalji olarak da ifade edilen bu nostalji türünde bireyler o döneme ait objelere özlem duyabilmektedir (Keskin ve Memiş, 2011: 195). Söz gelimi, günümüz Türkiye'sinde 50 yaş ve üzeri bireylerin Yeşilçam filmlerine, Kemal Sunal filmlerine ve Türk Sanat Müziği'ne duydukları özlem kültürel nostaljiye örnek olarak verilebilmektedir. Benzer şekilde milli ve dini bayramlarımız, özellikle dini bayramlarda ailelerin bir araya gelmesi, bayramlaşmalar, akraba ve komşu ziyaretleri de yine kültürel nostaljiye örnek olarak verilebilmektedir.

Nostaljinin en önemli görevi kapitalist sistemin zarar verdiği bireysel ve toplumsal yaşamları tekrar bir araya getiren 'ideolojik bir harç' olmasıdır. Ancak, insanları bir araya getiren ve yaşamlarına anlam katan ritüellerin, ideolojilerin, ortak değerlerin 'post' eki alarak çözülmeye başladığı ve yerine yenilerinin konulmadığı toplumlarda, bireyler giderek yalnızlaştıklarını ve yaşantılarının anlamsızlaştığını hissederek mutsuzluğa sürüklenmektedirler. Böyle zamanlarda bireyler, nostaljiyi kendilerini olumsuz ruh hallerinden kurtaracak bir kurtarıcı olarak düşünmektedirler. Öyle ki, nostaljinin kendilerini mutlu bir zaman dilimine götüreceğine inanmakta ve nostaljiyi bir köprü olarak görmektedirler (Altundağ, 2011: 268).

Kültürel nostalji, bir kültürün temsiline karşı da hissedilebilmektedir. Dolayısıyla, toplu nostalji olarak da ifade edilen kültürel nostalji, bir nesli, kültürü veya ulusu temsil eden bir geçmişe duyulan duygu dolu veya buruk özlem olarak adlandırılmaktadır. Bu nostalji türü bireysel değildir; aksine, aynı doğrultuda sunulduğunda bireyler arasındaki ortak geçmiş duygusunu daha tutarlı hale getiren toplumcu bir kavrayıştır (Eser, 2007: 119). Kültürel nostalji, nesillerle sınırlı

olmamalıdır. Öyle ki, bir kültürün veya ülkenin üyeleri tarafından deneyimlenen benzer duyguları anlatmak için de kullanılabilir. (Özhan, 2015: 83).

2.1.4.4. Canlandırılmış Nostalji (Dolaylı Toplumsal Deneyim)

Gerçek nostaljiye ulaşmak olası olmadığı zaman, canlandırılan nostaljiyi ortaya çıkarmak olası olabilmektedir. Söz gelimi insanların sahip olduğu eksik veya hasarlı parçaları olan antika ve koleksiyon ürünleri, geçmişten nostaljik bir duygu uyandırmak için yeniden üretilmektedir (Baker ve Kennedy, 1994: 172). Benzer şekilde, bir etnografya müzesinde görülen eski tarım araçlarının ve seçim çalışmalarında kullanılan yüzyıllarca öncesinin kıyafetlerinin veya ritüellerinin canlandırılmış nostalji duygularını uyandırdığı söylenebilir (Yalçın ve Elmas, 2017: 78).

Dolaylı olarak tecrübe edilmiş geçmişe, duygusal veya buruk bir özlemi ifade etmekte ve sevilen bir bireyin hikâyeleri ve yorumlarıyla da anımsanabilmektedir (Eser, 2007: 118). Canlandırılmış nostalji aynı zamanda Simüle edilmiş, Öğrenilmiş ve Tarihse nostalji olarak da isimlendirilmektedir.

Tarihsel (canlandırılmış, simüle) nostalji, aynı zamanda kişinin günümüzle karşılaştığında daha üstün olarak algıladığı uzak geçmişten bir döneme geri dönme isteği olarak da tanımlanmıştır. Kimi çalışmaya göre tarih, otoriteyi elinde tutan hâkim gruplar tarafından belirli amaçlar doğrultusunda evcilleştirilir ve araçsallaştırılır. Tarihi olayların sürekli yeniden yapılandırıldığı, farklı kaynaklardan farklı biçimlerde sunulduğu, kurgu ile gerçeklik arasındaki sınırın belirsizleştiği bir bilgi aktarımı ve alımı söz konusuysa, tarihi yerine simüle (canlandırılmış) ifadesi daha uygun görünmektedir (Yalçın ve Elmas, 2017: 78).

Canlandırılmış nostalji bireylerin müzeleri gezerken neden nostaljik hissettiğini açıklamaya yardımcı olabilir. Öyle ki, müzede gösterilenleri yaşamayan bir birey buna karşın yine de nostaljik hissedebilmektedir. Gerçek nostalji, yaşanmış, tecrübe edilmiş, bir benzer örneği varken, canlandırılmış nostalji, genelde gerçek olayla ilişkilendirilen soyut görüntünün olduğu bir prototipe benzemektedir (Baker ve Kennedy, 1994: 172). Dolayısıyla, birey bir nesnenin temsil ettiği olayı hiç yaşamamasına karşın yine de nostaljik hissedebilmekte veya bir nesneye sembolik bir anlam da yükleyebilmektedir (Özhan, 2015: 84). Söz gelimi, geçmişte yaşanmış bir milli mücadeleyi veya bir şehrin

kurtuluşunu direkt tecrübe etmemiş insanlar, tecrübelerinin olmadığı bu geçmiş olayı yeniden kurgulayarak, tiyatro sahnelerinde canlandırmaları onlara acı-tatlı ve nostaljik duygular hissettirebilmektedir.

Kimi yazar, bahsedilen bir geçmişle direkt deneyime sahip olmayan bir “tarihi nostalji” olgusuna değinerek, gösterilen herhangi bir olayın çoğunlukla doğumdan önce gerçekleşmiş olduğunu ileri sürmektedir. Ancak, ideal hale getirilen görüntüler söz konusu zamanın içsel iyiliğini vurgulamaktadır. (Eser, 2007: 118). Canlandırılmış nostaljinin temeli bireysel olmayan iletişimdir. Bireyin kendi kültürel tarihini içerebilmekte veya farklı bir kültürel çevreye özlemini yansıtabilmektedir (Özhan, 2015: 84).

2.1.4.5. Sanal Nostalji

Sanal nostalji, fantastik ve dolaylı deneyimlere, kitaplara, video materyallerine veya uzmanlarla yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Bireylerin, nostalji nesnesiyle doğrudan bir tecrübesi yoktur. (Özdemir, 2018: 38-39). Bireysel veya tarihsel nostaljiyi hissettirerek, ürünlerle canlandırılmış nostalji sağlamaktadır. Söz gelimi, ev reçelleri, erişteler, saray çorbaları veya Osmanlı dönemi mimarisi örnek alınarak yapılan konutlar, oteller geçmişi günümüze tekrar sunmaktadır (Keskin ve Memiş, 2011: 195). Nostalji türlerinin her biri gerçekte farklı sorumlulukları kapsamaktadır. Bireysel ve kültürel nostalji, bireylerarası ve sanal nostaljiden daha zengin ve karmaşık deneyimlere sahiptir. Bununla birlikte, kültürel ve sanal nostaljiye verilen önemden dolayı, bireysel veya bireyler arası nostaljiye karşı daha tutarlıdır. Sonuç olarak, çoğu örgüt reklamlarında nostaljiyi kullanmakta ve ürün tasarımı kültürel ve sanal nostaljiyi hatırlatmaktadır (Özdemir, 2018: 39).

2.1.4.6. Kolektif Nostalji

Kolektif nostalji, belirli bir toplumsal kimliğe veya belirli bir grubun üyesi olarak kendini düşünmesidir. Kimi yazar kolektif nostaljiyi, grup düzeyinde bir duygu olarak tanımlamakta ve başka grup üyeleriyle paylaşılan geçmiş deneyimlere bağlı olduğunu belirtmektedir. Söz gelimi, bir grubun arkadaşlarıyla tatile gitmesi veya başka öğrencilerle mezuniyet kutlaması yapması gibi (Kurşuncu, İmadoğlu ve Çavuş, 2018: 956-957). Bir başka ifade ile gruplar arası duygular kuramına dayanarak, kolektif

nostalji “bir kimsenin kendisini belirli bir sosyal kimlik veya belirli bir grubun üyesi olarak düşünmesine bağlı olan nostaljik düş” olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda bazı yazarlar, kolektif nostaljinin bireysel nostaljiden ayırt edilebileceğini, bireyin iç grubuna yönelik tutum ve davranışlarını düzenlediğini, sosyal kimlik kazanması yüksek olan insanlar için daha güçlü etkiler yaratarak bir grup içinde sosyal olarak paylaşıldığını belirtmektedirler (Alper ve Tasman, 2019: 60). Kolektif nostalji, tüm kültürler, kuşaklar veya uluslar tarafından hissedilen duygusal bir özlemi temsil etmektedir (Baker ve Kennedy, 1994: 173). Kimi yazar, kolektif nostaljinin nesile özgü bir durum olduğunu, bu nedenle daha genç bir grubun ebeveynlerinden daha farklı müzik, film ve başka kültürel ifadeleri tercih ettiğini ileri sürmektedir (Andersson, 2011: 20). Oysa kolektif nostalji nesillerle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda bir ülkenin veya bir kültürün üyeleri tarafından yaşanan benzer duyguları açıklamak için de kullanılabilir (Baker ve Kennedy, 1994: 173).

Bir kültürü, bir nesli veya bir ulusu temsil eden geçmişe yönelik duygusal veya acı-tatlı özlem kolektif nostalji olarak adlandırılabilir. Bu bireysel bir kavram olmamakla beraber aksine aynı bağlam içerisinde sunulurken benzer bir arka plana sahip bireyler arasındaki duyguyu daha tutarlı kılan kolektivistik bir kavramdır. Öyle ki, kimi yazar kolektif hafızanın nesile özgü olduğunu ileri sürmektedir (A.g.e.: 173). Söz gelimi bir nesil Türk Sanat Müziği için kolektif nostalji hissederken, bir başka nesil aynı duyguya sahip olmamaktadır.

Kolektif nostaljiyi tetikleyen unsurun ne olduğu henüz net bir şekilde bilinmemektedir. Ancak bireysel düzeydeki nostaljinin negatif duygu durumu ve kimlik devamsızlığı; başka bir deyişle, bireyin geçmiş ve şimdiki kimliği arasında algılanan tutarsızlığı bazı yazarlar tarafından tetiklendiği gösterilmiştir. Bireysel nostaljiye benzer şekilde, kolektif kimlik de bireyin benliği için önemli olduğundan, istenmeyen sosyal değişikliklerden kaynaklı kolektif kimlikteki bir devamsızlığın da grup temelli nostaljiyi tetikleyebileceği tartışılmaktadır (Alper ve Tasman, 2019: 60).

2.1.4.7. Ulusal Nostalji

Gruba dayalı nostaljinin tikel bir türü olan ulusal nostalji, bir kimsenin sevgiyle anılan ulusal geçmişine dair hissettiği kayıp ve özlem duygusudur (A.g.e.: 61). Bazı yazarlar, yaptıkları çalışmalarda ulusal nostaljinin iç grup için olumlu, dış grup için

olumsuz olabileceği sonucuna varmışlardır. Bunun nedeni, kaybedilen ortak bir ulusal geçmişe özlemin, bu kolektif deneyimlere dayanan sosyal kategorizasyonu dikkat çekici hale getirmesidir (Smeekes ve Verkuyten, 2015: 167). Ayrıca araştırma sonuçları ulusal nostaljinin grup sınırlarını daha da keskinleştirebileceğini gösterdiği için, ulusal nostaljinin kültürel açıdan farklı ortamlarda grup dinamiklerinin anlaşılması için önemli bir rol oynadığı önerisinde de bulunulabilmektedir. Elde edilen bulgular ulusal nostaljinin bireysel nostaljiden ayırt edilebileceğini, ampirik olarak farklı bir yapı olduğunu ve iç grup/dış grup yönelimlerini yordadığını göstermektedir (Alper ve Tasman, 2019: 61).

2.1.5. Nostalji Tetikleyicileri

Nostalji tesadüfi olarak da ortaya çıkabilmektedir. Şöyle açıklamak gerekirse; bazı dış uyaranlar nostaljik duyguları pasif olarak tetikleyebilir. Söz gelimi, kokular ve işitsel etki gibi duysal uyaranlar ve görsel uyaranlar iyi bilinen tetikleyicilerdir, ancak yapılan bazı çalışmalarda; sosyal olaylar, görüşler veya yapay ürünler nostalji ile korelasyon göstermiştir. Alternatif olarak, bir nesne veya olay hakkında kendi kendine oluşturulan düşünce, bu önerilen duygusal bileşenin bir bellekte yükselmesine neden olabilmektedir. Her iki durumda da, mevcut durumun ve geçmişin benzer bir durumunun açık veya kapalı bir değerlendirmesi karşılaştırılarak nostaljik deneyimin ana özelliği olan bir yan yana getirme yaratılmaktadır (Andersson, 2011: 21).

Kimi zaman küçük bir çikolata parçasının damaktaki tadı veya mevsimi gelmiş bir çiçeğin kendine özgü kokusu anıları depreştirip bireyi çocukluğundaki bir hatıraya sürükleyebilmektedir. Hiç olmadık bir yer ve zamanda, geçmişte yaşadığımız bir ana döndüğümüz çok olmuştur. Belleği tetikleyip bireye geçmişten bir zaman dilimini hatırlamasına neden olan bazı duysal faktörler vardır. Söz gelimi, sokaktaki fırından yükselen bir koku bireyi çocukluğundaki o ana götürebilmektedir. Bilim insanlarına göre tat ve kokular, hatıralardaki derin his ve duyguların etkili bir tetikleyicisi olabilmektedir. Beynin içindeki arşivde kalan bu anıların nasıl geri çağırıldığını anlamamız için belleğin işleyişini bilmemiz gerekmektedir. Nörobilim belleği şu şekilde özetlemektedir: “Yaşadığımız bir olay, nöron ağındaki sinyallere dönüşür. Bu bilgi önce görsel bellekte saklanırken, ardından uzun süreli bellek bölgesi hipokampusa aktarılacak yer edinir.” Günlük yaşama dair anılarımız hipokampusta depolanır, duysal

tepkilerimize yönelik anılar ise amigdala bölgesinde saklanır (<http://www.psychologies.com.tr/tatlarin-ve-kokularin-nostaljisi/>, 2020).

Bireyin geçmişinde derin bir iz olarak kalmış belki bir şarkı, bir koku veya bir kare fotoğraf bireyi derinden etkileyip eskilere götürebilmektedir. Bu bağlamda bu üç uyaran nostalji duygusunu ortaya çıkaran en önemli tetikleyicilerdir. Nostaljinin bu tetikleyicilerine alt başlıklar altında değineceğiz.

2.1.5.1. Bir Tetikleyici Olarak Tatların ve Kokuların Nostaljisi

En eski duyularımızdan olan koku duyusu ile hafıza arasında çok özel bir ilişki vardır. Tanıdık kokular bizi çocukluğumuza kadar götürebilmektedir. Öyle ki, BBC Türkçe’de yayımlanan bir haber şöyle: *“Büyükkannemin evindeki oyuncak dolabının kendine özgü bir kokusu vardı. Tarif edemeyeceğim bir koku. Şimdi arada bir burnumda o kokuyu duyarım. Kokuyla birlikte bazı anılar da canlanır, kaybolduğunu sandığım anılar; büyükkannem, onun evine gidişim, oradaki oyuncaklarla oynayışım...”* Peki, nasıl oluyor da kokular unuttuğumuzu sandığımız anıları canlandırabiliyor (<https://t24.com.tr/haber/neden-bazi-kokular-bizi-gecmise-goturur,278587>, 2020)?

Tamamen operasyonel burun ve koku alma sistemine sahip bir bireyin 10.000’den fazla farklı kokuyu tespit ettiği söylenmektedir. Ancak iki bireyin koku kapasitesi tam olarak aynı değildir. Genel olarak kadınların kokulara karşı daha hassas oldukları düşünülmektedir. Ayrıca etnik köken ve coğrafi mirasın da koku algısını etkilediği söylenmektedir. Anatomik olarak burun, duyguların yaratılmasından sorumlu olduğu düşünülen alan olan limbik sistemdeki koku lobuna doğrudan bağlanır. Koku alma lobu aslında limbik sistemin bir parçasıdır. Koku ile uyarılmış hatırlama evrensel bir olgu olarak kabul edilir ve kokuların geçmişten anılar getirebileceği gerçeğini ifade etmektedir (Andersson, 2011: 24). Bir başka ifade ile beyinde kokuları işleyen ve “koku alma soğanı” olarak adlandırılan bölge, beyin çıkıntısı (hipokampus) ile yan yanadır. Denizati şeklinde olan bu soğan, beyin zarından (korteks) gelen tüm bilgilerin toplandığı yerdir. Nörologlar, hipokampusün yeni olaylar için hafıza yaratmada önemli bir görevi olduğunu belirtmektedirler (<https://t24.com.tr/haber/neden-bazi-kokular-bizi-gecmise-goturur,278587>, 2020).

Bazı bilim insanları, kokuların algılanıp hatırlanmasına yönelik çığır açıcı çalışmalarının sonuçlarını 1991 yılında yayımladılar. Bu çalışmalar ile koku reseptörleriyle ilişkili bin kadar gen ailesinin var olduğunu tespit ettiler. Yapılan başka bir çalışmada, kokuların ve tatların geçmişimize ait duygusal an ve çocukluğumuza ait “pozitif veya negatif” anıları hatırlatabileceğini açık bir şekilde ifade edilmektedir (<http://www.psychologies.com.tr/tatlarin-ve-kokularin-nostaljisi/>, 2020). Söz gelimi, pişmekte olan kurabiye kokusu anne yada büyük anneyle, özellikle de çocukluğa dayanan ev yaşamıyla ilgili nostaljik duygular uyandırabilir (Demir, 2008: 30). Koku ve tat belleği bu konuyla alakalı yapılacak başka çalışmaların da ateşleyicisi olabilir.

Duygular gibi kokular da pozitif, negatif veya nötr bir değerlik göstermektedir. Bazı araştırmacılara göre koku ve duygular nöroanatomik olarak aynı alt özellikleri paylaşmaktadır. Ayrıca, koku alma sisteminin, kokuların bilişsel işleme hariç daha kısa bir nöronal yol aldığını ve dolayısıyla nostalji araştırması için en iyi deneysel tetikleyiciye uygun olduğunu ifade etmektedirler. Benzer şekilde başka araştırmacılar da bunu doğrulayarak koku hafızasının başka uyarıcıların hafızasından bağımsız olduğunu belirttiler. Bu tür açıklamalar, nostalji araştırmacıları ve sinirbilimcilerin nostaljik yansımanın nasıl işlediğini açıkça anlamaya yönelik beyin görüntüleme çalışmalarını tasarlamaları için bir araştırma zemini sağlamaktadır (Andersson, 2011: 25).

Nostaljik anlatı bilişsel bir süreçten çok, bir duygu durumunu ifade etmektedir. Mutlu aile temasının sembolü “kurabiye kokusu,” çocukluğun güzel domateslerinin lezzeti ve kokusu kayıp, annelerin yaptığı kurabiyelerin kokusu ise ancak bir özlem duygusunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda nostalji, kaybedilmiş çocukluğa dönüşü arzulayan, tatlarla, kokularla ve kaybedilmiş mutluluğu çağrıştıran bir duygudur (Avcı, 2019: 120). Çevrede bir anda algıladığımız koku ile geçmişe gidip acaba nerede bu kokuyu koklamıştım nerede hissetmişim diye geçmişi düşünerek bulmaya çalışmak, güzel bir histir. Söz gelimi, yağmur sonrası toprak kokusu bireyi çocukluğunun geçtiği köye götürebilmektedir.

Birey, geçmişinde anlamlı bir olaya bağlı olan bir şey kokladığında, önce duygular kokuya yanıt verir, sonra hafıza bunun arkasından gelir. Kimi çalışma, bu şekilde geçmişten gelen bir kokunun ardından bazen hafızanın anıyı getiremeyeceğini ve hafıza yüzleşmeyi reddetse dahi geçmişe dair hissin hissedilebileceğini belirtmektedir. New

Jersey’de bulunan Rutgers Üniversitesi’nden bir araştırmacı, koku ile hafıza arasındaki ilişkinin aynı zamanda sağlık konularına da uzandığını belirtmektedir. Azalmış koku hissinin Parkinson ve Alzheimer gibi hafıza kaybı ile ilişkili hastalıkların erken belirtisi olabileceğini ve koku hissinin azalması, hafıza kaybı ile ilişkilendirilebileceği gibi yaşlanmanın sonucunda da olabileceğini ileri sürmektedir. Bir başka araştırmacı ise koku ile hislerin garip ilişkinin evrimsel bir açıklaması olabileceğini belirtmektedir (<https://www.webtekno.com/kokular-hatiralari-nasil-canlandiriyor-h81385.html>, 2020).

Kimi araştırmacılar, kokuların yarattığı nostaljik anıların, tüketici tercihleri söz konusu olduğunda bireysel duyum arayışını olumlu yönde etkilediği sonucuna varmışlardır. Bir başka araştırmacı, araştırmasında katılımcılardan farklı kokuları derecelendirmelerini istemiş ve bu şekilde koku nostaljisini uyandırmıştır. Kuşak farklarına göre alınan koku türünün de farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Söz gelimi, 1930’dan önce doğanlar için, saman, atlar ve deniz havası da dâhil olmak üzere doğa kokuları en büyük etkiye sahipken, 1930’dan sonra doğanlar için gıda aromaları en büyük tetikleyiciler olarak listelenmiştir, aynı zamanda plastik, uçak yakıtı, tatlılar ve oyun hamuru gibi birkaçı, bazı gruplar için nostaljiyi ortaya çıkarabilir (Andersson, 2011: 24).

2.1.5.2. İşitsel Nostalji Tetikleyicileri

Nostalji, koku, ses veya görüntü hissi ile tetiklenebilir. 18. yy’da Fransa’da konuşlanan İsviçre askerleri, klinik olarak tanımlanan ilk “nostalji” kurbanlarıydı. Sözde, askerler arasındaki nostalji nöbetleri İsviçre’nin Alp melodileri tarafından tetiklendi: “Sürüleri sürmek için çobanlara eşlik eden yöresel şarkı veya yöresel müzik aletlerinin sesleri, askerler arasında bir nostalji salgınını tetikledi” Bu durum birliklerin geri dönmelerini hızlandırmıştır. Bu askerlerin işitsel hafızası sıra sesleriyle temsil edildi. Köyün sesleriyle ilgili anıları, evden uzakta bir savaşta savaşma durumları gibi toplumsaldı. (Bull, 2020: 86).

Geçmişe ait bir müzik veya bir şarkı, bireye gençlik dönemlerine ilişkin duyguları yeniden hissettirebilir (Demir, 2008: 30). Müzik sonsuz bir güç taşır. İnsan repertuarındaki tüm duygular gelen sesle kolayca hatırlanabilir. Duygular bir akorun gövdesinde veya bir davulun ritminde bulunsun, işitme, hafıza ile en çok ilişkili olan insan duygusudur. Nostalji, birçoğu için müzik tarafından yaygın olarak kışkırtılan çok

tanıdık bir his, geçen bir dönemin acı hatıralarıdır. Nostaljinin ağrısına çok sayıda tetikleyici yol açabilir, ancak kimi çalışmalar 12 ile 22 yaşları arasında insan beyninin, gelen uyarımı (müzik gibi) davranış örüntülerine bağlayan, sesleri kalıcı olarak bağlayan en büyük miktarda nöronik komut geliştirdiğini göstermiştir (<https://foothill-dragonpress.org/259050/feature-stories/auditory-nostalgia-the-music-of-foothills-youth/>, 2020). Öyle ki, yapılan bir çalışma ile katılımcılara rastgele seçilen popüler müzik alıntılarını dinlettiler ve her şarkının nostaljik olduğunu hissettirdiler. Nostalji, bir şarkının otobiyografik olarak dikkat çekici, uyandırıcı, tanıdık olduğu ve çok sayıda olumlu, olumsuz ve karışık duygu ortaya çıkardığı ölçüde daha güçlü hissedilmekteydi (Barrett, vd., 2010: 390).

Şarkı sözlerinin ve müziğin duyguları uyandırmak için güçlü bir uyarıcı olduğu bilgisiyle, kimi araştırmacı, bir müzik parçasının işitilmesinin geçmiş zamanların anılarını uyandırabileceğini ve bu tür hatırlamalar normalde olumlu bir ton kazandığını belirtmektedir. Bir başka araştırmacı ise bireysel nostalji ile şarkılardaki algılanan etki arasındaki ilişkiyi araştırmak istemiştir. Bu bağlamda, nostalji ile sosyal bağlılığın ölçülmesi de dahil olmak üzere belirli duygular arasındaki bağlantılar araştırılmıştır. Şarkılarda geçen sözlerin, mutluluk ve üzüntü gibi farklı duygusal tonların katılımcılarda nasıl bir etki oluşturduğu saptanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda, insanlar mutlu şarkı sözlerini tercih ederek daha anlamlı buldular. Nostalji ve sosyal bağlılık arasındaki bağ, yüksek puan alanlar ve hüzünlü şarkı sözlerinin derecelendirmeleri arasında herhangi bir ilişki bulunmamasıyla güçlendirildi (Andersson, 2011: 21).

Nostalji, otobiyografik anılara eşlik edebilen duygusal bir süreçtir. Öncelikle olumlu etkiyi doğuran, üzüntü ve yalnızlığa karşı koymaya hizmet eden karmaşık bir duygu olarak tanımlanmaktadır. Son araştırmalar nostaljiyi genellikle müzik tarafından tetiklenen bir duygu olarak ortaya koymaktadır. Her ne kadar mevcut psikolojik alanyazındaki nostaljinin az sayıda tanımı nostaljinin tarihini, içeriğini ve işlevlerini araştırmak için yararlı olsa da, ne müzik uyarımlı nostaljinin çok özel yapısına ne de müziğin duyusal ve anımsatıcı yapısındaki bireysel farklılıklara değinmemiştir (Barrett, vd., 2010: 390).

Kimi araştırmacı şarkıda geçen nesnenin bireye nostaljik duygu yaşatabildiğini ifade etmektedir. Yaptığı bir çalışmayı değerlendiren yazar, nesneyi bireyin öz imajını genişleterek katılımcının kimliğini güçlendirmeye yardımcı olabilecek çocukluk maceralarını temsil eden nesnenin şarkıda geçen bisiklet olduğunu belirtmektedir (Andersson, 2011: 22). Özellikle Türk Sinemasında önemli bir yere sahip olan Yeşilçam filmlerinde sıklıkla yer alan 45’lik plaklar ve 70’lerden şarkılar bu filmlerde nostalji unsurunu ne denli içselleştirdiğinin ispatıdır (Derin, 2014: 127). Söz gelimi, “Sevemediğim Kara Gözlüm”⁶⁸ filminde Türkan Şoray’ın rol gereği film adıyla aynı ismi paylaşan şarkıyı seslendirmeden önce “bu şarkının bende acı-tatlı hatırası var” repliğini, işitsel nostaljiye örnek olarak gösterebiliriz.

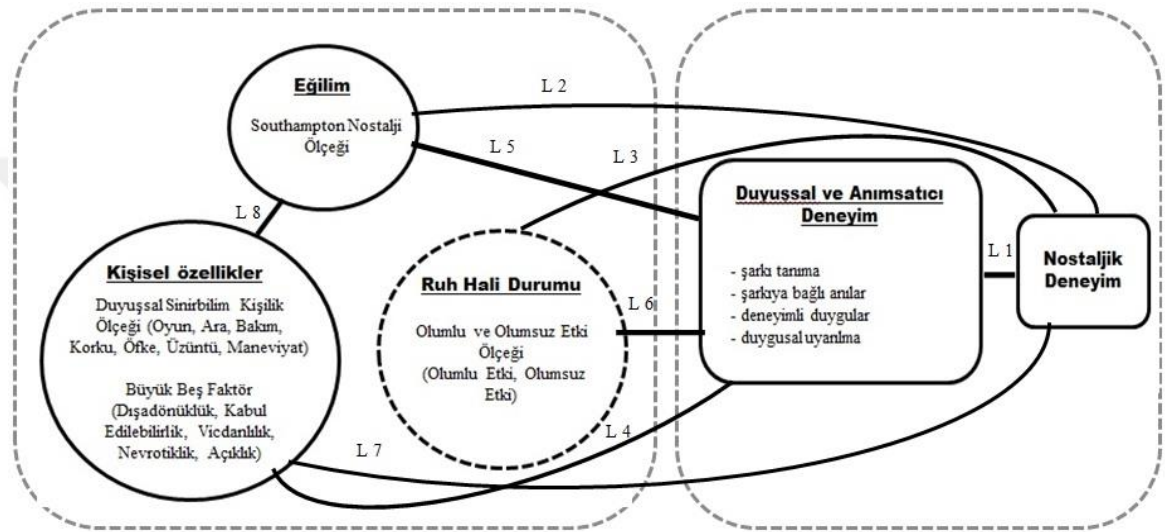
Uyarıcı etki olarak müziğin bir başka nostalji çalışmasında araştırmacılar katılımcıların popüler şarkıların rastgele seçilmiş alıntılarını dinlemelerini ve derecelendirmelerini istemişler. Müzik uyarımlı nostaljinin yoğunluğu, bağlam düzeyi ve birey düzeyi olmak üzere iki değişken kullanılarak değerlendirildi. Bağlam düzeyi, katılımcıların belirli bir şarkıyla ilgili olabilecek bireysel ilişkilere ve herhangi bir şarkıyı dinlerken bir bireyin deneyiminin niteliklerine atıfta bulunur. Bağlam seviyeleri yapısı, araştırmacıların aynı birey tarafından hissedilen duyguların farklı şarkıları dinlerken nasıl değişebileceğini açıklamalarına yardımcı olmaktadır. Birey düzeyinde kurgularla katılımcılar arasında dinlemeden önce bireyin farklılıklarına değindiler. Çalışma sonucunda, nostalji daha çok bağlamsal olarak, birey düzeyindeki yapı ve bu ikisi arasındaki etkileşim tarafından daha güçlü bir şekilde olacağı tahmin edilmektedir. Müzik kaynağının nostaljiyi, insanların geçmişte belirli şarkılar ve olaylar arasında, yani kişilik özelliklerinden daha çok oluşturduğu kendine özgü bağlantılar olarak uyandırdığı iddia edilmektedir (Andersson, 2011: 23).

Aşağıda, nostaljik deneyime ve bu yapıların nostaljiyle ilişkili olabileceği bağlantılara katkıda bulunabilecek bağlam ve kişi düzeyindeki yapıları özetleyen buluşsal bir model sunulmaktadır. Bağlam düzeyindeki yapılarla, bir kişinin belirli bir şarkıyla olan ilişkisinin özelliklerinden ve belirli bir şarkıyı dinlerken bir kişinin deneyiminin özelliklerinden bahsedilmektedir. Bir kişinin belirli bir şarkıyla ilişkisi, şarkının ne kadar tanıdık olduğu ve şarkının kişisel bir hafıza ile ilişkilendirilme

⁶⁸ Sevemediğim Kara Gözlüm, Yönetmen: Atıf Yılmaz, Yapım Yılı: 1970, <https://www.youtube.com/watch?v=fi2UfcIgRNM> [26.03.2020].

derecesi olarak ifade edilebilir. Bir şarkıyı dinlerken bir kişinin deneyiminin bir özelliği, bir kişinin dinleme sırasında ne kadar uyandırıldığını ve bir kişinin dinleme sırasında yaşadığı belirli duyguları içerebilir. Bağlam düzeyindeki yapılar, aynı kişinin neden farklı şarkıları dinlerken değişen seviyelerde nostalji yaşadığını açıklamaya yardımcı olabilmektedir (Barrett, vd., 2010: 391).

Şekil 2.1: Nostaljik Duruma Katkıda Bulunabilecek Bağlamsal ve Birey Düzeyindeki Yapıların Buluşsal Modeli

Kaynak: Barrett, vd., 2010: 391.

Şekildeki her bağlantı (L1-L8) yapılar arasında olası bir ilişkiyi temsil etmektedir. Soldan en uzak olan yapılar en soyut kişi düzeyindeki yapılardır, sağdan en uzakta yapılar ise anlık anlık nostalji deneyimine en yakın bağlam düzeyindeki değişkenleri temsil etmektedir. Bu şekil, verileri iki düzeyde (kişi ve bağlam) yansıtan hem kavramsal hem de istatistiksel modeli özetlemektedir. Olumlu ve Olumsuz Etki Programı (PANAS) özelliğini çalışmanın başlangıcında genel ruh hali durumunun bir göstergesi olarak kullanıldığı için, çalışma sırasında ayrı noktalardan daha çok, PANAS söz konusu modele bağlam düzeyinde değil, kişi düzeyinde dâhil edildi (A.g.e.: 391).

2.1.5.3. Görsel Nostalji Tetikleyicileri

Nostalji, çağdaş olmanın anlatımıyla söz konusu olan psikolojik sarsıntıları önleme konusunda sıklıkla kullanılan bir stratejidir. Etimolojik geçmişine karşılık nostaljinin çağdaş bir olgu olduğu söylenilebilir. Öyle ki, gündeminin bitmeyecek gibi

olması, nostaljinin çağdaşlığın krizlerinin üzerini örtmek zorunda olan tutumu ile ilgili görülebilir. Kültürel anlamda nostalji, pek çok biçimde kendisini gösterebilmektedir. Söz gelimi, modada, günlük konuşma biçimlerindeki kimi kavramlarda, çeşitli objelerde, romanlarda, resimlerde, televizyon dizilerinde ve elbette sinemada (Ümer, 2019: 587).

Nostaljiyi yalnızca olumsuz bir kavram olarak düşünmeyen kimi yazar, feminist bir bakış açısıyla nostaljinin bir yandan geçmişe ait eskimiş değerleri su yüzüne çıkarıp hatırlattığını, öte yandansa geçmişi “yeniden yaratarak” geçmişin değerlerini bugünün değerleri üzerinden eleştirel bir gözle yeniden değerlendirme potansiyeli de barındırdığını söylemektedir. Söz gelimi, vintage giysiler, vintage arabalar ve eski filmler bugünle kurulan yeni bir ilişkiyle dönüşerek yeniden anlamlanmaktadır (Özdüzen, 2016: 199-211). Nostalji, kaybın yaşanmadan önceki dünyayı, temiz ve arı olanı sunma iddiasındadır. Anımsamak, zihni tazelemek ve deneyim oluşturmak, böyles bir durumda düşünülmesi garipseyci gibi görünse de, nostaljik her çeşit temsil bunları kapsamaktadır. Geçip gitmiş bir zamanın veya deneyimin duyumsanması veya hissettirilmesi nostaljinin özelliğidir. Bu doğrultuda, nostaljiye duyulan gereksinimin, kitle kültürünün modalarından romantik melankoliye kadar birçok nedeni söz konusudur (Ümer, 2019: 602).

Görsel nostalji açısından değerlendirildiğinde, kimi nesneler bireye nostaljik duygular yaşatır. Bu, bir fotoğraf karesi, bir film afişi, bireyin çocukluğunun geçtiği bir ev olabilir. Öyle ki, yapılan bir çalışma ile bazı denekler, siyah beyaz fotoğrafların renkli görüntülerden daha nostaljik göründüğünü ifade etmektedirler (Holak ve Havlena, 1992: 380-387). Ayrıca, oyuncaklar, antikalar, kitaplar, mücevherler ve arabalar da bireye nostaljik hissettiren eşyalardır. Özel günlerle alakalı çoğu zaman hissedilen nostaljinin kaynağı ise, yılbaşı süsleri veya düğün pastası gibi basit objelerle uyandırılmaktadır. Bu objeler hatıraların ortaya çıkmasını sağladığından, objelere ayrıca anlamlar yüklenilmektedir (Demir, 2008: 30). İnsanların eski giyim kuşamları da yine nostaljik duygular üzerinde etkili olabilmektedir. Eskinin modasını günümüzde yaşatmaya çalışan kimi markalar ve eskinin modasına geri dönen kimi ünlüler bu duyguya örnek oluşturmaktadır.

Moda, nostaljinin en çok etkisi altına aldığı alanlardan biridir. Kendall Jenner'ın doğum gününde giydiği Swarovski taşlardan oluşan elbisenin Paris Hilton'un 2002 yılında giydiğine bu derece benzemesi tesadüf olmayabilir. Benzer şekilde tulumların, choker'ların ve korselerin geri dönmesi de yine eski olana özlemi ifade etmektedir. Öyle ki, duygusal anlamda bağlı olduğumuz öğeler yaşamımıza yeni sürümleriyle girdiğinde onlara bakış açımız değişse de bir anlamda bu öğelerin bize ait ve bize özel olduğunu düşünürüz. Bu yüzden eski sürüme karşı korumacı davranır, yeni sürümü ve yeniye destekleyenleri dışlayıcı tutum geliştirmekteyiz (<http://www.cosmopolitan.turkiye.com/>, 2019).

20. yy'ın ortalarında, özellikle moda tasarımında, nostaljik unsurlara yönelik eğilimlerin arttığı görülmektedir. Ayrıca, 1990'lardan sonra da bu eğilimin yoğun bir şekilde olduğu gözlemlenmektedir. Yeniler belli bir zaman sonra eskilerin yerini almakta ve modanın kronolojik açıdan kullandığı kaynak büyümektedir. Böylece moda, yine kendisi için kaynak oluşturmakta ve moda tarihi insanlara içinden alıntılar yapma şansı vermektedir. Söz gelimi, 2009 yılının modasında 1970'lerin İspanyol havasını veya 80'lerin Punk ve Disco tarzlarını görüyorsak, buna modanın kendi için oluşturduğu tarzları yeniden canlandığına en iyi örneğidir diyebiliriz (Alpat, 2011: 16).

Nostalji ile sinema arasındaki ilişki, kökensel ortaklıklarıyla düşünülebilir. Sinema makinesi belleğin benzeri olarak deneyimin kayda alınmasıdır. Hareket imajlar yalnız zaman ve mekân yönünden belgelenmesi değil, aynı zamanda izleyicinin deneyimlerini canlandıran ve onları tetikleyen anlar serisi olarak da görülebilmektedir. Bu nedenle sinemanın nostaljik yönü, belleği yenileyen ancak düş sahnelemesi ile de izleyicisine başka bir dünyanın hayalini sunmaktadır (Ümer, 2019: 587).

Nostaljiye ilişkin ilgi, onun yitirilmiş saflığını göstermesiyle ilgili olmaktadır. Çünkü, temsilen nostalji dilinin tepkimeler üreten yönü, ortaklıkları daha kolay sağlamakta, bu ise kitlesel bir kabulleniş ile sağlanmaktadır. Bu nedenle nostalji, düş ile gerçeği kaynaştıran kaybedilmiş olanın sahneye aktarılmasını ve izleyiciye bu kaybın giderilmesini, kısa süreli de olsa yaşatmaktadır (A.g.e.: 587). Eskiler bize, çocukluk yıllarında yaşadığımız huzur ve özgürlük hissini hatırlatıyor. Hatıraları yâd etmek, vücudun endorfin salgılamasını sağlıyor. İyi hissetmeyi sağlayan bu hormon, bir nevi

bağımlılık yaratıyor. Bu yüzden eskilerden en sevdiğimiz bir filmi bıkip usanmadan defalerca izleriz (<http://www.cosmopolitanturkiye.com/>, 2019). Öyle ki, Yeşilçam sinemasının her gün televizyonda farklı saatlerde yayınlanması ve özellikle de prime time olarak da bilinen akşam saatlerinde yayınlaması, Yeşilçam Sineması'nın melodram ve komedi türlerinin yaşamasına, hatırlanmasına ve unutulmamasına hem de bu türlerin yansıttığı dönemin bir belgesi ve en önemlisi kaybedilen bir deneyim zamanını içinde barındırmasıyla alımlanmasına neden olduğu söylenilebilir (Ümer, 2019: 594).

Türk Sineması'nın simgeleştirilmiş ismi olan Yeşilçam, 1950'lerden 1980'lerin sonuna kadar süren Türk Sinema tarihindeki dönemi kapsamaktadır. Yeşilçam, adını film yapım şirketlerinin bulunduğu sokaktan almaktadır. Bu sokak adının ilk kez duyulması ve giderek de yaygın bir duruma gelmesi, "Halk Film Şirketi"nin 1946'da buraya yerleşmesiyle başlamıştır (Metin, 2019: 428). Yeşilçam filmlerindeki kavuşamama, imkânsız aşk, hastalık, film içindeki kuşak çatışmalarından kaynaklanan nostalji duygusu ve geçmişe özlem, kadim dostluklar gibi birçok durum Yeşilçam melodramlarının ana uylaşmalarını temsil etmektedir (Derin, 2014: 121). Türk Sineması'nın altın çağı olan Yeşilçam dönemi sonrasında Türk Sineması'nda film üretimi bitme noktasına kadar gelmiştir. Ancak, yalnız endüstriyel anlamda yaşanmayan bu çöküş, Yeşilçam Sineması'nı yansıtan üslup ve kalıplarda da kısmen yaşanmıştır. Bu dönemlerde endüstriyel anlamda yaşanan sıkıntılar ile birlikte yönetmenler, film sektöründe yeni üslup arayışlarına girmişlerdir (Metin, 2019: 398).

Ana akım sinemanın dışında yer alan yönetmenler, Türk Sinema Tarihi'nin ara dönemlerinde yaptıkları filmlerle bir bakıma Yeşilçam'a duydukları özlemlerini ve hesaplaşmalarını ifade etmektedir. Söz gelimi, *Gölge Oyunu*, *Adı Vasfiye*, *Gece Yolculuğu*, *Aaah Belinda*, *Gizli Yüz* ve *Arkadaşım Şeytan* gibi filmler bu ara dönemde yapılan filmlerden bazılarıdır (A.g.e.: 398). Yeşilçam sonrası Türk Sineması örneklerine baktığımızda, taşra yaşamına ve "evde korunaklılık ve kucaklayıcılık atfeden Çağan Irmak sineması, popüler nostalji sineması içinde azınlıkları çocuksu babalar ve babacan çocukların ön planda olduğu hikayelerle temsil ederek, geçmişin gerçekliğiyle yüzleşmektense onu çocukluğun mesut alanına sabit emektedir (Özdüzen, 2016: 210).

Kimi yazarın tanımladığı şekliyle nostalji, yeni bir inşa süreci sorumluluğunu taşımamakta ve daha mizahidir. Absürtlükleri, belli bir dönemde yaşanan

memnuniyetsizlikleri bile gülümsenerek hatırlanacak detaylar olarak sunmaktadır. Sinemada nostaljik öğelerin kullanımı konusunda kimi yazar, nostalji filmlerinde geçmişin şeyleştirildiğini, bir tür toplumsal çocukluk dönemi olarak tasavvur edildiğini ve toplumun çocuksulaştırıldığını belirtmektedir. Bu filmler, geçmişteki taşra yaşantısında cisimleşen bir kolektif kimlik, bir “biz” anlatısı, bir tür “içsel gerçeklik alanı” kurarlar. “Biz” i tarif eden kendinden menkul bir iyilik, saflık, çocuksuluktur. Bu “biz” anlatısı bir yandan toplumu şirin, afacan bir çocuk olarak canlandırırken, bir yandan da hesap verebilir olma sorumluluğundan arındırır. Nostalji filmleri böylece toplumu tarihin yükünü taşımaktan kurtarmış olur (Muzbeg ve Erus, 2019: 308).

2.2. ÖRGÜTSEL NOSTALJİ

Örgütsel nostalji kavramının derinliklerini anlamanın yolu, nostalji kavramını detaylı tanımlamaktan geçmektedir. Nostalji, oldukça yakın bir zaman sürecinde, geçmişteki yaşamın daha iyi olduğuna dair bir inanç üzerinden geçmişin akıp gitmesine seyirci kalmanın zor olduğu fikri ile ilişkilendirilen bir kavram olarak ele alınmaktadır (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 351). Örgütsel nostalji ise geçmiş yaşamının daha iyi olduğunu düşünen bireyin, geçmişindeki örgütsel yaşamına, konumuna, işleyişine, çevresine ve olaylara karşı özlem duyma olarak tanımlanmaktadır (Kurşuncu, İmadoğlu ve Çavuş, 2018: 956). Böyle bir bakış açısından hareketle, nostaljinin bir örgüt bağlamında nasıl sunulabileceğini gösteren birçok çalışma yürütülmüş ve böylece nostalji örgüt yazınındaki yerini almıştır. Bu çalışmalar aynı zamanda nostaljinin örgüt ortamında paylaşılan ve birlikte oluşturulan sosyal ve baskın bir duygu olduğunu, nostaljinin sadece bireysel olarak değil başka bireylerle de yaşanabileceğini ileri sürmektedir (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 351).

Çoğu zaman geçmiş günlerle ilgili hikâyeler duyar veya anlatırız, bu zaman içinde bir çeşit süreklilik resmi değil, geçmiş ile bugün arasındaki zıtlıkların bir resmidir. Bunlar, o zaman ve şimdi, eski patron ve yeni olan arasındaki, bazı örgüt normlarının kaldırılmadan öncesi ve sonrası, yeniden yapılanma, birleşme vb. gibi örneklerin arasındaki farklar ve zıtlıklardır. İnsanların şu andaki aydınlanmış durumlarını karanlık geçmişleriyle belirdiklerinde, bu örgütsel araştırmalarda kaydedilen tüm alıntılardan, geçmişin genellikle şimdiki zamanla karşılaştırıldığından çıkarılabiliriz (Ybema, 2004: 828).

Örgütsel nostalji, tanımlanmış olan bireysel ve kolektif nostalji türlerinden farklıdır. Çalışma yaşamı ile özel yaşam alanları arasındaki ayrılık, örgütsel ve bireysel nostaljinin arasındaki ayrımı oluşturmaktadır. İşgörenler özel yaşamlarını ve çalışma yaşamlarını farklı alanlarda (ev, ofis) ve zamanlarda (hafta içi, hafta sonu) yaşamaktadırlar. Söz gelimi, farklı zamanlarda (hafta içi, hafta sonu) ve farklı yerlerde (ev, ofis) doldurulmaktadır (Leunissen, vd., 2016: 4). Örgütsel nostalji, bireylerin bireysel ve örgütsel olaylarla ilgili anlatımını ifade etmektedir. Bu yeniden anlatımın kolektif nostalgide olduğu gibi örgütün başka işgörenleri ile paylaşılmasına gerek olmayabilir (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 351). Örgütsel nostalji, kolektif çalışma ortamındaki başka grup üyeleriyle paylaşılmayan bireysel deneyimler olarak ifade edilebilmektedir. Benzer bir ifade ile örgütsel nostalji, çalışma ortamındaki başka grup içi üyelerle paylaşılmayan bireysel deneyimlere atıfta bulunabilmektedir. Söz gelimi, belirli bir hastayla benzersiz bir duygusal bağ geliştiren bir hemşire vb. gibi örnekler gösterilebilir (Leunissen, vd., 2016: 5).

Etnografik araştırmalar örgüt üyelerinin geçmişe bağlanmayı sevdiklerini göstermiştir. Bireyin zamanda geriye gitmek isterken kendisini bulduğu o duyguya nostalji denilmektedir. Örgüt üyeleri, eski günlerini hatırlıyorlar veya örgütün kurucusu, eski meslektaşları, ilk ürünleri, eski çalışma yöntemleri, eski günlerin ortak özveri ve samimi atmosferini çoğu zaman anlatırlar. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Hollandalı bisküvi üreticileri, salonlarını dolduran kızlar ve genç kadınlar, eski işlerinin tekdüzeliğini, uzun çalışma günlerini veya yetersiz ücretleri hatırlamıyor gibi görünmekte ancak paylaştıkları şakaları, sıcak ilişkileri ve eğlenceli anları genellikle hatırlamaktadırlar (Ybema, 2004: 828). Ve artık bilim neden nostalgik hissettiğimizi ve bunun iyi bir şey mi kötü bir şey mi olduğunu açıklayabilmektedir (www.business.bloomberght.com, 2020). Örgüt üyeleri, kendilerine misyon anlamında öncülük eden günleri anımsamakta veya çalıştığı örgütlerin kurucuları, önceki iş arkadaşları, ürettikleri ilk ürünleri, eski çalışma yöntemleri, ortak adanmışlıkları, eski günlerin arkadaş ilişkileri hakkında konuşmaktadırlar (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 351). Bu doğrultuda örgütsel nostalji, anıların yaşama değer kattığını ve bireyler bakımından bir anlam kaynağı olduğunu varsaymaktadır (Kuşuncu, İmadoğlu ve Çavuş, 2018: 957).

Tüm örgüt üyeleri örgütün içinde en iyi menfaatlere sahip olduklarını düşünmesine karşın, örgütün geleceği hakkında geçmişine verdikleri değerle yakından ilişkili olan farklı anlayışlara sahiptirler. Bazı zamanlar örgüt ile birlikte olan daha eski grupların iktidar pozisyonları vardı, ancak biçimsel niteliklere sahip olma olasılıkları daha azdı. Kimliklerinin temel bileşeni, işlerin daha kesin olduğu ve iyi yapılmış bir işte topluluk duygusu ve gururun olduğu bir zaman için belirli bir nostaljiydi. Bu nostaljiye taktiksel olarak karşı, değişimi kutlama eğiliminde olan yeni bir “kuşak kimliği”di. Genç, biçimsel olarak nitelikli, iş dünyası uzmanları yeni uygulamalar veya yeni bir politika getirmeye çalışıp, geçmiş hakkındaki övgü söylemlerini tersine çeviriyorlardı. Hoş bir ruh halinde, dünün çözümlerinin bugün işe yaramayacağını ve yeni çalkantılı bir pazarın sözde talepleri nedeniyle yenileşim (inovasyon) de aynı şekilde kaçınılmaz olmasını sağlamak için tarihi kazanımlara küçük bir hizmet bedeli ödeyeceklerdi. Geçmiş başarılarla korkuyla yapışanlar, kendilerini tarihte hapsedmektedirler. Öyle ki, genç bir yöneticinin, “Eğer değişime hazır değilseniz, geride kalacaksınız” (Ybema, 2004: 834) ifadesi geçmişte kalmanın değişimin önündeki en büyük engel olup, örgütün kalitesini ve verimliliğine zarar oluşturacak bir durum olduğunu özetlemektedir.

Örgütlerde nostaljiyi tartışmayı seçmek kendine özgü görünebilmektedir. Nostaljinin herhangi bir duygu olmadığı, en azından aşk, nefret, kıskançlık veya öfke gibi duygularla rekabet edecek bir duygu olmadığı söylenebilir. Alternatif olarak, örgütlerin nostalji için doğal bir yaşam alanı olmadığı, bireyin çocukluğu, ilk aşkı veya gençlik kararsızlıkları hakkında nostaljik olduğu, ancak örgüt hakkında neredeyse hiç nostaljik olmadığı söylenebilir. Bu bağlamda kimi yazar, nostaljinin örgütlerde bir dizi farklı duygusal yönelimi kapsadığı görüşünü sunmaktadır. Örgütsel nostaljinin sıra dışı bir olgu değil, çok sayıda örgüt üyelerinin bakış açısına hâkim olan ve hatta bazı örgütlerin baskın duygusal yönünü tanımlayan yaygın bir olgu olduğunu savunmaktadır (Gabriel, 1993: 119-120).

Antropologlar, geçmişle ilgili halk hikâyelerinin veya bir grubun ortak kökeninin ayrıntılı açıklamalarının sürekli olarak “şimdiki zamanların ruh haline uyacak şekilde” revize edildiğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, geçmişin anlatıları genellikle tarihsel gerçeklerin oldukça seçici ve sıklıkla idealize edilmiş bir sunumunu sağlar ve geçmiş bugünün bakış açısıyla tanımlar. Geçmiş geriye dönük olarak olumlu değerlendirilirken, yüksek olasılıkla o zamanlar daha farklı deneyimlenmiştir. Öyle ki,

bu öznel çarpıtma nedeniyle, eski günlerle ilgili melankolik, romantik hikâyelerin, geçmişle ilgili olmaktan çok, bugünün deneyimi ve kaygıları hakkında insanların bilgilendirilmesi sağlanabilir (Ybema, 2004: 828).

2.2.1. Örgütsel Nostaljinin Tanımı

Bazı yazarlar, örgütsel nostaljiyi geçmiş olaylar ve bireyin örgütsel yaşamının yönleri için duygusal özlem veya özlemlili bir sevgi olarak tanımlamaktadır. (Leunissen, vd., 2016: 4). Bir başka ifade ile bireyin geçmişindeki örgütsel yaşamına, konumuna, işleyişine, çevresine, olaylara karşı özlem veya hasret duyma olarak tanımlanmaktadır. Söz gelimi, birey iş arkadaşlarına, liderlerine, o dönem kullanılan teknolojiye ve yaşam sürdüğü, ilişkili olduğu binalara özlem duyabilmektedir (Kurşuncu , İmadoğlu ve Çavuş, 2018: 956-957). Kimi yazar, örgütsel nostaljiyi özellikle çalışma alanındaki geçmiş deneyimlere odaklanan nostaljik hayal dünyası olarak tanımlamaktadır. Söz gelimi, bir örgüt işgörenlerinin düzenlediği piknik veya profesyonel bir hedefe ulaşmayı severek hatırlamak vb. (Leunissen, vd., 2016: 4). Kimi yazarın bakışından ise örgütsel nostalji; özünde samimi ortama yönelik özlemi, geçmiş zamanların kahramanca kazanımları gibi bir dizi duygusal yönelimleri kapsamaktadır. Bu tür duygusal yönelimler belli bir melankoli altında oluşmakta ve bitmişliği yüzünden bir özlemi geliştirmektedir. Bu belirli bir zamansal söylem içerisinde geçmiş, “kayıp bir cennet” olarak algılanmaktadır (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 351). Bir başka yazara göre örgütsel nostalji, farklı bir durumda olmayan çok sayıda örgüt üyesinin bakış açısına sahip ve örgütlerin sahip olduğu duygusal özellikleri de belirleyen yaygın bir durumdur. Bu bağlamda karakter ve olaylar hakkında örgütsel geleneği besleyen bir durum olarak tanımlanmaktadır (Kurşuncu , İmadoğlu ve Çavuş, 2018: 953-954). Kimi yazar da örgütsel nostaljiyi; bir bireyin örgütsel yaşamının geçmiş olaylarına, geçmiş yaşanmışlıklarına ve bazı yönlerine (örgütün mimari özellikleri, meslektaşlar, liderler, yöneticiler ve teknoloji gibi) dair duygusal bir özlemini ifade etmekte diye tanımlamaktadır (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 351).

Nostalji, dramatik olaylar veya sindirilmemiş psikolojik sarsıntılar üzerinde düşünmek yerine, değerli anlar, kahraman insanlar, tarihi olaylar veya küçük ama anlamlı deneyimler bireyin anılarını beslemektedir. Bir an için bu hatırlamalar bireyi günlük rutinin dışına çıkarmakta ve bireye, günlük rutinden hoş bir durumu

hatırlatmaktadır. Bu nedenle, nostalji, "geçmişin içeriği" yerine, bugünün geçtiği şeyler, yani "bugünün hoşnutsuzlukları" hakkındaki duygularının bir ifadesidir (Ybema, 2004: 828). Nostaljinin, bazı sözlük tanımlarına baktığımızda, “geçmiş koşulların, olayların vb. dönüşü için bir özlem”, “geçmişten bir şeyi hatırlamaktan ve onu tekrar deneyimlemeyi dilemekten kaynaklanan haz ve üzüntü” ve “eski bir yerin veya zamanın mutluluğu” olarak karşılık bulmaktadır. Bu tanımlar özlemi, acı-tatlılığı ve pozitifliği vurgular. Uzman kişiler de nostaljiyi benzer bir şekilde kavramsallaştırmaktadırlar (Sedikides ve Wildschut, 2018: 48).

Bazı araştırmacılar yukarıda yapılan tanımlarından hareketle örgütsel nostaljinin başka nostalji türlerinden farklı olduğunu, bireysel nostalji türlerinin özel yaşamı, örgütsel nostaljinin ise iş ortamını anlattığını ve örgütsel nostalji söylemlerinin iş ortamındaki öznellik bakışında yenilenmiş ilgi alanının bir yönü olduğunu ileri sürmüşlerdir (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 351).

2.2.2. Örgütsel Nostaljinin Önemi

Southampton Üniversitesi'nden bilim insanlarının yaptığı araştırma, geçmişle ilgili olumlu duyguların gelecek konusunda iyimserliği ve öz saygıyı artırabileceğini belirtmektedir. Nostaljinin geçmişteki anıların mevcut özdeğer duygularının korunmasına yardımcı olduğunu ve geleceğe daha umutla bakılmasına katkıda bulunduğunu vurgulayan bilim adamları, nostaljinin iyimserliği artırarak bireylerin psikolojik zorluklarla daha iyi mücadele etmesini sağladığına da dikkati çektiğini belirtmektedirler.⁶⁹ Nostaljinin, pozitif duygulanım ürettiği, benlik saygısını artırdığı, sosyal bağlılığı özendirdiği ve varoluşsal tehdidi hafiflettiği yönündeki yaklaşımlar, nostaljinin pozitif işlevlere sahip olduğu göstermektedir (Taşkaya, 2013: 5). Aynı şekilde kimi yazar tarafından yapılan araştırmaya göre, nostalji her ne kadar acı verici olabilse de, aynı zamanda can sıkıntısına, yalnızlığa ve kaygıya karşı çok güçlü bir antidot⁷⁰ olduğunu ifade etmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre nostalji yaşamı daha anlamlı kılarak ölümü daha az korkunç bir olasılık haline getirmektedir. Bunun nedeni ise insanların geçmişlerine dönüp baktıktan sonra gelecek için daha iyimser ve

⁶⁹ Nostalji, geleceğe umutla bakmayı sağlayabilir. <https://www.memurlar.net/haber/427237/nostalji-gelecege-umutla-bakmayi-saglayabilir.html> [13.02.2020].

⁷⁰ Antidot: vücutta iltihaba ve ağrıya neden olan biyolojik faktörleri azaltan bir ilaçtır. <https://www.ilacweb.com/antidot-pomad/> [13.02.2020].

heyecanlı hissetmeleridir (www.businessht.bloomberght.com, 2020). Özellikle son yıllarda bilim insanları nostalji olgusunu daha derinlemesine araştırmaya başlamışlardır. Kimi uzmanlar nostaljinin bir hastalık olmadığını, tam aksine bunun bizi insan yapan esas duygulardan biri olduğunu ileri sürmüşlerdir. (www.businessht.bloomberght.com, 2020). Ancak nostalji, onu doğru kullanan örgütlere pek çok yarar sunarken, aynı zamanda düşünülmesi gereken bazı riskleri de vardır. Düşünce ve planlama yapmadan nostalji yapmak için acele edildiği durumlarda, örgüt itibarını arttırmak yerine mahvedilmesi de olasıdır.⁷¹

BBC’de yayımlanan bir habere göre araştırmacılar, “Nostalji, sosyal bağlılık, değerler ve ilişkilere daha önem kazandırırken, paranın ise daha önemsiz görülmesine neden olmaktadır. Böyle bir ortamda para denetimi ve özdeksel öncelik daha az baskı unsuru olmaktadır.”⁷²

Nostaljik düşüncelerin özneleri evrenseldir (www.businessht.bloomberght.com, 2020):

- Arkadaşlar ve aile bireyleri ile ilgili anılar
- Tatiller
- Şarkılar
- Göller
- Gün batımları
- Düğünler

Bazı yazarlar yaptıkları çalışmalar ile nostaljik hisler içinde olan bir bireyin geçmişe bakarken çoğu zaman kendisini yakın arkadaşları tarafından çevrelenmiş bir “başkahraman” olarak gördüğünü ileri sürmektedirler.

Genellikle şimdiki zamanın gözünde “zaman öldürücü” olarak görülen nostaljinin, “hayallere dalma” yan anlamı kapsamına dönüştüğünü belirten kimi yazar, bir kimsenin hafızasını nostaljik unsurlarla anlamsız yere kullanmasından daha kötü

⁷¹ Erhan Duman , <https://www.brandingturkiye.com/nostalji-pazarlama-nedir-niye-onemlidir-nasil-yapilir/> [13.02.2020].

⁷² <http://www.diken.com.tr/nostalji-insanlara-daha-cok-harcatiyor/> [13.02.2020].

olanın, nostaljinin mantıksız duygusallığa neden olması ve gerçekliğin tahrif edilmesine hizmet etmesi olduğunu belirtmektedir (Taşkaya, 2013: 5).

Kimi çalışmada, sadece psikolojik olarak değil, aynı zamanda siyasi nedenlerle de geçmişte durmanın güzel olduğu belirtilmektedir. Nostalji her iki açıdan da caziptir, çünkü denetimden, kural ve düzenlemelerin ötesinde gizlidir. Bir yazarın örgütsel “yaşamın altında” dediği şeyin bir parçası ve bir başka yazarın “yönetilmeyen örgütü”, yani insanların fanteziler geliştirdiği ve hikâyeler, efsaneler, söylentiler, şakalar ve dedikoduları yaydığı örgütsel yaşamın örgütlü olmayan kısmıdır. Öte yandan, böyle bir rüya dünyasının varlığı, kar amacı güden, rasyonalite, verimlilik ve denetime yönelik birçok örgütte baskın kültüre karşı koyar. Organize olmayan örgütlenme görüşüne göre, bu zor gerçekliğin tam tersi anlamına gelir, yararlar ve kişisel çıkarlar ile ilgili değil, zevkler, arzular ve endişeler ile ilgilidir. Argümanında belirli bir kararsızlık olmasına karşın, kimi yazar nostaljinin psikolojik boyutları hakkında daha politik olarak renkli bir analizle yazdığı empatik yoldan ayrılmak istememektedir (Ybema, 2004: 829).

2.2.3. Örgütsel Ortamlarda Nostalji

Örgüt çalışmalarında, kimi araştırmacının, nostalji gibi duyguların örgütsel bir ortamda önemini kabul etmesi çağrısının ardından katkısız anlamda nostaljiye az sayıda ilgi duymuştur. Söz gelimi, bazı araştırmacıların çalışması, örgütsel bir değişimi kucaklamakta zorluk çeken işgörenlerin örgütün geçmiş durumu hakkında nostaljiyi ifade ettiklerini göstermektedir. Bu bakış açısıyla, nostalji örgüt tarafından olumsuz algılanmaktadır. Çünkü bu işgörenlerin örgütün yeni durumunu benimsemediği ve daha iyi bir durum olarak hatırladıkları şeyi özlediği anlamına gelmektedir (Bardon, Josserand ve Villessèche, 2014: 6).

Kimi yazar, örgüt kuramcılarının nostalji kavramından kaçındığını savunup, örgüt üyelerinin tutumlarını, varsayımlarını ve eylemlerini anlamadaki önemini vurgulamaktadır. Önemli olan nokta, örgüt üyelerinin genellikle yeniden yapılanma ve örgüt kültürü değişim programları sırasında veya sonrasında altın bir geçmişin imgelerine sıkıca yapışmasıdır. Burada geçmiş hoş deneyimlerle, bugünün solgun yansımasıyla ilişkilidir. Yazarın söylediği gibi, bu anlamda nostalji, geçmiş koşulların kendisi kadar mevcut koşullardan doğan bir durumdur. Bir başka yazar, nostaljinin geçmişi kullandığını ancak bunun bir ürünü olmadığını savunarak daha da ileri gider.

Bununla, herhangi bir çağın nostaljik yorumunun ötekilerinden daha içsel olarak daha açık olduğu fikrine itiraz edip, daha çok geçmişin belirli bir bağlamına yol açan kesin olarak çağdaş endişeler olduğu vurgusunu yapmaktadır (Strangleman, 1999: 727).

Kimi örgütlerde yeni yöneticilerin gelmesinden önce örgütün içinde merkezi pozisyonları olan eski (yaşlı) işgörenler, geçmişini bir masal haline getirebilmektedir. O günlerde güler yüzlü örgüt ortamının kalp ısıtıcı anılarını ve iyi ilişkileri paylaşarak, örgütü bugün elinde tutan yeni yöneticilerin kusurlarını kurnazlıkla ortaya çıkarabilmektedirler. Örgütü büyüten kalite arayışları; yeni yönetim kurulu tarafından savunulan şu andaki ticarileşme, geçmişte kurucunun örgüte sevgi dolu bakımı için onları özendiren bir yönetim ve arka plana itilme tehlikesi altındadır (Ybema, 2004: 831). Bununla birlikte, örgütsel kuramda yapılan çalışmalar, nostaljinin örgütsel katılımcılar için ne kadar yararlı olabileceğini de göstermektedir. Gerçekten de kimi araştırmacı, nostaljinin örgütsel bir değişim girişimi ile karşı karşıya kalan işgörenler arasındaki nostaljinin nasıl yardımcı olabileceğini ve kaygıları nasıl önleyebileceğini göstermektedir. Bu tür araştırmalar, nostaljinin işleyişini olumlu bir duygu olarak vurgulamış olan psikoloji alanındaki çalışmaları yankılanır, çünkü nostaljik deneyim bir mutluluk durumuna yol açabilir ve böylece nostaljinin varoluşsal işlevlerini ortaya çıkarabilir (Bardon, Josserand ve Villesèche, 2014: 6).

Örgütsel nostalji günümüz olaylarının yorumlanması bakımından önemli bir etkiye sahiptir. Genel olarak, nostaljinin incelenmesi, duyguların ve farklı düşüncelerin çalışmasında güçlü bir etkidir. Ayrıca nostalji kavramı örgütlerde duygusal yaşamın karmaşıklığını ve kararsızlıktaki temel etkenlerden biridir (Kurşuncu, İmadoğlu ve Çavuş, 2018: 953-954). Yapılan bazı çalışmalar, bir aile olarak örgüt imajının örgütsel nostaljinin çekirdeğini oluşturduğunu göstermektedir. Söz gelimi, hastane daha büyük bir ekonomik kaynağa dönüşmeden önce, samimi ve tatmin edici olsa da, çalışma ortamlarını akla getiren hemşireler veya işyerlerini daha büyük bir yere taşımadan önce meslektaşlarıyla ne kadar sıkı sıkıya bağlı olduklarını hatırlayan kafe işgörenleri buna örnek gösterilebilir (Leunissen, vd., 2016: 6).

2.2.4. Nostalji ve Örgütsel Nostalji İle İlgili Çalışmalar

Nostalji ve özellikle örgütsel nostalji alanyazında gerek yurtdışında gerekse Türkiye’de sınırlı sayıda çalışılmış bir konu olmakla beraber son dönemlerde çoğu

alandaki ilgi görmüştür. Türkiye ve yurtdışında nostalji ile ilgili yapılan bazı çalışmalara aşağıda değinilmektedir.

2.2.4.1. Türkiye’deki Çalışmalar

Son yıllarda akademisyenlerin ve pazarlama yöneticilerinin dikkatlerini çeken nostalji olgusu psikografik pazarlama değişkeni olarak kullanılmaya başlanmıştır. Pazarlama alanında nostalji olgusu temelde güvenilirlik ve köklülük bağlamında geçmişe duyulan özlemi ifade etmek için kullanılmaktadır. Pazar bölümlenmesinde nostalji öğeleri kullanılırken, yaş, cinsiyet ve ürün kategorisi gibi biyolojik faktörlerin yanında referans gruplarının, sosyal kuralların ve benzeri çevresel faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca, pazarlamada nostalji kullanımında tüketici anlayışında hangi tematik nostalji kategorileri daha yoğun ise bu konuda araştırmalar yapılarak ürünün tasarım ve tutundurma faaliyetlerinde bu temaların dikkate alınmasına önem verilmelidir. Bu bağlamda, nostaljinin pazar bölümlenme değişkeni olarak kullanılması üzerine kavramsal çerçevede bir çalışma yapılmıştır (Eser, 2007: 115-130).

Unutulmuş markaların canlandırılması ve yeniden revaç bulması amacıyla geliştirilen pazarlama çabaları, eski ve yeninin bir sentezini sunan retro markalama kapsamında ele alınmaktadır. Bu kapsamda, geçmiş deneyimlerini yeniden yaşamak isteyen orta yaş ve üzeri tüketicilerle birlikte, geçmişle bağlar kurmak isteyen post modern bireyler hedeflenmektedir. Tarihsel yada kişisel nostalji hissettirecek egzotik ürünler bu amaca hizmet etmektedir. Ev reçelleri, erişteler, saray çorbaları gibi kolayda ürünlerin yanı sıra, Osmanlı dönemi mimarisinden esinlenen konut projeleri, saray mimarisinin kullanıldığı oteller geçmiş günleri bugünün tüketicisine tekrar sunmaktadır. İletişim stratejilerinde nostaljik öğelere yer verilerek, hafızalardaki geçmiş deneyimlerin ortaya çıkması istenir. Yaratılacak imgelerin nostalji öğelerini çağırması hatta onlarla örtüşmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışma, retro markalama ve mesaj stratejisini betimleme amacını taşımaktadır. Bu nedenle, retro markalamaya ilişkin kavramlar kavramsal bir çerçevede tartışılmış; Türkiye ölçeğindeki retro markalama uygulamaları ilgili mesaj stratejilerine de yer vererek incelenmiştir (Demir, 2008: 29-41).

Toplumsal değişimlerin ortaya çıkardığı uyumsuzluklar bireylerde karamsarlık ve geçmişe özlem duyguları yaratabilmektedir. Öyle ki, Türkiye gibi bu tür keskin

kırılma noktalarını sıkça yaşayan toplumlarda böylesi nostaljik duygulanımlar sıkça görülebilmektedir. Bu durum ise en popüler sanat türü olan sinemaya uzanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Türk sinemasında senarist ve yönetmen olarak bu duyguyu en yoğun işleyen sinemacılarımızdan biri olan Yavuz Turgul, endisinin “Muhsin Bey”, “Aşk Filmlerinin Unutulmaz Yönetmeni” ve “Eşkıya” filmleri nostaljiyi ana tema olarak aldığı yapımlarıdır. Nostalji duygusu, bu filmlerde toplumsal değişimin arka planıyla verilmiştir. Yavuz Turgul sineması bağlamında; alaturka-arabesk, popüler Yeşilçam sineması-yeni oluşan sinema anlayışı, feodalizm-kapitalist metropol kültürlerini karşılaştırmalı olarak ele alan ve bu çatışmaların toplumsal yaşamdaki duygusal izlerini sorgulayan bir çalışma yapılmıştır (Esen ve Kayador, 2009: 154-171).

20. ve 21. yy kadın giyim modasında hızlı bir değişim yaşanmıştır. Bu dönemde, kadın giyim modası kendine sürekli ilham olacak kaynaklar kazandırmak zorunda kalmıştır. Öyle ki, çağdaş kadın modası, kadın giyim modasının geçmişteki giysi tarzları, kumaşın doku ve tasarımlarını, “nostaljik” bir çerçevede yeniden gündeme getirmektedir. Kadın giyim modasındaki nostalji, Barok, Ampir ve Romantik Dönemleri (sanayileşme öncesi modası) kapsadığı gibi, 20. yy’da çok belirgin giyim tarzları oluşturmuş olan, 1950’lerdeki Amerikan kültürünün ünlüleri, sinema oyuncularının giyim tarzları, Pop ve Rock’n Roll müzisyenleri, 1970’lerin Disco kültürü, 1980’lerde Punk ve kadın modasında klasikleşmiş olan Chanel ve Dior’un tasarımlarının yeniden günümüze uyarlanması incelenmiştir. Kadın moda tasarımındaki nostaljik eğilimler, 20. ve 21. yy’ın yaşamı standartlaştıran, tekdüzeleştirici yapısına karşın, kadınlara daha özgün ifade biçimleri sunmaktadır (Alpat, 2011: 15-24).

Eskiye yansıtan her türlü ürünün değer kazandığı pazarlama dünyasında, tüketim toplumu bireyi, tüketerek gereksinimlerini karşılarken, hem kimlik edinmekte hem de tinsel doyuma ulaşmaktadır. Bu doğrultuda nostalji kavramına, insanların geçmişle gelecek arasında bir köprüye gereksinim duymaları noktasında ele alınması amaçlanan, “Değerlere Hitap Eden Pazarlamanın Nostalji Boyutu” adlı bir çalışma yapılmıştır (Altundağ, 2011: 265-273).

Son yıllarda pazarlama yöneticileri ve akademisyenleri pazarlama alanyazınına yeni kavramlar getirmişlerdir. Bu yeni kavramlardan biri olan retro, unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş ürünlerin canlandırılarak yeniden istenilmesini sağlayabilmek

için pazarlama değişkeni olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yapılan bu çalışma ile Retro pazarlama çeşitli yönleriyle ele alınıp, kavramsal açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır (Keskin ve Memiş, 2011: 191-202).

İşletmelerin tüketici davranışlarını etkileyebilmesi ve yoğun rekabetle başa çıkabilmesi için tüketicinin kültürel, sosyal, psikolojik, kişisel özelliklerini göz önünde bulundurması kaçınılmazdır. Tüketici davranışlarını etkileyen önemli kişisel faktörlerden biri kişiliktir. Tüketicilerin satın alma davranışını etkileyen önemli faktörler arasında kişilik özellikleri yanında nostalji eğilimi de yer almaktadır. Nostalji, pazarlamada çok başarılı görülen bu nedenle çok sık ele alınan bir temadır. Nostaljinin, pazarlama alanında türlü mal ve hizmetler için tüketicilerin satın alma davranışlarını etkilediği gösterilmiştir. Bu bağlamda, kişilik özelliklerinden biri olan deneyimlere açıklık ve nostalji eğiliminin ürün ilgilenimi ve marka sadakatine etkisinin incelenmesi amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, deneyimlere açıklık kişilik özelliğinin ürün ilgilenimi üzerinde ve ürün ilgileniminin marka sadakati üzerinde etkisi olduğu gözlenmiştir. Buna karşılık, nostalji eğiliminin ürün ilgilenimi üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır (Özhan, 2015: 198).

Türk restoran müşterilerinin nostaljik eğilimlerinin anlaşılmasına katkıda bulunması ve nostalji duygusunu etkileyen faktörler ile bunların restoran müşterisinin sadakati ve daha fazla ödeme yapmaya eğimli olması üzerine etkilerini detaylı olarak incelemek amacıyla “Restoran'da Nostalji'nin Rolünü Keşfetmek Dönüş Patronasında Deneyim Ve Yansımaları” adlı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın bulguları, örgüt ortamının nostaljik duyguların ve nostaljik olarak güdülenmiş müşterilerin tezahürü üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Müşteriler, yemek deneyimleri sırasında daha fazla tatmin olurlar ve bunun sonucunda daha fazla sadakat ve daha fazla ödeme istekliliği geliştirirler (Kızıldemir, 2016: 89).

Artan küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte bireysel ve toplumsal zevkler de değişim göstermiş, yeniye, son teknolojiye sahip ürünlere olan istek artmıştır. Tüketim toplumları oluşmuş ve yeniye, hep yeniye isteyen bir algı meydana gelmiştir. Bununla birlikte postmodern yaşamda geçmişte yaşanan anılar, yaşanmışlıklar ve bunlara duyulan aşırı sevgi ve özlem olarak tanımlanan nostaljiye olan istek, gün geçtikçe artmıştır. Ve böylece artan retro pazarlama, tüketicilerin

geçmişe olan özlemlerini dindirme amacı ile ortaya çıkmış ve geniş bir kitleye hitap etmeyi başarmıştır. Bu bağlamda, retro pazarlamanın gelişimini incelemek ve tüketicilerin tercih nedenlerini belirlemek amacı ile bir çalışma gerçekleştirilmiştir (Menge, 2017: 43).

2000 yılında Havlena ve Holak tarafından bireysel nostalji eğilimini ölçmek amacıyla geliştirilen “Nostalji Eğilimi” ölçeğini Türkçe’ye uyarlamak, güvenilirlik ve geçerlilik çalışmasının sonuçlarını aktarmak amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, söz konusu ölçeğin Türkçe biçiminin önemli ölçüde güvenilir ve geçerli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç ise türkçe nostalji eğilimi ölçeğinin, bireysel nostalji eğilimini ölçmek için kullanılabilecek nitelikte geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu anlamına gelmektedir (Özhan ve Altuğ , 2017: 53-66).

Geçmişe duyulan özlem olarak tanımlanan nostaljinin, olumlu duygulanım sağlama, benlik saygısını artırma, sosyal ilişkileri güçlendirme ve yaşama anlam katma gibi varoluşsal kaygılarla baş etmeyi kolaylaştırıcı psikolojik işlevleri olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, nostaljinin işlevleri hakkındaki çalışmalar, kişisel olarak deneyimlenmiş bir döneme ilişkin nostaljiyle sınırlı kalmış, kişisel olarak deneyimlenmemiş bir döneme ilişkin nostaljinin işlevlerini göz ardı etmiştir. Bu açığı kapatmak üzere kişisel ve simüle (simulated) nostaljinin etkinleştirilmesinin ölüm kaygısıyla ilişkisini gözlemeyi amaç edinen bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmadaki sonuçlar, denetim grubunun puanlarıyla karşılaştırıldığında, kişisel nostalji grubunun ve simüle nostalji grubunun ölüm kaygısı puanlarının anlamlı derecede daha düşük olduğunu göstermiştir. Kişisel nostalji ve simüle nostalji gruplarının puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamıştır (Yalçın ve Elmas, 2017: 76–85).

Trakya Bölgesinin İl Merkezleri’nde katılımcıların nostalji eğilimlerinin demografik değişkenler açısından farklılık gösterim göstermediğini tespit etmek amacıyla “Demografik Değişkenler Açısından Nostalji Eğilimini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma” adlı bir çalışma yapılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda katılımcıların nostalji eğilimlerinin yaş, eğitim, medeni durum ve gelir düzeyi durumlarına göre farklılaştığı ancak, cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı görülmüştür. Sonuç olarak, bu araştırmanın sınırlılıkları belirtilmiş ve gelecekte yapılacak olan çalışmalar için önerilere yer verilmiştir (Özhan ve Altuğ, 2017: 337-350).

Günümüzde, çalışma yaşamının getirdiği stresle beraber kişinin mesleğe karşı duyarsızlaşmasıyla başlayan tükenmişlik, bunun sonucu olarak meydana gelen işten ayrılma niyeti çağımızın en büyük sorunlarından biridir. Mesleki tükenmişlik zor koşullar altında çalışmanın getirdiği stresten dolayı ortaya çıkmaktadır ve işten ayrılma niyeti ilişkisine kadar gidebilmektedir. Çalışanların tükenmişlik hissine kapılmasını sağlayan ve bunun sonucu olarak işten ayrılmaya iten birçok etken vardır. Bunlardan biri de nostalji duygusudur. Bu bağlamda örgütsel nostaljinin mesleki tükenmişlik ve işten ayrılma niyetine etkisinin tespit edilmesi amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmanın sonucunda, mesleki tükenmişlik ve işten ayrılma niyetini örgütsel nostaljinin etkilediği belirlenmiştir (Kurşuncu, İmadoğlu ve Çavuş, 2018:952-968).

Gelişen ve değişen pazarlama anlayışları tüketici davranışlarını da etkilemektedir. Postmodern dönem ile birlikte sembolik, hazcı vb. tüketim tarzları ortaya çıkmıştır. Böylece tüketim günümüzde işlevsel bir araç olarak değil, tüketicinin duygusal olarak yarar gördüğü bir kavram olmuştur. İçinde bulunduğumuz postmodern dönemde tüketici geçmişe özlem duymakta ve yaşadığı eski güzel günleri tekrar yaşamak istemektedir. Bu bağlamda, tüketicinin nostaljik eğiliminin, satın alma niyeti, algılanan kalite ve hedonik satın alma davranışı üzerindeki ilişkisini tespit etmek ve demografik değişkenler ile nostaljik eğilim arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmada, demografik değişkenlerden cinsiyet ve yaş değişkeni ile nostalji eğilimi arasında anlamlı farklılık olduğu, eğitim durumu değişkeni ile nostalji eğilimi arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Nostalji eğilimi ile satın alma niyeti, algılanan kalite ve hedonik satın alma davranışı arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür (Özdemir, 2018: 48).

İşin anlamının örgütsel nostalji ve işten ayrılma niyeti değişkenleri arasındaki ilişkideki oynadığı rolün anlaşılması amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma bulgularına göre işin anlamının örgütsel nostalji ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide tam aracı rolü olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın sonucunda örgütsel nostalji ile işin anlamı arasında pozitif yönde ve anlamlı, işten ayrılma niyeti ile negatif yönde ve anlamlı etkiler olduğu görülmüştür. Ayrıca, işin anlamı ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönde anlamlı etkiler olduğu da anlaşılmıştır (Dinç, Uzunbacak ve Akça, 2019: 349-369).

Kolektif nostalji kavramına olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Bu bağlamda, gruplar arası karşılaştırmaların olası etkilerine odaklanarak, Sosyal Kimlik Kuramı ve kolektif nostalji arasında bir bağlantı kurmak amacıyla gerçekleştirilen çalışmada, sosyal karşılaştırmaların ulusal nostalji düzeyini etkileyeceği ve kimliklenme düzeyinin bu etki üzerinde aracı bir rol oynayacağı hipotezi ileri sürülmüştür. İki deneysel çalışma yapılmıştır. Birinci çalışmada, kimliklenme düzeyi düşük olan katılımcılar ülkelerini daha zayıf askeri güce sahip olan başka ülkelerle karşılaştırdıklarında, ulusal geçmiş daha çok yüceltmişlerdir. İkinci çalışmada, kimliklenme düzeyi yüksek olan katılımcılar ülkelerini daha iyi eğitim sistemine sahip olan başka ülkelerle karşılaştırdıklarında, geçmiş altın çağ inançları artmıştır. Elde edilen bulgular ile kimliklenme düzeyinin sosyal karşılaştırmaların ulusal nostalji üzerindeki etkisinde aracı bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır (Alper ve Tasman, 2019: 59-68).

Nostalji, sinemanın her daim ürettiği rüya sahneleri tarzlarından biri olarak nitelendirilmektedir. Kültürel açıdan karşımıza çağdaş bir olgu olarak çıkan nostaljinin, geçmiş göz ardı etme veya geçmişten kopma olması var olma nedeni olmuştur. Öte yandan, geçmiş anımsama çabası olan nostalji, ayrıca yitirilen şeylere karşı derin bir özlemi ifade etmektedir. Bu “şey”ler, bireyin değer verdiği bir obje, çocukluğunun geçtiği ev, belki bir arkadaş veya geçmişinden anlam ifade eden bir olay olabilir. Sinema ise nostaljinin temsil ettikleri bu şeyleri ele almaktadır. Nostalji temsili, eğlence sineması için izlenimi kolay sahneler üretme olanağını bireylere sunmaktadır. Bu nedenden dolayı nostalji olgusunun tarihsel gerçeklikten uzaklaştığı veya tarihsel gerçekliği göz ardı eden bir yapısının olduğundan söz edilmektedir. Ancak nostalji, psikolojik açıdan sarsıntılı olan bir olayın etkilerini de gösterebilmektedir. Öyle ki, etkisi güçlü olan bir olayın, nostalji temsilinden etkileme gücünü farklılaştırarak izleyicisine sunulabilir. Bu konu ile ilgili, Türk Sineması’nın 2000 yılları sonrasında nostalji temsilini nasıl kullandığının anlaşılması açısından bir çalışma yapılmıştır. (Ümer, 2019: 585-604).

2.2.4.2. Yurtdışındaki Çalışmalar

“Nostaljik Deneyimde Temalar ve Duyguların Keşifsel Bir Çalışması” adlı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, nostaljik yansıma için ortak temaların ve konuların incelenmesinde 62 birey tarafından sağlanan 164 deneyim tanımı seti

kullanılmıştır. Burada, aile ve ev nostalji için güçlü uyaranlar olarak hizmet etmektedir. Ancak katılımcılar tarafından başka nostalji uyarıcıları da belirtilmiştir. Bunlar; başka bireyler, nesneler ve olaylardır. Nesneler ve olaylar (doğum günleri, tatiller ve toplantılar gibi) kendileriyle ilişkili insanların güçlü anılarını çağırma eğilimindedir. Benzer çalışmalarda da önerildiği gibi, çocukluk ve ergenlik nostalgik meditasyon için özellikle verimli dönemlerdir. Manzaralar, kokular ve zevkler anıları hatırlatmaktadır. Bu bağlamda, hem kişisel hem de tarihsel nostalji ortaya çıkmış ve açıklamalarda bir dizi duygusal tepkiler belirtilmiştir (Holak ve Havlena, 1992: 380-387).

Rusların, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve piyasa ekonomisinin yaratılmasıyla ilgili yaşadığı kültürel geçişleri incelemek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada nostalji ile ilgili ortak temaları belirlemek için Rus tüketicileri tarafından sağlanan nitel verileri kullanılmıştır. Ayrıca, nostaljiyi uyandırmayı amaçlayan stratejileri kullanan mevcut Rus reklam ve markalama örneklerini de belirtmektedir (Holak, Matveev ve Havlena, 2007: 49–655).

Geçmişte nostalji araştırılmış olmasına karşın, tarihsel nostaljinin etkileri genellikle araştırılmamıştır. Tarihi bir nostalgik reklama maruz kalan tüketicilerin yüksek, orta ve düşük seviyeli tarihsel nostalgik reaksiyonların bilişsel, tutumsal ve satın alma niyeti reaksiyonları üzerindeki etkisini karşılaştırmak ve bu önemli ampirik boşluğu doldurmaya başlamak amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, tüketici reaksiyonlarının, tarihsel nostalji yoğunluğundaki değişiklik nedeniyle bir şekilde etkilendiği sonucuna varılmıştır (Marchegiani ve Phau, 2008: 1-8).

Tarihsel nostaljinin üç seviyesinin (tasarım, metodoloji, yaklaşım) katılımcıların bilişleri, reklama karşı tutum, markaya karşı tutum ve satın alma niyeti üzerindeki etkisini incelemek amacıyla “Pazarlama Yönetimi İçin Tarihsel Nostaljinin Değeri” adlı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmadaki bulgular, katılımcıların düşük bir seviyeye kıyasla orta veya yüksek bir tarihsel nostalji yaşadıklarında tarihsel nostalgik düşüncelerin ve bilişsellik değeri değerliliğinin önemli ölçüde iyileştiğini göstermektedir. Bununla birlikte, ılımlı bir seviyeden yüksek bir seviyeye geçerken belirgin bir yarar sağlamamaktadır. Marka ve mesajla ilgili düşünceler önemli ölçüde değişmemektedir. Markaya yönelik tutum, yalnızca katılımcılar yüksek düzeyde tarihsel tepkiye

ulaştığında önemli ölçüde iyileşir. Bununla birlikte, reklam ve satın alma niyetlerine yönelik tutumlar, artan her bir tarihsel nostalji seviyesinde önemli ölçüde iyileşmeye devam etmektedir (Marchegiani ve Phau, 2011: 108-122).

Nostalji, bireyler için önemli işlevleri yerine getirir, ancak ampirik olarak türetilmiş ve kapsamlı bir tanımdan yoksundur. Bu konuyla alakalı olarak, bir prototip yaklaşımı kullanarak nostalji kavramlarını incelemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmadaki bulgular, meslekten olmayan insanların nostaljiyi, mutluluğun ve kaybın bir karışımını içeren kendiliğinden alakalı ve sosyal harmanlanmış duygusal ve bilişsel bir durum olarak gördüğünü vurgulamaktadır. Bulgular ayrıca nostaljinin işlevlerinin anlaşılmasına ve gelecekteki araştırmalar için yeni yöntemlerin belirlenmesine yardımcı olabilmektedir (Hepper, vd., 2012: 102-119).

Yapılan bir çalışma ile nostaljik anıların sosyal ve aracı içeriğinin bağlanma ile ilgili kaçınma işlevi olarak değişip değişmediği test edilmiştir. Bağlanma ile ilgili kaçınma ve kaygıdaki bireysel farklılıklar ölçülüp nostaljik olmayan anlatıların kişilerarası ve aracılık içeriği kodlanmıştır. Sonuçlar, nostaljik (nostaljik olmayanlara göre) anlatıların daha fazla sosyal içerik içerdiğini ve bu bağlantının bağlanma ile ilgili kaçınma ile yönetilmediğini ortaya koydu. Nostaljik fakat nostaljik olmayan geçmiş anlatılarda bağlanma ile ilgili kaçınma ve bağlanma ile ilgili sosyal içerik arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca nostaljik olmayan anlatılarda bağlanma ile ilgili kaçınma ve aracılık içeriği arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (Abeyta, vd., 2014: 1-8).

Yapılan “Holbrook’un Nostalji Endeksi Ölçüyor mu?” adlı araştırma ile Holbrook’un Nostalji İndeksinin kavramsal sınırlamalarını vurgulanması amaç edinilmiştir. Holbrook, nedeni (nostalji) sonuçla (tercih) birleştirir; nostaljiyi bir duygu olarak görmez; ve geçmişi bugüne ve geleceğe karşı çıkar. Dolayısıyla, Holbrook’un Nostalji Endeksi nostalji eğilimlerine değil, düşüşe olan inancı ölçmektedir (Hallegatte ve Marticotte, 2014: 84-90).

Yapılan bir araştırma ile nostaljinin yaratıcılığı geliştirdiği hipotezi önerilmiş ve test edilmiştir. Bu bağlamda, nostaljinin yaratıcılığı artırıp artırmadığı incelenmiştir. Varsayıldığı gibi, deneyime açıklık, nostaljinin yaratıcılık üzerindeki olumlu etkisinin makul bir aracısı olarak ortaya çıkmıştır. Son olarak, açıklığın aracılık ettiği nostalji,

pozitif etkinin üzerinde ve ötesinde yaratıcılığı artırdı. Bulgular, bugün ve gelecek için nostaljik canlanmanın önemini ve nostaljiyi yaratıcı çabaların gücü olarak ortaya koymaktadır (Tilburg, Sedikides ve Wildschut, 2015: 1-7).

Slovenya'da tüketici nostaljisinin tüketici karar verme sürecindeki rolünü incelemek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Slovenya'da nostalji ve tüketiciler, Slovenya'da nostaljik ürünler, Slovenya'da nostaljik pazarlama stratejileri incelenmiş ve nostaljinin rolünün Slovenya'da tüketici kararları üzerinde kayda değer bir etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca bu çalışmaya dayanarak, Sloven nostaljik ürünlerinin çoğunun Sloven tüketicisinin zihninde hala canlı olduğu sonucuna varılabilir (Prešeren ve Koklič, 2017: 169-170).

İnsanlar kimi zaman “nostalji” olarak bilinen ve otobiyografik olayları hatırlarken ağırlıklı olarak olumlu duygular yaşamayı içeren duygusal bir durum yaşamaktadırlar. Nostaljinin psikolojik dayanıklılıkta önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Bu noktada, çocukluk ile ilgili görsel uyaranları kullanarak nostaljik deneyimlerle ilişkili beyin aktivitesini ve öznel duyguları incelemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak hafıza ve ödül sistemlerinde nostaljiyle ilgili aktivitenin varlığı doğrulandı. Bu da, her sistemin nostalji deneyiminin altında yatan faktörlerin inşasında belirli bir rol oynadığı bellek ve ödül sistemlerinin işbirliği içerisinde olduğunu göstermektedir (Kikuchi ve Noriuchi, 2017: 1-11).

Şimdiye kadar yapılan araştırmalar, nostaljinin doğasını netleştirmeye yardımcı oldu, ancak bazı araştırmacılar, nostaljiyi daha iyi anlamak için benzer başka duygularla karşılaştırarak ve bunu nostaljiyi yalıtarak (izole) incelemek istediler. Bunun için iki farklı çalışma gerçekleştirdiler. Bu iki çalışmada, nostaljinin bilişsel değerlendirmelerini, yani bir duygu (nostalji) meydana gelen bir olayın veya durumun değerlendirmelerini incelemiştir. Daha sonra, nostaljiyi değerlendirme profili açısından başka duygularla karşılaştırdılar. Karşılaştırmacı duyguların seçimi, son birkaç on yıldaki akademisyenlerin nostaljiye benzeyen duygular olarak gördüklerine dayanıyordu. İlk çalışmada, katılımcılardan yaşamlarından geçmiş bir olay hakkında düşünmelerini ve yazmalarını ve ardından çeşitli değerlendirmelerde (yani, hoşluk, zamansal mesafe, geri dönüşü olmayan kayıp ve yalnızlık) değerlendirmelerini istediler. Sonuçlar, nostaljiyi ortaya çıkaran olayların hoş olduğunu, psikolojik olarak uzak hissettiğini, geri dönüşü

olmayan bir kayıp içerdikini ve benzersiz olduğunu ortaya koydu. Şöyle ki, nostaljinin bu değerlendirme profili, karşılaştırmacı duyguların değerlendirme profilinden farklıydı, bu da araştırmacılara nostaljinin farklı olduğunu düşündürmekteydi (Biskas, 2019: 6-7).

Nostalji karışık bir duygudur. Bununla birlikte, son ampirik araştırmalar, nostaljinin olumlu etkilerini vurgulayarak, baskın olarak olumlu bir duygu olduğunu düşündürmektedir. Bireysel bir fark olarak ölçüldüğünde, nostaljiye eğilimli bireyler yaşam ve yaklaşma mizacında daha fazla anlam bildirmektedir. Deneysel bir paradigmada manipüle edildiğinde, nostalji yaşamdaki anlam, benlik saygısı, iyimserlik ve olumlu etkiyi artırır. Bu olumlu etkiler, kullanılan çok özel deneysel prosedürlerden kaynaklanabilir ve nostalji ile uyumlu günlük deneyimler hakkında çok az şey bilinmektedir. Bu boşluğu gidermek için ekolojik olarak geçerli bağlamlarda nostaljinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Konuyla alakalı olarak “Günlük Yaşamda Nostalji ve Refah: Ekolojik Geçerlik Perspektifi” adlı bir çalışma yapılmıştır. Yapılan analizler, nostaljinin ertesi gün refah üzerinde karışık ve olumsuz etkileri olduğunu göstermiştir. Bu çalışmalar arasındaki tutarsızlıkları ve önceki araştırmalardan kaynaklanan nostaljinin olumlu etkilerini uzlaştırmak için deneysel olarak indüklenen nostaljik hatırlamalar günlük nostalji deneyimlerinden daha pozitif ve daha az negatif olarak değerlendirildi. Bu çalışmalar nostaljinin karışık bir duygu olduğunu göstermektedir; istek üzerine nostaljik hatıralar üretildiğinde baskın olarak olumlu olsa da, günlük yaşamda nostalji yaşandığında baskın olarak olumsuz görünmektedir (Newman, vd., 2020:325–347).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**ÖRGÜTSEL İNTİKAM VE ÖRGÜTSEL NOSTALJİ ARASINDAKİ İLİŞKİ
ÜZERİNE KÜTAHYA İL MERKEZİ'NDE BİR İŞLETMEDE ARAŞTIRMA**

3.1. ARAŞTIRMA HAKKINDA BİLGİLER

Bu çalışma, örgütsel intikamın örgütsel nostaljinin üzerinde ne derece etkili olduğu ve örgütsel çerçevede intikam ile nostalji duygusunun arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla değerlendirilmiştir. Bu kapsamda problemin tanımlanması, örnekleme, veri toplama, analiz ve raporlanmasına dair bilgiler yer almaktadır. Bu durumda araştırmanın kavramsal çerçevesini; araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın sınırlılıkları, evren ve örnekleme, model ve yöntemi oluşturmaktadır.

3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, bireylerin örgütsel intikam düzeylerinin örgütsel nostalji düzeyleri üzerinde bir etkisinin bulunup bulunmadığını, örgüt işgörenlerinin intikam ve nostalji duyguları ve bunların birbiriyle olan ilişkisini belirlemektir. Örgüt, bireylerin gereksinimlerini gidermek ve ulaşmak istediği amaçlar için bir araç durumundadır. Bir amaca ulaşma yolunda insan yeteneklerinin sınırı yoktur. Şöyle ki, amacın konusu ne olursa olsun bireyin tek başına her şeyi başarabilmesi neredeyse olanaksız olup, amaca ulaşma yönünde ikinci bir bireyin varlığı zorunlu olmaktadır. Bu durum her iki birey için de, belirlenecek ortak bir amaç için işbirliği yapmaları gerektiği sonucunu doğuracaktır (Kara,2018: 2). Örgütlerin, etkin ve verimli bir şekilde varlıklarını sürdürebilmesi için örgüt içi ilişkilerin kaliteli bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu doğrultuda, örgüt içindeki biçimsel olmayan yapı büyük önem oluşturmaktadır.

Biçimsel olmayan örgütün özünü, işgören bireyler arasındaki gruplaşmalar meydana getirmektedir. Ancak, ne var ki bu durum örgütün biçimsel yapısını da etkilemektedir. Biçimsel olmayan örgütler genellikle, bireylerin başkalarıyla birlikte bulunma isteğine dayanan sosyal bir güdüye bağlı olarak meydana çıkmaktadır. Ancak kısa açıklama kuşkusuz analitik amaçlar için yeterli bir tanıtım olmamaktadır. Yapılan bazı araştırmalara göre, biçimsel olmayan örgüt temelinde; yöre, meslek, çıkarlar ve özel durumlar olarak dört öge barındırmaktadır (Aşkun ve Tokat, 2003: 41). Bu öğelerin hepsi işgörenler için değer oluşturmaktadır. İşgörenlerin değerlerine bir saldırı durumu söz konusu olduğunda biçimsel olmayan yapının içinde bir çatlak oluşmakta ve bu örgüte de zarar vermektedir. Söz gelimi, yöresel ve mesleki aşağılanma, hemşericilik, kayırmacılık (nepotizm), bireysel çıkarlar ve bazı özel durumlar oluştuğunda işgörenler arasında ve işgörenler ile örgüt arasındaki ilişki zedelenebilmektedir. Böyle bir durum

oluştduğunda ve örgüt bunun önüne geçmek için herhangi bir sisteme sahip değilse; aşağılandığını, onurunun zedelendiğini ve kullanıldığını düşünen işgörenler zamanla örgüte zarar verecek eylemlerde bulunabilirler. Bu doğrultuda yaptığımız bu araştırma, böyle bir durumda işgörenlerin örgüte karşı tutum ve davranışlarının ne olacağını öngörmek ve özellikle işgörenlerde oluşacak olası bir intikam duygusunun önüne geçmek ve zamanında müdahale etmek için büyük önem oluşturmaktadır.

Öte yandan, örgüt yöneticileri hem örgütün işleyiş düzeninde kararlı bir ilerlemeyi, hem de bu düzene bir takım değişiklikleri getirmeyi gerçekleştirmek zorundadır (Tokat, 2012: 150). Öyle ki, işgörenler değişikliğe çok kere, örgütün sürekli varlığı ile mücadele eden bir etken gözüyle bakmaktadırlar (Aşkun ve Tokat, 2003: 46). Değişme kavramı, özü bakımından her zaman tepki yaratabilecek bir nitelik taşımaktadır. Bir makinenin bile eskiyen parçası yenisi ile değiştirildiğinde, işleyişinde bir süre aksamalar görülebilmektedir. Başka bir ifade ile insan “alışkanlıklarının kölesidir.” Genel olarak işgörenler mevcut durumun devamından yana olmakla beraber kimi zaman da aynı durumdan bıkkınlık da duyabilmekte, tekdüzelikten sıkılabilmektedirler. İşgörenlerin, değişiklik karşısında ne çeşit bir tepki göstereceği, bu değişikliğin niteliğine, biçimine ve yenilikten etkilenen bireylerin bireysel özelliklerine göre değişmektedir (Tokat, 2012: 152). Değişim sonrası düzenden memnun olmayan kimi işgörenlerin örgüte karşı tutum ve davranışları değişebilmektedir. Bu durum, değişimi hazmedemeyen kimi işgörenleri geçmiş döneme özlem duymasına neden olmaktadır. Geçmiş döneme özlem duyan şuan ki düzene tepki gösteren işgörenlerin bu olası tepkilerini önceden kestirebilmek ve önlem alabilmek için bu çalışmanın yararlı olacağı kanısındayız.

3.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın geçerliliğinin, güvenilirliğinin ve kullanılabilirliğinin sağlanabilmesi için verilerin toplandığı kaynağın özelliği oldukça büyük önem oluşturmaktadır. Ancak, özellikle sosyal bilimlerde verilerin başka bir ifade ile evrenin tamamına ulaşmak olanaklı değildir. Bu nedenle araştırmacılar ilgilenen birimin tümüne ulaşmak yerine belirli bir örnek üzerinde çalışmaktadırlar. Croxton ve Cowdon geçerli ve gerçek sonuçlara ulaşmak için her zaman tam sayım yöntemine başvurma gerekeceğini belirtmiştir. Tüm popülasyondan yeterli miktarda örneklem seçilerek de

tüm popülasyon hakkında doğru bilgileri verecek geçerli sonuçlara ulaşılabilir. Örneklemenin önemi: çok sayıda birimle ilgili çalışma yürütülebilir, zamandan, enerjiden biriktirim sağlar; yoğun çalışma olanaklıdır. Örneklemenin boyutu ise; evrensel kütlenin ve çalışmanın doğasına, finans, zaman ve personelin elde edilebilirliğine, plan ve anket büyüklüğüne, nedenlerin doğasına bağlı olarak değişebilecektir. Örnekleme genel olarak rastgele ve rastgele olmayan örneklem yoluyla elde edilir. Rastgele örneklem yolunda örnekler evrenden her defasında eşit olasılıkla elde edilerek seçilir. Temsilciler evrenden gelişigüzel seçilir. Rastgele olmayan örneklem yolunda ise; evrende yer alan temsilcilerin belli bir olasılıkla ve eşit şansla seçilme olasılığı bulunmayabilir veya buna gerek duyulmamaktadır. Her temsilcinin örneklem içerisinde yer alma olasılığı eşit değildir (Yaşar, 2015: 148-151).

Çalışmada basit rastgele örneklem yoluna gidilmiştir. Araştırmanın verilerini sağlayan anket formu Kütahya'da otomotiv sektöründe faaliyet gösteren özel bir işletmeye uygulanmıştır. Dolayısıyla, Kütahya'da otomotiv sektöründe faaliyet gösteren işletmelerden çalışmamıza gönüllü olarak katılan işletme evreni oluştururken, örneklem ise bu işletmede çalışan ve anket uygulamasına dâhil olan 400 işgörenden oluşmaktadır.

3.1.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Verilerin kaynakları birincil ve ikincil veri kaynakları olmak üzere ikiye ayrılır. Birincil kaynaklar, araştırmacı tarafından toplanan daha önceden elde edilmemiş verilerdir. İkincil kaynaklar ise, başka amaçlar için daha önce toplanan verileri içerir. İkincil kaynaklar araştırmacıların çalışmalarında kullandıkları hazır elde kullanılabilir özetleri içerir. İkincil kaynaklar hazır derlenmiş kayıt ve raporları içerdiği gibi yayınlanmamış fakat çeşitli organizasyonlar, firmalar tarafından tutulan kaynakları da kapsamaktadır. TÜİK tarafından tutulan yayınlanmış veya yayınlanmamış veriler ikincil kaynaklara örnektir. Veri, çalışmanın hipotezini test etmek için çalışmanın temelini biçimlendirir. Veriler içerdikleri kesin verilerle gerekli olan zihinsel ölçekleri ve çizelgeleri istatistiksel yöntemlerle analiz edilmesine yardımcı olur. İkincil veriler basılı ve basılı olmayan kaynaklar olarak ikiye ayrılır. Birincil verileri toplama yöntemleri ise şunlardır: gözlem, deneyleme, mülakat, görüşme anket vb. verilerin toplanması esasında evrensel bir kural yoktur. Çalışmanın gereksinimi, koşullara göre farklı veri toplama yöntemlerine başvurulabilir (Yaşar, 2015: 155-173).

Bu çalışmada birincil veri toplama yöntemi içerisinde yer alan anket yöntemine başvurulmuştur. Anket formu üç bölümden oluşmuştur. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla 9 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde işgörenlerin örgütsel intikam düzeylerini belirlemek amacıyla Işkın (2018) tarafından geliştirilen ve 19 ifadeden oluşan Örgütsel İntikam Ölçeği soruları yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise işgörenlerin nostaljiye düşkünlüğünü belirlemek amacıyla Sedikides, vd. (2008) tarafından geliştirilen ve 7 ifadeden oluşan Southampton Nostalji Ölçeği soruları bulunmaktadır.

3.1.4. Araştırmanın Sınırlıkları

Bu araştırmanın sınırlılıkları ise şu şekilde sıralanabilir;

- Araştırmada elde edilen bulgular Kütahya'da faaliyet gösteren bir örgüt işgörenlerinden elde edilmiştir. Dolayısıyla elde edilen bulgular ankete katılan bireylerin yanıtları doğrultusunda şekillenmiştir.
- Araştırmanın alanı Kütahya'da faaliyette bulunan bir örgüt ile sınırlıdır.
- Ayrıca bazı işgörenlerin araştırmaya katılmak istememeleri sonucunda araştırma, çalışmaya katılan ve destek veren işgörenlerle sınırlıdır.
- Öte yandan, Kütahya'da faaliyet gösteren ve araştırmamıza gönüllü olarak katılmak isteyen örgütün işgörenleri kendilerine sürekli anket çalışmalarının geldiğini belirtip, anketi cevaplamaya zaman ayıramamaları ve bu nedenle ilgisiz davranmaları araştırmanın bir başka sınırlılığı olarak gösterilebilir.

3.1.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacı örgütsel nostalji düzeyi üzerinde örgütsel intikamın etkisinin ve örgütsel intikam ile örgütsel nostalji arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda daha önce Sedikides, vd. (2008) tarafından geliştirilen ve 7 ifadeden oluşan Southampton Nostalji Ölçeği ve Işkın (2018) tarafından geliştirilen, 19 ifadeden oluşan Örgütsel İntikam Ölçeği kullanılmıştır. Daha önce yapılan bir çalışmada kullanılan örgütsel intikam ölçeğinin iki alt boyutunun olduğu görülmüştür. Ancak, çalışmada yapılan açımlayıcı faktör analizi ile örgütsel intikam ölçeğinin dört alt boyutu olduğu gözlemlenmiş ve yaptığımız çalışma bu

doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Birincil veri toplama yöntemi içerisinde yer alan anket yönteminden yararlanılarak çalışmanın verileri elde edilmiştir. Öncelikle çalışmanın evrenini oluşturan ve Kütahya’da otomotiv sektöründe faaliyette bulunan özel bir işletmede yaptığımız çalışmada işgörenler hakkında önsel bilgiler betimleyici istatistikler yardımıyla elde edilmiştir. Faktör analizi yardımıyla elde ettiğimiz örgütsel intikam ölçeği ve örgütsel nostalji ölçeği boyutları, bireylerin demografik özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterip göstermediği ANOVA ve t testi yardımıyla incelenmiştir.

İlerleyen aşamalarında örgütsel nostalji düzeyi ile örgütsel intikam boyutları arasında ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizine başvurulmuştur. Son olarak ise doğrusal regresyon çözümlemesi yardımıyla örgütsel nostalji düzeyi üzerinde örgütsel intikam ölçeği boyutlarının etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

3.1.5.1. Faktör Analizi

Faktör analizi uygulamada birçok değişken arasında bulunan ilişkilerden yola çıkarak ortak boyutların belirlenmesi yolu ile daha az sayıda değişken elde edilmesi amacıyla başvurulmuş bir yöntemdir. Faktör analizi yardımıyla birbiri ile ilişkili yapılar ortak bir veya birkaç boyut altında toplanarak oluşan bu yeni kavramlara faktör denilmektedir. Böylece faktör analizi yardımıyla çok fazla olan değişken sayıları azaltılarak yorumlama açısından kolaylık tanınmaktadır. Ayrıca değişkenlerin bir arada bulunması ile gözlemlenebilecek olguların elde edilmesine de fırsat tanınmaktadır. Uygulamada doğrulayıcı veya açımlayıcı faktör analizi olarak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Çok sayıda değişkenin sahip olduğu ortak boyutların sayısı hakkında önsel bir bilginin bulunmadığı yalnızca ortak boyutların yapısı hakkında bilgi sağlamak için açımlayıcı faktör analizine başvurulur. Doğrulayıcı faktör analizinde ise daha önce saptanmış olan hipotezin test edilmesi amaçlanır. Faktör analizi çoğunlukla likert tipi sorular yoluyla elde edilmiş değişkenlerin boyutların belirlenmesi amacıyla kullanılmaktadır (Astar ve Güriş, 2015: 415).

Faktör analizi için başvurulmuş aşamalar şu şekilde sıralanabilir:

- Veri setinin oluşturulması ve faktör analizi için uygunluğu
- Faktörlerin elde edilmesi
- Faktörlerin rötasyonu

- Faktörlerin isimlendirilmesi

Faktör analizinde genellikle gerekli gözlem sayısı daha çok incelenen değişken sayısına göre belirlenmektedir. Gözlem sayısının değişken sayısından fazla olması gerekmektedir. Gözlem sayısının değişken sayısının 5 katı olması beklenirken ideal olan gözlem sayısının değişken sayısının 20 katı olmasıdır. Ancak bu konu da alanyazında tam bir birlik sağlanamamıştır. Bazı yazarlar güvenilir faktörlere ulaşabilmek için 200 gözlemin iyi olduğunu söylerken, faktör yapılarının belirgin ve az sayıda olması halinde 100 gözleminde yeterli olacağı söylenmektedir (Alpar, 2017: 264).

Ayrıca faktör analizinin uygulanabilmesi için bazı sınırlılıklar belirlenmiştir. Bu sınırlılıkların faktör analizi uygulanmadan önce mutlaka incelenmesi gerekmektedir. faktör analizine uygunluğun belirlenmesinde kullanılan Kaiser-Mayer-Olkin ölçütü (KMO) 0 ile 1 arasında değer alır. KMO değeri 1'e yaklaştıkça her bir değişkenin başka değişkenler tarafından mükemmel şekilde açıklanma düzeyi artmaktadır. Bu nedenle KMO ölçütünün 0,80'den fazla olması beklenirken, 0,60'tan fazla olması ise yeterli kabul edilmektedir. Bazı değişkenler arasındaki anlamlı korelasyonun varlığının istatistiksel olarak ortaya koyan Bartlett testi ise verilerin faktör analizi için uygunluğunun test edilmesinde başvurulacak bir testtir. (Alpar, 2017: 266-268).

Ki-kare istatistiğine dayanan Bartlett küresellik testi anlamlılık derecesinin 0,05'ten büyük olması beklenir. Bu durumda matriste paylaşılan varyans bulunmadığı ve faktör analizinin uygulanabileceği belirlenir (Şencan, 2005: 384).

Faktör analizinden türetilebilecek faktör sayısı değişken sayısı ile sınırlıdır. Ancak faktör analizinin amacı değişken sayısının olabildiğince aza indirilmesini sağlamaktır. Bu amaçla faktör analizi yardımıyla çıkarılabilecek önemli faktör sayısının belirlenebilmesi için Özdeğer ölçütü geliştirilmiştir. Özdeğer ölçütü bir faktörün açıklayıcılığının en az bir değişkenin açıklayıcılığı kadar olması mantığına dayanır. Bu nedenle özdeğeri 1'den büyük faktörler önemli faktörler olarak kabul edilmektedir (Alpar, 2017:269). Açıklayıcı faktör analizinde boyutların dolayısıyla boyutlarda yer alan değişkenlerin belirlenmesine yardımcı olacak faktör yükleri matrisinde ulaşmak amaçlanmaktadır. Faktörlerin çıkarılmasında benimsenen iki yöntem vardır: Temel bileşenler yöntemi ve ortak faktör yöntemi. Temel bileşenler yönteminde toplam varyans analiz edilir. Orijinal verideki bilginin birçoğunu içeren daha az miktardaki yeni

bir dik değişken elde etmek temel bileşenler yönteminin en önemli amacıdır (Alpar, 2017: 251).

Faktör yükleri matrisi aracılığıyla her bir bileşende bulunan maddenin önemi ve o faktördeki ağırlığı tespit edilmektedir. Faktör yükleri değişkenlerin her bir faktöre ait özü veya gizli değişkenleri içerme derecesidir. Faktör yükleri standartlaştırılmış regresyon katsayılarını temsil eder ve madde ile faktör arasında ilişkiyi belirler. Bir değişkenin yapı ile ilişkisinin bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla en az $\pm,40$ faktör yüküne sahip olması beklenirken, uygulamada genellikle $\pm,50$ faktör yüküne sahip maddeler dikkate alınmaktadır (şencan, 2005: 391).

Ulaşılan ilk faktör çözümü genellikle yorumlamaya açık basit bir yapıda bulunmamaktadır. Bu tip durumlarda faktörler referans eksenleri başka bir pozisyona sahip olana kadar döndürülerek daha yorumlanabilir hale getirilebilir. Faktör döndürme işlemi ile bir değişkenin bir faktördeki yükü arttırılıp, bir faktördeki yükü azaltılarak her bir faktöre en yakın maddeler ortaya çıkarılmaya çalışılır. Özellikle lek geliştirme sürecinde faktörlerin birbirinden ilişkisiz olduğu gerçeği varsayılarak dik döndürme işlemleri uygulanabilir. Ancak özellikle sosyal bilimlerde olguların birbirlerinden ilişkisiz olmayacağı kabul edilerek eğik döndürme işlemleri de tercih edilmektedir. Bir başka görüşe göre ise; çoğunlukla sonuçların veriye en iyi şekilde uyumu öncelikli ise eğik döndürme işleminin kullanılması sonuçların genellenebilirliği öncelikli amaç ise dik döndürme işlemleri daha çok kullanılmaktadır. Dik döndürmede yaygın olarak kullanılan üç yöntem varimax, quartimax, equimax; eğik döndürmede yaygın olarak kullanılan yöntemler ise oblimin ve promax'dır (Alpar, 2017: 273-275).

Sayısal değerlere ulaşmak amacıyla kullanılan belirli bir birimde derecelendirilmiş araç veya gereçler ölçek olarak adlandırılmaktadır. Bireylerin boy, ağırlık, kilo gibi fiziksel özelliklerinden daha çok soyut özelliklerini belirlemek amacıyla ölçekler geliştirilerek dolaylı lme yoluna gidilebilir. Toplama dayalı ölçekler geliştirilirken, ölçülecek özelliği leeği düşünülen likert tipine dayalı maddeler hazırlanarak verilen yanıtlardan elde edilen skorlar toplanarak puanlar elde edilir. Geçerlilik bir lme aracının ölçmeyi amaçladığı özelliği başka herhangi bir özellikle karıştırmadan doğru olarak ölçebilme derecesi olarak tanımlanır. Ölçeklerin yapı geçerliliğinin belirlenmesi amaı ile de faktör analizine başvurulur. Yapı geçerliliği

ise ölçülmek istenen kuramsal yapıya ilişkin gözlemlerin bilimsel olarak gösterilme sürecidir.

3.1.5.2. Bağımsız Örneklem t Testi ve Tek Yönlü ANOVA Testi

Herhangi bir değişkenin bağımsız iki grup ortalamalarının anlamlı farklılığı normallik ve varyansların eşitliği gibi parametrik test varsayımlarının karşılanması durumunda bağımsız örneklem t testi yardımı ile yapılır. Bağımsız örneklem t testinin uygulanabilmesi ve sonuçların kullanılabilir olması için; grupların birbirinden bağımsız olması, normal dağılımın gerçekleştirilmiş olması ayrıca varyansların eşitliği varsayımının da sağlanması gerekir (Alpar, 2017: 187). Örneklemin parametrik test varsayımlarından olan normallik ve varyansların eşitliği varsayımını sağlayamaması halinde bağımsız örneklem t testinin nonparametrik testler içerisindeki karşılığı olan Mann Whitney U testine başvurulabilir (Astar ve Güriş, 2015: 210).

T testi yardımıyla bir değişkene ait iki farklı grupta oluşabilecek anlamlı farklılıklar test edilebilmektedir. Ancak uygulamada bir değişkenin ikiden fazla gruba ait ortalamalara sahip olabileceği gerekçesiyle değişkenin ikiden fazla gruba sahip olması halinde parametrik test varsayımlarının sağlanması durumunda ANOVA testine başvurulacaktır.

ANOVA analizi iki veya daha çok gruba sahip olan değişkenlerin grup ortalamalarının anlamlılığının karşılaştırılmasında başvuru parametrik test varsayımlarını sağlayan bir testtir. ANOVA analizi yardımı ile bağımsız değişkenin bağımlı değişkene göre karşılaştırılması yapılır. Bağımlı değişken açısından etkisi belirlenmeye çalışılan bir bağımsız değişken olması durumunda tek yönlü ANOVA analizi yapılabilir. T testinden farklı olarak ANOVA analizi normal dağılım göstermeyen örneklerde de kullanılabilmektedir. ANOVA analizinin kullanılabilmesi için; bağımlı değişken en az eşit aralık ölçeğinde olması, örneklemin evren içerisinde yansız olarak seçilmiş olması, varyansların eşitliğinin sağlanmış olması, bağımsız değişkenin kategorik yapıda olması gerekmektedir (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2013: 178-179).

ANOVA testi yardımıyla gruplar arasında farklılığın tespit edilmesi halinde hangi gruplar arasında fark olduğunun belirlenmesi amacıyla ANOVA testi ile birlikte

post hoc testi geliştirilmiştir. Normal dağılımın testi amacıyla ANOVA testi öncesinde yapılan levene testinin sonuçlarına göre normal dağılım sağlanıyor ise; varyansların homojen olması halinde LSD, Benferromi, Sidak, Scheffe, Tukey, Duncan, Gabriel, Dunnet testleri kullanılabilir. Varyansların homojen olmaması halinde ise Games-Howell, Dunnet's C, Tamhane's T2, Dunnet's T3, testleri bulunmaktadır. Tukey testi post hoc testleri içerisinde en güçlü testtir. Tukey testi yalnızca ikili karşılaştırmalar için genellikle gruplar arasında eşit gözlem sayıları bulunduğunda kullanılmaktadır. Scheffe testi Tukey testi gibi sadece ikili karşılaştırmalar için değil grupların birleştirilmiş ortalamaları için kullanılmaktadır. Scheffe testi gruplar arası olası tüm doğrusal kombinasyonların karşılaştırılmasını sağlayan e karşılaştırılacak grup sayılarının yüksek olması durumunda hata payını kontrol altına alabilen bir testtir (Astar ve Gürış, 2017: 219-222). Örnek birim sayısının yetersiz olması, parametrik test varsayımlarının sağlanamaması halinde ANOVA testinin nonparametrik testler içerisindeki yeri olan Kruskal Wallis testine başvurulabilecektir (Astar ve Gürış, 2015: 256).

3.1.5.3. Korelasyon ve Regresyon Analizi

Korelasyon analizi yardımıyla değişim gösteren iki veya daha fazla değişkenin arasındaki ilişki incelenir. Değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ters veya doğru yönlü olabildiği gibi ilişkinin şiddeti ise korelasyon katsayısı ile belirlenebilir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değişmektedir. Katsayının +1'e yaklaşması ilişkinin doğru yönlü kuvvetli bir ilişki olduğunu, -1'e yaklaşması ise ilişkiyi ters yönlü kuvvetli bir ilişki olduğunu gösterir (Astar ve Gürış, 2017: 290). Örneğin sağlandığı anakütlenin normal dağılıma sahip olmaması durumunda, değişkenler arasındaki ilişki spearman korelasyon katsayısı ile belirlenir. Normal dağılımın sağlanması halinde ise değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için pearson korelasyon katsayısına başvurulabilecektir. Spearman korelasyon katsayısı da pearson korelasyon katsayısı gibi yorumlanır (A.g.e.: 293).

Korelasyon katsayısı ilişkinin yönü ve şiddeti hakkında bilgi verirken, değişkenler arasındaki ilişkinin işlevi hakkında bilgi vermez. Regresyon analizlerinde ise değişkenler arasındaki ilişki matematiksel fonksiyonlar yardımı ile açıklanır. İki veya daha fazla değişken arasındaki ilişki doğrusal bir biçimde olabileceği gibi doğrusal

olmayan bir biçimde de olabilir. Basit doğrusal fonksiyonda iki değişken arasındaki ilişki doğrusal bir fonksiyon yardımı ile açıklanır. N birimli anakütleden X ve Y gibi iki değişken arasındaki doğrusal fonksiyonu: $Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_i + \varepsilon_i$ şeklinde yazılabilir. X'in alacağı her değer için Y'nin alacağı değerler belirlenir. Regresyon modeli ile tahmin edilen değişkenlerin geçerli olması, hata terimi ile ilgili varsayımların geçerli olmasına bağlıdır. Bu varsayımlar (Astar ve Güriş, 2017: 297):

- Normallik varsayımı: Hata terimlerinin dağılımı normal dağılıma uygundur.
- Sıfır ortalama varsayımı: hata terimleri dağılımının aritmetik ortalaması sıfırdır.
- Otokorelasyon bulunmaması: hata terimleri arasında korelasyonun bulunması halinde otokorelasyon gerçekleşir. Durbin Watson test istatistiğinin 2'den fazla olması otokorelasyonun bulunmadığını gösterir (Gujarati ve Porter, 2012: 436).
- Sabit varyans varsayımı: hata terimlerinin dağılımının varyansları birbirine eşittir.

Bağımsız değişken tesadüfi olmamalıdır.

- Çoklu doğrusal bağıllık olmaması: bağımsız değişkenler arasında kuvvetli ilişki olmamalı daha açık bir ifade ile bağımsız değişkenlerden biri başka bir bağımsız değişken tarafından türetilmiş olmaması gerekir. Varyans büyütme faktörü (VIF) değerinin 5'ten büyük olması çoklu doğrusal bağıllık olduğunu göstermektedir.

3.1.6. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma, örgüt işgörenlerinin intikam ve nostalji duygularını ve bunların birbiriyle olan ilişkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın odak noktasını ise Kütahya'da otomotiv sektöründe faaliyet gösteren özel bir işletme işgörenleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın hipotezleri şunlardır:

H₁: Örgütsel intikam ve örgütsel nostalji arasında bir ilişki vardır.

Çalışmanın alt hipotezleri:

H₂: Örgütsel nostalji düzeyi üzerinde örgütsel intikam nedenleri boyutunun etkisi vardır.

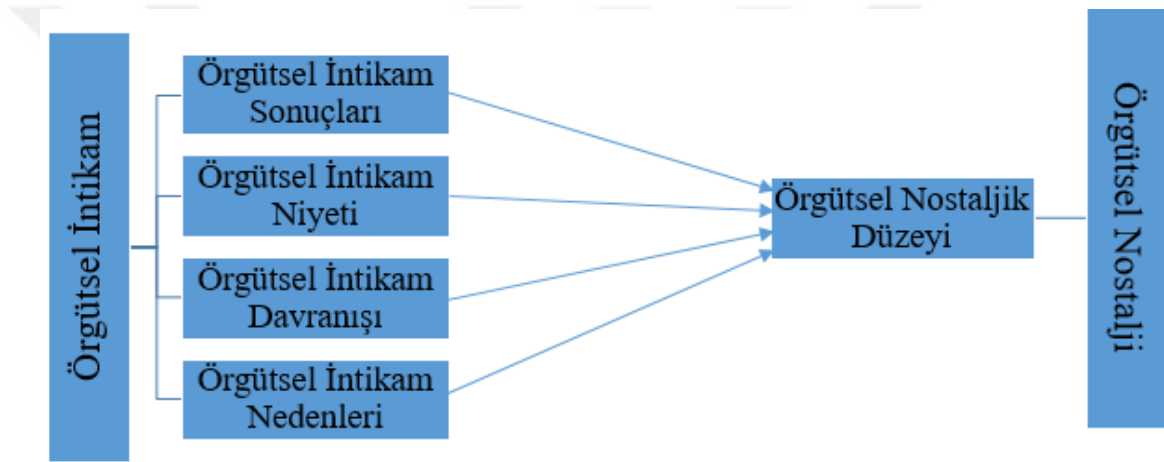
H₃: Örgütsel nostalji düzeyi üzerinde örgütsel intikam davranışı boyutunun etkisi vardır.

H₄: Örgütsel nostalji düzeyi üzerinde örgütsel intikam niyeti boyutunun etkisi vardır.

H₅: Örgütsel nostalji düzeyi üzerinde örgütsel intikam sonucu boyutunun etkisi vardır.

H₆: Örgütsel nostalji düzeyi ve örgütsel intikam boyutları demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

Şekil 3.1: Araştırmanın Modeli

3.1.7. Araştırma Verilerinin Analizi

Bu başlık altında öncelikle örneklem hakkında önsel bilgi edinebilmek için araştırmamıza katılan bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim durumları, gelir seviyeleri, meslek gibi demografik özellikleri hakkında frekans analizlerine başvurulmuştur. Faktör analizi sonucunda elde edilen nostalji ve intikam ölçekleri alt boyutlarının demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği ANOVA ve t testi yardımıyla test edilmiştir.

Örgütsel nostalji ve örgütsel intikam ölçekleri alt boyutlarının birbirleri ile ilişkilerini belirlemek amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizi sonucunda elde edilen bilgiler bireylerin nostaljik düzeyleri ile intikam düzeyleri arasında ne yönde ve ne şiddette bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Korelasyon

analizi sonucunda intikam düzeyleri ile nostaljik düzeyler arasında ilişki bulunması halinde bireylerin örgütsel intikam düzeylerinin bireylerin nostaljik düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek ve iki ölçek arasında fonksiyonel bir ilişki kurmak amacıyla regresyon analizine başvurulmuştur.

3.1.7.1. Betimleyici İstatistiklere İlişkin Bulgular

Betimsel istatistik, örneklemelerden elde edilmesi halinde evrenin bütününden elde edilen verileri kullanarak, araştırma kapsamında yer alan bireylerin özelliklerini tespit etmek ve evren hakkında genel bir kanı oluşturmak amacıyla yürütülen bir süreçtir (Büyüköztürk, 2004: 5). Bu amaçla örneklemde yola çıkarak araştırmamıza gönüllü olarak katılan özel bir işletmede işgörenler hakkında genel bir kanı oluşturmak amacıyla yürütülen bu süreç doğrultusunda bireylerin demografik özelliklerinin frekans dağılımları verilmiştir.

Tablo 3.1: Betimleyici İstatistiklere İlişkin Bulgular

CİNSİYET	Sıklık	Yüzdelik	Birikimli Yüzdelik
Kadın	273	68,3	68,3
Erkek	127	31,8	
Toplam	400	100	
YAŞ			
21-30 yaş	115	28,8	28,8
31-40 yaş	220	55,0	83,8
41-50 yaş	63	15,8	99,5
51 ve üzeri	2	0,5	100
Toplam	400	100	
UNVAN			
İşçi	355	88,8	88,8
Usta	15	3,8	92,5
Memur	17	4,3	96,8
Müdür Yardımcısı	8	2,0	98,8
Müdür	5	1,3	100
Toplam	400	100	
EĞİTİM DÜZEYİ			
Temel Eğitim	360	90,0	90,0
Lisans	27	6,8	96,8
Yüksek Lisans	13	3,3	100
Toplam	400	100	
ANNENİN EĞİTİM DÜZEYİ			
Temel Eğitim	385	96,3	96,3
Lisans	14	3,5	99,8
Yüksek Lisans	1	0,3	100
Toplam	400	100	

Tablo 3.1: (devam) Betimleyici İstatistiklere İlişkin Bulgular

BABANIN EĞİTİM DÜZEYİ			
Temel Eğitim	367	91,8	91,8
Lisans	27	6,8	98,5
Yüksek Lisans	6	1,5	100
Toplam	400	100	
BABANIN MESLEĞİ			
Kamu Sektörü	111	27,8	27,8
Özel Sektör	289	72,3	100
Toplam	400	100	
EĞİTİM SÜRESİNCE DİSİPLİN CEZASI ALMA DURUMU			
Evet	12	3,8	3,8
Hayır	388	97,0	100
Toplam	400	100	
GELİR DÜZEYİ			
2500-4000 TL	355	88,8	88,8
4001-6000 TL	24	6,8	94,8
6001-8000 TL	13	3,3	98,0
8001 ve üzeri	8	2,0	100
TOPLAM	400	100	

Tablo 3.1’de örneklem hakkında önsel bilgi edinebilmek amacıyla elde edilen frekans analizi sonuçları verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre işgörenlerin %68,3’ü kadınlardan oluştuğu gözlemlenmiştir. Buna karşılık işgörenlerin %32’ye yakın bir kısmı ise erkeklerdir. 40 yaşın üstünde işgören sayısının daha az olduğu gözlemlenmekle birlikte en fazla yoğunluğun 31-40 yaş aralığında olduğu gözlemlenmektedir. Örneklem içerisinde işçi unvanında işgörenlerin büyük çoğunluğu oluşturmakla birlikte, 15 kişi usta, 17 kişi memur, 8 kişi müdür yardımcısı ve 5 kişi ise müdürdür. İşgörenlerin eğitim düzeylerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. 355 bireyin işçi statüsünde olmasına karşılık, benzer olarak 360 bireyin de yine temel eğitim seviyesine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Çapraz tablodan elde edilen bulgulara göre işçilerin büyük çoğunluğunun temel eğitim düzeyinde olduğu, müdür yardımcısı ve müdür statüsünde bulunan 13 bireyin ise yüksek lisans eğitim düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Örneklem içerisinde 27 birey lisans, 13 birey ise yüksek lisans mezunudur. İşgörenlerin anne ve babalarının eğitim düzeyleri incelendiğinde, lisans mezuniyetine sahip babaların lisans mezuniyetine sahip annelerden daha fazla olması babaların eğitim düzeylerinin oldukça daha yüksek olduğu kanısına neden olmaktadır. Çapraz tablodan elde edilen bulgulara göre 341 işgörenin kendi eğitim düzeyi ve babasının eğitim düzeyi de temel eğitim seviyesinde olduğu görülmektedir. İşgörenler içerisinde 363 bireyin de anne babalarının eğitim düzeylerinin temel eğitim seviyesinde

olduğu çapraz tablolardan elde edilen bulgular arasındadır. Yine temel eğitim düzeyine sahip annelerin sayısı temel eğitim düzeyine sahip babaların sayısından fazladır. İşgörenlerin babalarının %72,3'ü özel sektörde çalışmaktadır. Kamu sektöründe işgören sayısı daha azdır. Eğitim süresince disiplin cezası almadığını belirtenlerin sayısı oldukça fazladır (%97). 355 bireyin aylık gelir düzeylerinin 2.500.-/4.000.- arasında olması ve işçi unvanında olan bireylerinde 355 kişi olması ile birlikte düşünüldüğünde işçilerin oldukça düşük gelir seviyelerine sahip olduğu kanısına neden olmaktadır. İşgörenlerin yaklaşık %10.2'lik kısmı ise 4.000 tl'den daha yüksek aylık gelir düzeyine sahip olduğunu beyan etmiştir.

Tablo 3.2: Örgütsel İntikam Ölçeği İfadelerinin Ortalama Değerleri

	Ortalama	Standart Hata
İşyerimde onurum zedelenirse intikam almak isterim.	2,23	1,355
İşyerimde onur kırıcı davranışlara maruz kalırsam intikam almak isterim.	2,26	1,361
İşyerimde yöneticilerim bana karşı adil davranmazsa intikam almak isterim.	2,00	1,183
İşyerimde çalışma arkadaşlarımla eşit muamele görmezsem intikam almak isterim.	2,03	1,202
İşyerimde formal güç elde edersem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	1,90	1,183
İşyerimde formal güç sahibiysem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	1,86	1,134
İşyerimde onurumu zedeleyici davranışlara maruz kalsam dahi intikam almak istemem.	3,12	1,585
İşyerimde bana karşı adil davranışlar olmasa dahi intikam almak istemem.	3,27	1,559
İşyerimde intikam almak için gücüm olsa dahi intikam almak istemem.	3,41	1,555
İşyerimde haksızlığa uğradığımda performansım düşer.	3,44	1,612
İşyerimde haksızlığa uğradığımda işimi aksatırım.	2,05	1,375
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işyerine ait kaynakları kişisel işlerimde kullanabilirim.	1,32	,829
İşyerimde haksızlığa uğrarsam çalışarak geçirmem gereken süreyi kendim için kullanabilirim.	1,37	,931
İşyerimde haksızlığa uğrarsam iş araç ve gereçlerine zarar verebilirim.	1,27	,792
İşyerimde haksızlığa uğrarsam yöneticilerim ve çalışma arkadaşlarım hakkında olumsuz konuşabilirim.	1,66	1,053
İşyerimde haksızlığa uğrarsam mesai saatlerine özen göstermem.	1,35	,897
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe gelmemek için daha fazla bahane üretirim.	1,33	,772
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe zamanında gelmeye özen göstermem.	1,40	,923
İşyerimde haksızlığa uğrarsam molaları elimden geldiği kadar uzun tutmaya çalışırım.	1,35	,845

Tablo 3.2'de işgörenlerin örgütsel intikam düzeylerini ölçmek amacıyla yöneltilen soruların ortalama değerleri ve standart sapmaları verilmiştir. Sorulara verilen yanıtların ortalama değerlerinden yola çıkılarak bireylerin örgüt içerisindeki intikam alma düzeyleri hakkında bilgi edinilebilecektir. İşgörenlerin işyerinde haksızlığa uğraması halinde iş araç ve gereçlerini kişisel amaçlar doğrultusunda veya zarar verecek

şekilde kullanma, çalışma sürelerini boş geçirme, çalışma arkadaşları hakkında olumsuz ifadelerde bulunma gibi ifadelerle genellikle katılmadıklarını belirtmeleri işgörenlerin iş yerinde haksızlığa uğraması halinde bu gibi durumlara başvurmayacaklarını göstermektedir. “İşyerimde onurumu zedeleyici davranışlara maruz kalsam dahi intikam almak istemem.”, “İşyerimde bana karşı adil davranışlar olmasa dahi intikam almak istemem.”, “İşyerimde intikam almak için gücüm olsa dahi intikam almak istemem.”, “İşyerimde haksızlığa uğradığımda performansım düşer.” İfadelerine verilen yanıtların ortalama değerlerinin oldukça yüksek olması intikam gütmeye düzeylerinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. İşgörenlerin onur kırıcı davranışlara maruz kalması, işgörelere adil davranılmaması halinde de verdikleri yanıtlar doğrultusunda intikam almak istemeyecekleri kanısına ulaşılmaktadır. Hatta işgörenlerin biçimsel güç elde etmeleri halinde bile haksızlık karşısında oldukça intikam alma duygularının daha düşük olduğu görülmektedir. Genel bir kanı olarak, örneklemelerden elde edilen yanıtların ortalama değerlerinden yola çıkılarak işgörenlerin örgütsel intikam alma düzeylerinin oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3.3: Örgütsel Nostalji Ölçeği Ortalama Değerleri

	Ortalama	Standart Hata
Nostalji sizin için ne kadar değerlidir?	4,60	1,572
Nostaljik deneyimleri akılda tutmak sizin için ne kadar önemli?	4,49	1,605
Nostaljik hissetmeniz ne kadar önemlidir?	4,21	1,572
Nostaljik hissetmeye ne kadar eğilimlisiniz?	4,32	1,640
Ne sıklıkla nostalji geçiriyorsunuz?	3,98	1,712
Genel olarak, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz?	4,08	1,665
Özellikle, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz?	4,63	1,827

Nostalji ölçeğini meydana getiren ifadelerle verilen yanıtların ortalama değerlerinin 4 ve üzerinde olması bireylerin yaklaşık olarak haftada bir kez veya ayda bir kez olarak nostaljik deneyimleri hatırladıkları kanısına neden olmaktadır. Ayrıca bireylerin nostaljik deneyimlerin önemi, nostaljik hislere olan eğilimlerinin de haftada bir kez veya ayda bir kez oluştuğu görülmektedir.

3.1.7.2. Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Faktör analizinin ilk aşaması KMO ve Bartlett küresellik testi yardımıyla örneklem faktör analizi için uygun olup olmadığı belirlenmiştir. Faktör analizi için uygunluğun belirlenmesinden sonra ölçeklerin içerisinde yer alacak farklı boyutların

belirlenebilmesi ve başka çalışmalardan farklı olarak farklı hipotezlerin test edilmesi nedeniyle faktör matrisi elde edilirken temel bileşenler yöntemine başvurulmuştur. Yapıyı açıklamak amacıyla 0,30 ve 0,40 arasındaki faktör yükleri kabul edilebilecek en düşük seviyedeki faktör skorları, 0,50 üzerindeki yükler uygulama anlamlılığı olabilecek faktör skorları 0,70 üzerindeki faktör skorları ise yapıyı çok iyi biçimde açıklayabilen skorlar olarak kabul edilmektedir (Alpar, 2017: 254). Bu nedenle çalışmada faktör yükleri matrisi elde edilirken 0,50'den daha yüksek faktör yüküne sahip ifadeler analiz kapsamında yer alacak 0,50'den daha düşük faktör yüküne sahip ifadeler ise boyutlar oluşturulurken uygulama anlamlılığı olmadığı ve yapıyı iyi bir şekilde açıklayamayacak şekilde oldukları gerekçesiyle analiz kapsamından çıkarılacaktır. Faktör sayıları belirlenirken özdeğer ölçütüne göre karar verilmiştir. Özdeğeri 1'den büyük faktörler önemli faktör olarak kabul edilmiştir. Ayrıca faktörlerin toplam değişimin 2/3'ünü açıklayabilen faktör sayısı da önemli faktörler olarak kabul edilmiştir. Faktörlerin daha yorumlanabilir olmasını sağlamak amacıyla ve faktörler arasında bir ilişkinin bulunabileceği varsayımı altında direct oblimin yöntemi ile faktör döndürme işlemi uygulanmıştır. Çalışmanın amacı işgörenlerin örgütsel intikam düzeyi boyutlarının, işgörenlerin örgütsel nostalji düzeyi üzerinde bir etkisinin ve bu değişkenler arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını araştırmaktır. Bu nedenle anket formunda örgütsel nostalji ölçeği ve örgütsel intikam ölçeği gibi iki farklı ölçek bulunmaktadır. Faktör analizi yardımı ile her iki ölçeğe farklı olarak faktör analizi uygulanmıştır. Dolayısıyla örneklemin faktör analizi için uygunluğunun belirlenmesi, faktör yükleri matrisinin elde edilmesi faktör sayılarının belirlenmesi ve faktörlerin isimlendirilmesi süreçleri her iki ölçek için ayrı ayrı sürdürülmüştür.

3.1.7.2.1. Örgütsel İntikam Ölçeği İçin Faktör Analizi Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Örneklemin faktör analizi için uygunluğunun belirlenmesi amacıyla KMO ve Bartlett's küresellik testi uygulanarak elde edilen bulgular tablo 3.4'te verilmiştir.

Tablo 3.4: Örgütsel İntikam Ölçeği İçin KMO ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örnekleme Yeterliliği Ölçütü		,855
Bartlett Küresellik Testi	Approx. Chi-Square	6466,662
	Df	153
	Sig.	,000

KMO değerinin 0,70'den büyük olması örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca Bartlett Küresellik testinin anlamlılık düzeyinin 0,05'ten küçük olması ise faktör analizinin yapılabileceğini verilerin analize uygun normal dağılıma sahip bir ana kütleden elde edildiğini göstermektedir. Bu durumda verilerin normal dağılıma sahip olması faktör analizi sonucunda elde edilen bulguların yanlı sonuçlara neden olmayacağını göstermektedir.

İkinci aşamada faktör yükleri matrisi elde edilecektir faktör yükleri matrisi elde edilirken temel bileşenler yöntemine başvurulmuş ve direct oblimin faktör rotasyonu uygulanmıştır.

Tablo 3.5: Örgütsel İntikam Ölçeği Faktör Yükleri Matrisi

	Bileşenler			
	Örgütsel intikam nedenleri	Örgütsel intikam davranışları	Örgütsel intikam niyeti	Örgütsel intikam sonuçları
İşyerimde yöneticilerim bana karşı adil davranmazsa intikam almak isterim.	,938			
İşyerimde onur kırıcı davranışlara maruz kalırsam intikam almak isterim.	,935			
İşyerimde onurum zedelenirse intikam almak isterim.	,932			
İşyerimde çalışma arkadaşlarımla eşit muamele görmezsem intikam almak isterim.	,916			
İşyerimde formal güç elde edersem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	,894			
İşyerimde formal güç sahibiysem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	,876			
İşyerimde haksızlığa uğrarsam mesai saatlerine özen göstermem.		,865		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam molaları elimden geldiği kadar uzun tutmaya çalışırım.		,861		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe gelmemek için daha fazla bahane üretirim.		,850		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam çalışarak geçirmem gereken süreyi kendim için kullanabilirim.		,833		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe zamanında gelmeye özen göstermem.		,809		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam iş araç ve gereçlerine zarar verebilirim.		,779		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işyerine ait kaynakları kişisel işlerimde kullanabilirim.		,666		
İşyerimde onurumu zedeleyici davranışlara maruz kalsam dahi intikam almak istemem.			,926	
İşyerimde bana karşı adil davranışlar olmasa dahi intikam almak istemem.			,922	
İşyerimde intikam almak için gücüm olsa dahi intikam almak istemem.			,861	
İşyerimde haksızlığa uğradığımda performansım düşer.				,897
İşyerimde haksızlığa uğradığımda işimi aksatırım.				,586

Faktör yükleri matrisi elde edilirken, 0,50'den daha az faktör yüküne sahip olan “İşyerimde haksızlığa uğrarsam yöneticilerim ve çalışma arkadaşlarım hakkında olumsuz konuşabilirim.” İfadesi yapıyı iyi bir şekilde açıklayabilen bir ifade olmadığı gerekçesiyle faktör analizinden çıkarılmıştır. Faktör yükleri matrisi elde edilirken bir başka aşama önemli faktör sayılarının belirlenmesidir. Özdeğer ölçütü önemli faktör sayıları belirlenirken kullanılabilecek bir ölçüttür. Özdeğer ölçütünün 1'den fazla olması her bir değişkenin en az bir değişken tarafından açıklanabildiğini gösterir ve uygulamada da özdeğeri 1'den büyük faktörler önemli faktör olarak kabul edilir. Ayrıca faktörlerin toplam değişimi açıklama oranı da faktör sayıları belirlenirken önemli bir ölçüttür. Faktör sayılarının toplam değişimin 2/3'lük kısmının açıklanması beklenir. Faktör sayılarını belirlemek için elde edilen toplam açıklanan varyans tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 3.6: Örgütsel İntikam Ölçeği İçin Toplam Açıklanan Varyans

Bileşenler	İlk Özdeğer			Karelerinin toplamı		
	Toplam	Açıklanan varyans yüzdesi	Kümülatif Yüzde	Toplam	Açıklanan varyans yüzdesi	Kümülatif Yüzde
1	6,949	38,603	38,603	6,949	38,603	38,603
2	3,684	20,464	59,067	3,684	20,464	59,067
3	2,117	11,763	70,830	2,117	11,763	70,830
4	1,075	5,973	76,803	1,075	5,973	76,803
5	,763	4,237	81,040			
6	,542	3,010	84,050			
7	,458	2,547	86,597			
8	,435	2,415	89,013			

Toplam açıklanan varyans tablosuna göre ilk 4 faktörün özdeğerinin 1'den büyük olması nedeniyle (4. Faktörün özdeğeri 1,075) ilk dört faktörün önemli faktör olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Ayrıca ilk dört faktörün toplam değişimin %76,803'lük kısmını açıkladığı tespit edilmiştir. Bu nedenle önemli kabul edilen faktörler toplam değişimin 2/3'ünden daha fazla düzeyini açıklayabildikleri görülmüştür. Son olarak ise faktörlerin isimlendirilme aşaması uygulanmıştır. Faktörlerin içerdikleri ifadelerle paralel olarak örgütsel intikam ölçeği içerisinde örgütsel intikam nedenleri, örgütsel intikam davranışları, örgütsel intikam niyeti ve örgütsel intikam sonuçları olmak üzere 4 farklı boyuta ayrıldıkları tesit edilmiştir.

Ölçeklerin yapı geçerliliğinin faktör analizi sonucunda sınanması ile birlikte içsel güvenilirliğinin de sınanması gerekmektedir. İçsel güvenilirliğinin sınanması amacıyla cronbach alpha katsayıları elde edilmiştir.

Güvenilirlik göstergesi olarak kullanılan Cronbach alpha katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır. 0 ile 0,5 arasındaki katsayı değerleri güvenilir değil, 0,5'ye eşit ve 0,6'tan küçük küçük değerler güvenilir, 0,6'ya eşit ve 0,7'den küçük değerler kabul edilebilir derecede güvenilir, 0,7'ye eşit ve 0,9'dan küçük değerler iyi derecede güvenilir, 0,9'dan büyük değerler ise çok iyi biçimde güvenilir katsayılar olarak yorumlanır (Astar ve Güriş, 2015: 283). Özdamar'a göre (1997) 0,4 ile 0,6 arasında cronbach alpha katsayısı düşük düzeyde güvenilir, 0,6 ile 0,8 arasındaki cronbach alpha katsayısı ise oldukça güvenilir katsayılar olarak kabul edilmektedir.

Tablo 3.7: İntikam Ölçeği Alt Boyutları Cronbach Alpha Katsayı Sonuçları

	Cronbach Alpha katsayısı	İfade sayısı
Örgütsel İntikam Nedenleri	,962	6
Örgütsel İntikam Davranışları	,915	7
Örgütsel İntikam Niyeti	,896	3
Örgütsel İntikam Sonuçları	,513	2

Örgütsel intikam ölçeği alt boyutları içerisinde örgütsel intikam sonuçları boyutunun düşük düzeyde güvenilirliğe sahip olmasına karşılık faktörün kullanılabilecek düzeyde güvenilir olduğu kanısına ulaşılmıştır. Örgütsel intikam nedenleri, örgütsel intikam davranışları ve örgütsel intikam niyeti boyutlarının ise yüksek düzeyde güvenilir olduğuna karar verilmiştir. Örgütsel intikam ölçeğinin genel güvenilirlik düzeyini belirleyici Cronbach Alpha katsayısının ise 0,885 olduğu belirlenmiştir.

3.1.7.2.2. Örgütsel Nostalji Ölçeği İçin Faktör Analizi Sonuçları

Örneklemin faktör analizi için uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla elde edilen KMO ve Bartlett küresellik testi sonuçları tablo 3.8'de verilmiştir.

Tablo 3.8: Örgütsel Nostalji Ölçeği İçin KMO ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örnekleme Yeterliliği Ölçütü		,874
Bartlett Küresellik Testi	Approx. Chi-Square	2050,640
	df	21
	Sig.	,000

KMO değerinin 0,70'den büyük olması örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir. Bartlett küresellik testinin anlamlılık düzeyinin 0,05'ten küçük olması ise örneklemin normal dağılım gösteren bir evren içerisinden elde edildiğini göstermektedir. Böylece her iki test sonucuna göre örneklemin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Faktör yükleri matrisi elde edilirken yapı geçerliliğini test etmek amacı ile temel bileşenler yöntemine başvurulmuş ve direct oblimin faktör rotasyonu uygulanmıştır.

Tablo 3.9: Örgütsel Nostalji Ölçeği İçin Faktör Yükleri Matrisi

	Bileşen
	Örgütsel Nostalji düzeyi
Nostaljik hissetmeye ne kadar eğilimlisiniz?	,900
Nostaljik hissetmeniz ne kadar önemlidir?	,872
Genel olarak, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz?	,839
Nostaljik deneyimleri akılda tutmak sizin için ne kadar önemli?	,834
Ne sıklıkla nostalji geçiriyorsunuz?	,815
Nostalji sizin için ne kadar değerlidir?	,771
Özellikle, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz?	,659

Elde edilen faktör yükleri matrisine göre; örgütsel nostalji ölçeği içerisinde her bir ifadenin faktör yükünün 0,50'den yüksek olduğu dolayısıyla her bir ifadenin ölçeği açıklayabilecek düzeyde olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 3.10: Örgütsel Nostalji Ölçeği İçin Toplam Açıklanan Varyans

Bileşenler	İlk Özdeğer			Karelerinin toplamı		
	Toplam	Açıklanan varyasyon yüzdesi	Kümülatif Yüzde	Toplam	Açıklanan varyasyon yüzdesi	Kümülatif Yüzde
1	4,663	66,613	66,613	4,663	66,613	66,613
2	,825	11,782	78,395			
3	,607	8,675	87,070			

Toplam açıklanan varyans tablosuna göre ilk faktörün özdeğerinin 1'den büyük olması (4,663) ve toplam değişimin yaklaşık 2/3'ünü açıklayabilmesi gerekçesiyle örgütsel nostalji ölçeğinin bir faktörden meydana geldiği kabul edilmiştir. Açıklanan varyans yüzdesine bakıldığında, örgütsel nostaljik düzeyi boyutu toplam değişimin % 66'sını açıklamaktadır.

Ölçeğin içsel güvenilirliğinin test edilmesi için elde edilen cronbach alpha katsayısı tablo 3.11'de verilmiştir.

Tablo 3.11: Örgütsel Nostalji Ölçeği İçin Cronbach Alpha Katsayısı

	Cronbach Alpha Katsayısı	İfade Sayısı
Örgütsel Nostalji düzeyi	,913	7

Örgütsel nostalji düzeyinin Alpha katsayısına göre güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın şimdiye kadar olan bölümünde özel bir işletmede çalışan işgörenler hakkında önsel bilgi sahibi olmak için örneklemden elde edilen bilgiler doğrultusunda demografik özelliklerini belirlemek amacıyla betimleyici istatistiklere başvurulmuştur. Ayrıca katılımcıların nostaljik düzeyleri ve örgütsel intikam düzeyleri hakkında bilgi sağlamak için katılımcıların her iki ölçeği de meydana getiren sorulara verilen yanıtların ortalama değerleri elde edilmiştir. Genel olarak bir değerlendirme yapılacak olursa, işgörenlerin örgüt içerisinde intikam gütmeye gibi davranışlarda bulunmayacakları, olası haksızlık ve onur kırıcı davranışlar karşısında dahi iş araç gereçlerini kötüye kullanma, mesai kavramına uymama, performans düşüklüğü gibi davranışlarda bulunulmayacağı belirlenmiştir.

Örgütsel nostalji ölçeği ve örgütsel intikam ölçeklerinin alt boyutlarının belirlenmesi yapısal geçerliliğinin tespit edilmesi amacıyla başvurulmuş faktör analizi sonucunda örgütsel intikam düzeyinin 4 farklı boyutta incelenebileceği, örgütsel nostalji düzeyinin ise tek boyutta incelenebileceği tespit edilmiştir. Ancak faktör analizi güvenilirlik ve geçerliliğin hangi boyutlarda araştırılması gerektiği konusunda bilgi sağlamamaktadır. Faktör analizi bir testi meydana getiren değişkenler içerisinde bulunan gizli boyutları ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle araştırmacı faktör analizinden sonra elde edilen boyutların güvenilirliğini tespit etmek zorundadır. Bu nedenle cronbach alpha katsayısı elde edilmiştir. Elde edilen güvenilirlik katsayısına göre ölçeklerin kabul edilebilir derecede güvenilir oldukları tespit edilmiştir.

3.1.7.3. Tek Yönlü ANOVA ve Bağımsız Örneklem T Testine İlişkin Bulgular

Çalışmanın ilerleyen aşamalarında örgütsel intikam ölçeği alt boyutlarının ve örgütsel nostalji düzeyinin katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, anne veya baba eğitim durumu, babanın mesleği, disiplin cezasının bulunup bulunmaması ve gelir düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla ANOVA ve t testine başvurulacaktır.

Parametrik testler içerisinde yer alan bu testlerin uygulanabilmesi için normallik varsayımının sağlanıp sağlanmadığını incelemek gerekir. Normal dağılıma sahip olmayan örneklemelerin ana kütleyi temsil edebilme gücü azalacaktır. Dolayısıyla normal dağılıma sahip olunamaması örneklem hakkında edindiğimiz bilgilerin ana kütle hakkında yanıltıcı sonuçların elde edilmesine neden olacaktır. Veriler ayrık, çarpık veya basık olabilir. Bu özelliklere sahip veriler güvenilirliğini kaybedecektir. Likert tipi ölçeklerden elde edilen verilerin normal dağılıma uygunluğu oldukça güçtür. Normallik varsayımını sağlamak için geliştirilen Kolmogrov-Smirnov veya Shapiro Wilk test sonuçları likert tipi ölçekler için normal dağılımın sınanmasında kullanıldığında olumsuz sonuçlar vermektedir. Ancak Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis(basıklık) istatistik değerleri normal dağılımın sınanmasında da kullanılmakta ve daha olumlu sonuçlar elde edilmektedir. Basit bir normallik sınaması için çarpıklık ve basık değerlerinin mutlak değer olarak 0 ile 3 arasında yer alması gerekir. 0 ile 3 değerlerinden ayrılan verilerin normal dağılıma uygun olmadığı kabul edilir (Gujarati ve Porter, 2018:819).

Tablo 3.12: Normallik Testine İlişkin Bulgular

Faktörler	Skewness	Kurtosis
Örgütsel İntikam Nedeni	,808	-,409
Örgütsel İntikam Davranışı	2,041	2,938
Örgütsel İntikam Niyeti	,196	-1,310
Örgütsel İntikam Sonuçları	,230	-,769
Örgütsel Nostalji Düzeyi	-,046	-,381

Normallik testine ilişkin bulgulara göre verilerin normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Böylece değişkenler ile elde edilen bulguların ana kütle hakkında doğru bilgileri içerebilecekleri söylenebilir.

Boyutların normal dağılım gösterdikleri sınıandıktan sonra ANOVA ve t testi uygulanabilecektir. İki den fazla gruba sahip değişkenlerin boyutlar arasında farklılığı ANOVA testi ile sınanırken, iki gruba sahip değişkenlerin boyutlar arasında anlamlı farklılığı t testi yardımıyla sınanmıştır.

Tablo 3.13: Cinsiyet Değişkeni İçin T Testi Sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	Ortalama	Levene İstatistiği	T Testi (olasılık değeri)
Örgütsel İntikam nedenleri	Kadın	1,8755	,178	,000
	Erkek	2,4134		
Örgütsel İntikam Davranışları	Kadın	1,3365	,740	,918
	Erkek	1,3442		
Örgütsel İntikam Niyeti	Kadın	2,5849	,354	,003
	Erkek	3,0420		
Örgütsel İntikam Sonuçları	Kadın	2,7857	,127	,347
	Erkek	2,6614		
Örgütsel Nostalji Düzeyi	Kadın	4,3223	,477	,893
	Erkek	4,3420		

Tablo 3.13'te örgütsel intikam alt boyutlarının ve örgütsel nostalji düzeyi boyutunun bireylerin cinsiyetlerine göre istatistiki açıdan anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için bağımsız örneklem t testi uygulama sonuçları verilmiştir. Tabloda her bir boyutta kadınların ve erkeklerin ifadelere verdikleri yanıtların ortalama değerleri gösterilmektedir. Bu ortalama değerlerinin istatistiki açıdan anlamlı olup olmadığı ise t testi olasılık değeri ile belirlenebilmektedir. Olasılık değerinin 0,05'ten küçük olması söz konusu boyutun cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiğini kanıtlamaktadır. Levene testi istatistiği ise varyansların eşit dağılım gösterip göstermediğini sınamak için uygulanan bir test olup, istatistik değerinin 0,05'ten büyük olması varyansların eşit dağılıma sahip olduğunu ve sonuçların güvenilir olduğunu göstermektedir. Burada her bir faktör için varyansların eşit dağılım gösterdiği görülmektedir. Örgütsel intikam nedenleri boyutunda erkeklerin kadınlara göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu başka bir ifade ile erkeklerin kadınlara kıyasla daha yüksek derecede yanıtlar verdiği görülmekte ve bu farklılık ise istatistiki açıdan anlamlı görülmektedir. Benzer olarak örgütsel intikam niyeti boyutunu oluşturan ifadelere de erkekler kadınlara kıyasla daha yüksek puanlar vermektedir ve aralarındaki farklılık istatistiki açıdan anlamlıdır. Ancak örgütsel intikam davranışı, örgütsel intikam sonuçları ve örgütsel nostalji düzeyi boyutu cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir. Başka bir ifade ile bu boyutlara verilen yanıtlar kadınlar ve erkekler arasında anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır.

Tablo 3.14: Yaş Değişkeni İçin ANOVA Testi Sonuçları

Faktörler	Yaş	Ortalama	Levene İstatistik (P)	Anova Olasılık Değeri
Örgütsel İntikam Nedenler	21-30 yaş	2,0652	,243	,569
	31-40 yaş	2,0121		
	41-50 yaş	2,0979		
	51 ve üzeri	3,0833		
	Toplam	2,0463		
Örgütsel İntikam Davranışı	21-30 yaş	1,3727	,153	,703
	31-40 yaş	1,3104		
	41-50 yaş	1,3878		
	51 ve üzeri	1,0000		
	Toplam	1,3389		
Örgütsel İntikam Niyeti	21-30 yaş	2,7420	,596	,951
	31-40 yaş	2,7000		
	41-50 yaş	2,8042		
	51 ve üzeri	3,0000		
	Toplam	2,7300		
Örgütsel İntikam Sonuçları	21-30 yaş	2,8522	,609	,571
	31-40 yaş	2,6932		
	41-50 yaş	2,7619		
	51 ve üzeri	2,0000		
	Toplam	2,7463		
Örgütsel Nostaljik Düzeyi	21-30 yaş	4,4311	,005	,740
	31-40 yaş	4,2688		
	41-50 yaş	4,3605		
	51 ve üzeri	4,0000		
	Toplam	4,3286		

Tablo 3.14’te örgütsel intikam alt boyutlarının ve örgütsel nostalji düzeyinin bireylerin yaş gruplarına göre anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için ikiden fazla gruba sahip olduğu için uygulanan ANOVA testi sonuçları verilmiştir. Tablo da her bir yaş grubuna ait bireylerin boyutları oluşturan ifadelere verdikleri yanıtların ortalama değerleri de verilmiştir. Örgütsel intikam nedenleri boyutlarına 51 ve üzeri yaş grubuna ait bireylerin oldukça daha yüksek puanlar verdikleri görülmekle birlikte bu farklılık istatistiki açıdan anlamlı değildir ($0,05 < 0,569$). Örgütsel intikam davranışı boyutu ifadelerine verilen yanıtların yaş gruplarına göre dağılımı oldukça benzer olmakla birlikte farklılıkların istatistiki açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir ($0,05 < 0,703$). Örgütsel intikam niyeti boyutuna verilen yanıtlar da yaş gruplarına göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir. Ortalama değerleri de bu durumu destekler nitelikte farklı yaş gruplarında benzer ortalama değerleri görülmektedir. Örgütsel intikam sonuçları ve örgütsel nostalji boyutlarına verilen yanıtlarda yaş gruplarına göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. Örgütsel nostalji düzeyine verilen yanıtların her bir yaş grubunda ortalama değerleri 4 civarında

olması, her bir yaş grubunun haftada veya ayda bir kez nostaljik deneyimleri yaşadıklarını göstermektedir.

Tablo 3.15: Eğitim Değişkeni İçin ANOVA Testi Sonuçları

Faktörler	Eğitim Düzeyi	Ortalama	Levene İstatistiği (P)	Anova Olasılık Değeri	Welch Testi Olasılık Değeri	Anlamlı Fark
Örgütsel İntikam Nedenleri	Temel Eğitim	1,9968	,002		,000	Yüksek lisans ile temel eğitim ve lisans arasında
	Lisans	2,1420				
	Yüksek Lisans	3,2179				
	Toplam	2,0462				
Örgütsel İntikam Davranışı	Temel Eğitim	1,3111	,000		,091	
	Lisans	1,7989				
	Yüksek Lisans	1,1538				
	Toplam	1,3389				
Örgütsel İntikam Niyeti	Temel Eğitim	2,7148	,024		,182	
	Lisans	2,6543				
	Yüksek Lisans	3,3077				
	Toplam	2,7300				
Örgütsel İntikam Sonuçları	Temel Eğitim	2,7514	,043		,000	Yüksek lisans ile temel eğitim ve lisans arasında
	Lisans	3,2222				
	Yüksek Lisans	1,6154				
	Toplam	2,7463				
Örgütsel Nostalji Düzeyi	Temel Eğitim	4,3103	,157	,718		
	Lisans	4,4868				
	Yüksek Lisans	4,5055				
	Toplam	4,3286				

Tablo 3.15’te bireylerin eğitim düzeyleri ile örgütsel intikam alt boyutları ve örgütsel nostalji düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları verilmiştir. ANOVA testinin varsayımlarından birisi de varyansların eşit dağılım göstermesidir. Levene istatistiği olasılık değerinin 0,05’ten küçük olması varyansların eşit dağılım göstermediğini kanıtlamaktadır. Bu durumda varyansların eşit dağılım göstermemesi halinde welch testi kullanılabilir. Welch testi varyansların eşit dağılım göstermemesi halinde ANOVA testinin kullanılmadığı durumlarda başvurulacak bir testtir. Bu testin olasılık değerinin 0,05’ten küçük olması varyansların eşit dağılım göstermemesi halinde bile

gruplar arasında incelenen değişken açısından anlamlı farklılığın bulunduğunu kanıtlamaktadır. Örgütsel intikam nedenleri boyutunda varyansların eşit dağılım göstermemesi halinde ANOVA testi yerine Welch testi uygulanmış ve elde edilen bilgilere göre söz konusu boyutun bireylerin eğitim düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için uygulanan tamhane post hoc testine göre yüksek lisans eğitim düzeyine sahip bireyler ile temel eğitim seviyesine sahip veya lisans eğitim seviyesine sahip bireyler arasında örgütsel intikam nedenleri boyutu anlamlı şekilde farklılık göstermektedir.

Welch testi olasılık değerinin 0,05'ten büyük olması örgütel intikam davranışı ve örgütel intikam niyeti boyutlarını meydana getiren ifadelere verilen yanıtların işğörenlerin eğitim düzeylerine göre farklılık göstermediğini göstermektedir. Bu boyutlarda da welch testi olasılık değerinin elde edilmesinin nedeni varyansların eşit dağılım göstermemesidir.

Örgütsel intikam sonuçları boyutunun Welch testi olasılık değerine göre bireylerin eğitim düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Tamhane post hoc testine göre yüksek lisans eğitim düzeyine sahip bireyler ile lisans veya temel eğitim düzeyine sahip bireyler arasında örgütsel intikam sonuçları boyutu anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Örgütsel nostalji düzeyi boyutunda ise varyansların eşit dağılım göstermesi nedeniyle ANOVA testi olasılık değeri elde edilmiştir. Ancak bu olasılık değerine göre örgütsel nostalji düzeyi bireylerin eğitim düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir.

Tablo 3.16: Anne Eğitim Düzeyi İçin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Faktörler	Eğitim Düzeyi	Ortalama	Levene İstatistiği	T Testi (olasılık değeri)
Örgütsel İntikam nedenleri	Temel eğitim	2,0113	,001	,000
	Lisans veya lisansüstü	2,9444		
Örgütsel İntikam Davranışları	Temel eğitim	1,3336	,093	,438
	Lisans veya lisansüstü	1,4762		
Örgütsel İntikam Niyeti	Temel eğitim	2,7186	,004	,276
	Lisans veya lisansüstü	3,0222		
Örgütsel İntikam Sonuçları	Temel eğitim	2,7753	,293	,016
	Lisans veya lisansüstü	2,0000		
Örgütsel Nostalji Düzeyi	Temel eğitim	4,3340	,126	,685
	Lisans veya lisansüstü	4,1905		

Annenin eğitim düzeyinin örgütsel intikam boyutlarına göre ve örgütsel nostalji düzeyine göre anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Annenin eğitim düzeyi belirlenirken katılımcılara temel eğitim düzeyi, lisans ve yüksek lisans olmak üzere 3 farklı seçenek sunulmuştur. Ancak yüksek lisans eğitim düzeyine sahip bir bireyin bulunması ve yetersiz gözlem hatası nedeniyle ANOVA testi, Welch testi ve post hoc testleri uygulanamamıştır. Bu nedenle seçenek sayıları azaltılma yoluna gidilmiş ve temel eğitim düzeyi ve lisans ve lisansüstü eğitim düzeyi olacak şekilde iki seçeneğe indirilerek bağımsız örneklem t testi yardımıyla daha doğru sonuçların elde edilmesi sağlanmıştır. Bağımsız örneklem t testi ile varyansların eşit dağılım göstermesi veya eşit dağılım göstermemesi halinde kullanılabilecek iki farklı anlamlılık düzeyleri elde edilebilecektir. Bu durumda varyansların eşit dağılım göstermemesi halinde de bağımsız örneklem t testi uygulanabilmektedir. Elde edilen bulgulara göre; örgütsel intikam nedenleri boyutu temel eğitim düzeyine sahip anneler ile lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip anneler arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Annelerin eğitim düzeyi örgütsel intikam sonuçları boyutuna göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak annelerin eğitim düzeyi örgütsel intikam davranışı, örgütsel intikam niyeti ve örgütsel nostalji düzeyi boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tablo 3.17: Babanın Eğitim Düzeyi Değişkeni İçin ANOVA Testi Sonuçları

Faktörler	Eğitim Düzeyi	Ortalama	Levene İstatistiği (P)	Anova Olasılık Değeri	Welch Testi Olasılık Değeri
Örgütsel İntikam Nedenleri	Temel Eğitim	2,0123	,116	,113	
	Lisans	2,4815			
	Yüksek Lisans	2,1667			
	Toplam	2,0462			
Örgütsel İntikam Davranışı	Temel Eğitim	1,3425	,784	,896	
	Lisans	1,2804			
	Yüksek Lisans	1,3810			
	Toplam	1,3389			
Örgütsel İntikam Niyeti	Temel Eğitim	2,7139	,000		,466
	Lisans	2,9753			
	Yüksek Lisans	2,6111			
	Toplam	2,7300			
Örgütsel İntikam Sonuçları	Temel Eğitim	2,7847	,782	,051	
	Lisans	2,4444			
	Yüksek Lisans	1,7500			
	Toplam	2,7463			
Örgütsel Nostalji Düzeyi	Temel Eğitim	4,2830	,098	,061	
	Lisans	4,7619			
	Yüksek Lisans	5,1667			
	Toplam	4,3286			

Örgütsel intikam nedenleri, örgütsel intikam davranışı, örgütsel intikam sonuçları ve örgütsel nostalji düzeyi boyutlarının babaların eğitim düzeylerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ANOVA testi uygulanmıştır.

Örgütsel intikam davranışı boyutunun baba eğitim düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için Welch testi uygulanmasının nedeni varyansların eşit dağılım göstermemesidir. Örgütsel intikam nedenleri alt boyutu baba eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir ($0,05 < 0,113$). Örgütsel intikam davranışı alt boyutu baba eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($0,05 < 0,896$). Örgütsel intikam niyeti boyutu baba eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir ($0,05 < 0,051$). Örgütsel nostalji düzeyi boyutu da baba eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır ($0,05 < 0,061$).

Tablo 3.18: Babanın Mesleği Değişkeni İçin T Testi Sonuçları

Faktörler	Meslek	Ortalama	Levene İstatistiği	T Testi (olasılık değeri)
Örgütsel İntikam nedenleri	Kamu sektörü	1,9880	,063	,526
	Özel sektör	2,0686		
Örgütsel İntikam Davranışları	Kamu sektörü	1,1042	,000	,000
	Özel sektör	1,4291		
Örgütsel İntikam Niyeti	Kamu sektörü	2,3904	,149	,003
	Özel sektör	2,8604		
Örgütsel İntikam Sonuçları	Kamu sektörü	2,7297	,912	,868
	Özel sektör	2,7526		
Örgütsel Nostalji Düzeyi	Kamu sektörü	4,1969	,129	,225
	Özel sektör	4,3791		

Örgütsel intikam nedenleri boyutunu oluşturan ifadeler babaları özel sektörde çalışanlar daha yüksek puanlar vermelerine karşılık babalarının kamu ve özel sektörde çalışmasına göre örgütsel intikam nedenleri boyutu anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir ($0,05 < 0,526$). Örgütsel intikam davranışı boyutu ve örgütsel intikam niyeti boyutu ise t testi olasılık değerine göre babaların kamu veya özel sektörde çalışmalarına göre anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Ancak örgütsel intikam sonuçları boyutu ve örgütsel nostaljik düzeyi boyutu ise babalarının kamu veya özel sektör çalışanı olmasına göre farklılık göstermemektedir. Bu durumda örgütsel intikam ölçeği içerisinde sadece örgütsel intikam davranışı ve örgütsel intikam niyeti boyutlarını meydana getiren ifadeler verilen yanıtlar bireylerin babalarının mesleklerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 3.19: Disiplin Cezası Bulunması Değişkenine Göre T Testi Sonuçları

Faktörler	Disiplin Cezası	Ortalama	Levene İstatistiği	T Testi (olasılık değeri)
Örgütsel İntikam nedenleri	Evet	2,0000	,220	,886
	Hayır	2,0477		
Örgütsel İntikam Davranışları	Evet	1,2738	,482	,743
	Hayır	1,3409		
Örgütsel İntikam Niyeti	Evet	2,0556	,001	,009
	Hayır	2,7509		
Örgütsel İntikam Sonuçları	Evet	2,6250	,298	,729
	Hayır	2,750		
Örgütsel Nostalji Düzeyi	Evet	4,4524	,741	,746
	Hayır	4,3247		

Tablo 3.19’da bireylerin eğitim yaşamı boyunca hiç disiplin cezası alıp almama durumlarının örgütsel intikam ölçeği boyutlarına ve örgütsel nostalji düzeyi boyutuna göre anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla uygulanan t

testi sonuçları verilmiştir. Örgütsel intikam nedenlerini oluşturan ifadeler verilen yanıtlar disiplin cezasının bulunup bulunmamasına göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir ($0,05 < 0,886$). Nitekim örgütsel intikam nedenleri boyutunu oluşturan ifadeler verilen yanıtların ortalama değerleri disiplin cezası bulunanlar ile disiplin cezası bulunmayanlar arasında benzerlik göstermektedir. Örgütsel intikam davranışı boyutu da bireylerin disiplin cezası bulunup bulunmamasına göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir ($0,05 < 0,743$). Örgütsel intikam niyeti boyutunu oluşturan ifadeler verilen yanıtların ortalama değerleri ise bireylerin disiplin cezasının bulunup bulunmamasına göre anlamlı şekilde farklılık göstermektedir ($0,05 > 0,009$). Örgütsel intikam sonuçları boyutuna verilen yanıtlar bireylerin disiplin cezasının bulunup bulunmamasına göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir ($0,05 < 0,729$). Örgütsel nostalji düzeyi boyutu da bireylerin disiplin cezasının bulunup bulunmamasına göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir ($0,05 < 0,746$).

Tablo 3.20: Gelir Değişkeni İçin ANOVA Testi Sonuçları

Faktörler	Gelir Düzeyi	Ortalama	Levene İstatistik (P)	Anova Olasılık Değeri	Welch Olasılık Değeri	Anlamlı Farklılık
Örgütsel İntikam Nedenler	2.500.-/4.000.- TL	1,9836	,013		,001	2.500.-/4.000.- TL ile 6.001.-/8.000.- TL arasında
	4.001.-/6.000.- TL	2,2083				
	6.001.-/8.000.- TL	2,9103				
	8.001. ve üzeri	2,9375				
	Toplam	2,0462				
Örgütsel İntikam Davranışı	2.500.-/4.000.- TL	1,3581	,006		,306	
	4.001.-/6.000.- TL	1,1667				
	6.001.-/8.000.- TL	1,3407				
	8.001. ve üzeri	1,0000				
	Toplam	1,3389				
Örgütsel İntikam Niyeti	2.500.-/4.000.- TL	2,7455	,018		,108	
	4.001.-/6.000.- TL	2,2361				
	6.001.-/8.000.- TL	3,2308				
	8.001. ve üzeri	2,7083				
	Toplam	2,7300				
Örgütsel İntikam Sonuçları	2.500.-/4.000.- TL	2,8014	,027		,002	2.500.-/4.000.- TL ile 6.001.-/8.000.- TL ve 8.001. ve üstü TL arasında
	4.001.-/6.000.- TL	2,7292				
	6.001.-/8.000.- TL	1,9231				
	8.001. ve üzeri	1,6875				
	Toplam	2,7463				
Örgütsel Nostalji Düzeyi	2.500.-/4.000.- TL	4,2954	,137	,446		
	4.001.-/6.000.- TL	4,7202				
	6.001.-/8.000.- TL	4,5604				
	8001 ve üzeri	4,2500				
	Toplam	4,3286				

Tablo 3.20’de örgütsel intikam ölçeği alt boyutlarının ve örgütsel nostalji ölçeği boyutunun gelir düzeyine göre anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları verilmiştir. Örgütsel intikam nedenleri alt boyutunun bireylerin gelir düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği welch testi olasılık değerine göre kanıtlanmıştır. Welch testi olasılık değerinin elde edilmesinin nedeni varyansların eşit dağılıma uymaması nedeniyle ANOVA testi olasılık değerinin güvenilirliğinin azalmasıdır. Yine varyansların eşit dağılmaması halinde başvurulacak post hoc testlerinden biri olan tamhane post hoc testine göre; 2.500.-/4.000.- TL arasında gelir düzeyine sahip bireyler ile 6.001.-/8.000.- TL arasında gelir düzeyine sahip bireyler arasında örgütsel intikam nedenleri boyutunu belirleyici sorulara verilen yanıtlar anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Ancak, örgütsel intikam ölçeği içerisinde yer alan örgütsel intikam davranışı ve örgütsel intikam niyeti boyutlarını meydana getiren sorulara verilen yanıtların bireylerin gelir düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Örgütsel intikam sonuçları boyutları da welch testi olasılık değerine göre bireylerin gelir düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Varyansların eşit dağılıma uygun olmadığı durumlarda hangi gruplar arasında farklılığın olduğunu belirlemek amacıyla elde edilen tamhane post hoc testine göre 2.500.-/4.000.- TL arasında gelir düzeyine sahip bireyler ile 6.001.-/8.000.- TL arasında ve 8.001 TL ve üstü gelir düzeyine sahip bireyler arasında örgütsel intikam sonuçları boyutunu meydana getiren ifadelerle verilen yanıtlar anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Ancak örgütsel nostalji düzeyi boyutuna verilen yanıtlar bireylerin gelir düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır.

Tablo 3.21: Unvan Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Faktörler	Unvan	Ortalama	Levene İstatistik (P)	Anova Olasılık Değeri	Welch Olasılık Değeri	Anlamlı Farklılık
Örgütsel İntikam Nedenleri	İşçi	1,9939	,002		,000	İşçi ile müdür yardımcısı ve müdür ve üstü arasında
	Usta	2,2778				
	Memur	2,0392				
	Müdür Yardımcısı	3,1458				
	Müdür	3,3333				
	Toplam	2,0462				
Örgütsel İntikam Davranışı	İşçi	1,3614	,005	,377		
	Usta	1,0667				
	Memur	1,2521				
	Müdür Yardımcısı	1,2500				
	Müdür	1,0000				
	Toplam	1,3389				
Örgütsel İntikam Niyeti	İşçi	2,7352	,396	,421		
	Usta	2,2667				
	Memur	2,5882				
	Müdür Yardımcısı	3,3333				
	Müdür	3,2667				
	Toplam	2,7300				
Örgütsel İntikam Sonuçları	İşçi	2,7859	,025		,000	Müdür ile işçi, usta ve memur arasında
	Usta	2,7333				
	Memur	2,7941				
	Müdür Yardımcısı	1,8125				
	Müdür	1,3000				
	Toplam	2,7463				
Örgütsel Nostalji Düzeyi	İşçi	4,2849	,047		,463	
	Usta	4,6095				
	Memur	4,8571				
	Müdür Yardımcısı	4,7679				
	Müdür	4,0857				
	Toplam	4,3286				

Tablo 3.21’de örgütsel intikam ölçeği alt boyutlarının ve örgütsel nostalji ölçeği boyutunun bireylerin iş yerinde sahip oldukları unvana göre istatistiki açıdan anlamlı olup olmadığını incelemek için uygulanan ANOVA testi sonuçları verilmiştir. Örgütsel intikam nedenleri alt boyutunda varyansların eşit dağılımı varsayımı sağlanamadığı için ANOVA testi yerine kullanılan Welch testi olasılık değerine göre; örgütsel intikam nedenleri alt boyutu ile bireylerin unvanları arasında anlamlı farklılık vardır. Ortalama değerleri incelendiğinde de örgütsel intikam nedenleri alt boyutlarını meydana getiren ifadeler verilen yanıtlar işçiler arasında daha düşük puanlar olmakla birlikte, müdür yardımcısı veya müdür unvanlarına sahip bireyler arasında daha fazla puanlar verilmektedir. Varyansların eşit dağılıma uymaması durumunda hangi gruplar arasında anlamlı farklılığın bulunduğu belirlemek amacıyla başvuru tamhane post

hoc testine göre işçiler ile müdür yardımcısı veya müdür unvanlarına sahip bireyler arasında örgütsel intikam nedenlerini meydana getiren sorulara verilen yanıtlar farklılık göstermektedir. Örgütsel intikam davranışı ve örgütsel intikam niyeti alt boyutlarını meydana getiren ifadelerle verilen yanıtlar bireylerin unvanlarına göre anlamı şekilde farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Örgütsel intikam sonuçları alt boyutunun unvanlara göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Tamhane post hoc testine göre müdür unvanına sahip olan bireyler ile işçi, usta ve memur unvanına sahip olan bireyler arasında örgütsel intikam sonuçlarını meydana getiren ifadelerle verilen yanıtlar anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Ortalama değerleri incelendiğinde de işçi, usta ve memur unvanlarında söz konusu ifadelerle oldukça daha yüksek puanlar verilirken, müdür yardımcısı unvanına sahip bireylerde daha düşük puanlar görülmektedir. Örgütsel nostalji düzeyini meydana getiren ifadelerle verilen yanıtlar ise bireylerin unvanlarına göre istatistiki açıdan anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir.

3.1.7.4. Korelasyon ve Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Çalışmanın asıl amacı bireylerin örgütsel nostalji düzeyi üzerinde örgütsel intikam boyutlarının anlamlı bir etkisinin bulunup bulunmadığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle söz konusu boyutlar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığını tespit etmek ve ilişkinin bulunması halinde bu ilişkinin yönü hakkında bilgi sahibi olmak için korelasyon analizine başvurulmuştur. Ancak korelasyon analizi etki derecesini belirleyici fonksiyonel bir ilişkinin bulunmasına yardımcı olamamaktadır. Bu nedenle örgütsel intikam boyutlarının örgütsel nostalji düzeyi üzerine ne derece bir etkisinin bulunduğunu belirlemek için doğrusal regresyon analizine başvurulmuştur. Nitekim regresyon çözümlemesinde korelasyon analizinden farklı olarak iki değişken arasında ilişkinin derecesi ile ilgilenilmezken bir değişkenin tahmini değerini başka bir değişkenin sabit değerinden yola çıkılarak kestirim yapılmaya çalışılır.

Değişkenler arasında ilişkinin kuvveti ve yönü hakkında bilgi sağlamak için uygulanan korelasyon analizi sonucunda elde edilen pearson korelasyon katsayısı tablo 3.22’de verilmiştir.

Tablo 3.22: Korelasyon Katsayısı Sonuçları

		Örgütsel İntikam nedenleri	Örgütsel intikam davranışı	Örgütsel intikam niyeti	Örgütsel intikam sonuçları	Örgütsel nostalji düzeyi
Örgütsel İntikam nedenleri	Korelasyon Katsayısı	1	,286**	,335**	,341**	,105*
	Anlamlılık Düzeyi		,000	,000	,000	,036
Örgütsel intikam davranışı	Korelasyon Katsayısı	,286**	1	,097	,330**	,023
	Anlamlılık Düzeyi	,000		,053	,000	,640
Örgütsel intikam niyeti	Korelasyon Katsayısı	,335**	,097	1	,001	,025
	Anlamlılık Düzeyi	,000	,053		,983	,618
Örgütsel intikam sonuçları	Korelasyon Katsayısı	,341**	,330**	,001	1	,002
	Anlamlılık Düzeyi	,000	,000	,983		,962
Örgütsel nostalji düzeyi	Korelasyon Katsayısı	,105*	,023	,025	,002	1
	Anlamlılık Düzeyi	,036	,640	,618	,962	

** : %1 istatistik düzeyinde anlamlı

* : %5 istatistik düzeyinde anlamlı

Korelasyon katsayısı ilişkinin şiddetini gösterirken, anlamlılık düzeyi ise ilişkinin istatistiki açıdan anlamlı olup olmadığını belirlemektedir. Anlamlılık düzeyinin 0,05'ten büyük olması söz konusu değişkenler arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular:

- Örgütsel intikam nedenleri alt boyutu örgütsel intikam davranışı alt boyutuna %28.6, örgütsel intikam niyeti alt boyutuna %33.5, örgütsel intikam sonuçları alt boyutuna %34.1, örgütsel nostalji düzeyine %03.6 düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı pozitif yönde bir ilişki olduğu söylenebilir.
- Örgütsel intikam davranışı alt boyutu sadece örgütsel intikam sonuçları alt boyutuna %1 anlamlılık düzeyinde %33 pozitif yönde bir ilişkisi bulunmaktadır. Örgütsel intikam davranışı boyutu ile örgütsel intikam niyeti ve örgütsel nostalji boyutu arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.
- Örgütsel intikam niyeti alt boyutunun örgütsel intikam sonuçları ve örgütsel nostalji düzeyi alt boyutları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.
- Örgütsel intikam sonuçları ile örgütsel nostalji düzeyi arasında da istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Korelasyon analizi sonucunda örgütsel nostalji düzeyi ile sadece örgütsel intikam nedenleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Regresyon analizi yardımı ile korelasyon analizinden farklı olarak örgütsel nostalji düzeyi üzerinde

örgütsel intikam boyutlarının anlamlı bir etkisinin bulunup bulunmadığı belirlenecek ve örgütsel intikam boyutlarının katsayılarından yola çıkılarak örgütsel nostalji düzeyi hakkında bir kestirimde bulunulabilecektir. Örgütsel intikam boyutlarının örgütsel nostalji düzeyi üzerindeki etkisini belirlemek için uygulanan regresyon çözümlemesinde adımsal teknikler uygulanmıştır.

Regresyon modeli oluşturulurken iki farklı yöntem söz konusudur: Tüm olası alt kümeler yöntemi ve adımsal yöntemler. Adımsal yöntemler ise kendi arasında üç gruba ayrılır: İleriye doğru seçim, geriye doğru çıkarma ve adım-adım regresyon yöntemi. Tüm olası alt kümeler yönteminde modelde tüm olası değişkenler yer almakla birlikte herhangi bir hipotezin test edilmesi için başvurulmaktadır. İleriye doğru seçim yönteminde model kurulmaya ilk olarak sabit terimle başlanır ve modele en çok katkısı sağlanacağı düşünülen değişkenler teker teker modele ilave edilmeye devam edilir. Modele ilk olarak dâhil edilmesi düşünülen değişken bağımlı değişken ile en yüksek F istatistiğine sahip değişkendir. F istatistiğinin anlamsız hale gelene kadar değişkenler modele ilave edilmeye devam edilir. Geriye doğru çıkarma yönteminde ise tüm bağımsız değişkenlerin bulunduğu model ile başlanır ve önemsiz kabul edilen değişkenler teker teker modelden çıkartılır (Alpar, 2017: 560-563).

Bu çalışmada örgütsel nostalji düzeyi hakkında örgütsel intikam ölçeği boyutlarının katsayılarından yararlanılarak en doğru fonksiyonun elde edilmesi amacıyla adımsal teknikler içerisinde yer alan geriye doğru adımsal teknikten yararlanılacaktır. Modele katkısı olan değişkenlerin modele katkı sağlayamayacak değişkenler tarafından anlamsız hale getirilmesi olasılığı düşünülerek geriye doğru adım tekniğine başvurulmuştur. Çalışmada adımsal tekniklere başvurulmasının başka bir nedeni, zorunlu giriş metodu sonucunda elde edilen modelin anlamsız model olarak bulunmasıdır. Şöyle ki, zorunlu giriş tekniği (Enter metodu) ile kurulan modelin anlamsız olması ve modeli açıklayan en doğru bağımsız değişkenlerin seçilebilmesi için adımsal tekniklere başvurulmuştur.

Tablo 3.23: Model Özeti

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,112 ^a	,013	,003	1,34154	
2	,112 ^b	,013	,005	1,33985	
3	,111 ^c	,012	,007	1,33833	
4	,105 ^d	,011	,009	1,33750	1,940
1. model (Sabit), örgütsel intikam sonucu, örgütsel intikam niyeti, örgütsel intikam davranışı, örgütsel intikam nedeni					
2. model: (Sabit), örgütsel intikam sonucu, örgütsel intikam niyeti, örgütsel intikam nedeni					
3. model: (Sabit), örgütsel intikam sonucu, örgütsel intikam nedeni					
4. model: (Sabit), örgütsel intikam nedeni					
Bağımlı değişken: örgütsel nostalji düzeyi					

4. model sonunda elde edilen son model özeti tablo 3.23'te verilmiştir. Düzeltilmiş R^2 değerleri her dört modelde de çok fazla değişim göstermemektedir.

- Birinci model bütün değişkenlerin yer aldığı modeldir. İlk modelde örgütsel intikam ölçeği içerisinde yer alan bütün boyutlar yer almaktadır.
- İkinci modelde modele katkısının en az olduğu düşünülen değişken olan örgütsel intikam davranışı çıkartılarak örgütsel intikam sonucu, örgütsel intikam niyeti ve örgütsel intikam nedeni boyutları ile model oluşturulmuştur.
- Üçüncü modelde örgütsel intikam niyeti boyutu da çıkarılarak örgütsel intikam sonucu ve örgütsel intikam nedeni boyutları ile model kurulmuştur.
- Son modelde ise sadece örgütsel intikam nedeni boyutu bağımsız değişken olarak yer almaktadır.

Durbin Watson İstatistik değerinin 2 civarında olması ise modelde otokorelasyonun bulunmadığını ve otokorelasyon varsayımının sağlandığını göstermektedir. Sonuç olarak, örgütsel notalji düzeyini sadece örgütsel intikam nedeni boyutu etkilemektedir.

Tablo 3.24: Model ANOVA Tablosu

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	9,022	4	2,256	1,253	,288 ^a
	Residual	710,896	395	1,800		
	Total	719,918	399			
2	Regression	9,016	3	3,005	1,674	,172 ^b
	Residual	710,903	396	1,795		
	Total	719,918	399			
3	Regression	8,845	2	4,423	2,469	,086 ^c
	Residual	711,073	397	1,791		
	Total	719,918	399			
4	Regression	7,937	1	7,937	4,437	,036 ^d
	Residual	711,981	398	1,789		
	Total	719,918	399			

a: 1. model (Sabit), örgütsel intikam sonucu, örgütsel intikam niyeti, örgütsel intikam davranışı, örgütsel intikam nedeni

b: 2. model: (Sabit), örgütsel intikam sonucu, örgütsel intikam niyeti, örgütsel intikam nedeni

c: 3. model: (Sabit), örgütsel intikam sonucu, örgütsel intikam nedeni

d: 4. model: (Sabit), örgütsel intikam nedeni

Bağımlı değişken: örgütsel nostalji düzeyi

ANOVA tablosundan elde edilen anlamlılık düzeylerinden (sig.) yola çıkılarak ilk 3 modelin istatistiki açıdan anlamsız olmasına karşılık 4. Modelin istatistiki açıdan anlamlı bir model olduğu görülmektedir ($0,036 < 0,05$). Bu durumda sadece örgütsel intikam nedeni değişkeninin bulunduğu 4. Model istatistiki açıdan %95 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3.25: Katsayı Tahmin Sonuçları

[illegible]

Tablo 3.25’te modelin son sonucu elde edilene kadar oluşturulan 4 model için değişkenlerin her bir modelde aldıkları katsayı tahmin sonuçları verilmektedir. İlk üç model bir önceki ANOVA tablosundan da elde edilen bilgilere göre anlamsız modeller olduğu için ilk üç model yorumlanmamaktadır. 4. Model ise anlamlı modeldir. Son modelde örgütsel nostalji düzeyine katkısı olduğu düşünülen sadece örgütsel intikam nedeni boyutu yer almaktadır. Katsayı tahminine göre örgütsel intikam nedeni düzeylerinde oluşabilecek 1 br’lik artış örgütsel nostalji düzeyinin 0,124 birim artmasına neden olacaktır. Elde edilen varyans şişirme faktörü (VIF) değerinin de her bir değişken için 5’ten küçük olması değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının olmadığını ve çoklu doğrusal bağlantı varsayımının da sağlandığı tespit edilmiştir.

BULGULAR VE BULGULARIN YORUMLANMASI

Bu çalışma, örgüt işgörenlerinin intikam ve nostalji duygusuna eğilimini, işgörenlerin nostaljik düzeylerinin üzerinde intikam duygusunun ne derece etkili olduğu ve örgütsel çerçevede intikam ile nostalji duygusunun arasındaki ilişki tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, örgütsel intikam ve örgütsel nostalji değişkenleri arasındaki ilişki tespit edilerek hem yerli alanyazına hem de araştırmanın yapılacağı kuruma katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Çalışmada iki ayrı ölçek kullanılmıştır. Bunların ilki Dr. Öğr. Üyesi Işkın (2018) tarafından geliştirilen ve 19 ifadeden oluşan “Örgütsel İntikam Ölçeği”dir. Araştırmada kullanılan ikinci ölçek ise Routledge, Arndt, Sedikides ve Wildschut (2008) tarafından geliştirilen ve 7 ifadeden oluşan “Southampton Nostalji Ölçeği”dir.

Daha önce yapılan bir çalışmada kullanılan örgütsel intikam ölçeğinin iki alt boyutunun olduğu görülmüştür. Ancak, yaptığımız açıklayıcı faktör analizi ile örgütsel intikam ölçeğinin dört alt boyutu olduğu gözlemlenmiş ve yapılan çalışma bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Birincil veri toplama yöntemi içerisinde yer alan anket yönteminden yararlanılarak çalışmanın verileri elde edilmiştir. Sonraki aşamada, çalışmanın evrenini oluşturan ve Kütahya’da otomotiv ektöründe faaliyette bulunan özel bir işletmede yaptığımız çalışmada işgörenler hakkında önsel bilgiler betimleyici istatistikler yardımıyla elde edilmiş ve faktör analizi yardımıyla oluşturulan örgütsel intikam ölçeği ve örgütsel nostalji ölçeği boyutlarını, bireylerin demografik özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterip göstermediği ANOVA ve t testi yardımıyla incelenmiştir.

İlerleyen aşamalarda ise örgütsel nostalji düzeyi ile örgütsel intikam boyutları arasında ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizine başvurulmuş ve doğrusal regresyon çözümlemesi yardımıyla da örgütsel nostalji düzeyi üzerinde örgütsel intikam ölçeği boyutlarının etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada basit rastgele örnekleme yoluna gidilmiştir. 2020 yılı araştırma verilerini elde etmek için Kütahya’da otomotiv sektöründe faaliyet gösteren işletme işgörenlerine anket uygulanmıştır. Dolayısıyla çalışmamıza gönüllü olarak katılan ve kütahya’da otomotiv sektöründe faaliyet gösteren işletme, çalışmanın evrenini oluştururken, örneklem anket uygulamasına dâhil olan 400 bireyden oluşmaktadır.

Ayrıca, yapılan anket çalışmasında katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla 9 soru sorulmuştur.

Betimleyici istatistiklere ilişkin bulgulara baktığımızda, araştırma örneklemini %68,3'ü kadın ve %32'ye yakın bir kısmı ise erkek işgörenler oluşturmaktadır. Ayrıca, 40 yaş üstü işgörenlerin daha az olduğu, en fazla yoğunluğun 31-40 yaş aralığında olduğu gözlemlenmiştir. Yine örneklem içerisinde işçi unvanını oluşturan işgörenlerin büyük çoğunlukta olduğu, bunların haricinde 15 kişi usta, 17 kişi memur, 8 kişi müdür yardımcısı ve 5 kişi ise müdürdür. İşgörenlerin eğitim düzeylerine baktığımızda, işgörenlerin 360'ı temel eğitim, 27'si lisans ve 13'ü de yüksek lisans seviyesine sahip olduğu görülmüştür. Yine, işgörenler içerisinde 363 bireyin de anne babalarının eğitim düzeylerinin temel eğitim seviyesinde olduğu çapraz tablolardan elde edilen bulgular arasındadır. İşgörenlerin babalarının %72,3'ünün babası özel sektörde çalışmaktadır. Eğitim süresince disiplin cezası almadığını belirtenlerin sayısı ise oldukça fazladır (%97). 355 bireyin aylık gelir düzeylerinin 2.500.-/4.000.- TL arasında olması ve işçi unvanında olan bireylerinde 355 kişi olması ile birlikte düşünüldüğünde işçilerin oldukça düşük gelir seviyelerine sahip olduğu kanısına neden olmaktadır. İşgörenlerin yaklaşık %10,2'lik kısmı ise 4.000 tl'den daha yüksek aylık gelir düzeyine sahip olduğunu beyan etmiştir.

İşgörenlerin örgütsel intikam düzeylerini ölçmek amacıyla işgörenlere sorular yöneltilmiş ve işgörenlerden alınan yanıtlar ile ortalama değerler ve standart sapmalar belirlenmiştir. Varılan sonuç, işgörenlerin örgüt içerisinde herhangi bir zarara uğradıklarında intikam almak istememeleri yönündedir. Genel bir kanı olarak, örneklemelerden elde edilen yanıtların ortalama değerlerinden yola çıkılarak işgörenlerin örgütsel intikam alma düzeylerinin oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer bir çalışma hastane çalışanlarına uygulanmış ve hastane çalışanlarının örgütsel intikam nedenleri, davranışları ve niyeti düzeyinin çok düşük olduğu sonucuna varılmıştır (Işkın, 2018: 143). Hastane çalışanlarına uygulanan benzer çalışmada elde edilen sonuçlar ile bu araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar benzerdir. Söz konusu sonuçlar birbirlerini destekleyecek niteliktedirler.

Nostalji ölçeğini meydana getiren ifadeler verilen yanıtların ortalama değerlerinin 4 ve üzerinde olması bireylerin yaklaşık olarak haftada bir kez veya ayda

bir kez olarak nostaljik deneyimleri hatırladıkları kanısına neden olmaktadır. Ayrıca bireylerin nostaljik deneyimlerin önemi, nostaljik hislere olan eğilimlerinin de haftada bir kez veya ayda bir kez olduğu görülmektedir. Ayrıca elde edilen faktör yükleri matrisine göre; örgütsel nostalji ölçeği içerisinde her bir ifadenin faktör yükünün 0,50'den yüksek olduğu dolayısıyla her bir ifadenin ölçeği açıklayabilecek düzeyde olduğu kabul edilmiştir. Öyle ki, yapılan başka çalışmalarda da faktör yükünün 0,50 den yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Kişilik Özellikleri ve Nostalji Eğiliminin Marka Sadakatine Etkisi (Altuğ, 2015: 179), Örgütsel Nostaljinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde İşin Anlamlılığının Aracılık Rolü (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019: 359), Nostalji, Düşük Prosedürlü Adaletin İşbirliğine Olumsuz Etkisini Tamponlar (Dijke, vd., 2015: 18), adlı bu çalışmalar, söz konusu çalışmanın vardığı sonucu da destekler niteliktedir.

Öte yandan, örgütsel intikam ölçeğine faktör analizi uygulanmıştır. Toplam açıklanan varyans tablosuna göre ilk 4 faktörün özdeğerinin 1'den büyük olması nedeniyle (4. Faktörün özdeğeri 1,075) ilk dört faktörün önemli faktör olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Ayrıca ilk dört faktörün toplam değişimin %76,803'lük kısmını açıkladığı belirlenmiştir. Bu nedenle önemli kabul edilen faktörler toplam değişimin 2/3'ünden daha fazla düzeyini açıklayabildikleri görülmüştür. Daha sonra, faktörlerin isimlendirilme aşaması uygulanmıştır. Faktörlerin içerdikleri ifadelerle paralel olarak örgütsel intikam ölçeği içerisinde örgütsel intikam nedenleri, örgütsel intikam davranışları, örgütsel intikam niyeti ve örgütsel intikam sonuçları olmak üzere 4 farklı boyuta ayrıldıkları gözlemlenmiştir. Başka bir ifade ile faktör analizi sonucunda örgütsel intikam ölçeğinin 4 farklı boyutta incelenebileceği, örgütsel nostalji ölçeğinin ise tek boyutta incelenebileceği belirlenmiştir.

Araştırmacı faktör analizinden sonra elde edilen boyutların güvenilirliğini tespit etmek zorundadır. Bu nedenle cronbach alpha katsayısı elde edilmiştir. Örgütsel intikam ölçeği alt boyutları içerisinde örgütsel intikam sonuçları boyutunun düşük düzeyde güvenilirliğe sahip olmasına karşılık faktörün kullanılabilecek düzeyde güvenilir olduğu kanısına ulaşılmıştır. Örgütsel intikam nedenleri, örgütsel intikam davranışları ve örgütsel intikam niyeti boyutlarının ise yüksek düzeyde güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel intikam ölçeğinin genel güvenilirlik düzeyini belirleyici Cronbach Alpha katsayısının ise 0,885 olduğu belirlenmiştir. Işkın (2018), yaptığı

çalışmada Cronbach Alpha katsayısını 0,923 bulmuştur. Bu sonuç araştırma kapsamındaki bu çalışmanın güvenilirliğini destekler niteliktedir. Nitekim ölçeklerin güvenilirlik katsayılarının sınıflandırmasına göre;

Tablo 3.26: Alfa Katsayısı'nın Güven Aralıkları

0,000	0,400	Güvenilir değil
0,401	0,600	Güvenirlik düşük
0,601	0,800	Ölçek oldukça güvenilir
0,801	1,00	Yüksek derecede güvenilir

Kaynak: Işkın, 2018:120.

Normallik testine ilişkin bulgulara göre verilerin normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür. Böylece değişkenler ile elde edilen bulguların ana kütle hakkında doğru bilgiler içerebildiği söylenebilir.

Örgütsel intikam alt boyutlarının ve örgütsel nostalji düzeyi boyutunun bireylerin cinsiyetlerine göre istatistiki açıdan anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Örgütsel intikam nedenleri boyutunda erkeklerin kadınlara göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu başka bir ifade ile erkeklerin kadınlara kıyasla daha yüksek derecede yanıtlar verdiği sonucuna varılmıştır. Bu farklılık ise istatistiki açıdan anlamlı görülmektedir. Benzer olarak örgütsel intikam niyeti boyutunu oluşturan ifadelerle de erkekler kadınlara kıyasla daha yüksek puanlar vermektedir ve aralarındaki farklılık istatistiki açıdan anlamlıdır. Ancak örgütsel intikam davranışı, örgütsel intikam sonuçları ve örgütsel nostalji düzeyi boyutu cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir. Başka bir ifade ile bu boyutlara verilen yanıtlar kadınlar ve erkekler arasında anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. Bu sonuçlar bize şunu göstermektedir; bireyler onur zedeleyici ve adil olmayan bir durumla karşılaştıklarında, erkekler kadınlara göre daha çok intikam alma niyetine girmektedirler. Ancak bu durum eyleme döküleceği zaman yani davranışsal veya fiziksel bir eylem söz konusu olacağı durumlarda cinsiyet fark etmemektedir. Kadınların intikam nedenleri ve intikam niyetinin düşük düzeyde olmasını kadercı tutumlarına bağlayabiliriz. Nitekim yapılan bazı araştırmalar hastalık vb. sıkıntılar söz konusu olduğu durumlarda, kadınların erkeklere göre daha kadercı

davrandıklarını belirtmektedir.⁷³ Öyle ki, anket uygulama sırasında gerek gözlemlerimiz gerekse kadınların anket formuna ayrıca kendilerince bir madde ekleyip, intikamı havale eden ifadeler yazması (söz gelimi, intikam almam Allah'a havale ederim) çalışmada varılan sonucu desteklemektedir. Nostaljik düzeylerinin cinsiyete göre farklılık göstermemesi bireylerin kişilik özelliklerinden kaynaklanabilmektedir.

Örgütsel intikam alt boyutlarının ve örgütsel nostalji düzeyinin bireylerin yaş gruplarına göre anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için ikiden fazla gruba sahip olduğu için uygulanan ANOVA testi uygulanmıştır. Örgütsel intikam boyutları ve örgütsel nostalji boyutuna verilen yanıtlarda yaş gruplarına göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. Ortalama değerleri de bu durumu destekler nitelikte farklı yaş gruplarında benzer ortalama değerleri görülmektedir. Örgütsel nostalji düzeyine verilen yanıtların her bir yaş grubunda ortalama değerleri 4 civarında olması, her bir yaş grubunun haftada veya ayda bir kez nostaljik deneyimleri yaşadıklarını göstermektedir.

Bireylerin eğitim düzeyleri ile örgütsel intikam alt boyutları ve örgütsel nostalji düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Örgütsel intikam nedenleri ve örgütsel intikam sonuçları boyutlarındada varyansların eşit dağılım göstermemesi halinde ANOVA testi yerine Welch testi uygulanmış ve elde edilen bilgilere göre söz konusu boyutların bireylerin eğitim düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için uygulanan tamhane post hoc testine göre yüksek lisans eğitim düzeyine sahip bireyler ile temel eğitim seviyesine sahip veya lisans eğitim seviyesine sahip bireyler arasında örgütsel intikam nedenleri ve örgütsel intikam sonuçları boyutu anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Ancak, örgütsel intikam davranışı boyutu ve örgütsel intikam niyeti boyutu welch testi olasılık değerine bireylerin eğitim düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir. Bu boyutlarda da welch testi olasılık değerinin elde edilmesinin nedeni varyansların eşit dağılım göstermemesidir. Örgütsel nostalji düzeyi boyutunda ise varyansların eşit dağılım göstermesi nedeniyle ANOVA testi olasılık değeri elde edilmiştir. Ancak bu olasılık değerine göre örgütsel nostalji düzeyi bireylerin eğitim düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir.

⁷³ <https://www.cnnturk.com/haber/saglik/hastalik-karsisinda-erkek-inkarci-kadin-kaderci-oluyor> (19.05.2020).

Annenin eğitim düzeyinin örgütsel intikam boyutlarına göre ve örgütsel nostalji düzeyine göre anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; örgütsel intikam nedenleri boyutu temel eğitim düzeyine sahip anneler ile lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip anneler arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Annelerin eğitim düzeyi örgütsel intikam sonuçları boyutuna göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak annelerin eğitim düzeyi örgütsel intikam davranışı, örgütsel intikam niyeti ve örgütsel nostalji alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermemektedir.

Örgütsel intikam nedenleri, örgütsel intikam davranışı, örgütsel intikam sonuçları ve örgütsel nostalji düzeyi boyutlarının babaların eğitim düzeylerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ANOVA testi uygulanmıştır. Örgütsel intikam davranışı boyutunun baba eğitim düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için Welch testi uygulanmasının nedeni varyansların eşit dağılım göstermemesidir. Örgütsel intikam alt boyutları ve örgütsel nostalji düzeyi boyutu baba eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır.

Örgütsel intikam davranışı boyutu ve örgütsel intikam niyeti boyutu ise t testi olasılık değerine göre babaların kamu veya özel sektörde çalışmalarına göre anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Ancak örgütsel intikam nedenleri boyutu örgütsel intikam sonuçları boyutu ve örgütsel nostaljik düzeyi boyutu ise babalarının kamu veya özel sektör çalışanı olmasına göre farklılık göstermemektedir. Bu durumda örgütsel intikam ölçeği içerisinde sadece örgütsel intikam davranışı ve örgütsel intikam niyeti boyutlarını meydana getiren ifadeler verilen yanıtlar bireylerin babalarının mesleklerine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık göstermektedir.

Bireylerin eğitim hayatı boyunca hiç disiplin cezası alıp almama durumlarının örgütsel intikam ölçeği boyutlarına ve örgütsel nostalji düzeyi boyutuna göre anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla uygulanan t testi sonuçları verilmiştir. Örgütsel intikam alt boyutlarını ve örgütsel nostalji düzeyini oluşturan ifadeler verilen yanıtlar disiplin cezasının bulunup bulunmamasına göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir. Ancak, örgütsel intikam niyeti boyutunu oluşturan

ifadelere verilen yanıtların ortalama değeri, bireylerin disiplin cezasının bulunup bulunmamasına göre anlamlı şekilde farklılık göstermektedir.

Örgütsel intikam ölçeği alt boyutlarının ve örgütsel nostalji ölçeği boyutunun gelir düzeyine göre anlamlı şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Örgütsel intikam nedenleri alt boyutunun bireylerin gelir düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği welch testi olasılık değerine göre kanıtlanmıştır. Welch testi olasılık değerinin elde edilmesinin nedeni varyansların eşit dağılıma uymaması nedeniyle ANOVA testi olasılık değerinin güvenilirliğinin azalmasıdır. Yine varyansların eşit dağılmaması halinde başvurulacak post hoc testlerinden biri olan tamhane post hoc testine göre; 2.500.-/4.000.- TL gelir düzeyine sahip bireyler ile 6.001.-/8.000.- TL arasında gelir düzeyine sahip bireyler arasında örgütsel intikam nedenleri ve örgütsel intikam sonuçları boyutlarının belirleyici sorulara verilen yanıtlar anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Ancak örgütsel intikam ölçeği içerisinde yer alan örgütsel intikam davranışı ve örgütsel intikam niyeti boyutlarını meydana getiren sorulara verilen yanıtların bireylerin gelir düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Varyansların eşit dağılıma uygun olmadığı durumlarda hangi gruplar arasında farklılığın olduğunu belirlemek amacıyla elde edilen tamhane post hoc testine göre 2.500.-/4.000.- TL gelir düzeyine sahip bireyler ile 6.001.-/8.000.- TL ve 8.001 ve üstü TL arasında gelir düzeyine sahip bireyler arasında örgütsel intikam sonuçları boyutunu meydana getiren ifadeler verilen yanıtlar anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Ancak örgütsel nostalji düzeyi boyutuna verilen yanıtlar bireylerin gelir düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır.

Örgütsel intikam ölçeği alt boyutlarının ve örgütsel nostalji ölçeği boyutunun bireylerin iş yerinde sahip oldukları unvana göre istatistiki açıdan anlamlı olup olmadığını incelemek için ANOVA testi uygulanmıştır. Örgütsel intikam nedenleri alt boyutunda varyansların eşit dağılımı varsayımı sağlanamadığı için ANOVA testi yerine kullanılan Welch testi olasılık değerine göre; örgütsel intikam nedenleri alt boyutu ile bireylerin unvanları arasında anlamlı farklılık vardır. Ortalama değeri incelendiğinde de örgütsel intikam nedenleri alt boyutlarını meydana getiren ifadeler verilen yanıtlar işçiler arasında daha düşük puanlar olmakla birlikte, müdür yardımcısı veya müdür unvanlara sahip bireyler arasında daha fazla puanlar verilmektedir. Varyansların eşit

dağılıma uymaması durumunda hangi gruplar arasında anlamlı farklılığın bulunduğu belirlemek amacıyla başvurulmuş tamhane post hoc testine göre işçiler ile müdür yardımcısı veya müdür unvanlara sahip bireyler arasında örgütsel intikam nedenlerini meydana getiren sorulara verilen yanıtlar farklılık göstermektedir. Örgütsel intikam davranışı ve örgütsel intikam niyeti alt boyutlarını meydana getiren ifadelerle verilen yanıtlar bireylerin unvanlarına göre anlamlı şekilde farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Örgütsel intikam sonuçları alt boyutunun unvanlara göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Tamhane post hoc testine göre müdür unvanına sahip olan bireyler ile işçi, usta ve memur unvanına sahip olan bireyler arasında örgütsel intikam sonuçlarını meydana getiren ifadelerle verilen yanıtlar anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Ortalama değerleri incelendiğinde de işçi, usta ve memur unvanlarında söz konusu ifadelerle oldukça daha yüksek puanlar verilirken, müdür yardımcısı unvanına sahip bireylerde daha düşük puanlar görülmektedir. Örgütsel nostalji düzeyini meydana getiren ifadelerle verilen yanıtlar ise bireylerin unvanlarına göre istatistiki açıdan anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir.

Korelasyon katsayısı ilişkinin şiddetini gösterirken, anlamlılık düzeyi ise ilişkinin istatistiki açıdan anlamlı olup olmadığını belirlemektedir. Anlamlılık düzeyinin 0,05'ten büyük olması söz konusu değişkenler arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Korelasyon analizi sonucunda örgütsel nostalji düzeyi ile yalnız örgütsel intikam nedenleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Regresyon analizi yardımı ile korelasyon analizinden farklı olarak örgütsel nostalji düzeyi üzerinde örgütsel intikam boyutlarının anlamlı bir etkisinin bulunup bulunmadığı belirlenecek ve örgütsel intikam boyutlarının katsayılarından yola çıkılarak örgütsel nostalji düzeyi hakkında bir kestirimde bulunulabilecektir. Örgütsel intikam boyutlarının örgütsel nostalji düzeyi üzerindeki etkisini belirlemek için uygulanan regresyon çözümlemesinde adımsal teknikler uygulanmıştır.

ANOVA tablosundan (tablo 3.24) elde edilen anlamlılık düzeylerinden (sig.) yola çıkılarak ilk 3 modelin istatistiki açıdan anlamsız olmasına karşılık 4. Modelin istatistiki açıdan anlamlı bir model olduğu görülmektedir ($0,036 < 0,05$). Bu durumda sadece örgütsel intikam nedeni değişkeninin bulunduğu 4. Model istatistiki açıdan %95 düzeyinde anlamlıdır.

SONUÇ

Günlük yaşamın rutini içinde örgütlerde gelişen olumlu ve olumsuz durumlar bireylerin gerek çalışma, gerek özel yaşamlarını büyük oranda etkilemektedir. Özellikle, olumsuz nitelikte olan olayların etkisi işgörenlerin yaşamlarında uzun süren yıkıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Örgüt içerisinde görülen bu olumsuz davranışlar örgütte araç, gereç, malzeme gibi her türlü donanıma zarar verici eylemler ile onların çalınması, örgüt içerisindeki başka işgörelere söylenen kötü sözler, dedikodu, onur kırıcı söz ve davranışlar, politik davranışlar, taciz, kaba davranış, tahrip ve tahrik edici davranışlar, üretkenlik karşıtı davranışlar, mobbing, örgütsel sapma, misilleme, örgüt terörü, örgüt içerisinde şiddet, örgütsel sabotaj, anti-sosyal davranışlar, umursamazlık, örgütsel muhalefet gibi farklı başlıklar altında incelendiği görülmektedir. Bu olumsuz davranışlara, örgütte algılanan adaletsizlik algısı, hayal kırıklığı, bireyin kendisine nankörlük yapıldığına inanması ve intikam duygusu neden olabilmektedir. Ayrıca, örgüt içerisindeki bireyler haksızlığa uğradıklarında, adaletsiz uygulamalara maruz kaldıklarında, rencide edildiklerinde ve güç-statü bakımından kayırmacı (nepotist) bir sonuçla karşılaştıklarında gururları incinmektedir. Gururu incinen bireylerin örgüte karşı intikam duygusu gütmeleri kaçınılmaz olabilmektedir.

Kimi duygular bireylerde mutluluk kaynağı olabildiği gibi mutsuzluk kaynağı da olabilmektedir. Özellikle örgüt ortamlarında çeşitli duygular bazı etkenlerden dolayı sıklıkla yaşanmaktadır. Bu duygulardan en yıkıcı olanı ise intikam alma isteğidir. Haksızlığa uğradıklarını düşünen veya gururları incinen işgörenlerin büyük bir kısmında yaşanan bir olgudur. İşgörenler kendilerince adaleti sağlamak için intikam arayışına girmektedirler. Örgüt ortamında sıklıkla yaşanan bir diğer duygu da nostaljidir. Özellikle intikam arayışına giren işgörenlerde yaşanması olasıdır. Nitekim yaptığımız çalışmada işgörenlerin intikam alma nedenlerinin nostaljik düzeylerini etkilediği sonucuna varılmıştır.

İşgörenleri intikam duygusuna sürükleyen etkenlerden biri de örgüt anlayışındaki değişim olabilmektedir. Öyle ki, işgörenlerin çoğunlukla değişime kapalı oldukları ve sıcak bakmadıkları düşünülmektedir. Örgüt içinde gerçekleşecek her türlü değişime karşı işgörenlerin direnç göstermeleri olanaklıdır. Bu doğrultuda, işgörenler örgütün yönetiminde veya yapısında gerçekleşecek herhangi bir değişimi hoş

karşılamayabilirler. İşgörenlerin yeni örgüt anlayışını benimsemeyip, eski örgüt anlayışına özlem duyması işgörenlerde nostalji duygusunu doğurabilmektedir. Nostaljik hissedilen işgörenlerde ise yeni örgüt anlayışına karşı oluşacak tepkinin şiddeti zamanla artarak kin, nefret, öfke ve intikam gibi duygulara dönüşebilmektedir.

Örgütsel nostalji kavramının derinliklerini anlamının yolu, nostalji kavramını detaylı tanımlamaktan geçmektedir. Nostalji, oldukça yakın bir zaman sürecinde, geçmişteki yaşamın daha iyi olduğuna dair bir inanç üzerinden geçmişin akıp gitmesine seyirci kalmanın zor olduğu fikri ile ilişkilendirilen bir kavram olarak ele alınmaktadır. Örgütsel nostalji ise geçmiş yaşamının daha iyi olduğunu düşünen bireyin, geçmişindeki örgütsel yaşamına, konumuna, işleyişine, çevresine, olaylara karşı özlem duyma olarak tanımlanmaktadır. Böyle bir bakış açısından hareketle, nostaljinin bir örgüt bağlamında nasıl sunulabileceğini gösteren birçok çalışma yürütülmüş ve böylece nostalji örgüt yazınındaki yerini almıştır. Bu çalışmalar aynı zamanda nostaljinin örgüt ortamında paylaşılan ve birlikte oluşturulan sosyal, aynı zamanda baskın bir duygu olduğunu, nostaljinin sadece bireysel olarak değil, başka bireylerle de yaşanabileceğini ileri sürmektedir.

Örgüt çalışmalarında, kimi araştırmacının, nostalji gibi duyguların örgütsel bir ortamda önemini kabul etmesi çağrısının ardından katkısız anlamda nostaljiye az sayıda ilgi duymuştur. Söz gelimi, bazı araştırmacıların çalışması, örgütsel bir değişimi kucaklamakta zorluk çeken işgörenlerin, örgütün geçmiş durumu hakkında nostaljiyi ifade ettiklerini göstermektedir. Bu bakış açısıyla, nostalji örgüt tarafından olumsuz algılanmaktadır. Çünkü bu işgörenlerin örgütün yeni durumunu benimsemediği ve daha iyi bir durum olarak hatırladıkları şeyi özlediği anlamına gelmektedir. Oysa ki, genç bir yöneticinin, “Eğer değişime hazır değilseniz, geride kalacaksınız” ifadesi geçmişte kalmanın değişimin önündeki en büyük engel olup, örgütün kalitesini ve verimliliğine zarar oluşturacak bir durum olduğunu özetlemektedir.

Bu çalışma, örgütsel nostaljinin üzerinde örgütsel intikamın ne derece etkili olduğu ve örgütsel çerçevede intikam ile nostalji duygusunun arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla değerlendirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılarak Kütahya’da otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir örgütte 400 işgörene anket uygulanmıştır.

Örgütsel intikam ölçeğini meydana getiren boyutların ve örgütsel nostalji boyutunun bireylerin çeşitli özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Genel olarak bir değerlendirmede bulunulduğunda, örgütsel intikam nedenleri ve örgütsel intikam niyeti alt boyutlarının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Kadınlar örgütsel intikam nedenleri ifadelerinde daha düşük ortalamalara sahipken, erkekler örgütsel intikam niyeti boyutunda daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Yaş faktörü hiçbir boyuta göre anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir. Bireylerin bulunduğu yaş gruplarına göre örgütsel intikam düzeyleri ve örgütsel nostalji düzeyleri anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. Öte yandan, örgütsel nostalji düzeyine verilen yanıtlardan hareketle, her bir yaş grubunun haftada veya ayda bir kez nostaljik deneyimler yaşadıklarını göstermektedir. Örgütsel intikam nedenleri ve örgütsel intikam sonuçları hem bireylerin eğitim düzeylerine göre, hem de anne-eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir. Ancak, babanın eğitim düzeyine göre hiçbir faktör anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir. Babanın mesleğine göre ise örgütsel intikam davranışı ve örgütsel intikam niyeti boyutuna verilen yanıtlar farklılık göstermektedir. Her iki boyutta da özel sektörde çalışanların ortalama değerleri daha yüksektir. Örgütsel intikam niyetini meydana getiren ifadeler verilen yanıtlar, bireylerin disiplin cezasının bulunmasına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Disiplin cezası bulunmayanlar örgütsel intikam niyeti ifadelerine daha düşük puanlar vermektedir. Bireylerin gelir düzeylerine göre de örgütsel intikam nedenleri ve örgütsel intikam sonuçları boyutu anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Örgütsel intikam nedenlerini meydana getiren ifadeler daha yüksek gelir grubuna sahip bireyler daha yüksek puanlar verirken, örgütsel intikam sonuçlarını meydana getiren ifadeler daha yüksek gelir düzeyine sahip bireyler daha düşük puanlar vermektedir. Bireylerin unvanlarına göre ise örgütsel intikam nedenleri ve örgütsel intikam sonuçları boyutu anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Korelasyon analizi sonucunda örgütsel intikam ölçeği alt boyutları içerisinde yalnız örgütsel intikam nedenleri boyutu ile örgütsel nostaljik düzeyi boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Öte yandan regresyon analizi sonucunda yalnız örgütsel intikam nedeni boyutunun örgütsel nostaljik düzeyi etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca, işgörenlerin örgüt içerisinde intikam gütmeye gibi davranışlarda

bulunmayacakları, olası haksızlık ve onur kırıcı davranışlar karşısında dahi iş araç gereçlerini kötüye kullanma, mesai kavramına uymama, performans düşüklüğü gibi davranışlarda bulunulmayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

EKLER

Ek 1. Anket Formu

Bu anket Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde yürütülen bir yüksek lisans çalışmasında veri toplama amacıyla kullanılacaktır. Anket, örgütsel intikam ve örgütsel nostalji arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla kullanılacaktır. Sizlerden elde edilen bulgular tamamen gizli tutulacak üçüncü kişi, kurum veya kurumlarca paylaşılmayacaktır. Anket bulguları ulaşılmak istenen amaca katkı sağlayacağı için vereceğiniz yanıtların doğruluğu önem taşımaktadır.

Sağlayacağınız katkılardan dolayı teşekkür ederiz.

Metin DEMİRKAYA
Yüksek Lisans Öğrencisi

Hakan KARA
Danışman

-
- 1.Cinsiyetiniz: a) Kız () b) Erkek ()
 - 2.Yaşınız: a) 21-30 () b) 31-40 () c) 41-50 () d) 51-+ ()
 3. Ünvanınız:
 4. Eğitiminiz: a) Temel Eğitim () b) Lisans () c) Yüksek Lisan ()
 5. Annenizin Eğitim Düzeyi:
a) Temel Eğitim () b) Lisans () c) Yüksek Lisan ()
 - 6.Babanızın Eğitim Düzeyi:
a) Temel Eğitim () b) Lisans () c) Yüksek Lisan ()
 7. Babanızın mesleği:
a) Kamu Sektörü () b) Özel Sektör ()
 8. Eğitim süresince kadar hiç disiplin cezası aldınız mı? a) Evet () b) Hayır ()
 9. Aylık Kazancınız:
a) 2500-4000TL () b) 4001-6000 TL () c) 6001-8000 TL () d) 8001 ve Üzeri ()

ÖRGÜTSEL İNTİKAM ANKETİ

Aşağıdaki cümlelerin her birine ne derece katıldığınızı, yanındaki kutucuklarda yer alan rakamlardan yalnızca birinin üstüne (X) işareti koyarak gösteriniz.

1 2 3 4 5

Kesinlikle Katılmıyorum

Kesinlikle Katılıyorum

1	İşyerimde onurum zedelenirse intikam almak isterim.	1	2	3	4	5
2	İşyerimde onur kırıcı davranışlara maruz kalırsam intikam almak isterim.	1	2	3	4	5
3	İşyerimde yöneticilerim bana karşı adil davranmazsa intikam almak isterim.	1	2	3	4	5
4	İşyerimde çalışma arkadaşlarımla eşit muamele görmezsem intikam almak isterim.	1	2	3	4	5
5	İşyerimde formal güç elde edersem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	1	2	3	4	5
6	İşyerimde formal güç sahibiysem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	1	2	3	4	5
7	İşyerimde onurumu zedeleyici davranışlara maruz kalsam dahi intikam almak istemem.	1	2	3	4	5
8	İşyerimde bana karşı adil davranışlar olmasa dahi intikam almak istemem.	1	2	3	4	5
9	İşyerimde intikam almak için gücüm olsa dahi intikam almak istemem.	1	2	3	4	5
10	İşyerimde haksızlığa uğradığımda performansım düşer.	1	2	3	4	5
11	İşyerimde haksızlığa uğradığımda işimi aksatırım.	1	2	3	4	5
12	İşyerimde haksızlığa uğrarsam işyerine ait kaynakları kişisel işlerimde kullanabilirim.	1	2	3	4	5
13	İşyerimde haksızlığa uğrarsam çalışarak geçirmem gereken süreyi kendim için kullanabilirim.	1	2	3	4	5
14	İşyerimde haksızlığa uğrarsam iş araç ve gereçlerine zarar verebilirim.	1	2	3	4	5
15	İşyerimde haksızlığa uğrarsam yöneticilerim ve çalışma arkadaşlarım hakkında olumsuz konuşabilirim.	1	2	3	4	5
16	İşyerimde haksızlığa uğrarsam mesai saatlerine özen göstermem.	1	2	3	4	5
17	İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe gelmemek için daha fazla bahane üretirim.	1	2	3	4	5
18	İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe zamanında gelmeye özen göstermem.	1	2	3	4	5
19	İşyerimde haksızlığa uğrarsam molaları elimden geldiği kadar uzun tutmaya çalışırım.	1	2	3	4	5

ÖRGÜTSEL NOSTALJİ ANKETİ

Aşağıdaki cümlelerin her birine ne derece katıldığınızı, yanındaki kutucuklarda yer alan rakamlardan yalnızca birinin üstüne (X) işareti koyarak gösteriniz.

1 2 3 4 5 6 7

Hiç Değil

Çok

1	Nostalji sizin için ne kadar değerlidir?	1	2	3	4	5	6	7
2	Nostaljik deneyimleri akılda tutmak sizin için ne kadar önemli?	1	2	3	4	5	6	7
3	Nostaljik hissetmeniz ne kadar önemlidir?	1	2	3	4	5	6	7
4	Nostaljik hissetmeye ne kadar eğilimlisiniz?	1	2	3	4	5	6	7
5	Ne sıklıkla nostalji geçiriyorsunuz?	1	2	3	4	5	6	7
6	Genel olarak, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz?	1	2	3	4	5	6	7
7	Özellikle, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz? Aşağıdaki seçeneklere göre işaretleyiniz.	1	2	3	4	5	6	7

Lütfen birini seçiniz.

1. Yılda bir veya iki kez
2. Her iki ayda bir
3. Ayda bir veya iki kez
4. Yaklaşık olarak haftada bir kez
5. Yaklaşık haftada iki kez
6. Haftada üç ila dört kere
7. Günde en az bir kere

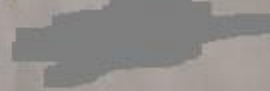
Ek 2. Anket İzin Formu

ÖN İZİN FORMU

Metin DEMİRKAYA isimli Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 201891111207 Numaralı İşletme Anabilim Dalı yüksek lisans programı öğrencisi akademik çalışmada (proje, anket, ölçekler ve görüşme formları v.b.) kullanmak üzere Dumlupınar Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurul'una çalışmasının etik açıdan sakıncalı olmadığına dair izin alabilmesi için çalışmanın yapılacağı kurumda Ön İzin alması gerekmektedir. Çalışmayı yapan öğrenci tarafından doldurulan bu form, çalışmanın yapılacağı kurum tarafından onaylandığında Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurul'unda başvuru yapabilecektir.

Kurum Adı: Martur Sünger ve Koltuk Tesisleri Tic. ve San. A.Ş.

Kurum Yetkilisi ve Görevi: Himmet SARILAR
Satın Alma Md.

Anketin yapılacağı Kurum Yetkilisi İmza	Öğrencinin Danışmanı İmza	Öğrenci imza
<u>Himmet SARILAR</u> Tesla L. Or Bog	<u>Doç. Dr. Hızkon KARA</u> 	<u>Metin Demirkaya</u>

Ek 3. Ölçek İzinleri

Re: SPN Profile Message: Nostalgia Scale

30 Ara 2019 Pzt 22:48

Dear Metin,

You don't need my permission to use the nostalgia scale. It's available to all. Good luck with your thesis.

Cheers,
Constantine

From: Metin DEMİRKAYA

< >

Sent: Monday, December 30, 2019 10:17 AM

To: Sedikides C. < >

Subject: SPN Profile Message: Nostalgia Scale

Dear Proff. Sedikides;

I have been doing my master degree in Social Science Enstitue at Dumlupinar Univercity of Kütahya-Turkey. I am writing my thesis now. So, i ask your permission to the nostalgia scale which you we made in my thesis.

If you give permission, i will be so happy...

metin demirkaya 3 gün önce

Alıcılar:

Sayın Hocam Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Tezli Yüksek Lisansımı yapmaktayım. Şuan tezimi yazma aşamasındayım. Sizin daha önce oluşturmuş olduğunuz İntikam Ölçeğini tezimde kullanmak için izninizi rica ediyorum.

Hilal Erturhan 3 gün önce

Alıcılar: ben

Merhabalar kullanabilirsiniz tabi çalışmanıza katkı sağlarsa memnun olurum. İyi çalışmalar.

 gönderildi

metin demirkaya <
yazdı (2 Ara 2019 15:07):

> şunları

Ek 4. SPSS Çıktıları

Betimsleyici istatistikler

Cinsiyet

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid kadın	273	68,3	68,3	68,3
erkek	127	31,8	31,8	100,0
Total	400	100,0	100,0	

Yaş

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 21-30 yaş	115	28,8	28,8	28,8
31-40 yaş	220	55,0	55,0	83,8
41-50 yaş	63	15,8	15,8	99,5
51 ve üzeri	2	,5	,5	100,0
Total	400	100,0	100,0	

unvan2

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid İşçi	355	88,8	88,8	88,8
Usta	15	3,8	3,8	92,5
Memur	17	4,3	4,3	96,8
Müdür Yardımcısı	8	2,0	2,0	98,8
Müdür ve Üstü	5	1,3	1,3	100,0
Total	400	100,0	100,0	

Eğitim

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid temel eğitim	360	90,0	90,0	90,0
lisans	27	6,8	6,8	96,8
yüksek lisans	13	3,3	3,3	100,0
Total	400	100,0	100,0	

Anne Eğitim

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid temel eğitim	385	96,3	96,3	96,3
lisans	14	3,5	3,5	99,8
yüksek lisans	1	,3	,3	100,0
Total	400	100,0	100,0	

Baba Eğitim

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid temel eğitim	367	91,8	91,8	91,8
lisans	27	6,8	6,8	98,5
yüksek lisans	6	1,5	1,5	100,0
Total	400	100,0	100,0	

Baba_meslek

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid kamu sektörü	111	27,8	27,8	27,8
özel sektör	289	72,3	72,3	100,0
Total	400	100,0	100,0	

Eğitim süresince kadar hiç disiplin cezası aldınız mı?:

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid evet	12	3,0	3,0	3,0
hayır	388	97,0	97,0	100,0
Total	400	100,0	100,0	

Gelir

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 2500-4000 tl	355	88,8	88,8	88,8
4001-6000 tl	24	6,0	6,0	94,8
6001-8000 tl	13	3,3	3,3	98,0
8001 ve üzeri	8	2,0	2,0	100,0
Total	400	100,0	100,0	

Descriptive Statistics

	N	Mean	Std. Deviation
İşyerimde onurum zedelenirse intikam almak isterim.	400	2,23	1,355
İşyerimde onur kırıcı davranışlara maruz kalırsam intikam almak isterim.	400	2,26	1,361
İşyerimde yöneticilerim bana karşı adil davranmazsa intikam almak isterim.	400	2,00	1,183
İşyerimde çalışma arkadaşlarımla eşit muamele görmezsem intikam almak isterim.	400	2,03	1,202
İşyerimde formal güç elde edersem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	400	1,90	1,183
İşyerimde formal güç sahibiysem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	400	1,86	1,134
İşyerimde onurumu zedeleyici davranışlara maruz kalsam dahi intikam almak istemem.	400	2,88	1,585
İşyerimde bana karşı adil davranışlar olmasa dahi intikam almak istemem.	400	2,73	1,559
İşyerimde intikam almak için gücüm olsa dahi intikam almak istemem.	400	2,59	1,555
İşyerimde haksızlığa uğradığımda performansım düşer.	400	3,44	1,612
İşyerimde haksızlığa uğradığımda işimi aksatırım.	400	2,05	1,375
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işyerine ait kaynakları kişisel işlerimde kullanabilirim.	400	1,32	,829
İşyerimde haksızlığa uğrarsam çalışarak geçirmem gereken süreyi kendim için kullanabilirim.	400	1,37	,931
İşyerimde haksızlığa uğrarsam iş araç ve gereçlerine zarar verebilirim.	400	1,27	,792
İşyerimde haksızlığa uğrarsam yöneticilerim ve çalışma arkadaşlarım hakkında olumsuz konuşabilirim.	400	1,66	1,053
İşyerimde haksızlığa uğrarsam mesai saatlerine özen göstermem.	400	1,35	,897
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe gelmemek için daha fazla bahane üretirim.	400	1,33	,772
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe zamanında gelmeye özen göstermem.	400	1,40	,923
İşyerimde haksızlığa uğrarsam molaları elimden geldiği kadar uzun tutmaya çalışırım.	400	1,35	,845
Valid N (listwise)	400		

Descriptive Statistics

	N	Mean	Std. Deviation
Nostalji sizin için ne kadar değerlidir?	400	4,60	1,572
Nostaljik deneyimleri akılda tutmak sizin için ne kadar önemli?	400	4,49	1,605
Nostaljik hissetmeniz ne kadar önemlidir?	400	4,21	1,572
Nostaljik hissetmeye ne kadar eğilimlisiniz?	400	4,32	1,640
Ne sıklıkla nostalji geçiriyorsunuz?	400	3,98	1,712
Genel olarak, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz?	400	4,08	1,665
Özellikle, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz? Aşağıdaki seçeneklere göre işaretleyiniz.	400	4,63	1,827
Valid N (listwise)	400		

FAKTÖR ANALİZİ (İNTİKAM ÖLÇEĞİ İÇİN)

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	Analysis N
İşyerimde onurum zedelenirse intikam almak isterim.	2,23	1,355	400
İşyerimde onur kırıcı davranışlara maruz kalırsam intikam almak isterim.	2,26	1,361	400
İşyerimde yöneticilerim bana karşı adil davranmazsa intikam almak isterim.	2,00	1,183	400
İşyerimde çalışma arkadaşlarımla eşit muamele görmezsem intikam almak isterim.	2,03	1,202	400
İşyerimde formal güç elde edersem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	1,91	1,183	400
İşyerimde formal güç sahibiysem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	1,86	1,134	400
İşyerimde onurumu zedeleyici davranışlara maruz kalsam dahi intikam almak istemem.	2,88	1,585	400
İşyerimde bana karşı adil davranışlar olmasa dahi intikam almak istemem.	2,73	1,559	400
İşyerimde intikam almak için gücüm olsa dahi intikam almak istemem.	2,59	1,555	400
İşyerimde haksızlığa uğradığımda performansım düşer.	3,44	1,612	400
İşyerimde haksızlığa uğradığımda işimi aksatırım.	2,05	1,375	400
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işyerine ait kaynakları kişisel işlerimde kullanabilirim.	1,32	,829	400
İşyerimde haksızlığa uğrarsam çalışarak geçirmem gereken süreyi kendim için kullanabilirim.	1,37	,931	400
İşyerimde haksızlığa uğrarsam iş araç ve gereçlerine zarar verebilirim.	1,27	,792	400
İşyerimde haksızlığa uğrarsam mesai saatlerine özen göstermem.	1,35	,897	400
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe gelmemek için daha fazla bahane üretirim.	1,33	,772	400
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe zamanında gelmeye özen göstermem.	1,40	,923	400
İşyerimde haksızlığa uğrarsam molaları elimden geldiği kadar uzun tutmaya çalışırım.	1,35	,845	400

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,855
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square
	6466,662
	df
	153
	Sig.
	,000

Communalities

	Initial	Extraction
İşyerimde onurum zedelenirse intikam almak isterim.	1,000	,851
İşyerimde onur kırıcı davranışlara maruz kalırsam intikam almak isterim.	1,000	,856
İşyerimde yöneticilerim bana karşı adil davranmazsa intikam almak isterim.	1,000	,898
İşyerimde çalışma arkadaşlarımla eşit muamele görmezsem intikam almak isterim.	1,000	,869
İşyerimde formal güç elde edersem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	1,000	,856
İşyerimde formal güç sahibiysem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	1,000	,773
İşyerimde onurumu zedeleyici davranışlara maruz kalsam dahi intikam almak istemem.	1,000	,814
İşyerimde bana karşı adil davranışlar olmasa dahi intikam almak istemem.	1,000	,882
İşyerimde intikam almak için gücüm olsa dahi intikam almak istemem.	1,000	,804
İşyerimde haksızlığa uğradığımda performansım düşer.	1,000	,822
İşyerimde haksızlığa uğradığımda işimi aksatırım.	1,000	,650
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işyerine ait kaynakları kişisel işlerimde kullanabilirim.	1,000	,447
İşyerimde haksızlığa uğrarsam çalışarak geçirmem gereken süreyi kendim için kullanabilirim.	1,000	,730
İşyerimde haksızlığa uğrarsam iş araç ve gereçlerine zarar verebilirim.	1,000	,604
İşyerimde haksızlığa uğrarsam mesai saatlerine özen göstermem.	1,000	,766
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe gelmemek için daha fazla bahane üretirim.	1,000	,776
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe zamanında gelmeye özen göstermem.	1,000	,698
İşyerimde haksızlığa uğrarsam molaları elimden geldiği kadar uzun tutmaya çalışırım.	1,000	,729

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings ^a
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total
1	6,949	38,603	38,603	6,949	38,603	38,603	5,914
2	3,684	20,464	59,067	3,684	20,464	59,067	5,361
3	2,117	11,763	70,830	2,117	11,763	70,830	3,116
4	1,075	5,973	76,803	1,075	5,973	76,803	1,811
5	,763	4,237	81,040				
6	,542	3,010	84,050				
7	,458	2,547	86,597				
8	,435	2,415	89,013				
9	,363	2,015	91,028				
10	,313	1,737	92,765				
11	,272	1,510	94,275				
12	,243	1,350	95,625				
13	,227	1,261	96,886				
14	,200	1,110	97,996				
15	,144	,798	98,794				
16	,112	,624	99,417				
17	,064	,354	99,771				
18	,041	,229	100,000				

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. When components are correlated, sums of squared loadings cannot be added to obtain a total variance.

Component Matrix^a

	Component			
	1	2	3	4
İşyerimde formal güç elde edersem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	,816			
İşyerimde yöneticilerim bana karşı adil davranmazsa intikam almak isterim.	,802			
İşyerimde çalışma arkadaşlarımla eşit muamele görmezsem intikam almak isterim.	,789			
İşyerimde formal güç sahibiysem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	,762			
İşyerimde onurum zedelenirse intikam almak isterim.	,760			
İşyerimde onur kırıcı davranışlara maruz kalırsam intikam almak isterim.	,754			
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe gelmemek için daha fazla bahane üretirim.	,674	,564		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam mesai saatlerine özen göstermem.	,650	,580		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam çalışarak geçirmem gereken süreyi kendim için kullanabilirim.	,635	,571		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe zamanında gelmeye özen göstermem.	,613	,553		
İşyerimde haksızlığa uğradığımda işimi aksatırım.	,588			
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işyerine ait kaynakları kişisel işlerimde kullanabilirim.				
İşyerimde haksızlığa uğrarsam molaları elimden geldiği kadar uzun tutmaya çalışırım.	,592	,607		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam iş araç ve gereçlerine zarar verebilirim.		,528		
İşyerimde bana karşı adil davranışlar olmasa dahi intikam almak istemem.			,759	
İşyerimde onurumu zedeleyici davranışlara maruz kalsam dahi intikam almak istemem.			,746	
İşyerimde intikam almak için gücüm olsa dahi intikam almak istemem.			,709	
İşyerimde haksızlığa uğradığımda performansım düşer.				,772

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 4 components extracted.

Pattern Matrix^a

	Component			
	1	2	3	4
İşyerimde yöneticilerim bana karşı adil davranmazsa intikam almak isterim.	,938			
İşyerimde onur kırıcı davranışlara maruz kalırsam intikam almak isterim.	,935			
İşyerimde onurum zedelenirse intikam almak isterim.	,932			
İşyerimde çalışma arkadaşlarımla eşit muamele görmezsem intikam almak isterim.	,916			
İşyerimde formal güç elde edersem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	,894			
İşyerimde formal güç sahibiysem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	,876			
İşyerimde haksızlığa uğrarsam mesai saatlerine özen göstermem.		,865		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam molaları elimden geldiği kadar uzun tutmaya çalışırım.		,861		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe gelmemek için daha fazla bahane üretirim.		,850		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam çalışarak geçirmem gereken süreyi kendim için kullanabilirim.		,833		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe zamanında gelmeye özen göstermem.		,809		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam iş araç ve gereçlerine zarar verebilirim.		,779		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işyerine ait kaynakları kişisel işlerimde kullanabilirim.		,666		
İşyerimde onurumu zedeleyici davranışlara maruz kalsam dahi intikam almak istemem.			,926	
İşyerimde bana karşı adil davranışlar olmasa dahi intikam almak istemem.			,922	
İşyerimde intikam almak için gücüm olsa dahi intikam almak istemem.			,861	
İşyerimde haksızlığa uğradığımda performansım düşer.				,897
İşyerimde haksızlığa uğradığımda işimi aksatırım.				,586

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 4 iterations.

Structure Matrix

	Component			
	1	2	3	4
İşyerimde yöneticilerim bana karşı adil davranmazsa intikam almak isterim.	,946			
İşyerimde çalışma arkadaşlarımla eşit muamele görmezsem intikam almak isterim.	,931			
İşyerimde onur kırıcı davranışlara maruz kalırsam intikam almak isterim.	,921			
İşyerimde formal güç elde edersem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	,920			
İşyerimde onurum zedelenirse intikam almak isterim.	,920			
İşyerimde formal güç sahibiysem bana haksızlık yapanlardan intikam almak isterim.	,878			
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe gelmemek için daha fazla bahane üretirim.		,875		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam mesai saatlerine özen göstermem.		,875		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam molaları elimden geldiği kadar uzun tutmaya çalışırım.		,852		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam çalışarak geçirmem gereken süreyi kendim için kullanabilirim.		,850		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işe zamanında gelmeye özen göstermem.		,824		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam iş araç ve gereçlerine zarar verebilirim.		,741		
İşyerimde haksızlığa uğrarsam işyerine ait kaynakları kişisel işlerimde kullanabilirim.		,665		
İşyerimde bana karşı adil davranışlar olmasa dahi intikam almak istemem.			,937	
İşyerimde onurumu zedeleyici davranışlara maruz kalsam dahi intikam almak istemem.			,897	
İşyerimde intikam almak için gücüm olsa dahi intikam almak istemem.			,890	
İşyerimde haksızlığa uğradığımda performansım düşer.				,895
İşyerimde haksızlığa uğradığımda işimi aksatırım.		,528		,670

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

Component Correlation Matrix

Component	1	2	3	4
1	1,000	,278	,321	,233
2	,278	1,000	,102	,168
3	,321	,102	1,000	-,014
4	,233	,168	-,014	1,000

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

CRONBACH ALPHA KATSAYILARI

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,962	6

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,896	3

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,513	2

FAKTÖR ANALİZİ

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	Analysis N
Nostalji sizin için ne kadar değerlidir?	4,60	1,572	400
Nostaljik deneyimleri akılda tutmak sizin için ne kadar önemli?	4,49	1,605	400
Nostaljik hissetmeniz ne kadar önemlidir?	4,21	1,572	400
Nostaljik hissetmeye ne kadar eğilimlisiniz?	4,32	1,640	400
Ne sıklıkla nostalji geçiriyorsunuz?	3,98	1,712	400
Genel olarak, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz?	4,08	1,665	400
Özellikle, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz? Aşağıdaki seçeneklere göre işaretleyiniz.	4,63	1,827	400

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,874
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square
	2050,640
	df
	21
	Sig.
	,000

Communalities

	Initial	Extraction
Nostalji sizin için ne kadar değerlidir?	1,000	,594
Nostaljik deneyimleri akılda tutmak sizin için ne kadar önemli?	1,000	,696
Nostaljik hissetmeniz ne kadar önemlidir?	1,000	,761
Nostaljik hissetmeye ne kadar eğilimlisiniz?	1,000	,811
Ne sıklıkla nostalji geçiriyorsunuz?	1,000	,663
Genel olarak, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz?	1,000	,703
Özellikle, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz? Aşağıdaki seçeneklere göre işaretleyiniz.	1,000	,434

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,663	66,613	66,613	4,663	66,613	66,613
2	,825	11,782	78,395			
3	,607	8,675	87,070			
4	,286	4,079	91,149			
5	,252	3,596	94,745			
6	,202	2,882	97,627			
7	,166	2,373	100,000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Component Matrix^a

	Component
	1
Nostaljik hissetmeye ne kadar eğilimlisiniz?	,900
Nostaljik hissetmeniz ne kadar önemlidir?	,872
Genel olarak, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz?	,839
Nostaljik deneyimleri akılda tutmak sizin için ne kadar önemli?	,834
Ne sıklıkla nostalji geçiriyorsunuz?	,815
Nostalji sizin için ne kadar değerlidir?	,771
Özellikle, nostaljik deneyimleri ne sıklıkla akla getiriyorsunuz? Aşağıdaki seçeneklere göre işaretleyiniz.	,659

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 1 components extracted.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,913	7

NORMAL DAĞILIM SONUÇLARI**Descriptives**

		Statistic	Std. Error
INTIKAM_NEDEN	Mean	2,0463	,05686
	95% Confidence Interval for Mean	1,9345	
	Lower Bound	2,1580	
	Upper Bound	1,9551	
	5% Trimmed Mean	1,6667	
	Median	1,293	
	Variance	1,13715	
	Std. Deviation	1,00	
	Minimum	5,00	
	Maximum	4,00	
	Range	2,00	
	Interquartile Range	,808	
	Skewness	-,409	
	Kurtosis	,122	
INTIKAM_NIYETI	Mean	2,7300	,07127
	95% Confidence Interval for Mean	2,5899	
	Lower Bound	2,8701	
	Upper Bound	2,7000	
	5% Trimmed Mean	2,6667	
	Median	2,032	
	Variance	1,42535	
	Std. Deviation	1,00	
	Minimum	5,00	
	Maximum	4,00	
	Range	3,00	
	Interquartile Range	,196	
	Skewness	-1,310	
	Kurtosis	,243	
INTIKAM_SONUC	Mean	2,7463	,06142
	95% Confidence Interval for Mean	2,6255	
	Lower Bound	2,8670	
	Upper Bound	2,7181	
	5% Trimmed Mean	3,0000	
	Median	1,509	
	Variance	1,22832	
	Std. Deviation	1,00	
	Minimum	5,00	
	Maximum	4,00	
	Range	1,50	
	Interquartile Range		

	Skewness	,230	,122
	Kurtosis	-,769	,243
NOSTALJIK	Mean	4,3286	,06716
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	4,1965
		Upper Bound	4,4606
	5% Trimmed Mean	4,3425	
	Median	4,1429	
	Variance	1,804	
	Std. Deviation	1,34324	
	Minimum	1,00	
	Maximum	7,00	
	Range	6,00	
	Interquartile Range	2,14	
	Skewness	-,046	,122
	Kurtosis	-,381	,243
INTIKAM_DAVRANISI	Mean	1,2119	,02283
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	1,1669
		Upper Bound	1,2568
	5% Trimmed Mean	1,1522	
	Median	1,0000	
	Variance	,183	
	Std. Deviation	,42836	
	Minimum	1,00	
	Maximum	2,71	
	Range	1,71	
	Interquartile Range	,14	
	Skewness	2,041	,130
	Kurtosis	2,938	,259

VARYANS ANALİZLERİ

Group Statistics

	Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
INTIKAM_NEDEN	dimension1 kız	273	1,8755	1,08161	,06546
	erkek	127	2,4134	1,17060	,10387
INTIKAM_DAVRANISI	dimension1 kız	273	1,3365	,71389	,04321
	erkek	127	1,3442	,66310	,05884
INTIKAM_NIYETİ	dimension1 kız	273	2,5849	1,42723	,08638
	erkek	127	3,0420	1,37565	,12207
INTIKAM_SONUC	dimension1 kız	273	2,7857	1,27938	,07743
	erkek	127	2,6614	1,11070	,09856
NOSTALJIK	dimension1 kız	273	4,3223	1,35155	,08180
	erkek	127	4,3420	1,33043	,11806

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
INTIKAM_NEDEN	Equal variances assumed	1,819	,178	-4,510	398	,000	-,53793	,11929	-,77244	-,30342

	Equal variance s not assumed			- 4,38 1	229,21 2	,000	-,53793	,12278	- ,7798 5	- ,2960 0
INTIKAM_DAVRANI SI	Equal variance s assumed	,110	,74 0	-,103	398	,918	-,00773	,07500	- ,1551 7	,1397 0
	Equal variance s not assumed			-,106	263,08 0	,916	-,00773	,07300	- ,1514 7	,1360 1
INTIKAM_NIYETI	Equal variance s assumed	,860	,35 4	- 3,01 6	398	,003	-,45714	,15157	- ,7551 1	- ,1591 6
	Equal variance s not assumed			- 3,05 7	254,25 0	,002	-,45714	,14954	- ,7516 3	- ,1626 4
INTIKAM_SONUC	Equal variance s assumed	2,33 9	,12 7	,942	398	,347	,12430	,13195	- ,1351 1	,3837 1
	Equal variance s not assumed			,992	280,11 0	,322	,12430	,12534	- ,1224 3	,3710 2
NOSTALJIK	Equal variance s assumed	,506	,47 7	-,136	398	,892	-,01961	,14446	- ,3036 1	,2643 8
	Equal variance s not assumed			-,137	249,39 5	,891	-,01961	,14363	- ,3024 9	,2632 6

Descriptives

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
INTIKAM_NEDEN	21- 30 yaş	115	2,0652	1,17555	,10962	1,8481	2,2824	1,00	5,00
	31- 40 yaş	220	2,0121	1,10237	,07432	1,8656	2,1586	1,00	5,00
	41- 50 yaş	63	2,0979	1,20171	,15140	1,7952	2,4005	1,00	5,00
	51 ve üzeri	2	3,0833	,35355	,25000	-,0932	6,2599	2,83	3,33
	Total	400	2,0463	1,13715	,05686	1,9345	2,1580	1,00	5,00
INTIKAM_DAVRANISI	21- 30 yaş	115	1,3727	,83722	,07807	1,2180	1,5273	1,00	4,86
	31- 40 yaş	220	1,3104	,62884	,04240	1,2268	1,3939	1,00	4,57

	41-50 yaş 51 ve üzeri	63	1,3878	,65788	,08288	1,2221	1,5534	1,00	3,29
	Total	400	1,3389	,69735	,03487	1,2704	1,4075	1,00	4,86
INTIKAM_NIYETI	21-30 yaş 31-40 yaş 41-50 yaş 51 ve üzeri	115	2,7420	1,42182	,13259	2,4794	3,0047	1,00	5,00
	Total	400	2,7300	1,42535	,07127	2,5899	2,8701	1,00	5,00
INTIKAM_SONUC	21-30 yaş 31-40 yaş 41-50 yaş 51 ve üzeri	115	2,8522	1,17349	,10943	2,6354	3,0690	1,00	5,00
	Total	400	2,7463	1,22832	,06142	2,6255	2,8670	1,00	5,00
NOSTALJIK	21-30 yaş 31-40 yaş 41-50 yaş 51 ve üzeri	115	4,4311	1,17848	,10989	4,2134	4,6488	1,86	7,00
	Total	400	4,3286	1,34324	,06716	4,1965	4,4606	1,00	7,00

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
INTIKAM_NEDEN	1,398	3	396	,243
INTIKAM_DAVRANISI	1,766	3	396	,153
INTIKAM_NIYETI	,631	3	396	,596
INTIKAM_SONUC	,610	3	396	,609
NOSTALJIK	4,390	3	396	,005

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
INTIKAM_NEDEN	Between Groups	2,617	3	,872	,673	,569
	Within Groups	513,333	396	1,296		
	Total	515,950	399			
INTIKAM_DAVRANISI	Between Groups	,690	3	,230	,471	,703
	Within Groups	193,341	396	,488		
	Total	194,031	399			
INTIKAM_NIYETI	Between Groups	,708	3	,236	,115	,951

	Within Groups	809,910	396	2,045		
	Total	810,618	399			
INTIKAM_SONUC	Between Groups	3,039	3	1,013	,670	,571
	Within Groups	598,955	396	1,513		
	Total	601,994	399			
NOSTALJIK	Between Groups	2,273	3	,758	,418	,740
	Within Groups	717,645	396	1,812		
	Total	719,918	399			

Multiple Comparisons

Dependent Variable		(I) Yaş (J) Yaş		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
							Lower Bound	Upper Bound
INTIKAM_NEDEN	Tukey HSD	21-30 yaş	31-40 yaş	,05310	,13101	,977	-,2849	,3911
			41-50 yaş	-,03267	,17846	,998	-,4931	,4278
			51 ve üzeri	-1,01812	,81205	,593	-3,1132	1,0769
			31-40 yaş	-,05310	,13101	,977	-,3911	,2849
		31-40 yaş	41-50 yaş	-,08576	,16269	,952	-,5055	,3340
			51 ve üzeri	-1,07121	,80873	,548	-3,1577	1,0153
			41-50 yaş	,03267	,17846	,998	-,4278	,4931
			31-40 yaş	,08576	,16269	,952	-,3340	,5055
			51 ve üzeri	-,98545	,81776	,624	-3,0952	1,1243
		51 ve üzeri	21-30 yaş	1,01812	,81205	,593	-1,0769	3,1132
			31-40 yaş	1,07121	,80873	,548	-1,0153	3,1577
			41-50 yaş	,98545	,81776	,624	-1,1243	3,0952
			51 ve üzeri					
	Tamhane	21-30 yaş	31-40 yaş	,05310	,13244	,999	-,2985	,4047
			41-50 yaş	-,03267	,18692	1,000	-,5323	,4670
			51 ve üzeri	-1,01812	,27298	,492	-7,2602	5,2239
			31-40 yaş	-,05310	,13244	,999	-,4047	,2985
		31-40 yaş	41-50 yaş	-,08576	,16866	,997	-,5391	,3675
			51 ve üzeri	-1,07121	,26081	,541	-11,4271	9,2846
			41-50 yaş	,03267	,18692	1,000	-,4670	,5323
			31-40 yaş	,08576	,16866	,997	-,3675	,5391
			51 ve üzeri	-,98545	,29227	,416	-4,5689	2,5980
		51 ve üzeri	21-30 yaş	1,01812	,27298	,492	-5,2239	7,2602
			31-40 yaş					
			41-50 yaş					
			51 ve üzeri					

			31-40 yaş	1,07121	,26081	,541	-9,2846	11,4271
			41-50 yaş	,98545	,29227	,416	-2,5980	4,5689
INTIKAM_DAVRANISI	Tukey HSD	21-30 yaş	31-40 yaş	,06228	,08040	,866	-,1452	,2697
			41-50 yaş	-,01508	,10952	,999	-,2977	,2675
			51 ve üzeri	,37267	,49836	,878	-,9131	1,6584
		31-40 yaş	21-30 yaş	-,06228	,08040	,866	-,2697	,1452
			41-50 yaş	-,07737	,09984	,866	-,3350	,1802
			51 ve üzeri	,31039	,49632	,924	-,9701	1,5909
		41-50 yaş	21-30 yaş	,01508	,10952	,999	-,2675	,2977
			31-40 yaş	,07737	,09984	,866	-,1802	,3350
			51 ve üzeri	,38776	,50186	,867	-,9070	1,6825
		51 ve üzeri	21-30 yaş	-,37267	,49836	,878	-1,6584	,9131
			31-40 yaş	-,31039	,49632	,924	-1,5909	,9701
			41-50 yaş	-,38776	,50186	,867	-1,6825	,9070
	Tamhane	21-30 yaş	31-40 yaş	,06228	,08884	,981	-,1740	,2986
			41-50 yaş	-,01508	,11386	1,000	-,3185	,2884
			51 ve üzeri	,37267*	,07807	,000	,1636	,5817
		31-40 yaş	21-30 yaş	-,06228	,08884	,981	-,2986	,1740
			41-50 yaş	-,07737	,09310	,957	-,3274	,1727
			51 ve üzeri	,31039*	,04240	,000	,1978	,4230
		41-50 yaş	21-30 yaş	,01508	,11386	1,000	-,2884	,3185
			31-40 yaş	,07737	,09310	,957	-,1727	,3274
			51 ve üzeri	,38776*	,08288	,000	,1625	,6130
		51 ve üzeri	21-30 yaş	-,37267*	,07807	,000	-,5817	-,1636
			31-40 yaş	-,31039*	,04240	,000	-,4230	-,1978
			41-50 yaş	-,38776*	,08288	,000	-,6130	-,1625
INTIKAM_NIYETI	Tukey HSD	21-30 yaş	31-40 yaş	,04203	,16456	,994	-,3825	,4666
			41-50 yaş	-,06220	,22416	,993	-,6405	,5161
			51 ve üzeri	-,25797	1,02000	,994	-2,8895	2,3736
		31-40 yaş	21-30 yaş	-,04203	,16456	,994	-,4666	,3825

		41-50 yaş		-,10423	,20435	,957	-,6315	,4230
		51 ve üzeri		-,30000	1,01583	,991	-2,9208	2,3208
		41-50 yaş	21-30 yaş	,06220	,22416	,993	-,5161	,6405
			31-40 yaş	,10423	,20435	,957	-,4230	,6315
			51 ve üzeri	-,19577	1,02717	,998	-2,8458	2,4543
		51 ve üzeri	21-30 yaş	,25797	1,02000	,994	-2,3736	2,8895
			31-40 yaş	,30000	1,01583	,991	-2,3208	2,9208
			41-50 yaş	,19577	1,02717	,998	-2,4543	2,8458
Tamhane		21-30 yaş	31-40 yaş	,04203	,16481	1,000	-,3953	,4793
			41-50 yaş	-,06220	,21633	1,000	-,6400	,5156
			51 ve üzeri	-,25797	1,33991	1,000	-92,7381	92,2221
		31-40 yaş	21-30 yaş	-,04203	,16481	1,000	-,4793	,3953
			41-50 yaş	-,10423	,19699	,996	-,6324	,4239
			51 ve üzeri	-,30000	1,33692	1,000	-95,9702	95,3702
		41-50 yaş	21-30 yaş	,06220	,21633	1,000	-,5156	,6400
			31-40 yaş	,10423	,19699	,996	-,4239	,6324
			51 ve üzeri	-,19577	1,34425	1,000	-88,3022	87,9107
		51 ve üzeri	21-30 yaş	,25797	1,33991	1,000	-92,2221	92,7381
			31-40 yaş	,30000	1,33692	1,000	-95,3702	95,9702
			41-50 yaş	,19577	1,34425	1,000	-87,9107	88,3022
INTIKAM_SONUC	Tukey HSD	21-30 yaş	31-40 yaş	,15899	,14152	,675	-,2061	,5241
			41-50 yaş	,09027	,19277	,966	-,4071	,5876
			51 ve üzeri	,85217	,87716	,766	-1,4109	3,1152
		31-40 yaş	21-30 yaş	-,15899	,14152	,675	-,5241	,2061
			41-50 yaş	-,06872	,17574	,980	-,5221	,3847
			51 ve üzeri	,69318	,87357	,857	-1,5606	2,9470
		41-50 yaş	21-30 yaş	-,09027	,19277	,966	-,5876	,4071
			31-40 yaş	,06872	,17574	,980	-,3847	,5221
			51 ve üzeri	,76190	,88333	,824	-1,5171	3,0409
		51 ve üzeri	21-30 yaş	-,85217	,87716	,766	-3,1152	1,4109

		31-40 yaş		-,69318	,87357	,857	-2,9470	1,5606
		41-50 yaş		-,76190	,88333	,824	-3,0409	1,5171
	Tamhane	21-30 yaş	31-40 yaş	,15899	,13818	,823	-,2075	,5255
			41-50 yaş	,09027	,19181	,998	-,4228	,6033
			51 ve üzeri	,85217	1,00597	,992	-67,4372	69,1416
		31-40 yaş	21-30 yaş	-,15899	,13818	,823	-,5255	,2075
			41-50 yaş	-,06872	,17870	,999	-,5484	,4109
			51 ve üzeri	,69318	1,00355	,997	-70,1255	71,5119
		41-50 yaş	21-30 yaş	-,09027	,19181	,998	-,6033	,4228
			31-40 yaş	,06872	,17870	,999	-,4109	,5484
			51 ve üzeri	,76190	1,01233	,995	-61,4448	62,9686
		51 ve üzeri	21-30 yaş	-,85217	1,00597	,992	-69,1416	67,4372
			31-40 yaş	-,69318	1,00355	,997	-71,5119	70,1255
			41-50 yaş	-,76190	1,01233	,995	-62,9686	61,4448
NOSTALJIK	Tukey HSD	21-30 yaş	31-40 yaş	,16222	,15491	,722	-,2374	,5619
			41-50 yaş	,07051	,21101	,987	-,4739	,6149
			51 ve üzeri	,43106	,96014	,970	-2,0461	2,9082
		31-40 yaş	21-30 yaş	-,16222	,15491	,722	-,5619	,2374
			41-50 yaş	-,09171	,19236	,964	-,5880	,4046
			51 ve üzeri	,26883	,95622	,992	-2,1982	2,7359
		41-50 yaş	21-30 yaş	-,07051	,21101	,987	-,6149	,4739
			31-40 yaş	,09171	,19236	,964	-,4046	,5880
			51 ve üzeri	,36054	,96689	,982	-2,1340	2,8551
		51 ve üzeri	21-30 yaş	-,43106	,96014	,970	-2,9082	2,0461
			31-40 yaş	-,26883	,95622	,992	-2,7359	2,1982
			41-50 yaş	-,36054	,96689	,982	-2,8551	2,1340
	Tamhane	21-30 yaş	31-40 yaş	,16222	,14328	,834	-,2176	,5421
			41-50 yaş	,07051	,22586	1,000	-,5356	,6766
			51 ve üzeri	,43106*	,10989	,001	,1368	,7253
		31-40 yaş	21-30 yaş	-,16222	,14328	,834	-,5421	,2176

	41-50 yaş	-,09171	,21768	,999	-,6772	,4938
	51 ve üzeri	,26883*	,09194	,023	,0247	,5129
	41-50 yaş	-,07051	,22586	1,000	-,6766	,5356
	21-30 yaş	,09171	,21768	,999	-,4938	,6772
	31-40 yaş	,36054	,19732	,363	-,1757	,8968
	51 ve üzeri	-,43106*	,10989	,001	-,7253	-,1368
	21-30 yaş	-,26883*	,09194	,023	-,5129	-,0247
	31-40 yaş	-,36054	,19732	,363	-,8968	,1757
	41-50 yaş					

*, The mean difference is significant at the 0.05 level.

Descriptives

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
INTIKAM_NEDEN	temel eğitim	360	1,9968	1,12486	,05929	1,8802	2,1133	1,00	5,00
	lisans	27	2,1420	1,22797	,23632	1,6562	2,6277	1,00	4,83
	yüksek lisans	13	3,2179	,54171	,15024	2,8906	3,5453	2,00	4,17
	Total	400	2,0462	1,13715	,05686	1,9345	2,1580	1,00	5,00
INTIKAM_DAVRANISI	temel eğitim	360	1,3111	,63828	,03364	1,2450	1,3773	1,00	4,57
	lisans	27	1,7989	1,20325	,23157	1,3230	2,2749	1,00	4,86
	yüksek lisans	13	1,1538	,55470	,15385	,8186	1,4890	1,00	3,00
	Total	400	1,3389	,69735	,03487	1,2704	1,4075	1,00	4,86
INTIKAM_NIYETI	temel eğitim	360	2,7148	1,44886	,07636	2,5646	2,8650	1,00	5,00
	lisans	27	2,6543	1,21064	,23299	2,1754	3,1332	1,00	5,00
	yüksek lisans	13	3,3077	1,09258	,30303	2,6475	3,9679	1,67	5,00
	Total	400	2,7300	1,42535	,07127	2,5899	2,8701	1,00	5,00
INTIKAM_SONUC	temel eğitim	360	2,7514	1,22304	,06446	2,6246	2,8782	1,00	5,00
	lisans	27	3,2222	1,18754	,22854	2,7524	3,6920	1,50	5,00
	yüksek lisans	13	1,6154	,68172	,18908	1,2034	2,0273	1,00	3,00
	Total	400	2,7463	1,22832	,06142	2,6255	2,8670	1,00	5,00
NOSTALJIK	temel eğitim	360	4,3103	1,33777	,07051	4,1717	4,4490	1,00	7,00
	lisans	27	4,4868	1,25748	,24200	3,9893	4,9842	1,29	6,71
	yüksek lisans	13	4,5055	1,71092	,47453	3,4716	5,5394	1,29	6,71
	Total	400	4,3286	1,34324	,06716	4,1965	4,4606	1,00	7,00

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
INTIKAM_NEDEN	6,245	2	397	,002
INTIKAM_DAVRANISI	18,959	2	397	,000
INTIKAM_NIYETI	3,756	2	397	,024
INTIKAM_SONUC	3,173	2	397	,043
NOSTALJIK	1,860	2	397	,157

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
INTIKAM_NEDEN	Between Groups	18,977	2	9,488	7,580	,001
	Within Groups	496,973	397	1,252		
	Total	515,950	399			
INTIKAM_DAVRANISI	Between Groups	6,437	2	3,219	6,812	,001
	Within Groups	187,593	397	,473		
	Total	194,031	399			
INTIKAM_NIYETI	Between Groups	4,576	2	2,288	1,127	,325
	Within Groups	806,042	397	2,030		
	Total	810,618	399			
INTIKAM_SONUC	Between Groups	22,751	2	11,376	7,797	,000
	Within Groups	579,243	397	1,459		
	Total	601,994	399			
NOSTALJIK	Between Groups	1,203	2	,601	,332	,718
	Within Groups	718,716	397	1,810		
	Total	719,918	399			

Multiple Comparisons

Dependent Variable		(I) Eğitim	(J) Eğitim	Mean Difference (I- J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
							Lower Bound	Upper Bound
INTIKAM_NEDEN	Tukey HSD	temel eğitim	lisans	-,14522	,22325	,792	-,6704	,3800
			yüksek lisans	-1,22119*	,31587	,000	-1,9643	-,4781
		lisans	temel eğitim	,14522	,22325	,792	-,3800	,6704
			yüksek lisans	-1,07597*	,37770	,013	-1,9645	-,1874
		yüksek lisans	temel eğitim	1,22119*	,31587	,000	,4781	1,9643
			lisans	1,07597*	,37770	,013	,1874	1,9645
	Tamhane	temel eğitim	lisans	-,14522	,24365	,912	-,7620	,4716
			yüksek lisans	-1,22119*	,16152	,000	-1,6515	-,7908
		lisans	temel eğitim	,14522	,24365	,912	-,4716	,7620
			yüksek lisans	-1,07597*	,28004	,001	-1,7755	-,3764
INTIKAM_DAVRANISI	Tukey HSD	temel eğitim	lisans	-,48783*	,13716	,001	-,8105	-,1652
			yüksek lisans	,15726	,19406	,697	-,2993	,6138
		lisans	temel eğitim	,48783*	,13716	,001	,1652	,8105

			yüksek lisans	,64510*	,23205	,016	,0992	1,1910
			yüksek lisans temel eğitim lisans	-,15726	,19406	,697	-,6138	,2993
				-,64510*	,23205	,016	-1,1910	-,0992
	Tamhane	temel eğitim	lisans	-,48783	,23400	,133	-1,0832	,1076
			yüksek lisans	,15726	,15748	,707	-,2729	,5875
		lisans	temel eğitim	,48783	,23400	,133	-,1076	1,0832
			yüksek lisans	,64510	,27801	,075	-,0493	1,3395
		yüksek lisans	temel eğitim lisans	-,15726	,15748	,707	-,5875	,2729
				-,64510	,27801	,075	-1,3395	,0493
INTIKAM_NIYETİ	Tukey HSD	temel eğitim	lisans	,06049	,28432	,975	-,6084	,7294
			yüksek lisans	-,59288	,40227	,305	-1,5392	,3535
		lisans	temel eğitim	-,06049	,28432	,975	-,7294	,6084
			yüksek lisans	-,65337	,48102	,364	-1,7850	,4782
		yüksek lisans	temel eğitim lisans	,59288	,40227	,305	-,3535	1,5392
				,65337	,48102	,364	-,4782	1,7850
	Tamhane	temel eğitim	lisans	,06049	,24518	,993	-,5573	,6783
			yüksek lisans	-,59288	,31250	,219	-1,4430	,2573
		lisans	temel eğitim	-,06049	,24518	,993	-,6783	,5573
			yüksek lisans	-,65337	,38224	,269	-1,6283	,3215
		yüksek lisans	temel eğitim lisans	,59288	,31250	,219	-,2573	1,4430
				,65337	,38224	,269	-,3215	1,6283
INTIKAM_SONUC	Tukey HSD	temel eğitim	lisans	-,47083	,24102	,125	-1,0378	,0962
			yüksek lisans	1,13600*	,34101	,003	,3338	1,9382
		lisans	temel eğitim	,47083	,24102	,125	-,0962	1,0378
			yüksek lisans	1,60684*	,40777	,000	,6476	2,5661
		yüksek lisans	temel eğitim lisans	-1,13600*	,34101	,003	-1,9382	-,3338
				-1,60684*	,40777	,000	-2,5661	-,6476
	Tamhane	temel eğitim	lisans	-,47083	,23746	,160	-1,0709	,1292
			yüksek lisans	1,13600*	,19976	,000	,5994	1,6727
		lisans	temel eğitim	,47083	,23746	,160	-,1292	1,0709
			yüksek lisans	1,60684*	,29662	,000	,8647	2,3490
		yüksek lisans	temel eğitim lisans	-1,13600*	,19976	,000	-1,6727	-,5994
				-1,60684*	,29662	,000	-2,3490	-,8647
NOSTALJİK	Tukey HSD	temel eğitim	lisans	-,17646	,26848	,788	-,8081	,4551
			yüksek lisans	-,19518	,37985	,865	-1,0888	,6984
		lisans	temel eğitim	,17646	,26848	,788	-,4551	,8081

		yüksek lisans		-,01872	,45421	,999	-1,0873	1,0498
		yüksek lisans	temel eğitim lisans	,19518	,37985	,865	-,6984	1,0888
				,01872	,45421	,999	-1,0498	1,0873
	Tamhane	temel eğitim	lisans	-,17646	,25206	,867	-,8131	,4602
			yüksek lisans	-,19518	,47973	,970	-1,5153	1,1249
		lisans	temel eğitim	,17646	,25206	,867	-,4602	,8131
			yüksek lisans	-,01872	,53267	1,000	-1,4166	1,3791
		yüksek lisans	temel eğitim	,19518	,47973	,970	-1,1249	1,5153
			lisans	,01872	,53267	1,000	-1,3791	1,4166

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Descriptives

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
INTIKAM_NEDEN	temel eğitim	367	2,0123	1,14960	,06001	1,8943	2,1303	1,00	5,00
	lisans	27	2,4815	,91560	,17621	2,1193	2,8437	1,00	4,17
	yüksek lisans	6	2,1667	,98319	,40139	1,1349	3,1985	1,00	3,00
	Total	400	2,0462	1,13715	,05686	1,9345	2,1580	1,00	5,00
INTIKAM_DAVRANISI	temel eğitim	367	1,3425	,70533	,03682	1,2701	1,4149	1,00	4,86
	lisans	27	1,2804	,57755	,11115	1,0520	1,5089	1,00	3,00
	yüksek lisans	6	1,3810	,79625	,32507	,5453	2,2166	1,00	3,00
	Total	400	1,3389	,69735	,03487	1,2704	1,4075	1,00	4,86
INTIKAM_NIYETI	temel eğitim	367	2,7139	1,45282	,07584	2,5648	2,8630	1,00	5,00
	lisans	27	2,9753	,97370	,18739	2,5901	3,3605	1,00	4,33
	yüksek lisans	6	2,6111	1,52631	,62311	1,0093	4,2129	1,00	5,00
	Total	400	2,7300	1,42535	,07127	2,5899	2,8701	1,00	5,00
INTIKAM_SONUC	temel eğitim	367	2,7847	1,22251	,06381	2,6593	2,9102	1,00	5,00
	lisans	27	2,4444	1,25831	,24216	1,9467	2,9422	1,00	5,00
	yüksek lisans	6	1,7500	,98742	,40311	,7138	2,7862	1,00	3,00
	Total	400	2,7463	1,22832	,06142	2,6255	2,8670	1,00	5,00
NOSTALJIK	temel eğitim	367	4,2830	1,32617	,06923	4,1469	4,4191	1,00	7,00
	lisans	27	4,7619	1,24477	,23956	4,2695	5,2543	1,29	6,43
	yüksek lisans	6	5,1667	2,27572	,92906	2,7784	7,5549	1,29	7,00
	Total	400	4,3286	1,34324	,06716	4,1965	4,4606	1,00	7,00

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
INTIKAM_NEDEN	2,166	2	397	,116
INTIKAM_DAVRANISI	,243	2	397	,784
INTIKAM_NIYETI	8,468	2	397	,000
INTIKAM_SONUC	,246	2	397	,782
NOSTALJIK	2,331	2	397	,098

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
INTIKAM_NEDEN	Between Groups	5,625	2	2,813	2,188	,113
	Within Groups	510,324	397	1,285		
	Total	515,950	399			
INTIKAM_DAVRANISI	Between Groups	,108	2	,054	,110	,896
	Within Groups	193,923	397	,488		
	Total	194,031	399			
INTIKAM_NIYETI	Between Groups	1,805	2	,902	,443	,642
	Within Groups	808,813	397	2,037		
	Total	810,618	399			
INTIKAM_SONUC	Between Groups	8,958	2	4,479	2,998	,051
	Within Groups	593,036	397	1,494		
	Total	601,994	399			
NOSTALJIK	Between Groups	10,047	2	5,023	2,809	,061
	Within Groups	709,871	397	1,788		
	Total	719,918	399			

Multiple Comparisons

Dependent Variable		(I) Baba_Eğitim		(J) Baba_Eğitim		Mean Differenc e (I-J)	Std. Error	Sig. .	95% Confidence Interval				
									Low er Boun d	Uppe r Boun d			
INTIKAM_NEDEN	Tukey HSD	temel eğiti m	dimension 3	lisans	-,46922	,22608	,096	-1,0011	,0626				
				yükse k lisans	-,15441	,46663	,941	-1,2522	,9434				
				lisans	,46922	,22608	,096	-,0626	1,0011				
				dimension 2	dimension 3	yükse k lisans	,31481	,51171	,812	-,8890	1,5186		
		yükse k lisans	dimension 3	temel eğiti m	,15441	,46663	,941	-,9434	1,2522				
				lisans	-,31481	,51171	,812	-,15186	,8890				
				Tamhan e	dimension 2	temel eğiti m	dimension 3	lisans	-,46922*	,18614	,050	-,9379	-,0006
						yükse k lisans		-,15441	,40585	,978	-,15554	1,2466	

		lisans	temel eğiti m		,46922*	,1861 4	,05 0	,0006	,9379
		dimension 3	yükse k lisans		,31481	,4383 6	,87 2	- 1,047 3	1,677 0
		yükse k lisans	temel eğiti m		,15441	,4058 5	,97 8	- 1,246 6	1,555 4
		dimension 3	lisans		-,31481	,4383 6	,87 2	- 1,677 0	1,047 3
INTIKAM_DAVRAN ISI	Tukey HSD	temel eğiti m	dimension 3	lisans	,06212	,1393 6	,89 6	- ,2657	,3900
			yükse k lisans		-,03841	,2876 5	,99 0	- ,7151	,6383
		dimension 2	dimension 3	temel eğiti m	-,06212	,1393 6	,89 6	- ,3900	,2657
			yükse k lisans		-,10053	,3154 4	,94 6	- ,8426	,6416
	Tamhan e	yükse k lisans	dimension 3	temel eğiti m	,03841	,2876 5	,99 0	- ,6383	,7151
			lisans		,10053	,3154 4	,94 6	- ,6416	,8426
		dimension 2	dimension 3	temel eğiti m	,06212	,1170 9	,93 6	- ,2329	,3571
			yükse k lisans		-,03841	,3271 5	,99 9	- 1,176 7	1,099 9
		dimension 2	dimension 3	temel eğiti m	-,06212	,1170 9	,93 6	- ,3571	,2329
			yükse k lisans		-,10053	,3435 5	,98 9	- 1,211 3	1,010 2
		yükse k lisans	dimension 3	temel eğiti m	,03841	,3271 5	,99 9	- 1,099 9	1,176 7
			lisans		,10053	,3435 5	,98 9	- 1,010 2	1,211 3
INTIKAM_NIYETİ	Tukey HSD	temel eğiti m	dimension 3	lisans	-,26141	,2846 2	,62 9	- ,9310	,4082
			yükse k lisans		,10279	,5874 5	,98 3	- 1,279 2	1,484 8
		dimension 2	dimension 3	temel eğiti m	,26141	,2846 2	,62 9	- ,4082	,9310
			yükse k lisans		,36420	,6442 1	,83 9	- 1,151 3	1,879 7
		yükse k lisans	dimension 3	temel eğiti m	-,10279	,5874 5	,98 3	- 1,484 8	1,279 2
			lisans		-,36420	,6442 1	,83 9	- 1,151 3	1,879 7
		dimension 2	dimension 3	temel eğiti m					
			yükse k lisans						

	Tamhan e	dimension 2	temel eğiti m	dimension 3	lisans	-,26141	,2021 5	,49 6	- ,7682	,2454
				yükse k	lisans	,10279	,6277 1	,99 8	- 2,077 7	2,283 3
			lisans	dimension 3	temel eğiti m	,26141	,2021 5	,49 6	- ,2454	,7682
				yükse k	lisans	,36420	,6506 8	,93 4	- 1,774 2	2,502 6
		dimension 3	yükse k	temel eğiti m	lisans	-,10279	,6277 1	,99 8	- 2,283 3	2,077 7
			lisans	dimension 3	lisans	-,36420	,6506 8	,93 4	- 2,502 6	1,774 2
INTIKAM_SONUC	Tukey HSD	dimension 2	temel eğiti m	dimension 3	lisans	,34030	,2437 1	,34 4	- ,2330	,9136
				yükse k	lisans	1,03474	,5030 3	,10 0	- ,1486	2,218 1
			lisans	dimension 3	temel eğiti m	-,34030	,2437 1	,34 4	- ,9136	,2330
				yükse k	lisans	,69444	,5516 3	,41 9	- ,6033	1,992 2
		dimension 3	yükse k	temel eğiti m	lisans	-1,03474	,5030 3	,10 0	- 2,218 1	,1486
			lisans	dimension 3	lisans	-,69444	,5516 3	,41 9	- 1,992 2	,6033
	Tamhan e	dimension 2	temel eğiti m	dimension 3	lisans	,34030	,2504 3	,45 7	- ,2932	,9738
				yükse k	lisans	1,03474	,4081 3	,14 2	- ,3711	2,440 6
			lisans	dimension 3	temel eğiti m	-,34030	,2504 3	,45 7	- ,9738	,2932
				yükse k	lisans	,69444	,4702 6	,43 6	- ,6789	2,067 8
NOSTALJIK	Tukey HSD	dimension 2	yükse k	temel eğiti m	lisans	-1,03474	,4081 3	,14 2	- 2,440 6	,3711
			lisans	dimension 3	lisans	-,69444	,4702 6	,43 6	- 2,067 8	,6789

				yükse k lisans			-,40476	,6035 2	,78 1	- 1,824 6	1,015 0	
				yükse k lisans	temel eğiti m	dimension 3	,88368	,5503 5	,24 4	- ,4110	2,178 4	
							,40476	,6035 2	,78 1	- 1,015 0	1,824 6	
Tamhan e				temel eğiti m		dimension 3	lisans	-,47892	,2493 6	,18 0	- 1,108 8	,1510
					yükse k lisans	dimension 3	-,88368	,9316 4	,76 8	- 4,145 5	2,378 1	
				lisans	temel eğiti m	dimension 3	,47892	,2493 6	,18 0	- ,1510	1,108 8	
	dimension 2				yükse k lisans	dimension 3	-,40476	,9594 5	,97 0	- 3,608 8	2,799 3	
				yükse k lisans	temel eğiti m	dimension 3	,88368	,9316 4	,76 8	- 2,378 1	4,145 5	
							,40476	,9594 5	,97 0	- 2,799 3	3,608 8	

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Descriptives

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
INTIKAM_NEDEN	2500- 4000 tl	355	1,9836	1,14355	,06069	1,8642	2,1029	1,00	5,00
	4001- 6000 tl	24	2,2083	,99181	,20245	1,7895	2,6271	1,00	3,67
	6001- 8000 tl	13	2,9103	,75650	,20982	2,4531	3,3674	1,17	4,17
	8001 ve üzeri	8	2,9375	,88164	,31171	2,2004	3,6746	1,00	3,67
	Total	400	2,0462	1,13715	,05686	1,9345	2,1580	1,00	5,00
INTIKAM_DAVRANISI	2500- 4000 tl	355	1,3581	,71496	,03795	1,2835	1,4328	1,00	4,86
	4001- 6000 tl	24	1,1667	,44913	,09168	,9770	1,3563	1,00	2,57
	6001- 8000 tl	13	1,3407	,74582	,20685	,8900	1,7914	1,00	3,00
	8001 ve üzeri	8	1,0000	,00000	,00000	1,0000	1,0000	1,00	1,00
	Total	400	1,3389	,69735	,03487	1,2704	1,4075	1,00	4,86

INTIKAM_NIYETI	2500-4000 t1	355	2,7455	1,45190	,07706	2,5940	2,8971	1,00	5,00
	4001-6000 t1	24	2,2361	1,14411	,23354	1,7530	2,7192	1,00	4,00
	6001-8000 t1	13	3,2308	1,07484	,29811	2,5813	3,8803	1,67	5,00
	8001 ve üzeri	8	2,7083	1,26538	,44738	1,6504	3,7662	1,00	5,00
	Total	400	2,7300	1,42535	,07127	2,5899	2,8701	1,00	5,00
INTIKAM_SONUC	2500-4000 t1	355	2,8014	1,25014	,06635	2,6709	2,9319	1,00	5,00
	4001-6000 t1	24	2,7292	,80729	,16479	2,3883	3,0701	1,00	4,00
	6001-8000 t1	13	1,9231	,90935	,25221	1,3736	2,4726	1,00	3,50
	8001 ve üzeri	8	1,6875	,84251	,29787	,9831	2,3919	1,00	3,00
	Total	400	2,7463	1,22832	,06142	2,6255	2,8670	1,00	5,00
NOSTALJIK	2500-4000 t1	355	4,2954	1,33020	,07060	4,1565	4,4342	1,00	7,00
	4001-6000 t1	24	4,7202	1,23716	,25254	4,1978	5,2426	2,86	6,71
	6001-8000 t1	13	4,5604	1,93646	,53708	3,3902	5,7306	1,29	7,00
	8001 ve üzeri	8	4,2500	1,10327	,39006	3,3276	5,1724	2,71	5,86
	Total	400	4,3286	1,34324	,06716	4,1965	4,4606	1,00	7,00

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
INTIKAM_NEDEN	3,617	3	396	,013
INTIKAM_DAVRANISI	4,206	3	396	,006
INTIKAM_NIYETI	3,409	3	396	,018
INTIKAM_SONUC	3,093	3	396	,027
NOSTALJIK	1,853	3	396	,137

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
INTIKAM_NEDEN	Between Groups	18,085	3	6,028	4,795	,003
	Within Groups	497,865	396	1,257		
	Total	515,950	399			
INTIKAM_DAVRANISI	Between Groups	1,762	3	,587	1,210	,306
	Within Groups	192,268	396	,486		
	Total	194,031	399			
INTIKAM_NIYETI	Between Groups	9,204	3	3,068	1,516	,210
	Within Groups	801,414	396	2,024		
	Total	810,618	399			
INTIKAM_SONUC	Between Groups	18,864	3	6,288	4,270	,006

NOSTALJIK	Within Groups	583,131	396	1,473		
	Total	601,994	399			
	Between Groups	4,821	3	1,607	,890	,446
	Within Groups	715,097	396	1,806		
	Total	719,918	399			

Multiple Comparisons

Dependent Variable		(I) Gelir		(J) Gelir	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
								Lower Bound	Upper Bound
INTIKAM_NEDEN	Tukey HSD	2500-4000 tl	4001-6000 tl		-,22477	,23649	,778	-,8349	,3854
					-,92669*	,31663	,019	-1,7436	-,1098
					-,95393	,40087	,083	-1,9882	,0803
		4001-6000 tl	2500-4000 tl		,22477	,23649	,778	-,3854	,8349
					-,70192	,38613	,266	-1,6981	,2943
					-,72917	,45775	,384	-1,9102	,4518
		6001-8000 tl	2500-4000 tl		,92669*	,31663	,019	,1098	1,7436
					,70192	,38613	,266	-,2943	1,6981
					-,02724	,50385	1,000	-1,3272	1,2727
		8001 ve üzeri	2500-4000 tl		,95393	,40087	,083	-,0803	1,9882
					,72917	,45775	,384	-,4518	1,9102
					,02724	,50385	1,000	-1,2727	1,3272
	Tamhane	2500-4000 tl	4001-6000 tl		-,22477	,21136	,879	-,8241	,3745
					-,92669*	,21842	,005	-1,5940	-,2594
					-,95393	,31756	,104	-2,0747	,1668
		4001-6000 tl	2500-4000 tl		,22477	,21136	,879	-,3745	,8241
					-,70192	,29156	,126	-1,5215	,1176
					-,72917	,37168	,357	-1,8736	,4153
		6001-8000 tl	2500-4000 tl		,92669*	,21842	,005	,2594	1,5940
					,70192	,29156	,126	-,1176	1,5215
					-,02724	,37574	1,000	-1,1875	1,1330
		8001 ve üzeri	2500-4000 tl		,95393	,31756	,104	-,1668	2,0747
					,72917	,37168	,357	-,4153	1,8736

			6001-8000 t1	,02724	,37574	1,000	-1,1330	1,1875
INTIKAM_DAVRANISI	Tukey HSD	2500-4000 t1	4001-6000 t1	,19148	,14696	,562	-,1877	,5706
			6001-8000 t1	,01749	,19676	1,000	-,4902	,5251
			8001 ve üzeri	,35815	,24912	,477	-,2846	1,0009
			4001-6000 t1	-,19148	,14696	,562	-,5706	,1877
		6001-8000 t1	6001-8000 t1	-,17399	,23995	,887	-,7931	,4451
			8001 ve üzeri	,16667	,28447	,936	-,5672	,9006
			2500-4000 t1	-,01749	,19676	1,000	-,5251	,4902
			4001-6000 t1	,17399	,23995	,887	-,4451	,7931
	Tamhane	2500-4000 t1	8001 ve üzeri	,34066	,31311	,697	-,4672	1,1485
			2500-4000 t1	-,35815	,24912	,477	-1,0009	,2846
			4001-6000 t1	-,16667	,28447	,936	-,9006	,5672
			6001-8000 t1	-,34066	,31311	,697	-1,1485	,4672
		4001-6000 t1	4001-6000 t1	,19148	,09922	,322	-,0870	,4700
			6001-8000 t1	,01749	,21031	1,000	-,6352	,6702
			8001 ve üzeri	,35815*	,03795	,000	,2577	,4585
			2500-4000 t1	-,19148	,09922	,322	-,4700	,0870
INTIKAM_NIYETI	Tukey HSD	2500-4000 t1	6001-8000 t1	-,17399	,22626	,973	-,8477	,4997
			8001 ve üzeri	,16667	,09168	,402	-,0971	,4304
			2500-4000 t1	-,01749	,21031	1,000	-,6702	,6352
			4001-6000 t1	,17399	,22626	,973	-,4997	,8477
		4001-6000 t1	8001 ve üzeri	,34066	,20685	,553	-,3091	,9904
			2500-4000 t1	-,35815*	,03795	,000	-,4585	-,2577
			4001-6000 t1	-,16667	,09168	,402	-,4304	,0971
			6001-8000 t1	-,34066	,20685	,553	-,9904	,3091
	Tukey HSD	2500-4000 t1	4001-6000 t1	,50943	,30004	,326	-,2647	1,2835
			6001-8000 t1	-,48523	,40172	,622	-1,5216	,5512
			8001 ve üzeri	,03721	,50860	1,000	-1,2750	1,3494
			4001-6000 t1	-,50943	,30004	,326	-1,2835	,2647
		6001-8000 t1	4001-6000 t1	-,99466	,48990	,179	-2,2586	,2693
			6001-8000 t1					
			6001-8000 t1					
			6001-8000 t1					

			8001 ve üzeri		-,47222	,58077	,848	-1,9706	1,0262
		6001-8000 t1	2500-4000 t1		,48523	,40172	,622	-,5512	1,5216
			4001-6000 t1		,99466	,48990	,179	-,2693	2,2586
			8001 ve üzeri		,52244	,63925	,846	-1,1268	2,1717
		8001 ve üzeri	2500-4000 t1		-,03721	,50860	1,000	-1,3494	1,2750
			4001-6000 t1		,47222	,58077	,848	-1,0262	1,9706
			6001-8000 t1		-,52244	,63925	,846	-2,1717	1,1268
	Tamhane	2500-4000 t1	4001-6000 t1		,50943	,24592	,253	-,1861	1,2050
			6001-8000 t1		-,48523	,30790	,590	-1,4306	,4602
			8001 ve üzeri		,03721	,45397	1,000	-1,5734	1,6478
		4001-6000 t1	2500-4000 t1		-,50943	,24592	,253	-1,2050	,1861
			6001-8000 t1		-,99466	,37869	,082	-2,0723	,0829
			8001 ve üzeri		-,47222	,50467	,937	-2,0827	1,1382
		6001-8000 t1	2500-4000 t1		,48523	,30790	,590	-,4602	1,4306
			4001-6000 t1		,99466	,37869	,082	-,0829	2,0723
			8001 ve üzeri		,52244	,53760	,924	-1,1400	2,1848
		8001 ve üzeri	2500-4000 t1		-,03721	,45397	1,000	-1,6478	1,5734
			4001-6000 t1		,47222	,50467	,937	-1,1382	2,0827
			6001-8000 t1		-,52244	,53760	,924	-2,1848	1,1400
INTIKAM_SONUC	Tukey HSD	2500-4000 t1	4001-6000 t1		,07224	,25594	,992	-,5881	,7326
			6001-8000 t1		,87833	,34267	,052	-,0057	1,7624
			8001 ve üzeri		1,11391	,43384	,052	-,0054	2,2332
		4001-6000 t1	2500-4000 t1		-,07224	,25594	,992	-,7326	,5881
			6001-8000 t1		,80609	,41789	,218	-,2720	1,8842
			8001 ve üzeri		1,04167	,49540	,154	-,2365	2,3198
		6001-8000 t1	2500-4000 t1		-,87833	,34267	,052	-1,7624	,0057
			4001-6000 t1		-,80609	,41789	,218	-1,8842	,2720
			8001 ve üzeri		,23558	,54529	,973	-1,1713	1,6424
		8001 ve üzeri	2500-4000 t1		-1,11391	,43384	,052	-2,2332	,0054
			4001-6000 t1		-1,04167	,49540	,154	-2,3198	,2365

			6001-8000 t1	-,23558	,54529	,973	-1,6424	1,1713
			Tamhane 2500-4000 t1	,07224	,17764	,999	-,4269	,5714
			4001-6000 t1	,87833*	,26079	,028	,0782	1,6785
			6001-8000 t1	1,11391*	,30517	,041	,0446	2,1832
			8001 ve üzeri					
			4001-6000 t1	-,07224	,17764	,999	-,5714	,4269
			4001-6000 t1	,80609	,30127	,080	-,0632	1,6754
			6001-8000 t1	1,04167	,34042	,060	-,0345	2,1178
			8001 ve üzeri					
			6001-8000 t1	-,87833*	,26079	,028	-1,6785	-,0782
			2500-4000 t1	-,80609	,30127	,080	-1,6754	,0632
			4001-6000 t1	,23558	,39030	,992	-,9359	1,4070
			8001 ve üzeri					
			2500-4000 t1	-1,11391*	,30517	,041	-2,1832	-,0446
			4001-6000 t1	-1,04167	,34042	,060	-2,1178	,0345
			6001-8000 t1	-,23558	,39030	,992	-1,4070	,9359
NOSTALJIK	Tukey HSD	2500-4000 t1	4001-6000 t1	-,42487	,28342	,439	-1,1561	,3064
			6001-8000 t1	-,26507	,37947	,898	-1,2441	,7139
			8001 ve üzeri	,04537	,48043	1,000	-1,1941	1,2849
		4001-6000 t1	2500-4000 t1	,42487	,28342	,439	-,3064	1,1561
			6001-8000 t1	,15980	,46276	,986	-1,0341	1,3537
			8001 ve üzeri	,47024	,54860	,827	-,9451	1,8856
		6001-8000 t1	2500-4000 t1	,26507	,37947	,898	-,7139	1,2441
			4001-6000 t1	-,15980	,46276	,986	-1,3537	1,0341
			8001 ve üzeri	,31044	,60385	,956	-1,2475	1,8684
		8001 ve üzeri	2500-4000 t1	-,04537	,48043	1,000	-1,2849	1,1941
			4001-6000 t1	-,47024	,54860	,827	-1,8856	,9451
			6001-8000 t1	-,31044	,60385	,956	-1,8684	1,2475
	Tamhane	2500-4000 t1	4001-6000 t1	-,42487	,26222	,526	-1,1697	,3199
			6001-8000 t1	-,26507	,54170	,998	-1,9559	1,4257
			8001 ve üzeri	,04537	,39640	1,000	-1,3582	1,4490
		4001-6000 t1	2500-4000 t1	,42487	,26222	,526	-,3199	1,1697
			6001-8000 t1	,15980	,59349	1,000	-1,5994	1,9190

	8001 ve üzeri		,47024	,46468	,909	-,9613	1,9018
6001-8000 t1	2500-4000 t1		,26507	,54170	,998	-1,4257	1,9559
	4001-6000 t1		-,15980	,59349	1,000	-1,9190	1,5994
	8001 ve üzeri		,31044	,66378	,998	-1,6378	2,2586
8001 ve üzeri	2500-4000 t1		-,04537	,39640	1,000	-1,4490	1,3582
	4001-6000 t1		-,47024	,46468	,909	-1,9018	,9613
	6001-8000 t1		-,31044	,66378	,998	-2,2586	1,6378

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Group Statistics

	Anne Eğitim	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
INTIKAM_NEDEN	dimension1 temel eğitim	385	2,0113	1,13633	,05791
	dimension1 lisans	15	2,9444	,73373	,18945
INTIKAM_DAVRANISI	dimension1 temel eğitim	385	1,3336	,69259	,03530
	dimension1 lisans	15	1,4762	,82538	,21311
INTIKAM_NIYETI	dimension1 temel eğitim	385	2,7186	1,43902	,07334
	dimension1 lisans	15	3,0222	1,00370	,25915
INTIKAM_SONUC	dimension1 temel eğitim	385	2,7753	1,23197	,06279
	dimension1 lisans	15	2,0000	,86603	,22361
NOSTALJIK	dimension1 temel eğitim	385	4,3340	1,32929	,06775
	dimension1 lisans	15	4,1905	1,71315	,44233

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
INTIKAM_NEDEN	Equal variances assumed	10,799	,001	-3,153	398	,002	-,93319	,29598	-1,51506	-,35131
	Equal variances not assumed			-4,711	16,733	,000	-,93319	,19810	-1,35166	-,51472
INTIKAM_DAVRANISI	Equal variances assumed	2,835	,093	-,777	398	,438	-,14261	,18362	-,50360	,21838
	Equal variances not assumed			-,660	14,778	,519	-,14261	,21601	-,60364	,31842
INTIKAM_NIYETI	Equal variances assumed	8,441	,004	-,809	398	,419	-,30361	,37529	-1,04140	,43419

	Equal variance s not assumed			- 1,127	16,328	,276	-,30361	,26933	- ,87363	,26642
INTIKAM_SONUC	Equal variance s assumed	1,108	,293	2,413	398	,016	,77532	,32133	,14360	1,40705
	Equal variance s not assumed			3,338	16,291	,004	,77532	,23225	,28368	1,26697
NOSTALJIK	Equal variance s assumed	2,348	,126	,405	398	,685	,14348	,35389	- ,55225	,83920
	Equal variance s not assumed			,321	14,664	,753	,14348	,44749	- ,81224	1,09919

Group Statistics

	Baba_meslek	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
INTIKAM_NEDEN	kamu sektörü	111	1,9880	1,04512	,09920
	özel sektör	289	2,0686	1,17153	,06891
INTIKAM_DAVRANISI	kamu sektörü	111	1,1042	,32800	,03113
	özel sektör	289	1,4291	,77669	,04569
INTIKAM_NIYETI	kamu sektörü	111	2,3904	1,35354	,12847
	özel sektör	289	2,8604	1,43296	,08429
INTIKAM_SONUC	kamu sektörü	111	2,7297	1,21690	,11550
	özel sektör	289	2,7526	1,23471	,07263
NOSTALJIK	kamu sektörü	111	4,1969	1,28558	,12202
	özel sektör	289	4,3791	1,36353	,08021

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
INTIKAM_NEDEN	Equal variance s assumed	3,479	,063	-,635	398	,526	-,08064	,12708	- ,33046	,16918
	Equal variance s not assumed			-,668	222,043	,505	-,08064	,12079	- ,31867	,15740
INTIKAM_DAVRANISI	Equal variance s assumed	59,643	,000	- 4,260	398	,000	-,32482	,07625	- ,47472	-,17492
	Equal variance s not assumed			- 5,875	394,728	,000	-,32482	,05529	- ,43351	-,21613

INTIKAM_NIYETI	Equal variance s assumed	2,088	,149	-2,982	398	,003	-,47005	,15761	-,77990	-,16019
	Equal variance s not assumed			-3,059	210,211	,003	-,47005	,15366	-,77295	-,16714
INTIKAM_SONUC	Equal variance s assumed	,012	,912	-,167	398	,868	-,02287	,13733	-,29284	-,24711
	Equal variance s not assumed			-,168	202,119	,867	-,02287	,13644	-,29189	-,24616
NOSTALJIK	Equal variance s assumed	2,311	,129	-1,216	398	,225	-,18223	,14990	-,47693	-,11248
	Equal variance s not assumed			-1,248	210,577	,213	-,18223	,14602	-,47008	-,10562

Group Statistics

Eğitim süresince kadar hiç disiplin cezası aldınız mı:?			N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
INTIKAM_NEDEN	dimension1	evet	12	2,0000	,86748	,25042
		hayır	388	2,0477	1,14531	,05814
INTIKAM_DAVRANISI	dimension1	evet	12	1,2738	,58572	,16908
		hayır	388	1,3409	,70106	,03559
INTIKAM_NIYETI	dimension1	evet	12	2,0556	,74986	,21647
		hayır	388	2,7509	1,43670	,07294
INTIKAM_SONUC	dimension1	evet	12	2,6250	1,44796	,41799
		hayır	388	2,7500	1,22290	,06208
NOSTALJIK	dimension1	evet	12	4,4524	1,43483	,41420
		hayır	388	4,3247	1,34211	,06814

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
INTIKAM_NEDEN	Equal variance s assumed	1,507	,220	-,143	398	,886	-,04768	,33371	-,70374	,60838
	Equal variance s not assumed			-,185	12,217	,856	-,04768	,25708	-,60671	,51135
INTIKAM_DAVRANISI	Equal variance s assumed	,495	,482	-,328	398	,743	-,06713	,20462	-,46941	,33515

	Equal variance s not assumed			-,389	11,996	,704	-,06713	,17279	- ,44362	,30936
INTIKAM_NIYETI	Equal variance s assumed	10,795	,001	- 1,668	398	,096	-,69530	,41685	- 1,51480	,12419
	Equal variance s not assumed			- 3,044	13,635	,009	-,69530	,22842	- 1,18646	- ,20415
INTIKAM_SONUC	Equal variance s assumed	1,084	,298	-,347	398	,729	-,12500	,36042	- ,83357	,58357
	Equal variance s not assumed			-,296	11,491	,773	-,12500	,42258	- 1,05026	,80026
NOSTALJIK	Equal variance s assumed	,109	,741	,324	398	,746	,12764	,39415	- ,64725	,90252
	Equal variance s not assumed			,304	11,603	,766	,12764	,41977	- ,79044	1,04572

Descriptives

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
INTIKAM_NEDEN	İşçi	355	1,9939	1,13311	,06014	1,8756	2,1122	1,00	5,00
	Usta	15	2,2778	1,31636	,33988	1,5488	3,0068	1,00	4,50
	Memur	17	2,0392	,93640	,22711	1,5578	2,5207	1,00	3,33
	Müdür Yardımcısı	8	3,1458	,67517	,23871	2,5814	3,7103	2,00	4,17
	Müdür ve Üstü	5	3,3333	,23570	,10541	3,0407	3,6260	3,00	3,67
	Total	400	2,0462	1,13715	,05686	1,9345	2,1580	1,00	5,00
INTIKAM_DAVRANISI	İşçi	355	1,3614	,71833	,03812	1,2864	1,4363	1,00	4,86
	Usta	15	1,0667	,14149	,03653	,9883	1,1450	1,00	1,43
	Memur	17	1,2521	,58800	,14261	,9498	1,5544	1,00	3,00
	Müdür Yardımcısı	8	1,2500	,70711	,25000	,6588	1,8412	1,00	3,00
	Müdür ve Üstü	5	1,0000	,00000	,00000	1,0000	1,0000	1,00	1,00
	Total	400	1,3389	,69735	,03487	1,2704	1,4075	1,00	4,86

INTIKAM_NIYETİ	İşçi	355	2,735 2	1,43427	,0761 2	2,585 5	2,884 9	1,00	5,00
	Usta	15	2,266 7	1,44310	,3726 1	1,467 5	3,065 8	1,00	5,00
	Memur	17	2,588 2	1,39209	,3376 3	1,872 5	3,304 0	1,00	5,00
	Müdür Yardımcısı	8	3,333 3	1,08379	,3831 8	2,427 3	4,239 4	1,67	5,00
	Müdür ve Üstü	5	3,266 7	1,23378	,5517 6	1,734 7	4,798 6	2,00	5,00
	Total	400	2,730 0	1,42535	,0712 7	2,589 9	2,870 1	1,00	5,00
INTIKAM_SONUC	İşçi	355	2,785 9	1,24105	,0658 7	2,656 4	2,915 5	1,00	5,00
	Usta	15	2,733 3	1,22280	,3157 3	2,056 2	3,410 5	1,00	5,00
	Memur	17	2,794 1	,90241	,2188 7	2,330 1	3,258 1	1,00	4,50
	Müdür Yardımcısı	8	1,812 5	,79899	,2824 9	1,144 5	2,480 5	1,00	3,00
	Müdür ve Üstü	5	1,300 0	,27386	,1224 7	,9600 0	1,640 0	1,00	1,50
	Total	400	2,746 3	1,22832	,0614 2	2,625 5	2,867 0	1,00	5,00
NOSTALJİK	İşçi	355	4,284 9	1,32750	,0704 6	4,146 3	4,423 5	1,00	7,00
	Usta	15	4,609 5	,87476	,2258 6	4,125 1	5,094 0	3,29	5,71
	Memur	17	4,857 1	1,64363	,3986 4	4,012 1	5,702 2	1,29	6,71
	Müdür Yardımcısı	8	4,767 9	1,93621	,6845 5	3,149 1	6,386 6	1,29	6,71
	Müdür ve Üstü	5	4,085 7	1,36501	,6104 5	2,390 8	5,780 6	2,71	5,86
	Total	400	4,328 6	1,34324	,0671 6	4,196 5	4,460 6	1,00	7,00

Test of Homogeneity of Variances

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
INTIKAM_NEDEN	4,379	4	395	,002
INTIKAM_DAVRANISI	3,753	4	395	,005
INTIKAM_NIYETİ	1,021	4	395	,396
INTIKAM_SONUC	2,821	4	395	,025
NOSTALJİK	2,439	4	395	,047

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
INTIKAM_NEDEN	Between Groups	19,734	4	4,933	3,927	,004
	Within Groups	496,216	395	1,256		
	Total	515,950	399			
INTIKAM_DAVRANISI	Between Groups	2,056	4	,514	1,058	,377
	Within Groups	191,974	395	,486		
	Total	194,031	399			
INTIKAM_NIYETİ	Between Groups	7,924	4	1,981	,975	,421
	Within Groups	802,694	395	2,032		
	Total	810,618	399			
INTIKAM_SONUC	Between Groups	18,033	4	4,508	3,049	,017
	Within Groups	583,961	395	1,478		
	Total	601,994	399			

NOSTALJIK	Between Groups	8,449	4	2,112	1,173	,322
	Within Groups	711,469	395	1,801		
	Total	719,918	399			

Correlations

		INTIKAM_NE DEN	INTIKAM_DAVR ANISI	INTIKAM_NI YETI	INTIKAM_SO NUC	NOSTAL JIK
INTIKAM_NEDE N	Pearson Correlat ion	1	,286**	,335**	,341**	,105*
	Sig. (2- tailed)		,000	,000	,000	,036
	N	400	400	400	400	400
INTIKAM_DAVR ANISI	Pearson Correlat ion	,286**	1	,097	,330**	,023
	Sig. (2- tailed)	,000		,053	,000	,640
	N	400	400	400	400	400
INTIKAM_NIYET I	Pearson Correlat ion	,335**	,097	1	,001	,025
	Sig. (2- tailed)	,000	,053		,983	,618
	N	400	400	400	400	400
INTIKAM_SONU C	Pearson Correlat ion	,341**	,330**	,001	1	,002
	Sig. (2- tailed)	,000	,000	,983		,962
	N	400	400	400	400	400
NOSTALJIK	Pearson Correlat ion	,105*	,023	,025	,002	1
	Sig. (2- tailed)	,036	,640	,618	,962	
	N	400	400	400	400	400

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Regresyon

Regression

[DataSet1] C:\Users\Adem GÜMÜŞSOY\Desktop\metin analiz.sav

Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
NOSTALJIK	4,3286	1,34324	400
INTIKAM_NEDEN	2,0462	1,13715	400
INTIKAM_DAVRANISI	1,3389	,69735	400
INTIKAM_NIYETI	2,7300	1,42535	400
INTIKAM_SONUC	2,7463	1,22832	400

Correlations

		NOSTAL JIK	INTIKAM_NE DEN	INTIKAM_DAVR ANISI	INTIKAM_NI YETI	INTIKAM_SO NUC
Pearson Correlat ion	NOSTALJIK	1,000	,105	,023	,025	,002
	INTIKAM_NEDE N	,105	1,000	,286	,335	,341
	INTIKAM_DAVR ANISI	,023	,286	1,000	,097	,330
	INTIKAM_NIYET I	,025	,335	,097	1,000	,001
	INTIKAM_SONU C	,002	,341	,330	,001	1,000
Sig. (1- tailed)	NOSTALJIK	.	,018	,320	,309	,481
	INTIKAM_NEDE N	,018	.	,000	,000	,000
	INTIKAM_DAVR ANISI	,320	,000	.	,026	,000
	INTIKAM_NIYET I	,309	,000	,026	.	,491
	INTIKAM_SONU C	,481	,000	,000	,491	.
N	NOSTALJIK	400	400	400	400	400
	INTIKAM_NEDE N	400	400	400	400	400
	INTIKAM_DAVR ANISI	400	400	400	400	400
	INTIKAM_NIYET I	400	400	400	400	400
	INTIKAM_SONU C	400	400	400	400	400

Variables Entered/Removed^b

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NIYETI, INTIKAM_DAVRANISI, INTIKAM_NEDEN ^a	.	Enter
2	.	INTIKAM_DAVRANISI	Backward (criterion: Probability of F-to-remove >= ,100).
3	.	INTIKAM_NIYETI	Backward (criterion: Probability of F-to-remove >= ,100).
4	.	INTIKAM_SONUC	Backward (criterion: Probability of F-to-remove >= ,100).

a. All requested variables entered.

b. Dependent Variable: NOSTALJIK

Model Summary^c

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,112 ^a	,013	,003	1,34154	
2	,112 ^b	,013	,005	1,33985	
3	,111 ^c	,012	,007	1,33833	
4	,105 ^d	,011	,009	1,33750	1,940

a. Predictors: (Constant), INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NIYETI, INTIKAM_DAVRANISI, INTIKAM_NEDEN

b. Predictors: (Constant), INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NIYETI, INTIKAM_NEDEN

c. Predictors: (Constant), INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NEDEN

d. Predictors: (Constant), INTIKAM_NEDEN

Model Summary^e

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,112 ^a	,013	,003	1,34154	
2	,112 ^b	,013	,005	1,33985	
3	,111 ^c	,012	,007	1,33833	
4	,105 ^d	,011	,009	1,33750	1,940

a. Predictors: (Constant), INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NIYETI, INTIKAM_DAVRANISI, INTIKAM_NEDEN

b. Predictors: (Constant), INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NIYETI, INTIKAM_NEDEN

c. Predictors: (Constant), INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NEDEN

d. Predictors: (Constant), INTIKAM_NEDEN

e. Dependent Variable: NOSTALJIK

ANOVA^e

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	9,022	4	2,256	1,253	,288 ^a
Residual	710,896	395	1,800		
Total	719,918	399			
2 Regression	9,016	3	3,005	1,674	,172 ^b
Residual	710,903	396	1,795		
Total	719,918	399			
3 Regression	8,845	2	4,423	2,469	,086 ^c
Residual	711,073	397	1,791		
Total	719,918	399			
4 Regression	7,937	1	7,937	4,437	,036 ^d
Residual	711,981	398	1,789		
Total	719,918	399			

a. Predictors: (Constant), INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NIYETI, INTIKAM_DAVRANISI, INTIKAM_NEDEN

b. Predictors: (Constant), INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NIYETI, INTIKAM_NEDEN

c. Predictors: (Constant), INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NEDEN

d. Predictors: (Constant), INTIKAM_NEDEN

e. Dependent Variable: NOSTALJIK

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1 (Constant)	4,187	,221		18,918	,000		
INTIKAM_NEDEN	,146	,068	,124	2,139	,033	,750	1,334
INTIKAM_DAVRANISI	,006	,104	,003	,060	,952	,856	1,168
INTIKAM_NIYETI	-,016	,050	-,017	-,310	,757	,872	1,146
INTIKAM_SONUC	-,045	,061	-,041	-,734	,464	,810	1,234
2 (Constant)	4,191	,211		19,896	,000		
INTIKAM_NEDEN	,147	,067	,124	2,184	,030	,772	1,295
INTIKAM_NIYETI	-,016	,050	-,016	-,308	,758	,874	1,145
INTIKAM_SONUC	-,044	,059	-,040	-,745	,457	,870	1,150
3 (Constant)	4,157	,180		23,100	,000		
INTIKAM_NEDEN	,139	,063	,118	2,222	,027	,884	1,131
INTIKAM_SONUC	-,041	,058	-,038	-,712	,477	,884	1,131
4 (Constant)	4,075	,138		29,569	,000		
INTIKAM_NEDEN	,124	,059	,105	2,106	,036	1,000	1,000

a. Dependent Variable: NOSTALJIK

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimensio n		Eigenv alue	Condi tion Index	Variance Proportions					
					(Const ant)	INTIKAM_N EDEN	INTIKAM_DAV RANISI	INTIKAM_N IYETI	INTIKAM_S ONUC	
1	dimens ion1	1	4,444	1,000	,00	,01	,01	,01	,01	
		2	,215	4,546	,00	,02	,20	,49	,11	
		3	,149	5,452	,03	,71	,24	,14	,04	
		4	,127	5,919	,09	,22	,52	,00	,38	
		5	,065	8,263	,88	,04	,04	,35	,47	
	dimens ion0	1	3,601	1,000	,01	,01		,01	,01	
		2	,192	4,329	,00	,00		,57	,30	
		3	,141	5,055	,11	,95		,05	,07	
		4	,066	7,367	,87	,03		,36	,62	
	3	dimens ion1	1	2,769	1,000	,02	,02			,02
			2	,145	4,377	,11	,96			,22
			3	,087	5,657	,87	,01			,76
	4	dimens ion1	1	1,874	1,000	,06	,06			
			2	,126	3,862	,94	,94			

a. Dependent Variable: NOSTALJIK

Excluded Variables^d

Model	Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics		
					Tolerance	VIF	Minimum Tolerance
2 INTIKAM_DAVRANISI	,003 ^a	,060	,952	,003	,856	1,168	,750
3 INTIKAM_DAVRANISI	,003 ^b	,049	,961	,002	,857	1,167	,825
INTIKAM_NIYETI	-,016 ^b	-,308	,758	-,015	,874	1,145	,772
4 INTIKAM_DAVRANISI	-,007 ^c	-,137	,891	-,007	,918	1,089	,918
INTIKAM_NIYETI	-,011 ^c	-,215	,830	-,011	,888	1,126	,888
INTIKAM_SONUC	-,038 ^c	-,712	,477	-,036	,884	1,131	,884

a. Predictors in the Model: (Constant), INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NIYETI, INTIKAM_NEDEN

b. Predictors in the Model: (Constant), INTIKAM_SONUC, INTIKAM_NEDEN

c. Predictors in the Model: (Constant), INTIKAM_NEDEN

d. Dependent Variable: NOSTALJIK

Residuals Statistics^a

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	4,1988	4,6949	4,3286	,14104	400
Residual	-3,32283	2,80119	,00000	1,33582	400
Std. Predicted Value	-,920	2,598	,000	1,000	400
Std. Residual	-2,484	2,094	,000	,999	400

a. Dependent Variable: NOSTALJIK

KAYNAKÇA

- Abeyta, A., vd. (2014). Attachment-Related Avoidance And The Social And Agentic Content Of Nostalgic Memories. *Journal of Social and Personal Relationships*, 32(3): 406-413.
- Adler, A. (2013). *İnsanı Tanıma Sanatı*, 20. Baskı. Ankara: Say Yayınları, 359-546.
- Adugit, Y. (2008). İntikamın Adaleti ve Estetiği. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1): 11-32.
- Aktaş, G. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1): 53-72.
- Alan, A. (2011). *Amaç karşıtı iş davranışları ile kişilik ve iş tatmini arasındaki ilişkinin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi* (Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*, 5. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Alpat, F. E. (2011). XX. Yüzyıl ve XXI. Yüzyıl Başında Kadın Moda Tasarımında Nostalji Anlayışı. *Sanat Dergisi*, 0(17): 15-24.
- Alper, S. ve Tasman, D. (2019). Sosyal Karşılaştırmaların Ulusal Nostalji Üzerindeki Etkisi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 22(43): 59-68.
- Altıntaş, F. Ç. (2009). Kişiliğin Algılanan Örgütsel Sabotaj Davranışları Üzerindeki Etkisi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1): 95-111.
- Altundağ, N. (2011). Değerlere Hitap Eden Pazarlamanın Nostalji Boyutu. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2): 265-273.
- Andersson, J. (2011). Defining Nostalgia And Its Functions. *Bachelor Degree Project in Cognitive Neuroscience*, 2010-June-10, (Univercity Of Skövde): 1-44.
- Armutlu, İ. (2019). *Belirsizliğe tahammülsüzlük, dürtüsellik, ruminasyon ve genel erteleme eğiliminin psikolojik belirtiler ile ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Astar, M. ve Güriş, S. (2015). *SPSS ile İstatistik*, Ankara, Der Yayınları.

- Aşkun, İ. C. ve Tokat, M. B. (2003). *İşletmelerde Örgüt*. Özgü Cilt, Kütahya: Mikro Dizgi.
- Avcı, E. U. (2019). Kendi Adına Konuşan Kadınlar: Sahnedeki Kadınların Otobiyografik Anlatısı Üzerine. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 11(1): 112-124.
- Aydın, F. T. (2017). Pozitif Bir Karakter Gücü Olarak Affedicilik. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 2017, 5(1): 1-22.
- Aytekin, P. ve Ayaz, Y. Y. (2018). Nostalgia In Advertising: A Semiotical Analysis of Nostalgia – Themed And Non – Nostalgia – Themed Print Ads. *The Journal of International Social Research*, 11(59): 871-881.
- Baker, S. M. & Kennedy, L. P. (1994). Death By Nostalgia: A Diagnosis of Context-Specific Cases. *Advances in Consumer Research*, 21(1): 169-174.
- Bardon, T., Josserand, E. & Villesèche, F. (2014). Networks as Media for Nostalgia in an Organisational Context. *Media and Nostalgia*, 7: 105-117.
- Barrett, F., vd. (2010). Music – Evoked Nostalgia: Affect, Memory And Personality. *American Psychological Association, Emotion*, 10(3): 390-403.
- Binboğa, G., Eğin, E. ve Gülova, A. (2017). Örgütsel Davranışın Karanlık Yüzü ve Türkçe Literatürün İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1): 382-399.
- Biskas, M. (2019). *Shedding new light on nostalgia: The origins, consequences and buffering capacity of nostalgia*. University of Southampton, Faculty of Environmental and Life Sciences, Psychology, (Thesis for the degree of Doctor of Philosophy), England.
- Bostancı, G. Ç. (2011). Bir İntikam Hançeri Olarak Kelimeler. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 3(1): 255-275
- Bryan, B. (2012). Revenge and Nostalgia: Reconciling Nietzsche And Heidegger On The Question Of Coming To Terms With The Past, *Philosophy and Social Criticism*, 38(1): 25-38.

- Bull, M. (2020). *The Auditory Nostalgia of iPod Culture*. Amsterdam University Press is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to Sound Souvenirs, Chapter 5: 83-93.
- Bulut, Y. (2014). Türkiye’de Soyolojinin 100 Yılı. *Sosyoloji Dergisi*, 3(28): 1-21.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 4. Baskı, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2017). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*. 12. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Canbolat, F. (2014). Haset ve Psikopatoloji İlişkisinin Film Örnekleriyle Ele Alınması. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 1(2): 55-63.
- Ceylan, D. (2017). Vicdan Kavramına Psikolojik ve Dini Yaklaşımlar. *İktisad Sayısı*(3): 185-199.
- Cheung, W. Y., Sedikides, C. & Wildschut, T. (2016). Induced Nostalgia Increases Optimism (Via Social-Connectedness and Self-Esteem) Among Individuals High, But Not Low, in Trait Nostalgia. *Personality and Individual Differences*, 90(2016): 283–288.
- Cioran, E. M. (2017). *Çürümenin Kitabı*, 7. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Corbin, J. (1989). *Antropolojik Açıdan Şiddet*. (D. Hattatoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 46.
- Çakar, A. S. (2013). Açıklama Özgürlüğü Çerçevesinde Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu. *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 1(36): 12-17.
- Çaylı, E. (2008). Tahakküm ve Direnişin Aracı Olarak Dedikodu: Türkiye Televizyonlarında Dedikodunun Söylemsel Analizi. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 11(2): 9-39.
- Çetin, O. I. (2015). *Kişilik özelliklerinin örgütsel intikam niyetine etkisinde örgüt iklimi ve bağlamsal performansı rolü* (Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

- Çınar, N. ve Utuğ, F. (2015). Tüketicilerin Yaşadıkları Olumsuz Satın Alma Deneyimlerine Tepkileri: İntikam mı, Misilleme mi? *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3(2): 40-56.
- Çiçek, B. ve Işık, M. (2018). Örgütsel Dedikodu ve İntikam. 6. *Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta. 595-611.
- Çiftçi, E. (2016). Nietzsche'nin Hınç Çözümlemesi ve Hümanist Psikoterapi. *Beytulhikme an International Journal of Philosophy*, 6(1): 100-113.
- Çoklar, I. (2014). *Kişilik özellikleri ile bağışlama eğilimi arasındaki ilişkinin intikam güdüsü ve adalete duyarlılık temelinde incelenmesi* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dedemen, F. (2011). *Antropolojik istihbarat açısından 11 eylül 2001 sonrası afganistan örneğinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul.
- Demir, F. O. (2008). Pazarlamanın Nostaljik Oyunu: Retro Markalama. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(33): 29-41.
- Demirel, Y. ve Seçkin, Z. (2009). Tükenmişlik ve Üretkenlik Karşıtı Davranışların Kavramsal Boyutu. *Tisk Akademi*, 4(8): 144-165.
- Demirel, Y. (2009). Örgütsel Bağlılık ve Üretkenlik Karşıtı Davranışlar Arasındaki İlişkiye Kavramsal Yaklaşım. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15): 115-132.
- Demirtaş, H. A. ve Dönmez, A. (2006). Yakın İlişkilerde Kıskançlık: Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(3): 181-191.
- Derin, F. O. (2014). *Yeşilçam melodram anlatısının günümüz türk sinemasına etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dijke, M., vd. (2015). Nostalgia Buffers the Negative Impact of Low Procedural Justice on Cooperation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 127(2015): 15-29.

- Dilber, Y. (2013). *Ergenlerde görülen siber zorba/mağdur yaşantılarının utanç/suçluluk ve intikam duyguları çerçevesinde incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dilekler, İ., Törenli, Z. ve Selvi, K. (2014). Öfkeye Farklı Açılardan Bakış: Öfkenin Mekanizması, Farklı Psikopatolojilerde Öfke ve Terapistin Öfkesi. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 1(3): 44-59.
- Dinç, M., Uzunbacak, H. H. ve Akçakanat, T. (2019). Örgütsel Nostaljinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde İşin Anlamlılığının Aracılık Rolü. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(36): 349-369.
- Dost, S. ve Korkmaz, Z. (2015). Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık ve Bazı Uygulamalar. *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2): 111- 157.
- Durham, M. E. (1905). *The Burden of the Balkans*. Chapter XII, Elbasan To Skodra, Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Library, 108.
- Düvenci, S. (2018). Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(2): 66-93.
- Eğimli, A. ve Bitirim, S. (2008). Kurumsal Başarının Önündeki Engel: Zehirli (Toksik) İletişim. *Selçuk İletişim*, 5(3): 124-140.
- Ergün, E. (2017). Améry Düşüncesinde Hınç. *İdil Dergisi*, 6(34): 1735-1746.
- Erol, Y. ve Akyüz, M. (2015). Dünyanın En Eski Medyası Dedikodunun Örgüt Düzeyindeki İşlevleri ve Algılanışı. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 7(2): 149-166.
- Esen, H. ve Kayador, V. (2009). Yavuz Turgul Sinemasında Nostalji. *Selçuk İletişim Dergisi*, 6(1): 154-171.
- Eser, Z. (2007). Nostaljinin Pazar Bölümleme Değişkeni Olarak Kullanılması. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(1): 115-130.
- Fischer, A., vd. (2018). Why We Hate. *Emotion Review*, 10(4): 309-320.
- Fodor, N. (1950). Varieties of Nostalgia. *Psychoanalytic Review*, 37(1): 25-38.

- Fonseca, A. C. (2014). Resentment, Forgiveness and Revenge Among Violent People Incarcerated for Property Offenses. *Psicológica*, 35(2014): 613-620.
- Gabriel, Y. (1993). Organizational Nostalgia - Reflections On “The Golden Age”. *Emotion in organizations*, 16(3): 6-141.
- Gollwitzer, M. & Denzler, M. (2009). What Makes Revenge Sweet: Seeing The Offender Suffer Or Delivering A Message? *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(4): 840–844.
- Göksu, T. (2007). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Gujarati, D. & Porter, D. (2012). *Temel Ekonometri* (Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen, Çev.). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Güllü, S. ve Şahin, S. (2016). Antrenörlerin İntikam (Öç Alma) Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47): 863-871.
- Gültekin, A. K. (2015). Cumhuriyetin Kuruluş Dönemi Açısından Antropoloji Ve Irkçılık Tartışmaları Hakkında Görüşler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55(1): 91-111.
- Günay, D., Boyacıoğlu, U. ve Perçin, Ü. (2011). Türk Toplumunda İntikam Algısı Bir Saha Araştırması Denemesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Dergisi*, 0(25): 35-58.
- Hallegatte, D. & Marticotte, F. (2014). Does Holbrook’s Nostalgia Index Measure Nostalgia Proneness? 2014 AMA Winter Marketing Educators Conference, 84-90.
- Havlena, W. J. & Holak, S. L. (1991). The Good Old Days: Observations on Nostalgia and Its Role in Consumer Behavior. *Advances in Consumer Research*, 18(1): 323-329.
- Havlena, W. J. & Holak, S. L. (1996). Exploring Nostalgia Imagery Through the Use of Consumer Collages. (K. P. Jr., Dü.) NA - *Advances in Consumer Research*, 23(1): 35-42.

- Hepper, E. vd. (2012). Odyssey's End: Lay Conceptions Of Nostalgia Reflect Its Original Homeric Meaning. *Article In Emotion*, 12(1): 102–119.
- Hirsch, A. R. (1992). Nostalgia: A Neuropsychiatric Understanding. *NA - Advances in Consumer Research*, 19(1): 390-395.
- Holak, S. L, Matveev, A. V. & Havlena, W. J. (2007). Nostalgia in Post-Socialist Russia: Exploring Applications To Advertising Strategy. *ScienceDirect Journal of Business Research*, 1(60): 649–655.
- Holak, S. L. & Havlena, W. J. (1992). Nostalgia: an Exploratory Study of Themes and Emotions in the Nostalgic Experience, eds.: Provo, UT : Association for. (J. A. John F. Sherry: Dü.) *NA - Advances in Consumer Research*, 19(1): 380-387.
- Işıktac, Y. (2006). Sözleşme Kavramı Açısından Dayanışma-Hınc Karşılaştırması. *İÜHFM C. LKJV*. 64(2): 35-47.
- Işkın, H. E. (2018). *Örgütsel adaletin örgütsel vatandaşlık, örgütsel sinizm ve örgütsel intikam üzerine etkisi* (Doktora Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Jaffe, E. (2011). The Complicated Psychology of Revenge. *Psychological Science*, 1(1): 1-3.
- Jiménez, B. M., vd. (2009). The Moderating Effects of Psychological Detachment and Thoughts. *Personality and Individual Differences*, 46(3): 359-364.
- Juhl, J., vd. (2010). Fighting the future with the past: Nostalgia buffers existential threat. *Journal of Research in Personality*, 44(3): 309–314.
- Kara, H. (2016). *Yönetim Biliminin Düşünce İzleri*. 1. Baskı, Ankara: Merdiven Yayın.
- Kara, H. (2018). *Örgütleri Anlamak Yönetim Eylemini Düşünmek*. Ankara: Merdiven Yayın.
- Keçeci, M. (2017). *Türk kültürüne ait bir nezaketsizlik ölçeği geliştirmek amacıyla yönetici ve iş arkadaşı nezaketsizliğinin bilgi paylaşma isteği ve tatmine etkisinde intikam alma isteği ve vicdanlılığın rolü* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Keskin, H. D. ve Memiş, S. (2011). Retro Pazarlama ve Pazarlamada Uygulanmasına Yönelik Bazı Örnekler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3): 191-202.
- Kıral, B. ve Nayır , F. (2019). Akademisyen Görüşlerine Göre Akademide Kin Tutma. *Yükseköğretim Dergisi*, 9(3): 290–302.
- Kırık, A. M., vd. (2018). Bir Tutum ve Davranış Biçimi Olarak Irkçılığın Pekiştirilmesinde Reklamcının Rolü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4(4): 15-22.
- Kızıldemir, B. (2016). *Exploring The role of nostalgia in the restaurant experience and its reflections on return patronage* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Kızmaz, Z. (2006). Şiddetin Sosyo-Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2): 247-267.
- Kikuchi, Y. & Noriuchi, M. (2017). The Nostalgic Brain: Its Neural Basis and Positive Emotional Role in Resilience. *Emotional Engineering*, 5(1): 1-11.
- Koç, O. (2016). İş Yerinde İntikamcı Davranışlar ve Medea Sendromu: Türk Kamu Yönetimi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28): 587-610.
- Kurnuç, M., Deligöz, K. ve Ünal, S. (2019). Tüketicilerin İntikam Davranışlarının Öncülleri ve Sonuçları. *Al-Farabi 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Erzurum.
- Kurşuncu, R. S., İmadoğlu T. ve Çavuş, M. F. (2018). Mesleki Tükenmişlik Ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Örgütsel Nostaljinin Etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal (BMIJ)*, 6(4): 952-968.
- Leblebici, D. N., Yıldız, H. H. ve Karasoy, A. (2009). Örgütsel Yaşamda Dedikodunun Algılanışı ve Araçsallığı. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18): 562-574.
- Leunissen, J. M., vd.(2016). Organizational Nostalgia Lowers Turnover Intentions by Increasing Work Meaning: The Moderating Role of Burnout. *Journal of Occupational Health Psychology*, 23(1): 1-41.

- Manguel, A. (2004). *Okumanın Tarihi* (F. Elioğlu, Çev.). 10. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Marchegiani & Phau (2008). Historical Nostalgia Intensities: Effects On Cognition, Attitudes, And Intentions, In Spanjaard, D. and Denize, S. and Sharma, N. (ed), *Proceedings of Australian and New Zealand Marketing Academy Conference*, Dec 1 2008. Olympic Park, (Sydney: University of Western Sydney): 1-8.
- Marchegiani, C. & Phau, I. (2011). The Value of Historical Nostalgiafor Marketing Management For Marketing Management. *Marketing Intelligence & Planning, Journal of Marketing Communications*, 29(2): 108-122.
- McDermott, R., Lopez, A. C. & Hatemi, P. K. (2017). The Psychology of Revenge and Deterrence. *Texas National Security Review*, 1(1): 68-88.
- Menge, A. (2017). *Retro Pazarlama – Kayseri’deki nostaljik mekanlar üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Metin, Ö. V. (2019). Yeşilçam’ın Hayaletleri: 1980 Sonrası Türk Sinemasının Üslup Arayışlarında Yeşilçam Sanrıları. *e-GİFDER*, 7(1): 398-429.
- Morris, D. (1985). *Çıplak Maymun*. (N. Yavuz, Çev.), İstanbul, İnkılap Kitapevi.
- Muzbeg, B. & Erus, Z. Ç. (2019). Traces of Trauma and Nostalgia in First - Person Narrative Post Yugoslav Documentaries. *SineFilozofi Dergisi*, 4(8): 304-319.
- Narter, M. (2007). Sosyal Psikolojinin Sosyal Kavramına Dair Öneriler. *Sosyoloji Dergisi*, 3(15): 23-30.
- Navaro, L. (2011). *Haset ve Rekabet - Kendi Kuyruğunu Yiyen Yılan*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Nayır, K. (2016). Developing Organizational Revenge Scale and Examining Teachers Opinions about Organizational Revenge. *International Online Journal of Educational Sciences*, 1(1): 1-15.
- Newman, D., vd. (2020). Nostalgia and Well-Being in Daily Life: An Ecological Validity Perspective. American Psychological Association. *Journal of Personality and Social Psychology*, 118(2): 325–347.

- Nietzsche, F. (2016). Nietzsche'nin Hınç Çözümlemesi ve Hümanist Psikoterapi. (E. Çiftçi, Çev.). *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 6(1): 99-113.
- Ninivaggi, F. J. (2010). *Envy theory: Perspectives on the psychology of envy*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Oktan, A. (2018). Öznesine Yönelen Hınç. *1st International Conference on Cultural Informatics, Communication & Media Studies Proceedings E-Book*, 4-5 Mayıs, (Kuşadası).
- Overing, J. (1989). Şiddetsiz Bir Toplumda Yamyamlık, Ölüm ve Egemenlik Görüntüleri. *Antropolojik Açıdan Şiddet* (D. Hattatoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Örnek, A. Ş. (2013). Etkin Çatışma Yönetimi ve Akademisyenlerin Karşılaştıkları Çatışma Nedenlerine Yönelik Bir Araştırma. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(30): 25-50.
- Özbek, M. (2007). *Dünden Bugüne İnsan*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Özcan, U. (2010). 19.Yüzyılda Balkanlarda Kan Davaları ve Çözüm Arayışı: Müsâlahâ-i Dem Komisyonları. *CIEPO-19. Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Dönemi Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*.
- Özdamar, K. (1997). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*. 1: Minitab, SPSS, SYSTAT, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Özdemir, Y. (2018). *Retro pazarlamada nostalji eğilimi* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Özdüzen, Ö. (2016). *Popüler Sinemada Azınlık Nostaljisi: Çağan Irmak Örneği*: 199-211.
- Özhan, Ş. ve Altuğ, N. (2017). Demografik Değişkenler Açısından Nostalji Eğilimini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1): 337-350.
- Özhan, Ş. ve Altuğ, N. (2017). Nostalji Eğilimi Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması. *Geçerlilik ve Social Sciences Research Journal*, 6(3): 53-66.

- Özhan, Ş. (2015). *Kişilik özellikleri ve nostalji eğiliminin marka sadakatine etkisi üzerine ampirik bir araştırma* (Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Palahniuk, C. (2016). *Gösteri Peygamberi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Plaridel, P. (2011). *The Experience of the Past in the Visual Nostalgia: An Analysis of Romantic Films Set in Baguio*. 8(2): 177-198.
- Polatçı, S., Özçalık, F. ve Cindiloğlu, M. (2014). Üretkenlik Karşıtı İş Davranışı ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerinde Kişi-Örgüt Uyumunun Etkileri. *Niğde Üniversitesi Dergisi*, 7(3): 1-12.
- Špela Prešeren, Š. & Mateja Kos Koklič, (2017). The Role of Nostalgia in Consumer Decision Making in Slovenia. *Management International Conference*, 24-27 May 2017, (İtaly: Monastier di Treviso – Venice): 169-170.
- Satıcı, S. A. (2016). *Öğrencilerinin affetme, intikam, sosyal bağlılık ve öznel iyi oluşları: farklı yapısal modellerin denenmesi üzerine bir araştırma* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Satıcı, S. A., Can, G. ve Akın, A. (2015). İntikam Ölçeği: Türkçeye uyarlama çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 16(1): 37-43.
- Schmid, W. (2017). *Düşmanlığın Faydaları*. (T. Bora, & T. Demir, Dü), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sedikides, C. & Wildschut, T. (2018). Finding Meaning in Nostalgia. *Review of General Psychology*, 22(1): 48-61.
- Sedikides, C., Wildschut, T. & Baden, D. (2004). *Nostalgia Conceptual Issues and Existential Functions*. This is a chapter excerpt from Guilford Publications. Handbook of Experimental Existential Psychology, Jeff Greenberg, Ed., Copyright, Chapter 13: 200-214.
- Sert, S. ve Yıldırım, M. (2017). Otel İşletmelerinde Çalışan İşgörenlerin İntikam Davranışları. *Conference Paper, II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Mayıs 2017, (Alanya: Alaaddin Keykubat Üniversitesi): 1585-1598.
- Silah, M. (2000). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Smeeke, A. & Verkuyten, M. (2015). The Presence Of The Past: Identity Continuity and Group Dynamics. *Article In European Review Of Social Psychology*, 26(1): 162-202.
- Sommers, J. A., Schell, T. L. & Vodanovich, S. J. (2002). Developing a Measure of Individual Differences in Organizational Revenge. *Journal of Business and Psychology*, 17(2): 207-222.
- Sökmen, A. ve Yazıcıoğlu, İ. (2005). Thomas Modeli Kapsamında Yöneticilerin Çatışma Yönetimi Stilleri ve Tekstil İşletmelerinde Bir Alan Araştırması. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1): 1-19.
- Stets, J. E. & Turner, J. H. (2006). *Handbook of the Sociology of Emotions*. Springer Science + Business Media, LLC, Printed in the United States of America, California.
- Stillwell, A. M., Baumeister, R. F. & Del Priore, R. E. (2008). We're All Victims Here: Toward a Psychology of Revenge. *Basic and Applied Social Psychology*, 1(30): 253-263.
- Strangleman, T. (1999). The Nostalgia of Organisations and the Organisation of Nostalgia: Past And Present in the Contemporary Railway Industry, 33(4): 725- 746.
- Şahin, H. (2005). Öfke ve Denetimin Kuramsal Temelleri. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1): 1-22.
- Şahin, M. C. (2016). Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeller. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(2): 451-473.
- Şahin, S. (2017). *Örgütlerde mağduriyet algılamasının intikam niyeti ve affetme üzerindeki etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Şantaş, G., Akbolat, M. ve Sağlam, H. (2019). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Affetme ve Örgütsel Dedikodunun İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(36): 131-148.

- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık ve Ticaret AŞ.
- Şener, E. (2013). *Örgütlerde intikam üzerine nitel bir araştıma* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Şener, E. (2014). Ceza ve İntikam İlişkisi: Kavramsal Bir Değerlendirme, *Conference Paper*. Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- Şener, E. (2015). *Örgütsel İntikam*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5): 163-175.
- Taşkaya, M. (2013). Reklamda Nostaljik Unsurlar: Kimlik Vaadi ve Anlamın Tüketimi. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 6(1): 1-37.
- Tatarları C. D. ve Çangarlı, B. G. (2014). Madalyonun İki Yüzü: Örgütsel İntikam Davranışlarında Yöneten ve Yönetilen. *Conference Paper*, Mayıs, (İzmir): 1-7.
- Tatarlar, C. ve Çangarlı, B. G. (2018). İntikam mı Affetme mi? Örgütsel Yaşamda Çok Bilinmeyenli Bir Denklem. *Ege Akademik Bakış*, 18(4): 591-603.
- Taylor, J. (2019). Resentment, Sympathy and Indignation. *Humana.Mente Journal of Philosophical Studies*, 1 (35): 1-17.
- TenHouten, W. D. (2018). From Ressentiment to Resentment as a Tertiary Emotion. *Review of European Studies*, 10(4): 49-64.
- Tezcan, M. (2003). Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 5(2): 1-8.
- Tilburg, W. A. P., Sedikides, C. & Wildschut, T. (2015). The Mnemonic Muse: Nostalgia Fosters Creativity Through Openness To Experience. *Journal of Experimental Social Psychology*, 1(59): 1-7.
- Tokat, M. B. (2012). *Örgütlerde Değişim ve Değişimin Yönetimi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Töngel, E. (2015). *Örgütsel bağlılık ve amaç karşıtı iş davranışları arasındaki ilişkide iş doyumunun rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

- Tuna, A. A. ve Boylu, Y. (2016). Algılanan Örgütsel Destek ve İşe İlişkin Duyuşsal İyi Oluş Halinin Üretkenlik Karşısı İş Davranışları Üzerine Etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(4): 505-521.
- Tuna, E. (2018). Haset ve Kıskançlığın Tanımlanması ve Klinik Görünümü. *DTCF Dergisi*, 58(2): 1751-1767.
- Uzun, G. Ö. (2018). *Ergenlerde intikam, affetme ve suçluluk düzeylerinin incelenmesi* (Doktora Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa.
- Ümer, E. (2019). Nostalji Perdesi ve Geçmiş İcat Etmek. *Sine Filozofi Dergisi*, 0(Özel Sayı): 585-604.
- Ünsal, G. (2019). Düzyazıda Kültürel Ögelerin Çevirisi Üzerine Bir İnceleme. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7(3): 158-169.
- Verplanken, B. (2012). When Bittersweet Turns Sour: Adverse Effects of Nostalgia on Habitual Worriers. *European Journal of Social Psychology, Eur. J. Soc. Psychol*, 1(42): 285–289.
- Vess, M., vd. (2012). Nostalgia as a Resource for the Self. *Article in Self and Identity*, 11(3): 273-284.
- Vidmar, N. (2000). *Retribution and Revenge: Handbook of Justice Research in Law*, Kluwer Academic / Plenum Publishers, Duke Law School Public Law and Legal Theory Working Paper Series, Working Paper No. 2, April 2000: 31-32.
- Weidner, E. (1950). *Dünyanın En Eski Kanunnameleri*. (H. Sevimcan, Çev.). 7(1): 379-383.
- Wiesel, E. (2001). *Hatred and Humanity*. The United Nations, 59-62.
- Wolf, R. (2013). Resentment in International Relations. *Paper prepared for the ECPR Workshop on Status Claims, Recognition, and Emotions in IR: Theoretical and Methodological Challenges*, 1(1): 1-18.
- Xue, H. (2017). *On design and nostalgia. from the perspectives of culture, experience and design strategy* (Unpublished PhD Dissertation). Aalto University, Helsinki/Finland.

- Yalçın, Ö. ve Elmas, P. (2017). Kişisel ve Simüle Nostaljinin Varoluşsal İşlevi Üzerine Bir Çalışma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(40): 76–85.
- Yalçın, S. (2012). *Nietzsche ve max scheler'de ressentiment kavramı* (Lisans Bitirme Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Yaşar, E. (2015). *Sosyal Bilimler İçin Bilimsel Araştırma ve Rapor Yazma Kılavuzu*. Kütahya: Academia Yayınevi.
- Ybema, S. (2004). Managerial Postalgia: Projecting A Golden Future. *Journal of Managerial Psychology*, 19(8): 825-841.
- Yetmen, G. (2011). Günümüz Kadın Giyim Modasında Retro Vintage Eğilimlerin Durumu. *Sanat Dergisi*, 0(20): 61-72.
- Yılmaz, M. T. (2014). Obez Benlik: Narsisizm. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, 6(35): 1-88.
- Yılmaz, Ö. D. (2014). Algılanan Mağduriyetin Affetme Eğilimi ve İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmeleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *AKÜ İİBF Dergisi*, 16(1): 87-106.
- Zborovski, G. ve Shirokova, E. (2001). Social Nostalgia: Regarding Research Of The Phenomenon, *SotSiologicheskie İssledovaniia*, 31.
- Zhou, X., vd. (2008). Counteracting Loneliness: On the Restorative Function of Nostalgia. *Psychological Science*, 19(10): 1023-1029.

Elektronik Kaynaklar

- 1000kitap, <https://1000kitap.com/keske-herkesin-omru-vicdani-kadar-olsa--131412/alintilar> [03.03.2020].
- Akçay, G. (2017). *Hayvanlarda Öfke Davranışları*, <https://bilimfili.com/hayvanlarda-ofke-davranislari/> [02.02.2020].
- Alexander, L. (2017). Auditory Nostalgia: The music of Foothill Teachers' Youth, <https://foothilldragonpress.org/259050/feature-stories/auditory-nostalgia-themusic-of-foothills-youyh/> [24.03.2020].
- Apaydın, O. (2002). Sanal Nostalji, <http://malatyahaber.com/haber/161059/> [08.02.2020].
- Artıran, M. *Rasyonel Psikoloji*. <http://rasyonelpsikoloji.com/neden-intikam-aliriz/> [09.09.2019].
- Aydın, T., (2017). *İntikam Psikolojisi*, [www.tuba-aydin.com: http://tuba-aydin.com/intikam-nedir/](http://tuba-aydin.com:www.tuba-aydin.com/intikam-nedir/) [10.04.2019].
- Bakırcı, Ç. M. ve Ölez, Ş. (2016). *İntikam ile Adalet Arasındaki Farklar Nelerdir?* <https://evrimagaci.org/intikam-ile-adalet-arasindaki-farklar-nelerdir-4062> [11.01.2019].
- Bilimist, <http://www.bilimist.com/blog-53/epizodik-bellek-semantik-bellek-ya-da-anlamsal-bellek-nedir-hafiza-guclendirmek-icin-ne-yapmali.html> [03.04.2020].
- Branding Türkiye, <https://www.brandingturkiye.com/nostalji-pazarlama-nedir-niye-onemlidir-nasil-yapilir/> [10.02.2020].
- Business Bloomberg. (2015). *Nenden İnsanlar Nostaljik Hisseder?* <https://businessht.bloomberght.com/guncel/haber/1173551-insanlar-neden-nostaljikhisseder> [06.04.2020].
- Büyükdüvenci, S. (2006). Adalet, Suç ve Ceza Üzerine: Nietzsche. *Ankara Barosu, Felsefe Kulübünde Verilen Konferans*. <https://docplayer.biz.tr/51037-Adalet-suc-ve-ceza-uzerine-nietzsche.html> [08.09.2019].
- Cevizoğlu, H. (2019) Şiddetin Psikososyal Dinamiği, <https://www.yenicag-gazetesi.com.tr/siddetin-psikososyal-dinamigi-53033yy.htm> [26.08.2019].

Dictionary Cambridge <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/nostalgia> [04.01.2020].

Duman, E. (2019). Nostalji Pazarlama Nedir? Niye Önemlidir? Nasıl Yapılır? *Encyclopedia Britannica*. www.britannica.com: <https://www.britannica.com/topic/theft> (22.10.2019).

E-motivasyon, <https://www.e-motivasyon.net/alabileceginiz-en-iyi-intikam-cok-basarili-olmanizdir-frank-sinatra.html> [02.03.2020].

E-motivasyon, <https://www.e-motivasyon.net/anilar-kimsenin-bizden-alamayacagi-tek-mulkumuzdur-jean-paul-sartre.html> [03.02.2020].

Endikasyon Bilgisi, <https://www.ilacweb.com/antidot-pomad/> [13.02.2020].

From Longman Dictionary of Contemporary English: Nostalgia, <https://www.ldoceonline.com/dictionary/nostalgia> [09.02.2020].

Gençtan, E. *İnsan Olmak*. Metis Yayıncılık. www.aymavisi.org: <https://www.aymavisi.org/psikoloji/Ofke%20Ve%20Dusmanlik%20-%20Engin%20Gectan.html> [11.10.2019].

Güneş, R. (2017). *Nostaljiye neden tutkunuz?* <http://www.cosmopolitanurkiye.com/kultur-sanat/2017/06/26/nostaljiye-neden-tutkunuz> [05.09.2019].

Güneş, R., <http://www.cosmopolitanturkiye.com/kultur-sanat/2017/06/26/nostaljiye-neden-tutkunuz> [19.03.2019].

İçimizdeki düşman: Haset duygusu, <https://kisiselbasari.com/icimizdeki-dusman-haset-duygusu.html> [30.01.2020].

İnsanlar neden nostalgik hisseder? <https://businessht.bloomberght.com/guncel/haber/1173551-insanlar-neden-nostalgik-hisseder> [03.02.2020].

İntikam Duygusu Gözlerinizi Kör Eder, <https://aklinizikesfedin.com/intikam-duygusu-gozlerinizi-kor-eder/> [03.02.2019].

İntikam duygusu neye yarar? www.t24.com.tr: <https://t24.com.tr/haber/intikam-duygusu-neye-yarar,397423> [03.02.2020].

İntikam Duygusu, <https://www.kendinigelistir.com/intikam-duygusu/#ixzz5w92HhuUD> [02.03.2020].

- İntikam Duygusunu Tetikleyen Etkenler, <https://www.aksam.com.tr/mor-papatya/intikam-duygusu-nasil-yenilir/haber-996448> [10.09.2019].
- J. Lacan, <https://tr.pinterest.com/pin/827817975227404020/> [02.03.2020].
- Koçak, O. (2018). *Haset ve Siyaset*, www.birikimdergisi.com: <https://www.birikimdergisi.com/haftalik/8759/haset-ve-siyaset-i#.XjQiak8zbIU> [01.31.2020].
- Macmillan Dictionary: Nostalgia, <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/nostalgia> [09.02.2020].
- Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/dunya/isvecte-cezaevleri-kapaniyor-1793566> [16.05.2020].
- Neden Bazı Kokular Bizi Geçmişe Götürü?, <https://t24.com.tr/haber/neden-bazi-kokular-bizi-gecmise-goturur,278587> [04.01. 2020].
- Nostalgia, <https://www.psychologicalscience.org/news/releases/those-were-the-days-counteracting-loneliness-with-nostalgia.html> [16.02.2020].
- Nostalji insanlara daha çok harcatıyor, <http://www.diken.com.tr/nostalji-insanlara-daha-cok-harcatiyor/> [13.02.2020].
- Nostalji, <https://www.memurlar.net/haber/427237/nostalji-gelecege-umutla-bakmayi-saglayabilir.html> [13.02.2020].
- Oral, U. (2020). *Sosyal Nostalji*, <http://www.uguroral.com.tr/yazi/sosyal-nostalji> [09.02.2020].
- Orwell G. (1945). *Revenge is Sour*, www.george-orwell.org: http://www.george-orwell.org/Revenge_is_Sour/0.html [13.09.2019].
- Oxford Learners Dictionaries: Nostalgia, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/nostalgia?q=nostalgia>, [09.02.2020].
- Öncü, Ş. www.suleoncu.com: <http://www.suleoncu.com/nefret/> [01.02.2020].
- Sağlığa Bir Adım, <https://sagligabiradim.com/kinci-insanlar-hic-affetmez-ve-unutmaz/.www.sagliga-biradim.com> [01.02.2020].
- Sağlık Ansiklopedisi, <https://www.saglikaktuel.com/saglik-ansiklopedisi-apati-nedir--58.htm> [03.02.2020].

- Sağlık Sözlüğü, <https://saglik.sozlugu.org/nostomania/> [03.02.2020].
- Saltuklu, Z. (2018). *Hınç/Kin Üzerine*, <http://www.doguturk.com/hinckin-uzerine-makale,4319.html> [30.12.2019].
- Sarıcan, B. (2017). Tatların ve Kokuların Nostaljisi, www.psychologies.com.tr: http://www.psychologies.com.tr/tatlarin-ve-kokularin-nostaljisi/ [23.03.2020].
- Sayar, K. (2016). *Kayıp Arkadaş*. <https://1000kitap.com: https://1000kitap.com/kitapseverneslim> [23.03.2020].
- Stafford, T. (2014). *Nostalgia: Why It Is Good For You*, <https://www.bbc.com/future/article/20140603-why-nostalgia-is-good-for-you> [09.02.2020].
- Stafford, T. (2014). *Nostaljinin bize faydası var mı?* www.bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2014/11/141105_vert_fut_nostalji?ocid=socialflow_twitter [06.02.2020].
- Şafak, E. (2018). <https://1000kitap.com/nostalji--1180/alintilar> [03.03.2020].
- Tip Teirmleri Sözlüğü: Monomania, <https://www.tipterimlerisozlugu.com/monomania.html> [04.02.2020].
- Tip Teirmleri Sözlüğü: Nostomania, <https://www.tipterimlerisozlugu.com/nostomania.html> [03.02.2020].
- Tunçdemir, C. (2018). *İlkel Toplumların İntikam Döngüsü, Uygar Toplumların Adalet Düzeni*, <https://t24.com.tr/yazarlar/cemal-tuncdemir/ilkel-toplumlarin-intikam-dongusu-uygar-toplumlarin-adalet-duzeni,19160> [03.02.2020].
- Türk Dil Kurumu (TDK). <https://sozluk.gov.tr/: https://sozluk.gov.tr/> [03.09.2019].
- Türk Dil Kurumu (TDK). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=nefret%20duymak> [04.02.2020].
- Ünal, İ. H. (2009). Öfkeyle Kalkan. *Diyanet Aylık Dergi*, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=6847> [18.03.2020].
- Üster, C. (2010). <https://www.ntv.com.tr: https://www.ntv.com.tr/turkiye/unlu-isimlerden-en-ozlu-sozler,D9qnqu533Uyi1IAv05TxEA> [03.02.2020].
- Wiesel, E., <https://www.storyboardthat.com/tr/biography/elie-wiesel> [01.02.2020].

Wikipedia, https://tr.wikipedia.org/wiki/Mad_Men [08.02.2020].

Wikipedia, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sabotaj>: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sabotaj> [03.02.2020].

www.etimolojiturkce.com: <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/misil> [03.02.2020].

Yenidünya, C. (2019). *Ceza Kavramı, Cezanın Amacı, Nitelikleri ve Çeşitleri*. www.medium.com. [12.02.2020].

Yeniler Kendini Hayat, <http://yenilerkendinihayat.blogspot.com/2014/03/gecmis-zaman-olur-ki-hayali-cihana-deger.html> [08.02.2020].

Yılmaz, M. C. (2020). *Kokular, Nasıl Oluyor da Geçmişten Bir Hatıranın Zihninizde Canlanmasını Sağlıyor?* <https://www.webtekno.com/kokular-hatiralari-nasil-canlandiriyor-h81385.html> [05.03.2020].

Yücel, D. M. (2016). Ceza Nedir? www.dmy.info: <https://www.dmy.info/ceza-nedir/> [07.05.2019].

DİZİN

-A-

Acı, 7, 10, 12, 15, 17, 26, 27, 35, 36, 37,
72, 73, 91, 92, 96, 97, 98, 99, 100,
103, 104, 105, 114, 117, 122, 126,
130, 131, 136, 137, 146
Adalet, 8, 13, 19, 37, 38, 49, 52, 53, 74,
75, 84, 85, 87, 269, 272
Affetme, 75, 83, 264, 266, 267, 268
Ahlakın Soykütüğü, 21, 22
Ahlaki Temellendirme, 20
Alfred Adler, 24
Algos, 89, 91, 99
Alt-Kültür Kuramı, 48
Amaç Karşıtı Davranışlar, 53, 54, 56
Ampirik, 132, 156, 157, 159
Antidot, 146, 271
Antropoloji, 41, 42, 44, 259, 265
Aristoteles, 26
Aşiret, 45
Ataerkil, 40, 45

-B-

Bacon, 10, 12, 13
Başarı İntikamı, 73
Bedel, 46
Benlik, 9, 10, 93, 107, 108, 109, 116,
117, 118, 119, 124, 127, 146, 153,
159
Biçimsel, 59, 60, 62, 161
Birey, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 17, 18, 19,
21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33,
35, 36, 37, 39, 40, 42, 46, 47, 48, 51,
60, 62, 63, 70, 71, 73, 75, 77, 83, 85,
94, 95, 97, 119, 121, 124, 126, 129,
137, 145, 155, 161, 173
Britannica Ansiklopedisi, 64
Buğz, 7

-C-

Ceza, 16, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 52,
68, 269, 273
Cezalandırma, 7, 21, 29, 33, 34, 35, 36,
38, 39

-Ç-

Çatışma, 40, 46, 48

-D-

Davranış, 11, 12, 14, 21, 22, 26, 27, 29,
30, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 45, 47, 48,
49, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 62, 63,
65, 66, 67, 68, 69, 75, 76, 86, 87, 110,
136, 207
Dedikodu, 52, 53, 59, 60, 61, 62, 63, 67,
72, 84, 85, 207
Değer, 15, 16, 19, 20, 25, 32, 39, 42, 48,
49, 58, 60, 92, 100, 108, 109, 110,
117, 143, 151, 158, 161, 166, 170,
179, 182
Değişim, 58, 98, 100, 101, 119, 148,
149, 152, 169, 196
Din, 23
Diyet, 12
Düşman, 25
Düşmanlık, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 24,
29, 31, 32, 87

-E-

Emile Durkheim, 40
Endüstri Devrimi, 67
Eşitlik Kuramı, 66
Etik, 11, 53
Etnik Merkezçilik, 41
Etnografik, 143

-F-

Feminist, 47, 139
Francis Bacon, 13
Frederich Schiller, 72
Friedrich Nietzsche, 26

-G-

Gammazlık, 62
Garaz, 7, 16, 22
Gazap, 20
George Orwel, 36
Gıybet, 59
Görsel Nostalji, 138
Güç-Statü İlişkisi, 77

-H-

Hamurabi Yasaları, 8
Haset, 15, 17, 18, 19, 20, 270, 271
Haset Teorisi, 18
Hedonist, 38

Hesaplaşma, 8, 10, 16, 53
 Hıncı, 7, 15, 16, 20, 21, 22
 Hırsızlık, 46, 53, 56, 57, 64, 65, 66
 Hipokampus, 133
 Hipotez, 105

-I-

İrk, 23
 İrkçilik, 41, 42, 50

-İ-

İftira Atmak, 62
 İlkel Adalet, 13
 İnanç Farklılıkları, 40
 İnka Uygarlığı, 65
 İnovasyon, 144
 İntikam, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 21, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 47, 50, 53, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 174, 176, 177, 178, 179, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 192, 194, 199, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271
 İntikam Sapması, 70
 İşgören, 4, 25, 51, 55, 58, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 77, 161, 173
 İşitsel Nostalji, 135

-J-

Johannes Hofer, 89, 91

-K-

Kabile, 8, 44, 45, 46
 Kan Davası, 16, 44
 Kara Çalmak, 62
 Katarsis, 39
 Kayırmacılık, 61, 161
 Kısas, 12, 16, 29
 Kıskançlık, 8, 17, 18, 22, 82, 144
 Kızgınlık, 16, 22, 32, 40, 86
 Kimlik Onarımı, 75
 Kimlik Restorasyonu, 9
 Kin, 8, 15, 16, 20, 22, 23, 24, 40, 42, 43
 Kindar, 23
 Kişilik, 47, 75, 80, 81, 85, 87, 137, 152, 162
 Klan İntikamı, 44

Kolektif, 9, 35, 48, 125, 130, 131, 132, 142, 143, 155

Kolektif Nostalji, 130

Kompulsif Bozukluk, 104

Korteks, 133

Kültür, 34, 42, 47, 48, 106

Kültürel Çeşitlilik, 41

Kültürel Görecelik, 41

-L-

Liderlik, 48

-M-

Malcolm X, 42

Max Scheler, 26, 268

Medea Sendromu, 81

Mevlâna, 72

Misilleme, 8, 9, 10, 13, 16, 27, 29, 30, 52, 68, 69, 80, 85, 207

Mobbing, 52, 53, 207

Monomaniacal, 97, 104

Mortalite, 117, 118

-N-

Narsist Kişilik, 9

Nefret, 8, 15, 18, 20, 23, 24, 25, 26, 37, 40, 42, 76, 115, 144, 272

Nepotizm, 61, 161

Norm, 33, 57, 82

Nostalji, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 138, 139, 142, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 159, 175, 180, 181, 182, 183, 185, 187, 188, 189, 190, 192, 197, 199, 200, 208, 254, 258, 263, 264, 267

Nostos, 89, 91, 99

Nöroanatomik, 134

Nörobilim Belleği, 132

Nörofizyolojik, 38

-O-

Obsesif, 104

Orantılılık İlkesi, 9

Otorite, 13, 38, 44

Otorite Boşluğu, 13

-Ö-

Öç, 7, 9, 11, 13, 16, 20, 22, 24, 44, 69, 80, 83
 Öç Alma, 7, 9, 11, 13, 20, 22, 44, 69, 80, 83
 Ödeşme, 11, 16
 Öfke, 8, 12, 15, 18, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 35, 42, 51, 67, 76, 87, 144
 Örf, 40
 Örgüt, v, 5, 9, 19, 21, 22, 24, 28, 30, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 75, 79, 81, 82, 87, 95, 102, 130, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 152, 161, 162, 170, 174, 181, 199, 200, 207, 208
 Örgütsel Nostalji, 142, 143, 149, 170, 171, 181, 184, 186, 188, 190, 193, 194, 208
 Örgütsel Sapma, 52, 207
 Öz Saygı, 9
 Öz-Kimlik, 76
 Özsaygı, 12
-P-
 Pasif İntikam, 53
 Patoloji, 90
 Peştunlar, 46
 Psikoloji, 77, 254, 256, 258, 259, 265, 268, 269
-R-
 Resentment, 16
 Retro, 152, 257, 261, 262, 263
 Rövanş, 7
 Ruminasyon, 28
-S-
 Sabotaj, 9, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 67, 68, 69, 70, 207

Saldırganlık, 26, 30, 31, 53, 56, 85

Sanal Nostalji, 125

Sendrom, 24

Sıla Özlemi, 89, 101

Sigmund Freud, 40

Simüle, 125, 128, 129, 153

Sosyal Davranış, 53

Sosyal Öğrenme Kuramı, 34

Sosyal Tecrit, 53

Sosyoloji, 256, 262

Sosyopsikolojik, 47

Söylenti, 55, 59, 60, 61, 62, 63

Sözlük, 7

Spinoza, 26

Strateji, 150

-Ş-

Şiddet, 11, 14, 28, 29, 43, 49, 51, 52, 53, 67, 69, 70, 72, 86, 87, 207

-T-

Tat, 10, 114, 132, 134

Tıp, 91, 92

Toplumsallık, 31

Töre Cinayetleri, 10

Tutum, 15, 21, 24, 47, 48, 57, 84, 103, 131, 140, 156, 162

Türk Toplum, 79

-U-

Ulusal Nostalji, 125

-Ü-

Üretim Karşıtı Davranışlar, 53

-V-

Vendetta, 45

-Y-

Yanal Septum, 28

Yönetici, 66, 82, 144, 208

Yönetim, 14, 39, 48, 59, 149

